

**T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
SOSYOLOJİ BİLİM DALI**

İNKILAP'TAN İHTİLAL'E EĞİTİM: PEDAGOG İSMAİL HAKKI BALTACIOĞLU

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Feyzullah UZ

**Danışman:
Doç. Dr. Bengül GÜNGÖRMEZ AKOSMAN**

BURSA - 2019

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
.....SOSYOLOJİ..... ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: ...27/05./...2019.....

Tez Başlığı / Konusu: İNKILAP'TAN İHTİLAL'E EĞİTİM: PEDAGOG İSMAIL HAKKI BALTACIOĞLU

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarında oluşan toplam ...185..... sayfalık kısmına ilişkin, ...22.../...05.../...2019..... tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından (Turnitin)' aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporun; göre, tezin benzerlik oranı % ...17.. 'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre te; çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

27.05.2019
Tarih ve imza

Adı Soyadı: Feyzullah Uz
Öğrenci No: 701544018
Anabilim Dalı: Sosyoloji
Programı: Sosyoloji
Statüsü: Y.Lisans Doktora

Başkan
(Adı, Soyadı, Tarih)

Doç. Dr. Bengül Güngörmez AKOSMAN
27.05.2019

* Turnitin programına Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane web sayfasından ulaşılabilir.

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Sosyoloji Anabilim Dalı, Sosyoloji Bilim Dalı'nda 701544018 numaralı Feyzullah UZ'un hazırladığı "İnkılap'tan İhtilal'e Eğitim: Pedagog İsmail Hakkı Baltacıoğlu" konulu Yüksek Lisans Çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, 24/06/2019 günü 10:30-13:30 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının başarılı/~~başarısız~~ olduğuna oybirliği/~~oy çokluğu~~ ile karar verilmiştir.

Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu
Başkanı

Doç. Dr. Bengül GÜNGÖRMEZ AKOSMAN
Uludağ Üniversitesi

Üye

Doç. Dr. Mehmet ULUKÜTÜK
Bursa Teknik Üniversitesi

Üye

Dr.Öğr.Üyesi Enes Battal KESKİN
Uludağ Üniversitesi

24/06/2019

Yemin Metni

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “İnkılap’tan İhtilal’e Eğitim: Pedagog İsmail Hakkı Baltacıoğlu” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarının kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

24.06.2019

Adı soyadı:	Feyzullah UZ
Öğrenci No:	701544018
Anabilim Dalı:	Sosyoloji
Programı:	Sosyoloji Tezli Yüksek Lisans
Statüsü:	☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Feyzullah UZ

Üniversite : Uludağ Üniversitesi

Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Anabilim Dalı : Sosyoloji

Bilim Dalı : Sosyoloji

Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi

Sayfa Sayısı : X+175.....

Mezuniyet Tarihi : 24 / 06 / 2019

Tez Danışman(lar)ı : Doç. Dr. Bengül GÜNGÖRMEZ AKOSMAN

İNKILAP'TAN İHTİLAL'E EĞİTİM: PEDAGOG İSMAİL HAKKI BALTACIOĞLU

Eğitim tarihimizde önemli bir yeri olan İsmail Hakkı Baltacıoğlu bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Çalışmamızda şu sorulara cevaplar aradık: Baltacıoğlu üzerinde tesir eden adamlar kimlerdir? Baltacıoğlu kimleri okudu? Baltacıoğlu'nu kimler okudu? Baltacıoğlu'nun tesir ettiği dünya hangi dünyadır? Baltacıoğlu'nun ifade ettiği dünya nasıl bir dünyadır?

Önce onun yaşamı ve hayat felsefesi incelendi. Daha sonra Baltacıoğlu'nun eğitim görüşleri ve “İçtimai Mektep” dediği eğitim sistemi anlatılarak, eğitimle ilgili önemli kitaplarına değinildi. Baltacıoğlu'nun eğitim görüşleri, mevcut eğitim felsefeleriyle karşılaştırıldı.

Çalışmamızı, Baltacıoğlu'nun çok yönlü kişiliğinin içinden O'nun eğitimci yönüyle sınırlandırdık. Tiyatro, siyaset, din, sanat, milliyetçilik vb. diğer yönlerine ve görüşlerine “eğitim” ile ilişkilendirilebilecek kadarıyla değinilmeye çalışıldı.

Askeri eğitim, laik eğitim, dini eğitim, ideolojik eğitim, bilimsel eğitim vb. gibi eğitimin çeşitlendirildiği günümüzde eğitimin demokratik olması gerektiği vurgulandı. “Demokratik Eğitim” ve “Yeniden Kurmacılık (Reconstructions)” üzerinde duruldu. Öğrenci merkezli eğitim okul merkezli toplum demektir.

Anahtar Sözcükler:

1.Baltacıoğlu 2.Eğitim Tarihi 3.Eğitim Sosyolojisi 4.Eğitim Felsefesi

ABSTRACT

Name and Surname : Feyzullah UZ
University : Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : Sociology
Branch : Sociology
Degree Awarded : Master
Page Number : X+175.....
Degree Date : 24/06/ 2019
Supervisor (s) : Doç. Dr. Bengül GÜNGÖRMEZ AKOSMAN

EDUCATION FROM REFORMS TO REVOLUTION: PEDAGOGUE İSMAİL HAKKI BALTACIOĞLU

İsmail Hakki Baltacıoğlu, who has an important place in our education history, from the main part of this study. We have searched answers for these questions: Who are the men İsmail Hakkı Baltacıoğlu was influenced by? Who did İsmail Hakkı Baltacıoğlu read and who read him? What kind of world did he influence? What kind of world did he Express?

First, his life and world view was examined. Then his approaches in education and the education system which he called “Social School” were explained –referring and mentioning to his most fundamental and prominent books on education. His education views were compared to present education philosophies.

We narrowed down our study only into his educator aspect amongst his versatile and multifaceted personality. Other aspects like theatre, politics, religion, arts, nationalism, etc. were only touched enough to be related with “education”.

It was emphasized that at our present time “the education” –diversified as military education, secular education, religious education, ideological education, scientific education- should be “democratic”. “Re-constructionism” and “Democratic Education” were also discoursed. A student centric education means a school centric society.

Keywords:

1. Baltacıoğlu 2. Education Date 3. Sociology of Education 4. Education Philosophy

ÖNSÖZ

Elinizdeki çalışmada eğitim tarihimizde önemli yeri olan İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun hayatı ve eğitim hakkındaki görüşleri ele alınmıştır. Çalışmamız eğitim sosyolojisi alanında önemli bir eksikliği, Baltacıoğlu'nun görüşlerinin incelenmesi yoluyla gidermeyi amaçlamaktadır.

Bu amaçla birinci bölümde kısa biyografisini yazmaya çalıştık. İkinci bölümde eğitim görüşlerini ele aldık. Üçüncü bölümde ise günümüzde mevcut eğitim teorileri ve bu eğitim teorilerine kaynaklık eden felsefi akımları inceleyerek onun görüşleriyle mukayese ettik. Bunlardan hareketle; Rousseau, Pestalozzi, Durkheim, Russell, Kerschensteiner, Bergsson, Dewey, Gökalp ekseninde sentezle onun, yakın çevresinin ve yetiştirdiği kişilerin “Türk Rönesansı”ni amaçladıklarını bununla İslamiyet’i diriltmek değil de “İslamiyet’e rağmen laik ve Avrupalı” bir devlet kurmak istediklerini, başta ekonomi ve eğitim olmak üzere ülkedeki her alanı “Türkleştirmek” için yürüttükleri politikaları ve bu amaçla önemli çalışmalarının olduğunu, ıslah edici ve düzenleyici bir tarzda statükoyu ve pozitivizmi ülkemize taşıdıklarını iddia ettik.¹

Bizi kullananı bizim sanmışız,
Atılan düğümü çözüm sanmışız,
Bakıp elma, kiraz, üzüm sanmışız,
Söğütmüşler, bilmemişiz vah bize...

(Ne Bekledik-Ne Bulduk? / Abdurrahim Karakoç)

Yukarıdaki dörtlük oldukça etkileyicidir. Tarihsel süreçte medeniyet inşa eden toplumlara baktığımızda; Sümerlere, Atinalılara, Romalıları, İslam dünyasına, daha sonra Avrupa ve Amerika, Uzak Doğuda Japonya kültür çevrelerinde görkemli başarılarla karşılaşmaktayız. Acaba bu başarıların temelinde yatan olgu, insanın eğitimine verilen önemdir diyebilir miyiz? Bu toplumların aynı zamanda kadını da yüceltmiş olduklarını görmekteyiz. Hem kendimiz olarak kalıp hem de nasıl modern olabiliriz? Bu soru hemen cevaplanacak bir soru değildir elbette. Ama Topçu ve Meriç’in muhayyilesi Baltacıoğlu ile gerçekleştirilebilir, bizim için doğu-batı buluşması hayal ya da ütopya olmaktan çıkabilir.

¹ Bu hususta daha fazlası için bakınız: Ahmet Reyiz Yılmaz. *Bir İbrahim Kavgası Türk-İslam Davası*, İstanbul: Cinius Yayınları, Altıncı Baskı 2018 Pozitivizm hakkında bakınız: Hüsamettin Arslan. *Türk Aydını ve Kimlik Sorunu*, “Pozitivizm: Bir Bilim İdeolojisinin Anatomisi”, Editör: Sabahattin Şen, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1995 ss. 541-578

Bunun tartışılması bile güzel olacaktır... F. Zieroff “Akımlar ve Sorunlar”² adlı kitabında şunları söylüyor: “İlkokul öğretmenin kişiliği mesleğinin özelliklerine uygun olmalıdır. Onun yapacağı işler lise öğretmenin, yüksekokul öğretmenininkinden çok değişiktir. O, filozof, teolog, matematikçi, biyolog değildir... Mesleğinden utanan, ya da işini bir yan uğraş olarak yapan bir ilkokul öğretmeni hemen meslektan uzaklaştırılmalıdır. Çünkü bu gibiler kendilerine ve diğerlerine yalnız mutsuzluk getirirler. Böyle bir tek kişi on kişiyi bozar... Sosyal duyguları olmayan, ulusal çabaları, yurt bilinci bulunmayan bir ilkokul öğretmeni bir iç çelişki, bir kendi kendini yadsımadır. O, halkın yaşamına, yaşam haklarına ve halkın misyonuna inebilmelidir. O, köleler değil, özgür insanlar yetiştirmekle görevlidir. Gelecek kuşak bugünkünü aşmalıdır. Çukurdan yüceliğe, karanlıktan ışığa! O, kendinden ve yaşamdaki işinden şüphe ederse, bu kendisinin yok olması demektir...”

Burada Nurettin Topçu'nun şu sözlerine de yer vermek isterim: “Muallim sadece bir memur değildir; belki genç ruhları kendilerine mahsus manadan bir örs üzerinde döverek işleyen bir demircidir. Kendisine verilen vazifeyi gözlerini kapayarak yapan, program müfredatını sene sonuna kadar bitirmeye muvaffak olan, hatta yalnız dersini hakkıyla kavrayan talebe yetiştirebilen muallim vazifesinin en mühim kısmını başarabilmiş sayılmaz. Biz on, on beş yıllık bütün çocukluk ve gençlik devresinde ruhlarının teşkilini kendilerine emanet ettiğimiz muallimden sade bu işleri beklemiyoruz. Muallimin talebesini ilk tahsil çağlarından başlayarak, bilhassa edebiyat, felsefe, tarih gibi kültür derslerini dünya hayatında rol yapmaya namzet olan genci kainat karşısında kendine mahsus görüşlere sahip, bizzat kendisi için hayat kaideleri yaratabilen bir bütün insan olarak yetiştirmesi lazımdır. “Muallim ruhlar sanatkârıdır”. Hiç işlenmemiş ruhlar üzerinde onun lüzumunu daha aşikâr bir şekilde görüyoruz. Ruhunu faziletle ışıklara ulaştırarak muallimi seferber etmek lazım geliyor. Muallim ruhların mürşidi, hayatın nazımı ve istikbalin en emin kefilidir olacaktır. Muallime en üstümüzde yer vermeli ve onu en büyük mesuliyete sahip bir ideal adamı haline getirmeliyiz. Farkında olsun olmasın, her ferdin şahsi tarihinde muallimin izleri bulunur. Devletleri ve medeniyetleri yapan da yıkan da muallimlerdir. Muallime değer verildiği, muallimin hürmet gördüğü ülkede insanlar mesut ve faziletlidir. Muallimin alçaltıldığı, mesleğinin hor görüldüğü milletler düşmüştür, alçalmıştır ve şüphe yok ki bedbahttır. “Babam beni gökten yere indirdi. Hocam beni göğe yükseltti” diyen büyük İskender muallimi anlamıştır. Muallim, sade zekâların değil, beşaretimizin, ibadetlerimizin müjdecisidir.”

Gazi'nin dediği gibi: “Öğretmenler yeni nesil sizlerin eseri olacaktır.”

² F. Zieroff, *Richtungen und Probleme*. 2. Teil. F. Kornschens Verlag, Nürnberg 1925, s. 603
Aktaran: Engin Tonguç. İsmail Hakkı Tonguç (Yaşamı, Öğretisi, Eylemi), Ankara: Güldiken Yayınları, 1997 ss.163

Buruk Şenlik'te de vurgulandığı üzere en yetkin düşünürlerin en kapsamlı ve derin araştırmalarının bile, bu içinden geçmekte olduğumuz benzersiz dönemin bütün özelliklerini ortaya koymakta zorlandıklarını görüyoruz. Çağdaş dünyanın sosyolojik bir çözümlemesini yapma amacıyla yola çıkan her çalışma gibi bu çalışma da elbette ki eksiktir.

Bu çalışma sürecinde; bilim sosyolojisinin ülkemizdeki akademik çevrelerde tanınmasında büyük katkıları olan, kendisinden çok şey öğrendiğimiz, yüksek lisans eğitimim boyunca anlattığı derslerle bu alana ilgi duymama sağlayan ve bu sürecin en başından beri eğitim konusundaki tecrübelerini içtenlikle paylaşan, fakat 02.01.2018'de ebedi âleme göçen muhterem hocam Prof. Dr. Hüsamettin Arslan'ı rahmetle anıyorum. Öğrencisi olabildiğimiz bu kısa zamanda çok şeyler öğretti. Aynı zamanda öğrenmeyi de öğretti, daha önce de kitap okuyordum ama sabah dört buçukta uyanıp saatlerce ibadet aşkıyla kitap okumayı ve biraz uyuyup zihni dinlendirip güne öyle devam etmeyi yöntem olarak ondan öğrendim. Yazmak konusunda ise “Yazmak çekiçlemektir, bir tür çılgınlıktır” diyordu bir yazısında.

Beni bu alanda çalışmaya teşvik eden, bu çalışma konusunu bana veren hocam ve tez danışmanım Doç. Dr. Bengül Güngörmez Akosman'a; üzerimde emeği bulunan hocalarım Dr. Öğr. Gör. Vildane Özkan'a, Dr. Öğr. Üye. Erhan Kuçlu'ya, Arş. Gör. Mustafa Demirtaş'a, Arş. Gör. Mihriban Şenses'e ve diğer hocalarıma müteşekkirim. 1949'da kayıt olduğu Eskişehir Çifteler Köy Enstitüsü'nden 1956'da mezun olan ve anılarını benimle paylaşan emekli öğretmen Kadir Dönmez'e, desteğini gördüğüm yüksek lisansta arkadaşım Ömer Yılmaz'a, Baltacıoğlu'nun sadece Osmanlıca nüshaları olan ulaşabildiğim kitaplarını benim için günümüz Türkçesi'ne çeviren ve her zaman desteğini gördüğüm edebiyat öğretmeni eşime, aileme teşekkür ediyorum.

BURSA 2019
Feyzullah UZ

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
TEZ ONAY SAYFASI.....	II
YEMİN METNİ.....	III
ÖZET.....	IV
ABSTRACT.....	V
ÖNSÖZ.....	VI
İÇİNDEKİLER.....	IX
KISALTMALAR.....	X
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İNSAN, DÜŞÜNÜR, PEDAGOG OLARAK BALTACIOĞLU	14
1.1. Darülfünun Hayatı.....	20
1.2. Memuriyet Hayatı.....	21
1.3. Meslek Hayatı.....	22
1.4. Yeni Adam Doğuyor.....	34
1.5. Ziya Gökalp.....	38
1.6. M. Satı Bey.....	45
1.7. Emrullah Efendi.....	48

İKİNCİ BÖLÜM

İSMAİL HAKKI BALTACIOĞLU VE EĞİTİM

2.1. Talim ve Terbiye'de İnkılap.....	70
2.2. İçtimai Mektep.....	70
2.3. Toplu Tedris.....	78
2.4. Rüyamdaki Okullar.....	78
2.5. Pedagojide İhtilal.....	79
2.6. Hayatım.....	80
2.7. Adam Nasıl Yetişir, Nasıl Yetiştirilir?.....	90

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EĞİTİM TARTIŞMALARI

3.1. Çağdaş Eğitim Akımları.....	108
3.2. Eğitim Felsefeleri.....	119
3.3. Eğitim Yaklaşımları.....	122
SONUÇ.....	147
EKLER.....	150
KAYNAKLAR.....	156
ÖZGEÇMİŞ.....	175

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
a.g.md.	Adı Geçen Madde
b.	Baskı
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
çev.	Çeviren
der.	Derleyen
ed.	Editör
et al.	Ve Diğerleri
nu.	Numara
p.	Page
s.	Sayfa
ss.	Sayfa Sayısı

GİRİŞ

“Eğitim sosyolojisini öğrenmek, öğretmek, araştırmak ve eğitim sosyolojisi hakkında yazmak özel bir şeydir” der Rob Moore; “Çünkü bunu yapan kişi de eğitime öğretime maruz kalmıştır ve öğretim hakkında öğretir; kısmen eğitim ve eğitilmiş olma hakkında kendisinin keşfettiği şeyi öğretir.”³

Elinizdeki metin, İsmail Hakkı Baltacıoğlu hakkındadır. Bir “eğitimci” ve “sosyolog” olarak İsmail Hakkı Baltacıoğlu’nun yaşamı incelenmiş, düşüncelerini şekillendiren ve etkileyen kişiler çerçevesinde eğitim görüşleri değerlendirilerek eğitim konusundaki teorilerle onun eğitim görüşleri karşılaştırılmış, Baltacıoğlu’nun Türk Eğitim Tarihi’ndeki yerinin tartışılması amaçlanmıştır.

Baltacıoğlu 1886’da İstanbul’da doğmuş ve 1978’de Ankara’da hayata gözlerini kapatmış, uzun yaşamı boyunca Tanzimat-Meşrutiyet-Cumhuriyet dönemlerini ve bu dönemlerin siyasi ve toplumsal süreçlerini yaşayan, etkilen(y)en bir şahsiyettir.⁴ Ayrıca “mütareke, mücadele, kurtuluş, kuruluş dönemlerine tanık olmuş; Atatürk, İnönü, Menderes dönemleri ile 27 Mayıs dönemi ve sonrasını da” yaşamıştır.⁵ Birçok kurumda görev yapmış, önemli görevler üstlenmiş, fikirlerini yayınlarıyla ve hazırladığı raporlarını⁶ sunarak ifade etmiş, kurulan yeni devlette onu yaşatacağını düşündüğü “Yeni Adam”ı da anlatmış, teorisini oluşturmuştur. “O, Osmanlı’yı Cumhuriyet’e, II. Meşrutiyet’i Kemalizm’e⁷ bağlayan önemli bağlantılardan biridir.” Baltacıoğlu için, sağlığında, özellikle son yıllarında, değişik kuruluşlarca onur törenleri düzenlenmiştir. Bunlardan ilki, Türkiye Unesco Kurumunca, ikincisi Türkiye Folklor Derneği ile Türk-İngiliz Kültür Derneği tarafından birlikte

³ Rob Moore. *Eğitim ve Toplum*. Çeviren: Hüsamettin Arslan, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2015 s.6

⁴ “On dokuzuncu asrın Şark dünyasında sivrilen şahsiyetleri üç grupta toplamak mümkündür: a) Din çerçevesi içinde kurtuluş yolunu arayanlar yani istismara din kalkanı ile karşı koymak isteyenler, b) Nasyonalist bir hamle ile inhilâlden (çözülüp ayrılma, dağılma) kurtulmak isteyenler, c) Kozmopolit bir cereyana tabi olarak Avrupa hayranlığı ile işi halledeceklerine kani olanlar.” Daha fazlası için bakınız: İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu. “Sadri Ertem Diyor ki”, *Şair Mehmet Akif İçin Memleketin Fikir ve Edebiyat Adamları Ne Diyor?*, İstanbul: Kopernik Kitap, Yayına Hazırlayan: Yusuf Turan Günaydın, 2018 ss. 44

⁵ Bu hususta daha fazlası için bakınız: İrfan Erdoğan. *Cumhuriyetçi Muhafazakar İsmail Hakkı Baltacıoğlu*, İstanbul: Alfa Yayınları, Nisan 2018 Bu hususta Adnan Menderes hakkında bakınız: Ahmet Özgür Türen. *Köy Enstitüleri Dosyası: Türk Rönesansı*, İstanbul: Destek Yayınları, Haziran 2018 ss.129

⁶ Bu hususta bakınız: Dipnot 105

⁷ Kemalizm terimi ilk kez Milli Mücadele döneminde Kuvayi Milliye için İngiliz ve Fransızlar tarafından kullanılmıştır. 1930’larda dünyadaki ideolojik eğilimlerin de etkisiyle 1930 yılında Muhit dergisinde Ahmet Cevat Emre tarafından kullanılmıştır. Ali Naci Karacan da İnkılâp gazetesinde Kemalizm’i kullanmıştır. Kemalizm CHP’nin 1935’te ki IV. kurultayında resmîyet kazanmıştır. Resmîyet, “partinin güttüğü esaslar Kemalizm prensipleridir” şeklinde ifade edilmiştir. Altı okla birlikte Kemalizm de Atatürk döneminde ideoloji olarak gelişme göstermiştir ve belli bir çerçeveye oturmuştur. Bu çerçeve altı ok şeklinde ifade edilmiştir. Bakınız: Hakkı Uyar. *1930’lar Türkiye’sinde Kemalizm Algılamaları*, www.kisi.deu.edu.tr/hakki.uyar/21.pdf Aktaran: Abbas Özfirat, İhsan Topçu. *Kuruluşunun 70. Yılında Bir Toplumsal Değişim Projesi Olarak Köy Enstitüleri Sempozyumu 14-17 Nisan 2010* “Köy Enstitülerinin Kuruluşunda Ülkü Dergisinin Yeri ve Önemi”, Yayına Hazırlayanlar: Hülya Biçicioğlu, Berrin Gürsoy, Hacer Hancı, İstanbul: Çapa Matbaacılık, Mart 2010 ss. 390

gerçekleştirilmiştir. Üçüncü tören ise Ankara Üniversitesi Rektörlüğünce, Baltacıoğlu'na eğitim-felsefe doktora belgesi verilmek üzere düzenlenmiştir.⁸

Bu çalışma, eğitim konusu gereği olarak, Baltacıoğlu kontekstinde bir doküman inceleme araştırmasıdır. Eğitimle ilgili ana eserleri olan “*Talim ve Terbiyede İnkılâp, İçtimai Mektep, Toplu Tedris, Rüyamdaki Okullar ve Pedagojide İhtilâl ve Yeni Adam*” gazetesinde 1936-1941 yılları arasında yayınlanıp 1998’de basılan *Hayatım* adlı kitaplar incelenmiş, oğlu Tuna Baltacıoğlu⁹ tarafından yazılan *Yeni Adam Günleri* isimli kitaptan da yararlanılmıştır. Bu çalışmada, Baltacıoğlu'nun kendisinin kaleme aldığı eserlerinin yanı sıra Baltacıoğlu hakkında yazılmış metinler merkeze alındı ve denemeler, incelemeler, biyografiler, makaleler ve ulaşılabilen diğer çalışmalar ayrıntılı bir şekilde incelendi. Francis Bacon'un da dediği gibi; “Yalanlamak ve reddetmek için okuma, inanmak ve her şeyi kabullenmek için de okuma. Konuşmak ve nutuk çekmek için de okuma. Tartmak, kıyaslamak ve düşünmek için oku!” Biz de Baltacıoğlu'nu böyle okumaya çalıştık.

Her çalışmanın olduğu gibi bu çalışmanın da sınırlılıkları var. Türk Eğitim Tarihi'ndeki yerine değinilip onun eğitim görüşlerinin incelenerek bu görüşlerinin genel eğitim teorileriyle karşılaştırıldığı elinizdeki bu çalışmada; İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun siyasetçi yönü, milliyet tezi, sanat görüşleri, tiyatro görüşleri, grafolog yönü, dini görüşleri vb. yönlerine “eğitimci yönü” kontekstinde ayrıntılı olmadan gerektiği kadar değinilmiş ve çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur. Gazi Eğitim Enstitüsü'nün ilk müdürlüğünü yapan Baltacıoğlu iki dönem CHP milletvekilliği yapmış öncesinde ise Serbest Cumhuriyet Fırkasının İstanbul il başkanlığını da yapmış; birçok tiyatro metni yazmış, devlet dairesinde tuğra çekmiş, Kur'an-ı Kerim Türkçe meali yazmıştır. Fransa'da kurulan J.J. Rousseau Enstitüsü'nün kurucuları arasında yer almıştır. Sözü edilen diğer yönlerinin ve görüşlerinin her biri ayrı bir çalışma konusudur. Çok yönlü aktif bir kişi olan İsmail Hakkı Baltacıoğlu gibi bir pedagoğun, ilgilendiği diğer alanlardan soyutlanamayacağı bir gerçektir. Tüm bunları böyle bir çalışmaya sığdırabilmek takdir edileceği üzere oldukça zor bir durumdur. Bu nedenle çalışmamız onun eğitimci yönü ile sınırlandırılmıştır.

⁸ Bakınız: Ek-1

⁹ “Tuna Baltacıoğlu (1924-2012): 1924 yılında İstanbul'da doğdu. 1944 yılında Robert Koleji'ni bitirdi. 1942-1945 yılları arasında Yeni Adam'da öyküleri, karikatürleri ve çeşitli yazıları yayınlandı. Çeşitli gazetelerde çalıştı. 1951-1952 yıllarında askerlik görevini yedek subay tercüman olarak Kore'de yaptı. 1959 yılında Altinyurt Spor Kulübü'nü kurdu. Babası Baltacıoğlu'nun da kurucuları arasında yer aldığı Altinyurt Spor kulübünde ilk yedi yıl kulübün yönetim kurulunda genel sekreterlik görevi yaptı. Sonra otuz yıl da başkan olarak görevini sürdürdü. 1991-1996 yıllarında Cumhuriyet gazetesinde çağdaş eğitim konusunda yazıları çıktı. Tarih Vakfı'nın yayınladığı 8 ciltlik Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi'nin yazarları arasında yer aldı. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İngiliz Filolojisi mezunudur, 25 yıl BP firmasında yöneticilik ve danışmanlık yapmış, 52 yaşında emekli olmuştur.” Bkz. : *Yeni Adam Günleri*, İstanbul: YKY, 1998, ss.3 ve <http://istanbulvoleybol.blogspot.com.tr/2012/03/tuna-baltaciogluna-son-gorev-icin.html> ve <http://www.biyografya.com/biyografi/5201> erişim tarihi: 13.03.2017 ayrıca bkz.: İsmail Hakkı Baltacıoğlu, *Hayatım*, İstanbul: Dünya Yayınları, 1998 ss. 390

Çalışmamız beş bölümden oluşuyor: Giriş, biyografi, eğitim görüşleri, eğitim tartışmaları ve sonuç. Pedagog olarak incelediğimiz için İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun; insan, düşünür ve pedagog olarak eğitimle ilgili yaşam öyküsü ve görüşleri ön plana çıkarılarak hayatı anlatıldı. Onun tasarladığı “İçtimai Mektep” olan eğitim modeline ve eğitim felsefesine değinildi: “Eğitimden neler beklemektedir?”, “Toplum açısından eğitime verdiği önem nedir ve bu konuda neler düşünmektedir?” Baltacıoğlu'nun eğitim teorisinin yanında mevcut eğitim konusundaki eleştirilerine yer verildi, eğitim konusundaki genel teorilerle onun eğitim görüşleri de karşılaştırıldı.

Eğitim, terbiye ve pedagoji ile ilgili olsa da, bu çalışmaya konu olan İsmail Hakkı Baltacıoğlu ve yaşadığı devir göz önüne alındığında; çalışmanın ne kadar önemli kişi, olay ve tarihleri ele aldığı daha da açık görülecektir. Yaptığı görevlerden çalıştığı kurumlara; üstlendiği yöneticilik görevlerinden milletvekilliğine; edebiyattan tiyatroya; sanattan eğitime ve siyasete kadar yazdığı kitaplar¹⁰-makaleler ortaya koyduğu çalışmalar çıkardığı dergiler-yayınlar, hazırladığı raporlar, yetiştirdiği kişiler onun entelektüel birikimi ile eğitim tarihindeki önemine örnek sayılabilir. Özellikle kendisinin, arkadaşlarının ve yetiştirdiği öğrencilerinin Türk Eğitim Tarihi'nde aldıkları görevler ve ortaya koydukları icraatları da göz önüne alındığında İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun eğitim tarihimizdeki yeri daha da önem arz etmektedir. Örneğin, o cumhuriyet tarihinin ilk üniversite rektörü olarak atanmış ve İstanbul Üniversitesi rektörlüğü yapmıştır.¹¹ İsviçreli eğitim bilim profesörü Albert Malche Ocak ve Mayıs 1932'de iki kez ülkemize gelir ve Darülfünun ile ilgili çalışma, araştırma ve görüşlerini “İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor” adıyla yayınlar.¹² Baltacıoğlu Malche'nin kendisi hakkındaki kanaatini aktarır:

Nurullah Ataç, Albert Malche ile Emin Efendi Lokantası'nda sık sık konuşuyormuş. Nurullah'da Avrupalı'nın özgün dediği adamın hali çok vardır. Hiç kuşku yok ki Malche de onu öyle buldu. Bir gün Malche, Nurullah'a benim için şu sözleri söylemiş: “Garip değil mi, Türkiye'de hangi taşı kaldırırsam altından İsmail Hakkı Bey çıkıyor. Çok ilginç bir adam. Kendisini daha yakından tanımak isterdim.”¹³

¹⁰ İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun eserlerinin listesi için bakınız: *Yeni Adam Gazetesi*, Sayı 921 Mayıs 1978, ss. 12. Bulunduğu görevler için ise bkz: a.g.e. ss.13 Baltacıoğlu hakkında bir değerlendirme için bakınız: A. Yalçın Orkun. *Yeni Adam*, “Ankara Üniversitesince Baltacıoğlu'na Eğitim Doktorası Verildi”, Sayı: 907 Mart 1977 ss. 16 ve 22

¹¹ “Baltacıoğlu'nun yetiştirdiği öğrencilerden biri Hasan Ali Yücel'dir. Darülmualimin-i Aliye'deki öğrenimini Ruh ve Beden üzerine yaptığı 30 sayfalık bir çalışmayla 1921'de üstün bir başarı ile bitirir, İstanbul Üniversitesi'nde 1 numaralı tez olarak tezi arşivlenmiştir. 12 Mayıs 1337 /1921)” Bakınız: Mustafa Çıkar, *Hasan Ali Yücel ve Türk Kültür Reformu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı 1998, ss. 44

¹² İsmail Hakkı Baltacıoğlu, *Hayatım*, İstanbul: Dünya Yayınları, 1998 ss. 317

¹³ a.g.e. ss.316 Bu dönemde ülkemizde eğitimi incelemesi ve bu doğrultuda önerilerini içeren bir rapor hazırlaması için çağrılan yabancı uzmanların başlıcaları; J. Dewey, A. Kühne, Omer Buyse, C.G.Yung olmuşlardır. Daha fazlası ve yaptıkları çalışmalar, sundukları raporlar hakkında bakınız: Şevket Gedikoğlu. *Kemalist Eğitim İlkeleri Uygulamalar*, İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1978 ss. 40-45 1862'de ilk modern üniversite Darülfünun adıyla kurulmuştur. Fakat medreseler yaşamaya devam etmişlerdir. Darülfünunun özelliği devletin patron olarak kurulmasıdır. Devlet üniversitesidir, vakıf üniversitesi değildir. 1923'e kadar tek üniversite olarak devam etmiştir. 1933'te ise bugünkü anlamıyla ik üniversite İstanbul Üniversitesi kurulmuştur. 1933 Aynı zamanda Hitler Almanya'da iktidara gelmiştir. Yahudi bilim adamları Almanya'dan atılmış ve ülkemize gelenler ilk modern üniversiteyi kurmuşlardır. 1933 üniversite reformunun ilk maddesi; 1- Üniversitenin görevi Türkiye'nin modernleşmesini sağlamaktır. 2- Bilim yapmaktır. 3-... 4-... Üniversitelerin görevinin ilk sırada

İsmail Hakkı Baltacıoğlu aynı zamanda Altunizade İsmail Zühdü Paşa (1805-1889) ailesinin damadıdır. Altunizade'nin torunu Ayşe Saime (1895-1973) ile evlenir ve bu eşinden Ethem Altan ve Tuna isimli çocukları olur. Bu ailenin diğer bilinen meşhur bir damadı da Hatice Zekiye Pirayende (1906-1995) meşhur adıyla Piraye'nin ikinci kocası Nazım Hikmet'tir(1902-1963).¹⁴

İsmail Hakkı Baltacıoğlu Türk Eğitim Tarihi'nde kendine özgü bir sistem kurmakla önemli bir yere sahiptir. "İçtimai Mektep" dediği Baltacıoğlu'nun eğitim sistemi 1912'lerden 1966'lara kadar olan bu arada oluşmuştur. Bütünüyle ele alınırsa, onun eğitim sistemi kendi içerisinde "İnkılâp'tan İhtilâl'e" doğru bir seyir takip eder.¹⁵ İlk yazdığı eseri *Talim ve Terbiye'de İnkılâp* (1912) iken eğitimle ilgili sonuncusu ise *Pedagoji'de İhtilâl*'dir. (1966)

Baltacıoğlu "*Devrimciler ile Deviriciler*" başlıklı yazısında inkılâp, ihtilal ve devrim gibi hususlara şöyle değinir:

"Devrim, eski dille ihtilâl, eski değerleri ve teknikleri devirip yerine yeni değerler ve teknikler koymak demektir. Devrim fikri devirmek fikri değil eskiyi yeni ile değiştirmek, evirmek fikridir. Eğer tabiatı kendi haline bırakırsak bu eskiler zamanla ve daima uzun bir zamanla devrilip yerine yenileri gelir: Kendi kendine iyileşen bir yarada olduğu gibi. Buna evrim tekâmül deriz. Böyle yapmayıp da olguya bilgi ile teknik ile karışarak tabiatın olumunu kolaylaştırırsak o zaman bir devrim (ihtilâl) işi yapmış oluruz: Operasyonlarda olduğu gibi. Öyleyse devrimci evrim işine teknikle, metotla karışan adam demektir. XIX. ve XX. asırlar, bilhassa Türk devrimi bize Avrupa sosyeteleri göz önünde tutulunca sosyal ilerleyim ve olumların artık evrim yoluyla olamayacağını, teknik yalnız kör tabiat içinde değil, sosyete içinde de zaruri bir ihtiyaç olduğunu göstermiştir. Devrimciler yeni sosyetelerin ayırıcı karakterleridir. Hâlbuki devirici büsbütün başka bir insandır. O eski değerleri yıkmak isteyen adam mıdır? Evet, fakat yıkmak için yıkar, yerine yenilerini koymak için değil. Devirici yeni değerleri de tanımaz, çünkü değerdir. Onun için devirici ne sosyetenin yenisine ne de eskisine uymayan insandır, o hoşnutsuz, bir déclassé* ve soysuzdur, adaptasyon eksikliği, dinsizlik ve hoşnutsuzluk deviriciyi devrimciden ayıran farklardır. Hâlbuki en yüksek kültür değerlerine uymak, işlerden ve düzen, yüksek sevinik ve hoşnutluk duyguları devrimcinin ayırıcılarıdır. Devrimciler gibi deviriciler ve sosyetenin tabii mahsulleridir. Fakat bir raddeye kadar. Ondan ilerisi hastalık ve tehlikedir. Hastaları sağlardan ayıralım."¹⁶

Bu kavramların tanımlarına ayrıntılı baktığımızda, inkılâp ve ihtilâl, Türk Dil Kurumu sözlüğünde şöyle tanımlanmaktadır:

Türkiye'nin modernleşmesini sağlamaktır olması, üniversitenin gelişmemesinin en önemli etkeni olmuştur. Çünkü ilk görevi bilim yapmak olmamıştır. Politik bir kurum olarak oluşturulmuştur. Hüsamettin Arslan. *Bilim ve İktidar İlişkileri Yüksek Lisans Dersi Ders Notları*, Uludağ Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, 2015-2016 Eğitim-Öğretim Yılı, 12.05.2016 Ayrıca bakınız: Sevtap Kadioğlu İshakoğlu. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, "1933 Üniversite Reformu Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi", Cilt 2 Sayı 4, 2004 ss. 471-491 ve Albert Malche. *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, İstanbul: Devlet Basımevi, 1939

¹⁴ Tufan Buzpınar, *IV. Üsküdar Sempozyumu Bildirileri (1-5 Kasım 2006)*, Altunizade Ailesi, Cilt 2 İstanbul: 2006 ss. 485-506 https://www.uskudar.bel.tr/userfiles/files/2.cilt/4_sempozyum_cilt_02.pdf erişim tarihi: 16.03.2017 ss. 503

¹⁵ Necmettin Tozlu. *İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun Eğitim Sistemi Üzerine Bir Araştırma*. İstanbul: MEB Yayınları, 1989 s. VIII

¹⁶ İsmail Hakkı Baltacıoğlu. *Yeni Adam Dergisi*, "Devrimciler ve Deviriciler", Sayı:934 Haziran 1979 ss. 5 (Baltacıoğlu, 1936) Baltacıoğlu'nun bu konudaki görüş ve değerlendirmeleri hakkında daha fazlası için; 1961 tarihinde yazdığı "İşyan, İhtilal, İnkılâp" başlıklı ve derginin 934. sayısının 3. sayfasında yayınlanan yazısı da okunmalıdır. Yazısının sonunda Baltacıoğlu "İhtilalimizi yaptık, inkılâba başladık" diyerek bitirir.

*Déclassé: (Fr) Çevresinden düşmüş

“**İnkılâp:** Toplum düzenini ve yapısını daha iyi bir duruma getirmek için yapılan köklü değişiklik, iyileştirme, devrim, reform: Yazı inkılâbı. Bir durumdan başka bir duruma geçiş, dönüşüm.”¹⁷

“**İhtilâl:** Bir ülkenin siyasal, sosyal ve ekonomik yapısını veya yönetim düzenini değiştirmek amacıyla kanunlara uymaksızın cebir ve kuvvet kullanarak yapılan geniş halk hareketi, devrim: Fransız İhtilâli. Kargaşalık, düzensizlik, karışıklık. Köklü değişim: Bilimde ihtilâl.”¹⁸

Bu kavramlarla ilgili çağımızın önemli düşünürlerinden birine de müracaat edelim: Cemil Meriç *Mağaradakiler* adlı kitabında ihtilâl, inkılâp vb. kavramlardan bahseder, bunları açıklar ve inkılâpçıların inkılâptan anladıklarının ihtilâl olduğunu belirtir. *İhtilâl mi İhtilâl-i Şuur mu?* başlıklı bölümde:

“Aydın ikiyüz yıldan beri yenilik peşinde. Bu kara sevdanın ekânim-i selâsesi: İhtilâl, inkılâp, devrim. Her üçü de aynı mefhumun farklı karşılıkları. Mefhum: Revolution der ve devam eder. Revolvere Latince bir mastar, manası geri dönmek. Ama bu masum kelime canavarlar doğurmuş zamanla. Revolte da (isyan), revolution da (ihtilâl) onun çocuğu. Batı dillerine son armağanı: revolver.”¹⁹

Baltacıoğlu aynı zamanda bir pedagoğdur, Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre **pedagog**, “eğitim bilimci demektir. Fransızca *pédagogue* çocuk eğitimi uzmanı sözcüğünden alıntıdır. Fransızca sözcük de Eski Yunanca *paidagōgos παιδαγωγός* çocuk bakıcısı, eğitmen sözcüğünden alıntıdır.”²⁰

“Genelde eski Yunanistan’da başka işlere elverişli olmayan beceriksiz kölelerin, çocukları mektebe götürüp getirmekten ibaret olan vazifelerine pedagoji, bununla ilgilenenlere de pedagoğ denildiğine dair bir kanaat mevcuttur. İlk etapta böyle bir kullanım

¹⁷ Kelimenin kökeni; “Arapça kökünden gelen إنقلاب “altüst olma, tersine dönme, tepetaklak olma” sözcüğünden alıntıdır. Arapça sözcük Arapça قلب “dönme, dönüşme” sözcüğünün infîl vezni mastarıdır. Arapça kökünden gelen قلب “değişme, dönme, tersine çevirme” sözcüğünden alıntıdır. Arapça sözcük Arapça قلب “değiştirdi, tersine çevirdi, döndürdü, evirdi” fiilinin mastarıdır.”

¹⁸ Kelimenin kökeni; “Arapça إختلال “karışıklık, fesat, bozgun”, “halel” sözcüğünden alıntıdır. Arapça خال “1. bozma, yırtma, delme, 2. bozukluk, hasar, yırtık” sözcüğünden alıntıdır. Arapça خال fiilinin anlam gelişmesi, “1. geçmek, 2. yerine geçmek, 3. ardından konuşmak, muhalefet etmek” şeklindedir. İbranicede aynı fiil “1. geçmek, 2. yerine geçmek, 3. mübadele etmek, alıp satmak” şeklinde evrilmiştir.” www.tdk.gov.tr ve www.etimolojiturkce.com Erişim tarihi:11.03.2017

¹⁹ Cemil Meriç. *Mağaradakiler*, “İhtilâl mi İhtilâl-i Şuur mu?”, İletişim Yayınları, 26. Baskı İstanbul:2015, ss. 111-112 Revolver: 1835’te Amerikalı albay S. Colt tarafından İngilizce “to revolve” (dönmek) fiilinden türetilmiştir. “To revolve”, Fransızca “revolution” la aynı kökten geliyor. (Bkz: Robert Paul, *Dictionnaire de la Langue Française*, Paris 1964.) “Revolver: Fişek koymaya yarayan bölümü silindir biçiminde ve namlu gerisinde olan, tek parçadan oluşmuş tabanca, altıpatlar.” <http://www.nedirnedemek.com/revolver-nedir-revolver-ne-demek> Erişim tarihi:29.09.2017

²⁰ Bu sözcük Eski Yunanca *país, paid-* παις, παιδ- “çocuk” ve Eski Yunanca *agōgós* αγωγός “yöneten, sevk eden” sözcüklerinin bileşiğidir. Yunanca sözcük Eski Yunanca *ágō* άγω “sürmek, sevk etmek, gütmek” fiilinden türetilmiştir. www.etimolojiturkce.com Erişim tarihi:29.09.2017 “*Pedagog* kelimesinin izini Roma’daki kökenine dek sürmek faydalı olacaktır çünkü bu takip bizi gizemin eşğine getirecektir. Romalı *pedagog* her ne kadar ihtisaslaşmış olsa da köleden başka bir şey değildi. Onun görevi, ait olduğu efendinin belirlediği müfredatı uygulamak ve öğrencilerin okula zamanında yetişmelerini sağlamaktır. Fakat kimdi bu efendi ve nerede yaşardı? Bu soruya esaslı bir cevap bulabilmek için Thomas Hobbes’un on yedinci yüzyılın ilk yarısında yazılıp o zamandan beri basılmaya devam eden ölümsüz kitabı *Leviathan*’ı okumalısınız. Sizi bekleyen sürprizi bizzat istemem ama şu kadarını söyleyeyim ki orada resmi öğretimin temsil ettiği ayrıntılı toplumsal kontrol sisteminin en azından 400 senedir üzerinde güçlü bir şekilde çalışılmış bir fikir olduğunu göreceksiniz. Sormanız gereken asıl soru, hapis hayatı sürdürdüğünüz bütün bu okul yılları boyunca neden bir Allah kulunun size bu sırrı çılatmadığı olmalıdır.” Daha fazlası için bakınız: John Taylor Gatto. *Eğitim Bir Kitle İmha Silahı: Zorunlu Eğitimin Karanlık Dünyasına Bir Yolculuk*, İstanbul: Edam Yayınları, Çeviri: Mehmet Ali Özkan, 7. Baskı Eylül 2018 Eğitim konusunda sanayi toplumu kitle eğitimi getirmiştir. Özellikle eğitimde öğretilen şeyler, her şeyi zamanında yapmak ve söz dinlemektir. Vehbi Bayhan. *Üniversite Gençliğinde Anomi ve Yabancılaşma*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1997 ss. 109

pedagojinin bir ilgilenme ve göz kulak olma şeklinde bir uğraş olduğunu akla getirmektedir.”²¹ Efendisinin çocuğunu okula götürüp getiren, kırlara götürüp eğlendiren, onun kötü davranışlar edinmesine engel olan “köle” anlamındaki bu kavramın günümüzdeki anlamı tamamen değişmiştir. Pedagog, bir köle olduğuna göre, bir kölenin değeri ne idiye, pedagogun değeri de o kadardı, fakat köleler içinde de en değersiziydi. Yunanlılar en yetenekli köleleri gemi kaptanlığında, ziraat veya ticaret işlerinde kullanırlardı. Kötü, tembel ve içki düşkün olanlara da çocuklarını emanet ederlerdi.²² Görevi, çocuğun ahlâkını bozacak hareketleri önlemek, yolda karşılaştığı yaşlı insanlara saygı göstermek gibi, ona iyi alışkanlıklar kazandırmak olan pedagog ne çocuk ne de eğittiği çocuğun babasının gözünde bir değere sahipti. Pedagog iş başında iken ikinci efendisi çocuktan ve babasını hiç aratmazdı. Pedagoga türlü hakaretler, hatta onu tokatlamak, çocuk için olağan şeylerdi. Bu durumda bile baba, çocuğundan yana tavır alır, pedagogu azarlardı.²³ Pedagog, eski Yunan’dan günümüze kadar gelen kavramlardan biridir. “Aristokrat sınıfının çocuklarını okula götürüp getiren köle anlamındaki péda-gogue’dan türemiş ve sonradan farklı bir anlam kazanarak bir bilim dalına dönüşmüştür.”²⁴

İsmail Hakkı Baltacıoğlu’na göre ise;

Pedagog, pedagoji hakkında çok eser yazmış ve iddialarda bulunmuş adam demek değil, özgün bir eğitim anlayışına sahip olan ve anlayışını savunulabilir bir sistem halinde ortaya koyabilen adam demektir. Bence eğitim anlayışında asıl olan, çocuğu toplum hayatına alıştırmaktan ibaret olan ve ancak initiation²⁵ ile söylenmesi kabil olan teknik girişimdir.²⁶

Pedagoji için *Tarih ve Terbiye* adlı kitabında Baltacıoğlu şöyle der: “...terbiye felsefesi demek olan pedagoji...”²⁷ “...mürebilik nazariyesi ve mantığı demek olan pedagojinin...”²⁸

İnkılâpçı, ihtilâlcı ve pedagog yönlerini araştırdığımız elinizdeki çalışmanın birinci bölümünde Baltacıoğlu’nun insan, düşünür ve filozof yönlerine değinildi. Pedagojinin faydalandığı başlıca bilimler; psikoloji, sosyoloji ve ahlâktır. Bundan başka felsefe, mantık ve estetik bilimlerinden de ayrıca faydalanmaktadır. Ahlâk bilimi pedagojinin amacını çizer,

²¹ Abdurrahman Demirci. *Yeni Adam Gazetesi’nde Eğitim Anlayışı (1934 – 1960 Yılları Arası)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretmenliği (Din Eğitimi) Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi Tez Danışmanı: Doç. Dr. Recai Doğan, Ankara:2004 ss. 41

²² Fikret Kanad, *Pedagoji Tarihi*, 1. Cilt, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1948 ss. 113 Aktaran: Rahmi Maltaş, *Sümerlerden Günümüze Eğitim İlk ve Ortaçağ I*, Konya: Çizgi Kitapevi, 2011 ss.127

²³ a.g.e. ss. 117 Aktaran: Rahmi Maltaş, *Sümerlerden Günümüze Eğitim İlk ve Ortaçağ I*, Konya: Çizgi Kitapevi, 2011 ss.127

²⁴ Rahmi Maltaş, *Sümerlerden Günümüze Eğitim İlk ve Ortaçağ I*, Konya: Çizgi Kitapevi, 2011 ss.13

²⁵ “İnisiyasyon (Süluk): Kimi ansiklopedilerde bireyin spiritüel gelişimi için, spiritüel tesiri alıp aktarabilen bir üstadın sert ve sürekli kontrolü altında, bir düzen ve disiplin içinde, sınavlara dayalı tarzda, metodlu olarak eğitimi şeklinde tanımlanmaktadır. Initiation sözcüğünün kökeni, Latince de bir yere girme, iştirak etme, kabul edilme, başlama anlamındaki initium sözcüğüdür. Osmanlı tarikat geleneğinde bulunan süluk kelimesi de, iplik, sıra, dizi, yol, meslek, tutulan yol anlamlarındaki Arapça silk sözcüğünden gelmektedir. Bir inisiyasyonda üstad (inisiyator, mürid) tektir, öğrenci (inisiye aday, mürit) ancak inisiyasyonu tamamladığı zaman inisiye olur. İnisiyasyonu tamamlamamış olanlara inisiye denmez.” Daha fazla bilgi için bkz.: <https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0nisiyasyon> erişim tarihi 16.03.2017

²⁶ İsmail Hakkı Baltacıoğlu, *Hayatım*, İstanbul: Dünya Yayınları, 1998 ss. 140

²⁷ İsmail Hakkı Baltacıoğlu, *Tarih ve Terbiye*, İstanbul: Semih Lütfi Bitik ve Basımevi, 1935 ss. 22

²⁸ A.g.e. ss.74

psikoloji ise amaca ulaşmak için gidilecek yolu ve rastlanacak zorlukları göstermeye ve yenmeye çalışır.²⁹

Elinizdeki bu çalışmanın ikinci bölümünde Baltacıoğlu'nun eğitim görüşleri ele alındı. Baltacıoğlu'nun en son yazdığı eğitim felsefesi ile ilgili eseri *Pedagoji'de İhtilal* dir. Yaşamını eğitim konusuna adanmış bir insan olarak gençlik yıllarından itibaren psikoloji, sosyoloji, eğitim, sanat, din ve felsefe alanlarında birçok eser vermiştir. O *İçtimai Mektep* adlı eserinde, sistemleştirdiği eğitim felsefesinin evrensel ilkelerini ortaya koymuştur. 1912 yılında Arap harfleriyle basılan *Talim ve Terbiye'de İnkılâp* adlı eserinden 1960'larda basılan *Pedagoji'de İhtilal'e* uzanan ve devam eden, eğitimle geçen bir ömürde Baltacıoğlu, pedagoji alanında uluslararası bir otorite olarak tanınmaya niçin ve nasıl hak kazanmıştır?

Baltacıoğlu'nun eğitim görüşlerine baktığımızda, eğitim anlayışındaki yeniliklerden ilki “kişilik” anlayışıdır, bunun yanında Baltacıoğlu'nun eğitim felsefesinin temelinde yatan ikinci anlayış ise “verim” anlayışıdır.

Baltacıoğlu'nun eğitim felsefesinin ilkelerini kısaca anlatmak gerekirse şunlar söylenebilir: Onun eğitim felsefesinin ilkeleri psikolojinin, sosyolojinin, sosyo-psikolojinin verilerine dayanan bir evrim anlayışı ile beş kaynaktan çıkmaktadır. Bunlar; eğitimcinin kişilik anlayışı, eğitimcinin çevre anlayışı, eğitimcinin çalışma anlayışı, eğitimcinin verim anlayışı ve eğitimcinin alıştırma-başlatma anlayışıdır. Ona göre bu anlayışlardaki yanlışlıklar sosyal değeri olan verimin azalmasına yol açar. Bir eğitim kurumundan alınacak eğitim sosyal değer taşıyan bir kişiliği tam olarak kazandıramaz, ancak bu kişiliği edinmemize ve o kişiliğin yaratıcı sırlarını kendi varlığımızda duymamıza yardım eder. Şu halde eğitim kurumunda verilmeye çalışılan eğitim sadece bir başlatma-alıştırmadır.³⁰

Çalışmanın üçüncü bölümünde eğitim konusundaki genel teorileri inceleyerek bunları Baltacıoğlu'nun “İçtimai Mektep” modeli ile karşılaştırıp değerlendirmeye çalıştık.

“Özgürleştirici eğitimden söz edebilmek, eğitimin toplumsal ilişkilerin yeniden üretiminde oynadığı rolün yanında bir çelişki ve çatışma alanı olarak görülmesi ile mümkündür. Bu yaklaşım, 1930'lu yıllarda Cumhuriyet rejiminin ihtiyaçlarına cevap vermek üzere kurulmuş olan ve bazı açılardan tek parti rejiminin baskıcı unsurlarını taşıdığı öne sürülen Köy Enstitüleri'ni özgürleştirici eğitimin bir örneği olarak nitelemeyi olanaklı kılmaktadır. Bunlar, kırsal kesimdeki eğitim sorununu çözmek, tarımsal üretimi iyileştirmek

²⁹Halil Fikret Kanad. *Kısaltılmış Pedagoji*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi. 1966 ss.18

³⁰ Sabri Kolçak, *İ.H. Baltacıoğlu: Eğitimin Felsefesini Yapan Pedagog*, İzmir: Ege Üniversitesi Matbaası, 1968 s.27-28 Kolçak, “Pedagoji'de İhtilal” adlı kitaptan şöyle bahseder: Baltacıoğlu'nun eğitim felsefesinin ilkeleri olan bu beş ilkeyi “Kişilik, Çevre, Çalışma, Verim ve Başlatma İlkelerini” ileride açıklayacağız. Fakat burada şunu ifade edebiliriz: Baltacıoğlu'nun eğitim felsefesi; Durkheim'ın sosyolojide, Freud'un psikolojide (psikanaliz) Bergsson'un felsefede vardığı sonuçları yeni görüşle ele alan ve bunlardan yaratıcı bir “Bileşim” (sentez) çıkaran bir felsefedir. Pedagojide ihtilal, sadece bir eğitim felsefesi değildir. O aynı zamanda Baltacıoğlu'nun bütün bir dünya görüşünü de ortaya koymaktadır. Bu kitabında Baltacıoğlu; milliyet, kültür, gelenek, din, dil, sanat, uygarlık ve milli kalkınma gibi çok önemli konuların iç yüzlerini de aydınlatıyor. s.29

ve artırmak, köyü ve köylüyü modernleştirerek ulusal kalkınmayı sağlamak, Cumhuriyet rejimini ve ilkelerini halka yayacak ve benimsetecek unsurları yetiştirmek ve yeni kurulan ulus-devletin modern, laik yurttaşlarını yetiştirme sürecine katkıda bulunmak olarak özetlenebilir.”³¹ Köy Enstitülerinin kurucusu İsmail Hakkı Tonguç, 1948’de *Aylık Ansiklopedi* için yazdığı Köy Enstitüleri maddesinde; “Bu kurumlarda ünlü pedagogların Pestalozzi devrinden beri ileri sürdükleri eğitim ve öğretim ilkeleri uygulanmış, Türk çocuğunun yaratıcı kudreti meydana çıkarılmış, gelenekçi okulun çocukları ezen, yıpratıcı sakat usullerinin yerine yeni metotlar geçirilmiştir.”³² demektedir. Halil Fikret Kanad’a göre de; “Hayat vaziyetlerinin eskisine nazaran çok daha mudil (karmaşık, güç) olması ve fertlerin hayat mücadelesinde fazla maharet ve iradeye muhtaç bulunması, Pestalozzi’nin pedagojisini ön safa çıkartmıştır. Pestalozzi, Stans şehrinde dilenci ve fakir çocuklarla uğraşırken gurup halinde terbiyeye ehemmiyet veriyor, küçük çocukları büyük çocukların yardımı ile yetiştirmeye çalışıyordu. Bu sayede Pestalozzi çocuklarda içtimai hisleri inkişaf ettirmek ve cemaat hayatı için çocukları daha iyi hazırlamanın mümkün olduğunu keşfetmişti.”³³ Tonguç, Pestalozzi için yazdığı önsözde şu ifadeleri kullanır: “Tarihçi A. Rufer, bilimsel metotlara uyarak yeni insan neslinin peygamberini şimdiye kadar pek çok kimselere meçhul kalan cephesiyle tanıtmaktadır.”³⁴ Eğitim ve sosyal devrim ilişkisi, etkileşimini konu alan bu kitap, çağdaş iş eğitiminin kurucusu Kerschensteiner’in “iş eğitiminin babası” dediği Pestalozzi’nin yaşamını, düşüncelerini bu açıdan ele almaktadır.³⁵ Halil Fikret de “Filhakika Pestalozzi Rousseau’cu idi”³⁶ der. Tonguç ayrıca kitaba yazdığı önsözde: “1789 tarihli büyük Fransız ihtilâlinin meydana getirdiği millet meclisinde mecburi öğretim prensibi kabul edildi. İhtilâlcilerden Chalotais: Devletin çocukları devletin elemanlarıyla yetiştirilmelidir fikrini ortaya attı. Danton: Masrafa bakmayın! Millet’in birinci ihtiyacı ekmekten sonra öğrenimdir diye yazarak onun fikrini destekledi. Taleyrand, 1791 kurucular meclisinde verdiği eğitime ait raporunda şu temel prensibi sundu: Bütün vatandaşlar için elzem olan mecburi öğretimi sağlamak maksadıyla genel olarak teşkilatlanmalı, genel öğretim cihazı yaratılmalıdır.

³¹ Nuran Aytemur Sağıroğlu, *Amme İdaresi Dergisi Özgürleştirici Eğitim Arayışları: Köy Enstitüleri ve Eleştirel Pedagoji Okulu*, Cilt 46, Sayı 1, Mart 2013, s. 81-98 Köy enstitüleri, yeni kurulan Türk devletinde devrimin tohumlarını toprağa ekme hareketiydi. Ayçin Demir. Bir Aydınlanma Neferi: “İsmail Hakkı Tonguç”, *Köy Enstitüleri Dosyası: Türk Rönesansı*, Hazırlayan: Ahmet Özgür Türen, İstanbul: Destek Yayınları, Haziran 2018 ss. 188

³² İsmail Hakkı Tonguç. *Aylık Ansiklopedi, Köy Enstitüleri Maddesi*, İstanbul: İskit Yayınevi, Sayı:51 Temmuz 1948 ss. 1475-1486 Aktaran: Engin Tonguç. İsmail Hakkı Tonguç (Yaşamı, Öğretisi, Eylemi), Ankara: Güldiken Yayınları, 1997 ss. 199

³³ Halil Fikret Kanad. *Muasır Terbiye Ülküleri ve Terbiyede Yenilikler*, Ankara: Gazi Terbiye Enstitüsü Neşriyatı Sayı:4, 1934 ss. 6-8 Eğitim tarihinde önemli yeri olan kişilerin kısa biyografileri ve eğitim görüşleri hakkında geniş bir kaynak olan şu esere bakınız: Halil Fikret Kanad. *Terbiye ve Tedris Tarihi*, 2 Cilt, İstanbul: Devlet Matbaası, 1930

³⁴ Alfred Rufer. *Pestalozzi, Fransız Devrimi ve Helvetik*, İstanbul: Cem Yayınevi, Türkçesi: Saadet Özkal, 1990 ss. 218

³⁵ Engin Tonguç. *İsmail Hakkı Tonguç (Yaşamı, Öğretisi, Eylemi)*, Ankara: Güldiken Yayınları 2. Cilt, 1997 ss.373

³⁶ Halil Fikret. *Pestalozzi*, İstanbul Devlet Matbaası, 1931 ss. 48 ve 52

İhtilâlin getirdiği bu fikirler süratle hem Fransa'ya hem de Avrupa'nın belli başlı memleketlerine yayılmaya başladı. Bu fikirler aynı zamanda uygulanıyor ve türlü türlü yeni problemler doğuruyorlardı. Genel öğretimin mecburi ve parasız olması, laik okulda serbestçe sağlanması, okulların dinsel otoritelerden tamamıyla kurtarılması ve bu ilkelere göre yeni öğretmenler yetiştirilmesi gibi.”³⁷

Tonguç'a göre köy eğitiminin amacı; “Toplumsal nitelikte insan ve ülkenin siyasal, ekonomik ve kültürel yaşamının gelişmesine katılacak iş adamı yetiştirmektir. Bizi bu amaca götürecek okul da kitabi okul değil, iş okulu olacaktır.”³⁸

CHP'nin 1927'deki Genel Kongresi'nde eğitim politikasının amacı şöyle saptanmıştı: “Eğitimin milli, laik ve tek okul esasına dayanmış olması ilkemizdir. Eğitimde amacımız ulusal toplumun uygar ve toplumsal değerini yükseltecek, ekonomik kudretini arttıracak vatandaşlar yetiştirmektir. İlköğretimin parasız ve zorunlu olmasını ve en kısa zamanda eylem durumuna geçmesini birinci derecede önemle izliyoruz.”³⁹

Eğitim; düzenin sürmesi, devletine bağlı, söz dinler, iyi uyruklar yetiştirmek için yapılmalıydı.⁴⁰

Yine Tonguç'a göre; devlet örgütü ve gücü köye çok uzaktı. Devlet görevlileri ancak olağandışı durumlarda köye geliyorlardı. Köylünün “... her sözü ile ilgilenen, doğumundan cenazesine kadar tüm işlerinde ona akıl hocalığı eden bir tek insan vardır. O da köyün imamıdır. Bu güç, öğretmen okulu çıkışlı öğretmenlerden, doktordan, savcı ya da jandarmadan hiç korkmaz, onların köyde geçici olduklarını, köyün iç yüzüne giremeyeceklerini bilir, onun için onlarla savaşıma girmez... Bildiğini yapmaktan ve başkalarına öğretmekten şaşmaz. Onun köy eğitimine karşı durumu ise böyle değildir. O, bu taze, köklü gücü kendini rakip biliyor, kendi yarattığı âlemi yıkacak bir eleman sayıyor.” Eğitimcinin imama yenik düşmemesi için onun devletin en çağdaş araçlarıyla donatılması ve örnek bir çiftçi, üretici bir tip olarak yaşamasının büyük önemi vardı. “Ancak o zaman ekonomik durumlarını düzeltmek için her çözüme başvuran köy imamını bırakarak eğitimcinin arkasından gelecekler”di. “Yoksa eğitimcinin de şimdiye kadar köye gitmiş ve başarılı olmadan dönmüş diğer aydın insanlar gibi köylünün karşısında bir verbalist (lafçı) olarak kalacak”tı.⁴¹

³⁷ Alfred Ruffer. *Pestalozzi, Fransız Devrimi ve Helvetik*, İstanbul: Cem Yayınevi, Türkçesi: Saadet Özkal, 1990 ss. 232

³⁸ Engin Tonguç. *İsmail Hakkı Tonguç (Yaşamı, Öğretisi, Eylemi)*, Ankara: Güldiken Yayınları, 1997 ss.204

³⁹ A.g.e. ss.257

⁴⁰ A.g.e. ss. 362

⁴¹ A.g.e. 353

Görüldüğü üzere eğitim sisteminde pozitivism⁴² etkisi büyüktür. İmam ve öğretmeni aynı kulvarda birbirine rakip olarak gören anlayış aydınların halkı adam etme arzularının gerekçelerinden biriydi.

Baltacıoğlu; *Toplu Tedris ve Sosyoloji* kitaplarını şu sözlerle imzalayarak Tonguç'a gönderir: "Kendimden en büyük parça olan İ.H. Tonguç'a" ve "Ben şimdi idare işinde bulunsaydım, İ. Hakkı Tonguç gibi çalışırdım. 4.12.1939, İ.H. Baltacıoğlu"⁴³ Baltacıoğlu da pozitivismden nasibini almıştı.

"Osmanlı İmparatorluğu'nda siyasi alandaki kötüye gidiş paralelinde eğitim anlayışı ve uygulamalarında da zamanla baş gösteren yozlaşma ve bozulma akabinde aydınlar, hayatiyet arz eden bu alanda yeni fikirler üretmeye başlamışlar, hatta devletin her alandaki bozulması ve kötü durumdan kurtulması için de öncelikle eğitim alanında yapılacak olan yatırımlara dikkat çekmişlerdir. Tanzimatla beraber; eğitimde batılılaşma, çağdaşlaşma, teknikleşme, karma eğitim vb. gibi ideallerin eğitimde belirlenen hedefler olduğunu söylemek yerinde olacaktır."⁴⁴ Bir ulus-devlet ideolojisi ile kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin⁴⁵ egemen seçkinleri, başta ekonomi ve eğitim olmak üzere ülkedeki her alanı "Türkçüleşirmek" için yürüttükleri politikaları, devletin ideolojik bir aracı olan medya ile topluma ulaştırmıştır.⁴⁶

⁴² Pozitivism hakkında bakınız: Hüsametdin Arslan. *Türk Aydın ve Kimlik Sorunu*, "Pozitivism: Bir Bilim İdeolojisinin Anatomisi", Editör: Sabahattin Şen, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1995 ss. 541-578

⁴³ İsmail Hakkı Baltacıoğlu, (Toplu Tedris ve (Sosyoloji, (Arşivdeki imzalı nüshalar) Aktaran: Engin Tonguç. *İsmail Hakkı Tonguç (Yaşamı, Öğretisi, Eylemi)*, Ankara: Güldiken Yayınları, 1997 ss.2408

⁴⁴ Abdurrahman Demirci, *Yeni Adam Gazetesi'nde Eğitim Anlayışı (1934 – 1960 yılları arası)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı Doç. Dr. Recai Doğan, Ankara:2004 ss. 10 Başka bir kaynakta okuduğum bir yorumda Tanzimat ile ilgili şöyle diyordu: "Okumuyoruz, çalışmıyoruz, disiplinli değiliz vs. yüzünden Batı'dan geri değiliz. Binaenaleyh, geride değiliz, çünkü Batı'yla aynı düzeyde hareket etmiyoruz. Batı, Batı oldu çünkü Varlık anlayışı, dünyaya bakışı bunu sağladı, çalışması, disiplini vs. değil! Geri kaldık demek tarihi kendi etrafında dönüyor sanmak, ötekini yok saymak, yeni bir şey olabileceğini kabul etmemek demek. Her şey yine bende bitiyor, çalışsaydım, ben de bu neticeye varırdım, ben de bilimsel devrim yapardım. Yani esasında öteki yeni bir şey yapmıyor demek. 17. asırda Müslüman dünyası bilimsel devrim yapamazdı. Bunlar Avrupa'ya has olaylar. Bunu görmemek, ben merkezli tarih okuması yapmaktır ve ötekini yok saymaktır. Bu da tarihselliği, insanın yeni şeyler bulabileceğini reddetmektir. Onun için Tanzimat Fermanı büyük bir felsefi sıçrayıştır. 1839'a gelinceye dek, herkes devletin kötüye gittiğini söylüyordu, fakat çare olarak geriye, Kanuni devrine dönmeyi söylüyordu. Tanzimat'la devlet aklı ilk kez diyordu ki "Bizim dışımızda bir şey oldu ve ona ayak uydurmalıyız." Uriel Heyd'in şu kitabının okunması önerilir: Uriel Heyd. *Türk Hukuk ve Kültür Tarihi Üzerine Makaleler*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, Tercüme ve Derleme: Ferhat Koca, Haziran 2002

⁴⁵ "Umumiyetle tarihte görülen numunelere göre, bir cemiyetin müstakil bir millet halinde ortaya çıkabilmesi şu iki yoldan birini takip etmesiyle mümkün olabilmektedir. Ya muayyen bir içtimai gurup muhtelif sahalarındaki kesif faaliyetleriyle evvela milli bir kültürün meydana gelmesini temin edip buna dayanarak müstakil bir devlet kurmaya muvaffak oluyor veya ilkin milli bir devlet kurarak bunun çerçevesi içinde milli kültürü gerçekleştirilmeye çalışıyor... Milletin varlığı bakımından milli bir kültüre sahip olması müstakil bir devlet kurmasından çok daha mühimdir." Mümtaz Turhan. *Atatürk İlkeleri ve Kalkınma*, İstanbul: Şehir Matbaası, 1965 Burada İbn-i Haldun ve onun "asabiyet" kavramını hatırlamamak mümkün değildir.

⁴⁶ Bu hususta daha fazlası için bakınız: Ahmet Reyiz Yılmaz. *Bir İbrahim Kavgası Türk-İslam Davası*, İstanbul: Cinius Yayınları, Altıncı Baskı 2018 Medyanın egemen söylemin ideolojisi doğrultusunda kullanımına ilişkin bkz.: Kudret Altındağ, *Türkiye Medyasında Yahudi Temsili: Struma Gemisi Olayı Örneği*. Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hasan Akbulut, İstanbul, 2016. "Türk Devrimi'nin her adımında göreceğimiz bütüncül kalkınma anlayışı köy enstitülerinde de kendini göstermektedir. Bütüncül kalkınma, bütün devrimlerin tek bir amaca hizmet edecek şekilde yapılmasıdır. O amaç da yeni bir Türk "vatandaşı"ni ortaya çıkarmaktır... Köy enstitüleri, Cumhuriyet

Filhakika yapılan devrimler arasında amacına ulaşanlar, harf inkılâbı ve üniversite reformu olmuştur.⁴⁷ Batılılaşmanın bir politika olarak benimsendiği Osmanlı Devleti'nin son dönemleri ve Türkiye Cumhuriyeti'nde, bir model olarak görülen Batıyı inceleyen ve gözlemleri neticesinde çözümler üretmeye çalışan eğitimcilerden biri ve belki en önemlisi İsmail Hakkı Baltacıoğlu'dur. O, J.J. Rousseau'nun eğitim felsefesinden etkilenmiş ve hümanist (kitaba dayalı) eğitim felsefesiyle taklit eden değil yapan ve yaratan yeni adam yetiştirilmesini hedeflemiştir. "Meşrutiyet ve Cumhuriyet" döneminin birçok aşamasına şahit olan Baltacıoğlu, üzerinde çok tartışılan eğitimci ve sosyologdur.

Eleştirel söylemler de olmuştur, örneğin Sadık Albayrak, Baltacıoğlu'ndan "laik terbiyecisi" diye bahseder.⁴⁸ Hasan Ali Yücel çok sonraları şunları söyleyecekti: "Eğitim konusunda iki guruba ayrılıyordu düşünenler o zaman: Bir yanda pratikte çok güçlü, ama düşün temeli zayıf Satı (Bey), öbür yanda Durkheim'ı tutan Gökalp, yalnız düşünle kalan Gökalp. Hakkı (Tonguç) büyük adamdı, bu ikisinin sentezi, yaşama geçirilişi köy enstitüleri oldu."⁴⁹ Baltacıoğlu'nun kendisi ise "İçtimai Mektep" modelini, "Köy Enstitüsü" denemeleri ile mukayese ederek şu değerlendirmeyi yapar:

devrimlerinin halka indiğinin en açık göstergesidir. Doğduklarında kul olan çocuklar Cumhuriyet'in eğitim seferberliğiyle birer vatandaşa dönüşüyordu." Ayçin Demir. Bir Aydınlanma Neferi: "İsmail Hakkı Tonguç", *Köy Enstitüleri Dosyası: Türk Rönesansı*, Hazırlayan: Ahmet Özgür Türen, İstanbul: Destek Yayınları, Haziran 2018 ss. 189 ve 195

⁴⁷ Hüsametttin Bozok, Baltacıoğlu'nun çıkardığı "Yeni Adam" gazetesinin 15 Şubat 1940 tarihli 268 numaralı sayısında; "Arap Harflerini Hortlatmayacağız" başlığıyla yazdığı yazısında "Yeni Türk harflerinin üzerinden 12 yıl geçmiş bulunuyor... Bir kimyagerin, bir fizikçinin, ilh. eski harflerle neşredilmiş bir kitaptan istifade etmesi imkanı yoktur. Aynı zamanda hekim, avukat, mimar, bankacı, tüccar olacak bir gencin Naima'yi, Peçevi'yi, Cevdet Paşa'yi ve hatta Tanzimat edebiyatını ve Edebiyatı Cedideyi okumuş olması da istenecek bir şey değildir... Alfabe değişikliği bütün inkılâpların temelidir." der. Daha fazlası için bakınız: Hüsametttin Bozok. *Yeni Adam Gazetesi*, "Arap Harflerini Hortlatmayacağız", Sayı:268, İstanbul: 15 Şubat 1940 ss. 8-9 ve 19 "Eğer medeniyet, milli gelir alfabeyle artsaydı Ruslar, Çinliler alfabe değiştirdi. Kendi alfabesini değiştiren millet yok, olmayacak da. Öyleyse bu çılgınlığın sebebi ne?... Eski harfler bizi nelere bağlıyor? Kur'an'a bağlılık, İran kültürüne bağlılık, Batı Türk lehçesindeki lehçe farkları, Maziye bağlılık." Cemil Meriç. *Sosyoloji Notları ve Konferanslar*. İstanbul: İletişim Yayınları. 13. Baskı 2010 ss. 271-272 "Bu halkı resmi ideolojiye asimilasyon rüyasının "total" bir asimilasyon rüyası olduğunun en iyi delili hiç kuşkusuz harf devrimidir; söylenegeldiği üzere dünyada başka hiçbir örneği yoktur. Yönettiği halkı asimilasyona tabi tutmanın en iyi/önemli başka delillerinden bir diğeri Cumhuriyet'in "köy enstitüleri" projesidir; ve diğer bazıları: çarıklılıları ve şalvarlıları Beyoğlu ve Çankaya çevresine yaklaştırmamak, geleneksel Türk müziğini yasaklamak, dini kontrol altında tutmak için Diyanet İşleri Başkanlığı adı altında bir devlet kurumu tesis etmek; darbeler, muhtıralar, başbakan asmalar, ve daha neler..." Hüsametttin Arslan. *Jöntürkler, Jönkürtler ve Muhafazakarlar Meçhul Okurla Söyleşiler*, İstanbul: Paradigma Yayınevi, Genişletilmiş 2. Baskı, 2012 ss. 188 Dil reformu hakkındaki şu değerlendirmenin okunması tavsiye edilir: Uriel Heyd. "Modern Türkiye'de Dil Reformu", *Türk Hukuk ve Kültür Tarihi Üzerine Makaleler*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, Tercüme ve Derleme: Ferhat Koca, Haziran 2002 ss. 235-242 1933 üniversite reformu hakkında ayrıca bakınız: Sevtap Kadioğlu İshakoğlu. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, "1933 Üniversite Reformu Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi", Cilt 2 Sayı 4, 2004 ss. 471-491 Şu önemli makalenin okunması konuya farklı bir perspektiften bakış için gereklidir: Hüsametttin Arslan. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, "Aydınlanmış Devlet Patronluğunda Bilim: 1933 Türk Üniversite Reformu ve Sürgün Alman Bilimadamları", Yıl: 9 Sayı:35, Ocak-Şubat-Mart 2013

⁴⁸ "Bizim inkılâbımız, hayat, fikir ve vicdan hürriyetlerini ve laisizmi müdafaa eder. Osmanlı-İslam ideolojisi ile Kemalizm ideolojisi tam tezat halindedirler." İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu. "Falih Rıfkı Diyor ki", *Şair Mehmet Akif İçin Memleketin Fikir ve Edebiyat Adamları Ne Diyor?*, İstanbul: Kopernik Kitap, Yayına Hazırlayan: Yusuf Turan Günaydın, 2018 ss. 43 Bu konuda daha fazlası için bakınız: Sadık Albayrak. *Devrimin Çakıl Taşları*, "Laik Terbiyecisi", İstanbul: Timaş Yayınları. 1991 ss. 62-64

⁴⁹ Engin Tonguç. *İsmail Hakkı Tonguç (Yaşamı, Öğretisi, Eylemi)*, Ankara: Güldiken Yayınları, 1997 ss.381 Hasan Ali Yücel hakkında bakınız: Mehmet Emin Elmacı. "Hümanist bir Aydınlanmacı: Hasan Ali

“Benim İçtimai Mektep’teki davam ne idi? Sınıfları, saatleri, programları, ezberi, kelime bilgisini kaldırarak bunların yerine işlerliği, sosyal, gerçek çalışmayı koymak idi. Köy Enstitüleri bu devrimi iyice kavrayamadılar. Bugünkü ortaokulu aldılar, sanat okulunu da aldılar ve birbirine yapıştırdılar! Tanzimat ikiciliği Cumhuriyet devrimine kadar süre geldi.”⁵⁰

“Rousseau ve Modern Eğitim konusunu tartıştığı makalesinde Oelkers (2002: s. 688), modernliği üç kavramla tanımlamaktadır: İlerleme, iyimserlik ve teknik bilgi. 19. yüzyılda gündeme gelen modern eğitimin en fazla vurgu yaptığı kavramlar ise ilerleme, eğitim alanındaki iyimserlik ve yeni yöntemler. Bu anlamlarıyla teori olmaktan çok bakış açısını yansıtan modern eğitim, geleneğin karşısında yer almakta; politik, sosyal ve ekonomik bağlamdan bağımsız düşünülmemektedir. Bu nedenle 20. yüzyıldaki bolşevik, faşist, liberal, sosyalist ve demokratik hareketler eğitimsel bağlamda modern kabul edilerek politik bir değerlendirmeye tabi tutulmaktadır. Kısaca eğitim alanındaki her türlü reform modern kabul edilmektedir.”⁵¹

“Sanayi inkılâbını yapan zihniyetin çantasındaki temel düşünme aleti, indirgemeci-analitik yaklaşımdı. Yani, bütünü parçalara bölüp her bir parçayı analiz edersek, bütünü şekillendiren temel parçaları bulabilir ve böylece bütünü anlayabiliriz düşüncesi temel bakış açıсыydı. Hâlbuki bütün, parçaların toplamından çok, karşılıklı etkileşiminden oluşur. Bundan dolayı indirgemeci-analitik yaklaşım, bütünü anlama özürü bir bakış açıсыydı. Gerçekte gören ve algılayan şeyin göz değil, ben olduğu ortaya çıktı.”⁵² “Gözlemcinin önceki tecrübe ve birikimleri, gözlenen şeyi nasıl algılayacağına değişik seviyelerde tesir etmektedir.”⁵³ Örgenlik (organizma) öğelerin toplamı değil, bir bireşimdir (synthese). Toplumu da böyle anlamak gerekir, toplum bireylerin bir toplamı değil bir bireşimdir.⁵⁴ Heidegger şöyle der: “Ondokuzuncu yüzyılımızın ayırt edici vasfı bilimin zaferi değil, bilimsel yöntemin bilim üzerindeki zaferidir.”⁵⁵

Eleştirileri bir yana bırakıp konumuza dönersek; biz böyle bir çalışmayla, eğitim tarihimizde önemli yeri olan Baltacıoğlu kontekstinde eğitimin ve eğitim felsefelerinin bir kez daha gündeme getirilmesini amaçladık.

Yücel”, *Köy Enstitüleri Dosyası: Türk Rönesansı*, İstanbul: Destek Yayınları, Yayına Hazırlayan: Ahmet Özgür Türen, Haziran 2018 ss. 162-187

⁵⁰ Kemal Aytaç, *Yeni Adam Gazetesi*, “Baltacıoğlu’nun “Eğitim Sistemi”nin Ana Gelişimi”, Mayıs 1978 Sayı:921. ss.4-8

⁵¹ OELKERS, J. “Rousseau and The Image of “Modern Education”. ” *Journal of Curriculum Studies* 34(6) 679-698. Aktaran: Engin Aslanargun, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, “Modern Eğitim Yönetimi Anlayışına Yönelik Eleştiriler ve Postmodern Eğitim Yönetimi”. Bahar 2007. Sayı 50, ss. 195-212

⁵² Bkz. Hüsamettin Arslan, *Nihayet Dergi*, “Modern İnsan Gözleriyle Düşünür”, Röportaj: Nafize Şişman, Aralık 2015 <http://www.nihayet.com/roportaj/husamettin-arslan-modern-insan-gozleriyle-dusunur/> erişim tarihi: 12.03.2017

⁵³ Selim Aydın. *21. Yüzyılda Eğitim ve Bilimin Temel Prensipleri*. Sızıntı Dergisi, Nisan 2001.

⁵⁴ Nurettin Şazi Kösemihal. *Durkheim Sosyolojisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1971 ss. 4

⁵⁵ Martin Heidegger. *The Will to Power*, paragraf 466,261 Aktaran: Iain D. Thomson, *Heidegger Ontoteoloji/Teknoloji ve Eğitim Politikaları*, İstanbul: Paradigma Yayıncılık, Türkçesi: Hüsamettin Arslan, 2012 ss. 214

Kendisinin, arkadaşlarının ve yetiştirdiği öğrencilerinin Türk Eğitim Tarihi'nde aldıkları görevler ve ortaya koydukları icraatlar da göz önüne alındığında Baltacıoğlu'nun eğitim tarihimizdeki yeri daha da önem arz etmektedir.

Baltacıoğlu Türk Eğitim Tarihi'nde kendine özgü bir sistem kurmakla önemli bir yere sahiptir. *Talim ve Terbiyede İnkılâp* ile başlayan sistemi *Pedagojide İhtilâl*'e varır. Tekrar vurgulamak gerekirse, O cumhuriyet tarihinin atanan ilk rektörüdür, ayrıca ilk karma eğitimi yapan o olmuştur, okul-aile birliği toplantılarını düzenleyen yine odur. Cumhuriyet tarihinin en uzun süreli görev yapan milli eğitim bakanlarından Hasan Ali Yücel, ilk rehberlik araştırma merkezini İzmir'de açan ve idareciliğini yapan Hasan Kolçak, köy enstitülerinin kurucusu İsmail Hakkı Tonguç ve daha niceleri onun yetiştirdiği öğrencilerdir. İstanbul Üniversitesi, Gazi Pedagoji Enstitüsü, Ankara Üniversitesi Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde önemli izleri vardır. Köy enstitüleri onun "İçtimai Mektep" tasavvurunun bir nevi uygulamasıdır.

Can Dünder'in Köy Enstitülerini anlattığı belgeselde Hasanoğlu Köy Enstitüsü mezunu emekli öğretmen Talip Apaydın'ın ziraat marşını söylerken dilinden şu cümleler dökülür: "Biz gerçekten inanırdık, yurdun efendisi olacak köylünün. Ne kadar aldanmışız, ne kadar aldanmışız! Ahh, ahh!"⁵⁶

Tozlu'ya göre, "Baltacıoğlu; Tanzimat, Meşrutiyet ve Cumhuriyet inkılâpları gibi Cemiyetimizin dönüm noktaları sayılabilen, farklı anlayışların en hararetli dönemlerinde yaşayan bir düşünürdür. Bunun için O'nun düşünce hayatı bu yelpazede değişik görünüm alır."⁵⁷

⁵⁶ Can Dünder. *Köy Enstitüleri Belgeseli*, "<https://www.youtube.com/watch?v=xaFpyN8UrYw>" Erişim tarihi: 02.02.2018 Abdurrahim Karakoç'un Ne Bekledik?-Ne Bulduk? isimli şiirinin okunması tavsiye edilir.

⁵⁷ Necmettin Tozlu. *İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun Eğitim Sistemi Üzerine Bir Araştırma*. İstanbul: MEB Yayınları, 1989 ss. önsöz.

BİRİNCİ BÖLÜM

İNSAN, DÜŞÜNÜR, PEDAGOG OLARAK BALTACIOĞLU

Cemil Meriç şöyle diyor: “Türk aydını her mevsim bir başka meçhulün sevdalısı. Geçen asrın ortalarında ıslahatçıdır, sonra ihtilâlcı olur, sonra inkılâpçı. Ve tarih, 27 Mayıs’tan bu yana yeni bir kahramanın zaferine alkış tutar: Devrimci. Artık iki hücreli bir mahpesteyiz; hücrenin biri devrimcilerin, öteki gericilerin.

Aydın, iki yüz yıldan beri yenilik peşinde. Bu kara sevdanın ekânim-i selasesi: İhtilâl, inkılâp, devrim. Her üçü de aynı mefhumun farklı karşılıkları. Mefhum: Révolution”.⁵⁸

Meriç’in sözünü ettiği aydın tipinin dışında bir isim midir Baltacıoğlu? Mevsimlere göre değişmek yerine ilmi araştırmayı mı şiar edinmiştir? Baltacıoğlu, imparatorluğun çöküşünün sonuçlarını yaşayan bir münevver olarak ülkesinin kurtuluş reçetesini mi arıyordu?

Geleceğin emniyet ve güven üzerine kurulabilmesi, geçmişin iyi bilinip tanınmasına, hissedilip ruhlarda korunmasına bağlıdır. Bu bölümde İsmail Hakkı Baltacıoğlu ile ilgili şu hususlar üzerinde durulacaktır: İnsan olarak kimdir? Hangi fikirler üzerinde durmuş, yakın çevresinde kimler olmuş, hangi tezleri öne sürmüş, ne gibi eserler vermiştir? Hangi görevlerde bulunmuş, bu görevlerdeki icraatları ve yaptıkları neler olmuştur?

Elmaslar ancak yontulup taşlandıklarında parlarlar. Olumlu özellikler ruhun iç zenginliğidir, ama sadece görgü kurallarına yönelik bir eğitim onların bu üstün niteliklerini gösterebilir. Kendini fark ettirmek isteyen bir kişi, kendine gücün yanısıra güzellik de katmalıdır. Elmasın sağlamlığı hatta yararlı olması yetmez, süsü ve hazzı veren zarif bir nitelik ve görüntüdür. Ve çoğu durumlarda bir şeyi nasıl yaptığımız şeyin kendisinden daha önemlidir.⁵⁹ Tolstoy’un dediği gibi: “İnsanı bedenlen ameliyat etmek için uyutmak, ruhen ameliyat etmek için ise uyandırmak gerekir!”⁶⁰

İsmail Hakkı Baltacıoğlu 28.02.1886’da İstanbul Cihangir Yeniçeşme⁶¹ sokakta doğmuş ve uzun bir ömrün ardından 01.04.1978’de Ankara’da hayata gözlerini kapatmıştır. Babası Baltacıoğlu İbrahim Ethem, annesi Düzce’li Hamdune Hanım’dır. Büyükbabası 1804

⁵⁸ Cemil Meriç, *Mağaradakiler* adlı kitabında ihtilâl, inkılâp vb. kavramlardan bahseder, bunları açıklar. Daha fazlası için bakınız: Cemil Meriç, *Mağaradakiler*, İstanbul: İletişim Yayınları, 26. Baskı, 2015, s. 111.

⁵⁹ John Locke. *Eğitim Üzerine Düşünceler*, İstanbul: Morpa Kültür Yayınları, Çeviren: Hakan Zengin 2004 ss.101

⁶⁰ İnsan bu dünyaya terbiye görmek, ıslah olmak ve tekemmül etmek için yani “kâmil insan” olmak için gönderilmiştir. Ta mükâfatı hak etsin ve ehil hale gelsin ve Cenab-ı Hakk’ın cemalini seyredecek seviyeye yükselsin! Daha fazlası için bakınız: Vehbi Yıldız. *İrfan Ordusu*, “Kamil İnsan”, İzmir: Nil Yayınları, 1993 ss.251

⁶¹ Bu bölge Bizans döneminden beri Yahudi mahallesidir ve Yahudiler burada Bizans yönetiminden beri yaşamışlardır. Bu hususta bakınız: Uriel Heyd. “On yedinci Yüzyılda İstanbul’daki Yahudi Toplulukları”, *Türk Hukuk ve Kültür Tarihi Üzerine Makaleler*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, Çeviren ve Derleyen: Ferhat Koca, Haziran 2002 ss. 171-188

Mucur⁶² doğumlu Abdurrahman Efendi'nin İstanbul Cihangir'deki evinde mutlu bir çocukluk devresi geçirmiştir. İlköğretimine dörtbuçuk yaşında başlar ve 1899'da sona erdirir. 1903'te Vefa İdadisinden mezun olur. Bu devrede J.J. Rousseau'nun *Emile*⁶³ ini okur ve bu kitap onu derinden etkiler. 1904'te Darülfünun-u Osmani'nin Ulum-u Tabiiye (fen, botanik) şubesine kaydolar. Darülfünun'da daha öğrenci iken Divan-ı Hümayun Defteri Kalemi'nde çırak olarak çalışma hayatına atılır. Bir ara Maarif Nezareti Mektubu Kalemi'nde ve Tophane-i Amire Meclisi Harbiye Kalemi'nde çalışır. 1908'de Darülfünun'dan mezun olur. Resmi olarak ilk hocalığı 1908'de Darülmualimin-i İptidaiye'ye hat hocası olarak girmesiyle başlar. Daha sonra bu okulun, öğretim metodu öğretmenliğine atanır. 1910'da Satı Bey'in⁶⁴ tavsiyesi ve Maarif Nazırı Emrullah Efendi'nin tasvibiyle Maarif Nezareti tarafından pedagoji ve el işleri üzerine incelemeler yapmak üzere Avrupa'ya gönderilir. Paris, Londra, Brüksel, Cenevre, Zürih ve Bern, tekrar Fransa'ya dönerek Lyon, ve daha sonra Berlin'de reform okullarını inceler, gözlemler yapar. Baltacıoğlu, 1912'de Türkiye'ye döndükten sonra üzerindeki hat derslerini muhafaza etmekle birlikte, Darülmualimin'deki el işleri dersleri ve Tatbikat Mektebi'ndeki tatbikat derslerini de üzerine alır. Elişi konusunda Darülmualimin'de getirdiği yenilikleri memleket çapında yaymak için konferanslar verir, sergiler açar, kitap ve makaleler yazar. 1913 yılında daha Darülmualimin'de hoca iken Darülfünun'da terbiye dersi müderrisliğine atanır. Baltacıoğlu'nun Darülfünun'da giriştiği önemli yeniliklerden ilkinin Süleyman Paşazade Sami Bey ile birlikte kadınların yüksek öğrenim hakkına kavuşturulması hareketine öncülük etmiş olması teşkil eder. Bu hareketler İnas Darülfünunu'nun çekirdeğini teşkil eder. Darülfünun'daki görevine ek olarak 1914'te Darülmualimat'da psikoloji ve el işi öğretmenliğine, 1917'de de Darüşşafaka'da terbiye öğretmenliğine getirilir. 1916'da Darülmualimin ile Darülmualimat'daki hocalıklarından ayrılır. 1916 yılında sadece Darülfünun'da usulü tedris ve tatbikat dersleri ile İnas Darülfünunu'nda fenni terbiye dersleri verir. 1917'de bunlara Ziya Gökalp'in teklifiyle ilmi

⁶² Mucur Kırşehir ilinin bir ilçesidir. Demografik yapısı hakkında bakınız: Rafet Metin, *XVI. Yüzyılda Kırşehir Sancağında Nüfus Yapısı*, Cilt: 6 Sayı: 2 Temmuz 2016. ss. 49-57, ayrıca bakınız: Nurhan Mıstanoglu, *XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Kırşehir Sancağı*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya:2004 Bu çalışmalarda "Mucur sancağı 34 hanedir ve tamamı gayrimüslimlerden oluşmaktadır" denmektedir. Bölgede yaşayan kişilerle yapılan görüşmelerden tarihsel süreçte güneyden bölgeye göç edenlerin olduğunu söylemektedirler.

⁶³ İdadide iken (lise) ilk defa Fransızca aslından okuduğu Emile'i Baltacıoğlu 51 defa okumuştur. "1762'de çıkan iki kitap Fransa'da hiç yankı uyandırmaz. Bunlardan biri Emile (ki sonraları Çocuk Hakları Beyannamesi olacaktır), öbürü Toplum Sözleşmesi (İnsan Hakları Beyannamesi)dir." Cemil Meriç. *Sosyoloji Notları ve Konferanslar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 13. Baskı 2010 ss. 147 "Doğuda felsefi ve simgesel öykü yazma geleneğinin temeli olan, Yunan kaynaklı Salaman ve Absal'dan esinlenen ve bu tarz öykü yazan, bundan yaptılarında söz eden ilk kişi İbni Sina olmuştur. Hayy bin Yakzan (Uyanık oğlu Diri) isminde hem İbni Sina hem de İbni Tufeyl'in eseri vardır. Bizim bildiğimiz meşhur olan İbni Tufeyl'in eseridir. Kendi kendine öğrenen, hakikati keşfeden filozof teması anlatılır. Daniel Defoe da Robinson Crusoe adındaki yapıtında Hay bin Yakzan'ı örnek almıştır. Rousseau'nun da Emile'in eğitiminde kullandığı tek kitap Robinson Crusoe idi." Bu konuda daha fazla bilgi için bakınız: İbn Sina/İbn Tufeyl. *Hay Bin Yakzan*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. Çevirenler: M. Şerafeddin Yalıtıkaya/Babanzade Reşid, Hazırlayan: N. Ahmet Özalp, 11. Baskı, Mayıs 2014

⁶⁴ Satı Bey hakkında daha fazla bilgi için bakınız: İlhan AKSOY, *II. Meşrutiyet Dönemi Eğitim Politikası ve Satı Bey*, Gazi Türkiyat Dergisi, Güz 2008, Sayı: 3. ss.67-81

terbiye ve terbiyevi içtimaiyat dersleri de eklenir. 1917’de Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti’nin genel sekreteri olur.⁶⁵ 1918’de Tedrisatı Taliye (ortaöğretim) Müdürü Umumiliği, 1919’da Tedrisatı Aliye (yükseköğretim) Müdürü Umumiliği ve Maarif Nezareti Heyeti Teftişiye Müdürü Umumiliği’ne getirilir. 1920-1924 yılları arasında Edebiyat Fakültesi’nde dört defa Dekan seçilir.

Bulunduğu diğer görevler kısaca şöyle sıralanabilir: 1923’te Sanayii Nefise Mektebi Alisi Bedayi Muallimliği, 1923’te Maarif Vekaleti Müsteşarlığı, 1923’te Darülfünun Eminliği, 1924’te Sanayii Nefise Mektebi Alisi’nde resmin usulü tedrisi muallimliği, 1924’te İlahiyat Fakültesi’nde içtimai ve dini ruhiyat müderrisliği, 1925’te İlahiyat Fakültesi’nde İslam bediiyatı muallimliği, 1925’te Edebiyat Fakültesi’nde içtimaiyat, ahlak müderrisliği...⁶⁶

1933 Ağustosunda İstanbul Darülfünunu ilga edilip yerine İstanbul Üniversitesi kurulunca yeni kadro kanunuyla birçok öğretim üyesinin ve bu arada da Baltacıoğlu’nun üniversitedeki görevine “üniversite reformu” nedeniyle son verilir.⁶⁷ Baltacıoğlu 1933-1942 yılları arasında hayatını *Yeni Adam* dergisini çıkararak kazanır. 1942 yılında Maarif Vekili ve aynı zamanda öğrencisi olan Hasan Ali Yücel⁶⁸ Baltacıoğlu’na büyük bir kadirşinaslık yaparak eski maaşıyla eski kürsüsünü Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’nde verir. Böylece Baltacıoğlu Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Pedagoji Kürsüsü’nün ilk öğretim üyeliğini yapar. Burada pedagoji, terbiye tarihi ve usulü tedris derslerini okutur. 1942-1950 yılları arasında iki dönem milletvekilliği, 1942 Afyon milletvekilliği ve 1946’da Kırşehir milletvekilliğini yaptı. Baltacıoğlu 1950’de emekli oldu, bu tarihten sonra *Yeni Adam* dergisini yayınlamaya devam etti, konferanslar verdi, çeşitli makale ve kitaplarını yayınladı. 01.04.1978’de Ankara’da hayata gözlerini yumdu.⁶⁹

⁶⁵ Baltacıoğlu’nun babası Baltacıoğlu İbrahim Ethem de Sormagir mektebinde biraz okumuş, sonra Cihangir mektebine gitmiştir. Ayrıca özel olarak Arapça ve Farsça öğrenmiş hat üzerine eğitim alıp sülüs ve nesih öğrenmiş ketebe yani hattat diploması almıştır. Maliyede divanı ve rıka öğrenmiştir. Maliye varidat kalemi kayıt odasına girmiş, uzun yıllar burada çalıştıktan sonra Tophane yoklama kalemine geçmiş, sonra nüfus kalemine, oradan bab-ı seraskeri piyade dairesi 3. Şubeye, oradan Tophane muhasebe kalemine, daha sonra ebniye komisyonuna, vezne kalemine, yoklama kalemine geçmiş ve 1909’da azaltmada emekli olmuştur. Hayatının son zamanlarında Binbirdirek’te “*Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti*” nin muhasebeciliğini yapmıştır. Daha fazla bilgi için bakınız: İ.H. Baltacıoğlu, *Hayatım*, Dünya Yayınları, 1998, s.4

⁶⁶ İsmail Hakkı Baltacıoğlu’nun bulunduğu görevlerin listesi için bakınız: *Yeni Adam Gazetesi*, Sayı 921 Mayıs 1978, ss. 13

⁶⁷ Bu hususta bakınız: Sevtap Kadioğlu İshakoğlu. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, “1933 Üniversite Reformu Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi”, Cilt 2 Sayı 4, 2004 ss. 471-491 ve Albert Malche. *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, İstanbul: Devlet Basımevi, 1939 Şu önemli makalenin okunması konuya farklı bir perspektiften bakış için gereklidir: Hüsamettin Arslan. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, “Aydınlanmış Devlet Patronluğunda Bilim: 1933 Türk Üniversite Reformu ve Sürgün Alman Bilimadamları”, Yıl: 9 Sayı:35, Ocak-Şubat-Mart 2013

⁶⁸ Hasan Ali Yücel hakkında bakınız: Mustafa Çıkar, *Hasan Ali Yücel ve Türk Kültür Reformu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı 1998, ayrıca A.M. Celal Şengör, *Hasan Ali Yücel ve Türk Aydınlanması*, Ankara: Tübitak Yayınları, 2001

⁶⁹ Kemal Aytaç, *Yeni Adam Gazetesi*, “Baltacıoğlu’nun “Eğitim Sistemi”nin Ana Gelişimi”, Mayıs 1978 Sayı:921. ss.4-8

Çalışmamızın bu bölümünde, Baltacıoğlu'nun anlatımıyla anılarına, 93 yıllık uzun yaşamına ve eğitim hayatına, Ali Y. Baltacıoğlu tarafından yayına hazırlanan ve 1998 yılında yayınlanan *Hayatım* adlı otobiyografisi çerçevesinde ayrıntılı olarak bakalım.

Dörtbuçuk yaşında ilk gittiği okul, Sirkeci Mescit içindeki mahalle mektebidir. İlkokulda ise Baltacıoğlu babasının kendisini niçin Şemsülmekâtip'e⁷⁰ yazdırdığını şöyle anlatır:

Babam beni niçin Şemsülmekâtip'e yazdırmıştı? Benim tahmin ettiğim başlıca sebep babamdaki yenilik arzusu idi. O zaman bu özel okul, yenilik atılımı yapan eğitim kurumlarının başında geliyordu. Orada musiki, resim, jimnastik, ses yönetimine dayanan elifba öğretimi gibi yenilikler vardı. Başındaki, gerçi bir hoca idi. Fakat, müdür yardımcısı olan Lala Mahmut Bey denilen kişi, bütün anlamıyla laik bir eğitmandi. Lala Mahmut Bey tertemiz giyinir, serbest ve güzel sözler söyler, öğrenciyeye nasıl davranacağını bilir. Aynı zamanda özgür ve bağlı bir disiplin güderdi. Mahmut Bey okulun bütün işlerinde tam bir yetki ve sorumluluk sahibi idi. Aynı zamanda çok komik bir adamdı. "Divan" denilen ayak üzeri toplantılarda bize öğütler verir, hem de güldürürdü.⁷¹

Şemsülmekâtip'in zamanın en özgür ilkokulu olduğunu belirten Baltacıoğlu; öğrencilerini hünkâr yaverleri gibi giydiren, öğrencilerinin göğsünden sırmalı kordonlar sallanıp duran bu okulun müdürünün Abdülhamit tarafından öğrencisini yaverlerine benzetiyor diye sürüldüğünü, babasının da okul müdürünün sürülmesinden sonra kendisini okuldan alarak Firuzağa'da Meşrikifüyuzat diye yine başka bir özel okula verdiğini belirtir.⁷² "Bu okuldan olumlu denebilecek hiçbir şey almadım diyebilirim" der ve okulla birlikte eğitim sistemini, öğretmenlerinin tutum ve davranışlarını eleştirir, bu okuldaki anılarını anlatır. Babası Baltacıoğlu'nu bu okuldan da alır ve devam ettiği ilkokulların sonuncusuna, Tophane'nin üstündeki Kışlaarkası okuluna verir.

Babam beni Meşrikifüyuzat'tan çıkarıp da buraya niçin vermişti? Ne bileyim ben! Ancak sanıyorum ki yine bir kuruntu buna neden oluyor; müdürü sürüldü, okulda düzen kalmadı, yahut bu okulda iyi öğretmenler yok diyor, beni bir okuldan alıp ötekine veriyordu. İşte işin sonunda Kışlaarkası ilkokuluna düşmüş oluyorum.⁷³

"Şemsülmekâtip'in bazı adetleri ve yaşayım biçimleri ile Kışlaarkası hat hocasının kişiliği müstesna, okullardan olumlu denebilecek hiçbir alışkanlık almamıştım." der ve ekler: "Bu hayat kurumlarının üstünlüğünü kabul etmiyor ve onları beğenmiyordum ki onları benimseyeyim. Evde zaten yabaninin biriydim, yabancı olarak bu okullara girmiş ve yine yabancı kalmıştım. Tabi insanın kendisi idim ve hiç değişmiyordum. Bu ilk yıllar boyunca bende oluşan tek kişilik, bir ihtilâlcî kişiliği idi. Okula, derse, yöntemlere ve öğretmenlere

⁷⁰ Şemsülmekâtip: Okullar güneşi. 1890'da açılmıştır. Kız ve erkek bölümlerine gündüzlü ve yatılı öğrenci kabul eden okul, 1940 yılında kapanmıştır. 1884'den sonra açılan özel okulların en uzun yaşayanıdır. İsmail Hakkı Baltacıoğlu. *Hayatım*. Dünya Yayınları, 1998, ss. 334

⁷¹ İ.H. Baltacıoğlu, *Hayatım*, Dünya Yayınları, 1998, ss. 26 Baltacıoğlu'nun babası Hayatının son zamanlarında Binbirdirek'te "Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti" nin muhasebeciliğini yapmıştır. Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti, Şemsülmekâtip adlı bu özel okulu desteklemek ve korumak için çalışan yardım kurulunun gelişmesinden doğmuştur.

⁷² A.g.e. ss.29

⁷³ A.g.e. ss.31-32

karşı gitgide derinleşen, büyüyen, şiddetlenen bir öfke duyuyor ve onu taşırmak için bir fırsat ve neden arıyordum. Bütün bu yerler, Türkiye’de yeni bir hayatın doğması, fikrin ve kültürün özgürlüğü için kapanması gereken, bulaşık ve hastalıklı yerlerdi. Fakat ülke henüz o halde değildi. O çağda okul da bütün diğer kurumlar gibi imparatorluğun kaçınılmaz olan düşmesine yardım ediyordu. O çağlarda ilkokul eğitiminin ilk üç yılı iptidailerde, son üç yılı da rüştiyelerde yapılırdı. Ben de Kışlaarkası okulunu bitirince hemen Salıpazarı’ndaki Fevziye okuluna yazıldım. Fevziye okulunun anısı benim için çok önemlidir. Çünkü benim eğitim alanındaki ihtilâlciliğimi hazırlayan o olmuştur. İlk pedagoji eserim olan *Talim ve Terbiye’de İnkılâp*’daki bütün isyan ve inkârlarımın kaynağı işte bu Fevziye okulunun hayatı olmuştur.”⁷⁴

Baltacıoğlu anılarında okulun eğitim sisteminde ve öğretmenlerin davranışlarında gördüğü eksikleri ve yanlışları anlatır; fakat bunun yanında ilk mantiki oluşumunu Türkçe öğretmeni Türk Mustafa Efendi’ye borçlu olduğunu, mantiki kişiliğinin oluşumunda en büyük rolü yapmış olanlardan birinin de Arapça öğretmeni Kenan Hoca olduğunu belirtir. Bu okula dair anılarından bahsettikten sonra; “Rüştiye eğitimime ait olan en önemli anılarım burada bitiyor. Bende Fevziye okulu anısı -Kenan Hoca’nın aydınlatıcı ve yetiştirici dersleri dışında- baskı, zulüm, haksızlık anılarıdır. Beni bir okul ve eğitim ihtilâlcisi haline getiren ortaçağ kurumu, işte bu okuldur.” der.⁷⁵

Rüştiye (ortaokul) hayatına paralel olan okul dışı hayatında, hayatının bu devrinde üzerinde en büyük etkiler yapmış olan, tiyatrolardır. Bundan şöyle bahseder:

Ben bazen Konkordya’da, çok defa da rıhtım tiyatrosunda pandomima temsillerini büyük bir istek ile seyre gidiyordum. Bunlar çocukluk hayatımın tek ve canlı eğlenceleri idi. Pandomima gösterilerinin en büyük özelliği dilsizliğidir. Pandomima dilsizlerin tiyatrosudur. Dilli tiyatrodan nutkun (discours’un) yaptığı işi burada mimik, yalnız başına yapmaya mecburdur. Bu zorunluluktur ki artist büyük bir mimikçi olmaya zorlanır. “Mimikçi” olmak; fikirlerini ve duygularını artık nutuk yoluyla değil sırf hareket, jest ve vücut yoluyla açık, tam ve kuvvetli olarak anlatmak demektir. Eğer tesadüfen “İçtimai Mektep” adlı kitabımı okudunuzsa benim “kişilik” anlayışımı da öğrenmiş olacaksınız. Ben düşünme, tipleme, kımıldama... diye ayrı ayrı makineler düşünmem ve kabul etmem. Bence insan, bir ve bütün olan bir kişilikten başka bir şey değildir. Yeni Adam’ın eski sayılarından birinde “Hatip Nasıl Olabilirsiniz?” başlıklı makalemde de söylemişim: Hitabetin büyük sırrı kafa ile bedeni ayırmamaktır. Öyleyse vücudumuzun ifade hürriyetine yer veren her şey, her oyun, her egzersiz kişiliğimizin oluşumunda önemli bir neden olacaktır. Pandomima gösterilerinin büyük bir feyzi de şundan ileri geliyordu: bu gösterilerin konuları genellikle eski Yunan klasiklerinden, Shakespare de içinde olmak üzere hep ulu eserlerden seçiliyordu. Pandomimanın Türkiye’ye neden girdiğini bilmiyorum, fakat bir anane taşıyordu ve bu anane en büyük piyeslerle uğraşmak ananesi idi. Onun bütün kostümleri tarihi idi. Yeni kostümlerle pandomima oynadığı görülmemiştir.”⁷⁶

Baltacıoğlu ayrıca karikatürler de çizmiştir. Buna otobiyografisinin 49. sayfasında şu şekilde değinir: “Hayatımın bir kısmı da çizgiler, renkler, cisimler üzerinde oynamakla geçti. Beni tanıyanlar çok iyi bilirler, resim, karikatür, dekorasyon, güzel yazı, bahçivanlık,

⁷⁴ A.g.e. ss.33-34

⁷⁵ A.g.e. ss.41

⁷⁶ A.g.e. ss.44

marangozluk, duvarcılık... Her şey elimden gelir. *Yeni Adam*'ı dikkatle takip edenler ilk sayılarında Nurullah Ataç, Sami Karayel'in karikatürleri altına, daha bazı resimlere atılmış "Şaban" imzasını anımsayacaklardır. Bu takma ad benimdir."

Baltacıoğlu burada bir hatırasına yer verir:

Mücellitlik, hattatlığı tamamlayan bir şeydir. Babam bu mücellitlik⁷⁷ sanatını da öğrenmem için mahallemize çok yakın olan Sormagir'de oturan Balıkçı Mustafa adında birini bana usta olarak getirdi. Balıkçı Mustafa eski bir lüleci⁷⁸ idi. Bu yüzden varak işlerini çok iyi biliyordu. Bana ders vermeye başladı. Balıkçı Mustafa herhangi bir insan değildi. Geniş omuzlu, dev yapılı, kalın sesli, heybetli bir insandı. Yaz-kış göğsü açık gezer göğsünün kılları görünürdü. Ayaklarında yemeni vardı, çorap giymezdi. Balıkçı Mustafa'nın sade sözleri arasından hakikat kıvılcımları sıçrardı. Bu ümmi adam sözleriyle, haliyle beni büyülemişti. Bir gün bana bir vaka anlattı. Bu vakayı ben de size anlatacağım. Ancak önceden söyleyeyim ki ben bu vakanın surri, mistik mahiyetine bir değer vermiyorum ve onu bir temsil olarak alıyorum. Balıkçı Mustafa'nın anlattığı vaka yalan olabilir. Fakat yanlış değil! Siz de bu vakanın şekline değil manasına dikkat edin! Canlı ve asıl olan, Balıkçı Mustafa'nın ne dediği değil, ne demek istediğidir. Vakayı Balıkçı Mustafa'nın ağzından söylüyorum.

"Çocuktum. Beni Tophane'de Hendek'te bir lülecinin yanına çırak verdiler. Ustam ters, lanet, çok kötü bir insandı. Herkese fena muamele ederdi. Ondan çok korkardık. Bir gün dükkânın önüne bir bedevi dervişi geldi. Boyun kesip selam verdi: Erenler, fakir yarın Kerbela'ya gidiyor, cepte altmış para var; bana çark işi bir lüle ihsan eder misiniz? dedi. Usta çok kızdı. Ağzına geleni söyleyip dervişi kovdu. Derviş adım adım geri çekilip yine boyun kesti ve şu beyti okudu:

Mâle, mülke mağrur olma; yoktur deme ben gibi

Bir muhalif rüzgâr eser, savurur harman gibi

Bizler dona kalmıştık. Bir hafta sonra ustanın evi yandı. Karısı, çocukları da içinde yandı. Biraz sonra da usta kahrından öldü gitti."

Lüleciyi kül eden dervişin ahı mıydı? Böyle bir iddia mistisizmden başka bir şey değildir. Fakat Balıkçı Mustafa'nın hikâyesini dinledikten sonra artık inanmıştım ki bu âlemde madde; her şey, her kuvvet, her değer değildir. Maddeden başka, ayrı tabiatta, bir de maneviyat vardır. İşte idealistlik hamlesini, felsefi idrakimin başlangıcını Balıkçı Mustafa'dan almıştım. Fikir arkadaşlarım beni, Amerikalıların Descartes'tan sonra en büyük Fransız feylesofu olarak tanıdıkları Henri Bergson'un manevi öğrencisi sanırlar. Hâlbuki ben Bergson'un değil, Balıkçı Mustafa'nın öğrencisiyim. Tolstoy hakikati bir mujike (rus köylüsü) tesadüf ederek bulmuştu. Benzetmek gibi olmasın, ben de hakikatimi Balıkçı Mustafa'ya tesadüf ederek buldum.⁷⁹

Baltacıoğlu bunun yanında, William James'in dini tecrübe adını verdiği iç deneyimi de bildiğini, kendisini salt laik eğitim almış bir insan olarak gösterirse çok haksızlık etmiş olacağını belirtir. Babasının, annesinin, amcasının dindar olduğunu; her üçünün de dindarlığı ibadetleriyle, töreleriyle yaşadıklarını kendisinin tamamıyla dindar bir aile çevresinde doğmuş ve büyümüş olduğunu belirtir. Fakat kendisinin yepyeni bir kuşağın üyesi olduğunu ekler: "Ne babamın, ne annemin, ne de amcamın dindarlığı benim de dindar ve hatta kökten dinci olmam için yeterliydi. Birçok tecrübelerim birçok dini ananelerin karşısında idi." der.

Fevziye mektebi hayatı 1899'da biter, kendi isteği ve ailesinin seçimiyle Vefa İdadisi'ne yazılır: "Beni oraya götürüp yazdıran babamdı. Hiç unutmam, müdürün odasına girdik. Müdür babamı görünce boylu boyunca ayağa kalktı ve yer gösterdi. Babama niçin bu kadar saygı göstermişti bilmiyorum. Aradan yıllar geçtikten sonra öğreniyorum, bu müdür

⁷⁷ Eskiden hattatların yazdığı yazı ve kitapları ciltlemekle birlikte altın, gümüş ve bakır yaldızlarla süsleyenlere mücellit denirdi.

⁷⁸ Lüleci: Çubuk, nargile ile pipo vb. nde kullanılan lüle (topraktan yapılan uzun çubuklu tütün içme aracı, lüle çamurundan fincan, hokka, kutu gibi eşyalar üretilirdi) yapan kimse

⁷⁹ A.g.e. ss.52 "Türküm Ölmeyen Ruh" İ.H. Baltacıoğlu, *Türke Doğru*, Ankara:1994 III. Baskı s.353-

onuruna çok tapan, onurunu her şeyden kıskanan bir adamdı. Olayın tarihi düşünülürse bu kişinin Hadika-i Meşveret Müdürü Abdi Bey olduğunu anlamak güç değildir.”⁸⁰ Baltacıoğlu; “İdadi okullarında canlı ve olgunlaştırıcı bir hayat yoktu. Çünkü bu eğitim kurumlarının insan anlayışları apayrı idi. İdadiler Türk milleti için insan değil, Abdülhamit için efendi yetiştiriyorlardı.” şeklinde de idadileri eleştirir. Baltacıoğlu Vefa İdadisi’nde kendisini etkileyen öğretmenlerinden Agâh Ömer bey’i anar: “Benim pozitif bilimleri öğrenmek için Darülfünun’un Tabiat bölümüne girmemde yine bu kişinin etkisi oldu” der. Öğrencilerine öz Türkçe sevgisini verdiğini, bu kişinin Vefa İdadisi’nde ilk rastladığı “yeni adam” tipi olduğunu; samimi, bir adam, arkadaş öğretmen örneğini ilk onda gördüğünü belirtir. İbrahim Ethem Bey’in de cebir ve geometri hocası olduğunu, çok iyi ders anlattığını söyler. Cebirci İbrahim beyin mantıki ve felsefi kişiliğinin oluşumunda en çok rol oynamış olanlardan biri olduğunu, bütün öğrencileriyle birlikte kendisinin de onun etkisini taşıdığını ekler.⁸¹ Rousseau’ya hayranlığını gizleyemez.

Vefa İdadisinde J.J. Rousseau’nun *Emile*’ini okur:

*Rousseau’nun bu kuvvetli etkisi nereden geliyordu? Çok açık ki ben Rousseau’nun kuvvetlice etkisi altında kalmak için hazırlanmışım. Kapalı bir ev hayatı, toplumdaki uzak kalma, doğa ile yakın ilişkiler, romantik zevkler, bütün bunlar Rousseau’nun etkisine hazırlıyordum. Ben de onun gibi toplumun bütün yanlarını yüzüne vurmaya, onun yerine samimiyet-gerçek âlemini koymak istiyordum. Rousseau’nun tabiat âlemi dediği şey de bir bakıma bu... Bütün görgülerim, bütün tecrübelerim insanların yanlışlarını, eğriliklerini ve çirkinliklerini göstermişti. Yalan bilmeyen tek gerçek tabiat idi. Hayatımda ilk defa bir kitabın bir ihtilal kuvveti olabileceğine inanmışım. Benim için bu kitap Emile idi. Çünkü Emile bütün hayatımın gerçeği idi. Emile’i birçok kez okudum, her defasında büyük ve tükenmez bir ilham kaynağı olduğunu gördüm. Bütün ömrümden kitap okuyacağım fakat Emile’in üzerinde yaptığı türden bir sarsıntı, belki bir daha yinelenmeyecek. Buna benzer bir değişim geçirmek için Durkheim ve Bergson’u tanımam gerekecektir. Aradan 10 yıl geçiyor, Rousseau’nun üzerine tekrar geliyorum. Onu anlamak için yüzlerce kitap okuyorum, yüzlerce fiş yapıyorum. Anlıyorum da. O zaman görüyorum ki, bu Rousseau sadece duygu ve ilham kaynağından ibaret kalmıyor. Birçok yazarın ve feylesofun kanaatine rağmen bu adam bir sistem sahibidir.*⁸²

1.1. Darülfünun Hayatı

“Niçin Darülfünun Fen Şubesine (botanik) yazıldım? Bu sonuç hazırlanmıştı. Doğa aşığı idim, onun sırlarını anlamak istiyordum, günlük hayattan uzaklaşıyordum, ilim ilim içindir diyordum. Asıl büyük albenisi şu idi: Darülfünun’da hürriyet var! diyorlardı. Bu hürriyeti çok seviyordum. Bu hürriyeti ne ailem, ne okullarım ne de siyasi toplum vermişti. İşte bütün bu etkilerin altında ve kendimi bulmak amacıyla oraya gittim... Bütün buraya

⁸⁰ İ.H. Baltacıoğlu, *Hayatım*, Dünya Yayınları, 1998, ss. 53-54 Hadika-i Meşveret: Arapçanın çabuk ve kolay öğrenilmesi amacıyla kurulan Darül İlim Talim okulu. Daha sonra Darül İlim okuluyla birleşmiş ve sonunda yerini, kuruculuğunu ve müdürlüğünü Abdi Bey’in yaptığı Şehzadebaşı’ndaki Hadika-i Meşveret okuluna bırakmıştır. Abdi Bey yaptığı nakdi yardımlarla Cenevre ve Lozan Türk yurtlarını desteklemiştir. Mehmet Abdi Bey (1866-?): Mekteb-i Mülkiye’yi (siyasal bilgiler fakültesinin eski adı) bitirdikten sonra Halep İdadisi (lise) müdürlüğüne atandı. Burada az bir süre kaldı. Aynı yıl İzmir İdadisi Müdürlüğü ve İzmir Maarif Meclisi üyeliğine getirildi. Daha sonra Maarif Nezareti İstatistik Şubesi başyazmanlığı (1891), Üsküdar İdadisi Müdürlüğü (1893), İstanbul İdadisi Müdürlüğü (1898) görevlerinde bulundu. İlkokullara için yazdığı Fenn-i Resim (1898), Talim-i Hendese (1898) kimi yapıtlarındandır.

⁸¹ A.g.e. ss.57-58

⁸² A.g.e. ss.61

gelen gençler memuriyet ve maaş almak için değil feyz, ışık almak için geliyorlardı. Memur, mühendis, doktor olmak istemeyen, bilimi bilim için öğrenmek isteyenler hep buraya geliyorlardı. Burada bilim adamı onuru taşıyan ve bilimi bilim için vermek isteyen insanlar vardır: Riyaziyeci Salih Zeki, Riyaziyeci Yusufyan, Nebatatçı Dr. Esat Şerafettin, Kimyager Vasil Naum gibi. Bir ideal bütün bu insanları sarmıştı, Türkiye ancak ilimle kurtulacak. İnsan Vasil Naum'un öğrencisi olmadıkça Türkçenin ne güzel bir hitabet dili olduğunu ve bir hitabet dilinin nelere kadir olduğunu anlayamaz. Vasil Naum hatipti, aslen Dürzi idi. Fakat Türk kültürü almış ve tam bir Türk olmuştu. Onun dersleri sadece inorganik kimya dersleri değil hitabet, tiyatro dersleri idi. Bu dersler bizi gerçi kimyager yetiştiriyordu, fakat ilim âşıkları, ilim müminleri ve ilim hizmetkârları da yaptı. İlmi mutlak bir değer olarak tanımiştık. Bu sağlam bilinci üreten üstatlardan biri de bu kimyager Vasil Naum idi. Darülfünun hayatımda üç adam sosyal kişiliğimin oluşumunda çok etkili olmuştu. Bunlardan biri eski Fevziye Rüştüyesi'nde yazı hocam olan Çukurcumalı Hattat Kadri Hoca, ikincisi Darülfünun arkadaşım olan Mehmet Halit, üçüncüsü Eczacı Şinasi⁸³'dir." Baltacıoğlu, kendisinin öğretmenlik hayatına girmesine de yine bir Darülfünun arkadaşı Halit'in sebep olduğunu belirtir.

1.2. Memuriyet Hayatı

Baltacıoğlu memuriyet hayatına dair şunları söyler:⁸⁴

Memuriyet hayatım Meşrutiyetten önce başlar. Acaba niçin memur olmuştum? Bunun cevabı hayret uyandıracak kadar basittir. Çünkü bir memur çocuğu idim, çünkü ailemiz hep memur ailesi idi ve hayatımızı kazanmak için memuriyetten başka hiçbir şey bilmiyorduk!

Cihangir'de, Alçakdam'da oturan Babîâli Şifre Kalemi Müdürü Salim Bey'in yardımıyla Divan-ı Hümayun Defteri Kalemine yerleşir ve o kalemde birkaç yıl çalışır daha sonra Mühime Kalemi'nde çalışır. Tuğrakeş Kalemde bir kadro boşalır ve günde on onbeş tuğra çekerek elini alıştıtır. Bir ara Maarif Nezareti Mektubi Kalemine girer, buradan Sicil Kalemi'ne yükselir. Meşrutiyetin ilk yıllarına kadar Tophane-i Amire Müşiriyeti Meclis-i

⁸³A.g.e. ss.67-70 Otobiyografisinin 73. sayfasında "Şinasi benim en yakın ve aziz dostum oldu" der. Cihangirli M. Şinasi (Eczacı) (?-?1918): Alman Kançılıyası'nda (elçilik, konsolosluk) çevirmenlik yapar.(ss.83) Şinasi Meşrutiyet'ten önce özgürlük, laiklik, öz Türkçecilik davaları için çalışmış ve bu yüzden Abdülhamit'in zulmüne uğramış bir devrimcidir. Şinasi ve Baltacıoğlu Meşrutiyet'ten önce ayrı (farklı) harflerle bir alfabe yaptılar. "Tadil-i Huruf Meselesi" ana başlığı altında "Şekiller Nasıl Tadil Olunur?" adlı iki risale yayımladılar. Bu alfabe devrimine karşı bütün İstanbul basını kayıtsız kalırken, yalnız Resmolu Cevat Bey (Ahmet Cevat Emre) Sabah Gazetesi'nde yazdığı yazılarla bu devrimci girişimi destekledi. Şinasi ve Ahmet Cevat Emre'nin ilkokullar için birlikte yazdıkları bir de matematik ders kitabı vardır. Cihangirli M. Şinasi, harflerin/alfabenin değiştirilmesi konusunda Satı Bey'e verdiği cevapta şöyle der: "Alfabe ıslahatçılarının aradığı şey; öğretim yöntemleri, öğretmenler, eğitimciler değil... Kuralısız, öğretmensiz bir iki haftada öğrenilecek bir yazıdır." Şinasi'nin önerdiği elifba, İstanbul'da Atatürk Kitaplığı'ndadır. Şinasi yakalandığı İspanyol nezlesinden İstanbul'da ölmüştür. Arap harflerinin ayrışık biçimde yazılmasını savunanlara "huruf-u munfasala"cular denmiştir. Bunların başında Milaşlı İsmail Hakkı, Necmeddin Arif, Cihangirli M. Şinasi ve İsmail Hakkı (Baltacıoğlu) gelir. İsmail Hakkı Baltacıoğlu. *Hayatım*. Dünya Yayınları, 1998, ss. 342

⁸⁴A.g.e. ss.76-85

Harbiye Dairesi başkâtibi Vefik Bey'in yardım ve yönlendirmesiyle Meclis-i Harbiye Kalemi'nde çalışır. Vefik Bey'den şöyle bahseder:

Tophane'de çalıştığımız zaman kendisine karşı çok büyük saygı duyguları taşıdığım Vefik Bey beni çok beğeniyordu. Fakat bunda ufak bir memuru beğenme duygusundan daha çok, yenilik özleminin etkileri görüliyordu. Vefik Bey, Galatasaray Lisesi'nde eğitim görmüş çok açık fikirli, laik ahlak ve liberal fikirlerle donanmış bir kişi idi. Baskı düşmanı idi, edebiyat ve bilgelik meraklısı idi. Evine ziyarete gider, sohbetlerinden yararlanırdım. İşte onun beğenisi genç ve uyanık bir zekâyâ karşı duyulan cinstendi.

Memuriyet hayatında Heyet-i Teftişîye Müdür-i Umumiliği, Maarif vekaleti Müsteşarlığı ve Gazi terbiye Enstitüsü Müdür Vekilliği görevlerinde de bulunur.

İlk öğretmenlik tecrübesi Meşrutiyetten 3-4 yıl önce Firuzağa'da Sirkeci Mescit denilen özel vakıf okulunda yazı dersleri vermekle başlar, fakat resmi olarak ilk defa öğretmenlik hayatı Maarif Nezareti'nin Çarşamba'da açtığı Darülmualimin-i İptidaiye'de (ilkokul öğretmen okulu) başvurusunun kabul edilmesiyle olur.

Baltacıoğlu 19 yaşında iken ve darülfünun eğitimini henüz yeni bitirdiği yıllarda Meşrutiyet ilan edilir. Hatipler meydanlarda toplanan halka nutuklar atar, bu esnada dikkatini çeken bir detay ise bu nutukların genelde Fransızca olmasıdır. Açık fikirli, açık anlatışlı ve kısa sözleriyle Yusuf Kemal'in bu esnada nutuklarıyla yolu gösterdiğini belirtir: “Arkadaşlar dinle devleti ayırılım.” Baltacıoğlu'na göre herkesin kulağında çın çın öten bu sözleriyle Yusuf Kemal⁸⁵ daha o zamandan yolun hangi yönde açılacağını göstermiştir.

1.3. Meslek Hayatı⁸⁶

Meslek hayatından gaye öğretmenlik hayatıdır. İlk öğretmenlik tecrübesi ücretsiz olarak çalıştığı kendisini elifbaya başlatan ilk okulu olan, Beyoğlu'ndaki özel bir vakıf okulu Sirkeci Mescit Mektebi'dir. Bu okulda okul müdürünün isteğiyle çalışır, müdür aynı zamanda mescidin imamıdır. Onu; sarıklı, iri yapılı, çatlak sesli bir adamdı diye tarif eder ve bir imamdan ziyade “Romalı bir savaşı” ya benzediğini belirtir. Çarşamba'da açılan Darülmualimin-i İptidai'ye 9 Şubat 1909'da yazı hocası olur ve bu ilk resmi öğretmenliğidir. Bu arada 31 Mart vakası yaşanır ve Maarif Nezareti, iptidaiye müdürü Sadrettin Efendi'nin görevine son verir, yerine Satı Bey iptidaiye müdürü olarak atanır. Satı Bey'in ilk işi okulu Cağaloğlu'ndaki eski Hukuk mektebi daha eskiden de Lisan mektebi olan binaya taşımak olur, ikinci uygulaması kadro üzerinde olur. Baltacıoğlu, “Satı Bey'in makaleleri yalnız öğrenci için bir ders değil, öğretmenler için de bir direktifti. Bundan anlamayanların hali harap olurdu.” der. Bir süre sonra, elişlerinin pedagojisini öğrenmek için Satı Bey'in

⁸⁵ Yusuf Kemal Tengirşenk (1878-1969): Hukuk mektebini bitirdi. Meclis-i Mebusan'da Kastamonu mebusu olarak bulundu. 1920-1933 yılları arasında İktisat, dışişleri ve Adalet Bakanlıklarını üstlendi. Sovyetler ile Moskova ve Ankara Antlaşmalarını, Fransa ile Ankara İtilafnamesi'ni imzaladı. İstanbul ve Ankara Hukuk Fakültelerinde İktisat dersleri verdi. İsmail Hakkı Baltacıoğlu. *Hayatım*. Dünya Yayınları, 1998, ss. 345

⁸⁶ İsmail Hakkı Baltacıoğlu. *Hayatım*. Dünya Yayınları, 1998, ss. 86-214

tavsiyesi ve Maarif Nazırı Emrullah Efendi'nin görevlendirmesiyle incelemeler yapması için Avrupa'ya gönderilir.

Avrupa medeniyetini “rasyonel bir medeniyettir, akla dayanır, aklın gereklerine göre oluşan bir medeniyet” şeklinde tanımlar. Paris'te ilk dikkatini çeken heykeller olur, Paris'in bir heykeller şehri olduğunu söyler. Kendisinden önce Fransa'yı bir pedagog gibi gören iki adamın M. Satı Bey ve M. Cevdet Bey⁸⁷ olduğunu belirtir. Fransa'da Darülmualimin'i, Ecol Normale de la Seine'i görür, burada altı ay kalır ve burada geçireceği zamanını dörde ayırır: Okulları ziyarete, tiyatrolara, müzelere ve gezmeye. Kendisine ilk tiyatro bilincini kazandıran ülkenin Fransa olduğunu belirtir. “Fransa feylesof Descartes ve Bergson'un yurdu, yine eğitimci Montaigne ve Rousseau'nun memleketidir. Laik, rasyonel, psikolojik kartezyen pedagoginin beşiği de orasıdır. Fransa için Descartes, Almanya için Kant, İngiltere için John Locke, Amerika Birleşik Devletleri için William James milli feylesoflardır. Çünkü Fransız kolektif anlayışını, felsefesinde en iyi, en mutlak şekilde ifade eden Descartes'tir.” der. Fransız pedagogisinin içyapısını şöyle anlatır:

Her pedagojik anlayış, felsefe anlayışının bir parçası ve bir ifadesi olduğuna göre Fransa okullarında bulduğum en önemli, en büyük pedagoji gerçeği açıklıktır. Feylesof Bergson eski Yunanlılar için: “esprit de precision (açıklık kafası)'nın yaratıcısı oldular, eğer Yunan tarihi olmasa, bu zekâ insanlık için meçhul kalacaktı. Fransızlar kendilerini Avrupa kıtasında eski Yunan medeniyetinin kalıtıcısı olarak ilan ederler. Fransız kafası akılcı (rationaliste)'dir. Fransız okulu; vicdani, görevi, güzelliği, ideali, tarihi, bazen rasyonel bazen irrasyonel bazen de rasyonel olan bütün gerçekleri hep aklın feneriyle aydınlatır, yahut aydınlatmak için çırpınır durur. En ilkel olan okul kitaplarında bile aklın bir izahçı gibi çalıştığını görürsünüz. Onun için Fransız okulu, öğretim yöntemleri arasında hayatını duygu, sezgi (intuition) kaynaklarından alan sezgici, doğal yöntem (resim, beden eğitiminde), toplu öğretim, karmaşık öğretim gibi yeniliklere hep direnmiştir. Buna karşı resimde, beden eğitiminde, yazıda ve okumada rasyonel olan her yöntemi kolayca kabul etmiştir...

Nutuklar, Fransız okulu adamlarının çocuklara ve gençlere sosyal bir kişilik kazandırmak için müracaat ettikleri ilk ve son araç, kuvvet ve şart idi. Bunlar Fransız eğitim yöntemlerinin aynı zamanda bireyci ve entellektüalist karakterini pek güzel gösteriyor.

Pedagoji bireyci olmayıp da toplumcu –sosyalist demek değildir- olduğu zaman doğrudan doğruya ve yalnız söyleye başırmaz, ne yapar biliyor musunuz? O alışkanlıkları verecek olan sosyete okulun içinde kurar yahut dışarıda, toplumda o alışkanlıkları kazandıracak bir çevre varsa onun arasında eylemli ve sürekli bir ilişki kurar. Mesela çocukları Kızılay, Türkkuşu, Halkevi gibi bir derneğin üyesi yapar. İşte çocuk böyle sosyal bir gurubun hayatını yaşamaya başladığı andan itibaren onda yepyeni sosyal bir kişiliğin doğacağına inanır. Söylev, yaşamılan bir gurup hayatında kabul edilen gerçeklerin yahut elde edilen hürriyetlerin sözle anlatılmasına yarayan mantık aletidir, o kadar. Söylev sosyal hayatı kurmaz, belki onu bilinçlendirir.

Gözünde ilmin, sanatın, özgürlüğün, her şeyin simgesi olan Fransa'dan İngiltere'ye geçer, buradaki gözlemlerini anlatır. İngilizleri ve İngiltere'yi tanımak isteyenler bu düsturu hiç unutmazlar der: “Orada her şey pratik içindir.” İngiliz yol açarken, şehir yaparken, otobüs işlettiği zaman, felsefe yaptığı zaman da –J. Locke'un eserinde olduğu gibi- hâkim

⁸⁷ Muallim Mim Cevdet Bey (İnançalp) (1883-1935): Darülmualimin'de yetişti. Darüşşafaka ve Şemsülmekatip gibi okullarda öğretmenlik yaptı. Avrupa dönüşü Darülmualimin pedagoji öğretmenliğine atandı. Hayatını bu kuruma adadı. Okulda yatar kalkar, okur ve okuturdu. Tedrisat Dergisi'nde “yeni mektep ve Satı bey” konusunda yazılar yazdı (1919-1920). 4000 cilt kitabını Darülmualimin'e, kalan 600'ü yazma, 6000'i basma kitabını Belediye'nin Beyazıt'taki İnkılâp Müzesi'ne (bugün Atatürk Kitaplığı) bağışladı. Yazılarının bir bölümü ölümünden sonra “Mektep ve Medrese” adlı kitapta toplandı. İsmail Hakkı Baltacıoğlu. *Hayatım*. Dünya Yayınları, 1998, ss. 348

olan öz, hep bu pratik zekâsıdır. Pratik zekâsıyla özgürlük aşkını birbirine karıştırınca İngiliz kafası meydana geliyor. Fransız bugün betonarme ve kübik bir bina yaptığı zaman bile yine Kartezyen kalır. Bu anlayışa taban tabana zıt olarak çıkan bir de “İngiliz Bahçesi” vardır. Bu nedir? İngiliz bahçesi romantik bahçedir. Orada her şey asimetrik, gelişigüzel, natürel ve kapris eseridir. Tıpkı doğa gibi. Buraya hiç insan eli sürülmemiş, yaratıldığı gibi kalmış sanılır. İngiliz’in bahçe anlayışı kendini bu romantik bahçede bulmuştur.”

Bir İngiliz öğretmeni, öğretmen olarak kaç temelli elemandan meydana gelmiştir, sorusuna şöyle cevap verir: 1- Büyük hayat sevgisi, 2- Büyük bir doğa sevgisi, 3- Büyük bir çocuk sevgisi, 4- Büyük bir özgürlük sevgisi, 5- Büyük bir özgünlük sevgisi, 6-Büyük bir deney sevgisi, 7-Büyük bir gezme sevgisi, 8- Büyük bir sadelik sevgisi, 9-Büyük bir neşe sevgisi.

İngiltere’yi anlamak için tiyatrosunu⁸⁸ da iyi anlamak gerektiğini vurgular. “Bu milletin ne kadar tabiatçı, hazcı ve beden konforcusu olduğunu biliyorsunuz tiyatrosunda bulduğumuz özelliklerde bir ve bütün olan bu yön, milli kişiliğin kendisinden başka değildir. Her zaman söylerim. Eğer İngiltere’ye geçmeseydim, okullarını, müzelerini, tiyatrolarını bu kadar iyi araştırmasaydım sosyolojik oluşumum eksik kalırdı.”

İngiltere’den Belçika’ya geçer. Burada Dr. Decroly’nin yönettiği okulları inceler. Ayrıca “Bütün Avrupa’da gördüğüm eliş dersleri arasında en ilgi çeken Tensy’ninki idi. Çünkü çöpten fener ve kâğıttan kürek yaptırmıyor, gardırop masa, sandalye gibi gerçek şeyler yaptırıyordu” der. Brüksel’in eğitim ve okul işlerinde tıpkı Fransız gibi düşündüğünü, klasik ve geometrik bir zekâ ile çalıştığını, çözümlenme ve sınıflandırma kuruntusunun her şeyin üzerinde olduğunu vurgular. Belçika’nın sade, gösterişsiz ve çok iyi öğretmenler tarafından yönetilen öğretmen okulları ülkesi olduğunu; klasik kültür, akıl, denge, çalışma ülkesi olduğunu söyler. Malonne Öğretmen Okulu’nda çok ince bir papaz olduğunu söylediği okul müdürünün ikram ettiği Belçikalıların milli birasından etkilendiğini, bildiği biralardan farklı olduğunu, çok koyu ve ispiertosunun da olmadığını, tam arpasuyu olduğunu hatıralarında anlatır.

İsviçre’ye geçer. “Liege; endüstri, üniversite, okul ve rasathane şehridir” der. Zürih’te okullarda incelemelerde bulunur. Oradan Almanya’ya geçer. Alman felsefesini sistemleştiren iki felsefecinin Kant ve Schopenhauer olduğunu belirtir:

⁸⁸ Tiyatro başlangıcından günümüze kadar devletlerin söylemlerinin halka aktarılmasında aracı vazife görmüştür... Türkiye Cumhuriyeti’nde ise inkılâp fikirlerinin yayılması ve benimsenmesi için halkevlerinde tiyatrolar sergilenmiştir... Antik Yunan’dan sonra Anadolu topraklarında ilk amfi tiyatro Ankara’da Hasanoğlan’da enstitü öğrencileri tarafından inşa edilmiştir. Elif Sandalcı. “Köy Enstitülerinde Tiyatro”, *Köy Enstitüleri Dosyası: Türk Rönesansı*, İstanbul: Destek Yayınları, Hazırlayan: Ahmet Özgür Türen, Haziran 2018 ss. 82 ve 87 Baltacıoğlu’nun tiyatro görüşleri hakkında daha fazlası için bakınız: İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu. *Tiyatro Nedir?*, İstanbul: Mitoş-Boyut Yayınları, Yayına Hazırlayanlar: Atilla Alpöge- T.Yılmaz Öğüt- Ali Y. Baltacıoğlu, Nisan 2006

Kant'ın felsefesi emperatif⁸⁹ kategoriler felsefesidir. Kant'ın psikolojisi, kültür ve medeniyet, asi bir hayvan-insan psikolojisidir. Kant'ın pedagojisi bu asi hayvanın yavrusunu, çocuğu, zorla medenileştirme pedagojisidir. Bu pedagojinin ekseni sıkı disiplindedir. İşte Germen çöpçüsü işini böyle yapar. Bir ibadet gibi. Zaten bütün Almanlar böyledir, görevseverdirler. Reichstag'ın önünde nöbet bekleyen askere bakınız, lokantalarda servis yapan sapsarı garsonlara bakınız, tam zamanında sınıfının kapısından içeri giren öğretmene, profesöre bakınız, görevlerini hep tam, kesin ve mutlak olarak yaparlar. Göreve boyun eğmenin bu şekli, üzerinde durulacak bir şeydir... Ahlakı ahlak için, görevi görev için yapmalı...

Schopenhauer ise, sanatçı olsaydı mutlaka trajedi yazarı olurdu. Schopenhauer'e göre varlığın temeli "irade"dir; evren "irade"den başka bir şey değildir...

Büyük felsefeciler toplumların en önemli kültür özelliklerini sistemlerinde pek güzel yansıtmışlardır. Kuvvetli bir düzen ve disiplin becerisi, aynı derecede kuvvetli bir mistik ve trajik hayranlığı, işte Alman ruhunu karakterlendiren iki özellik. Alman kültüründe, Alman medeniyetinde bulduğum hep budur. Hele biz pedagoji adamları için, orada görülecek öğrenilecek çok şey vardır, Almanya'da Avrupa medeniyetinin kurucuları arasındadır hiç kuşku yok. Alman milletinin pedagojik yetkinliği sanat okullarında görülür. Bence Alman, eski Türk bakırcıları ve demircileri gibi madeni en iyi işleyen adamdır. Alman'ı demir işlerken görünce, konuşuyor sanırsınız.

"Almanya'da gezmediğim yer, kurum bırakmadım" der. İncelemelerini tamamlar ve İstanbul'a geri döner.

Elişi öğretimini sadece Darümuallimin çevresinde kalmasına razı olmaz ve bu yeni konuyu ülkeye mal etmeye, yaymaya çaba gösterir. Propaganda için seçtiği araçlar; umumi konferanslar, elişi sergileri, makale ve kitap yayınıdır. Her yerde konferanslar verir: Darümuallimin salonunda, Darülfünun konferans salonunda, Türk Ocağı'nda⁹⁰, okullarda, müsamerelerde, düğünlerde, gazinolarda... Ayrıca *Elişinin Usul-i Tedrisi* diye bir kitap yazar. Resim derslerine de büyük önem verir. 1915'te *Resmin Usul-i Tedrisi* diye bir kitap yazar. Ayrıca Tedrisat-ı İptidaiye Müfredat Programı'nda (İlköğretim İçerik ve Uygulama Programı) resim ve elişi kısmını da o yazar. 1919'da Ethem Nejat⁹¹ tarafından çıkarılan *Yeni Fikirler Dergisi*'nde resim öğretmenin yolu diye iki makale yayınlar.

Bu arada Darümuallimin'de de hocalık yapar: "Ben Darümuallimin'de dersini verince çantasını alıp savuşan öğretmenlerden değildim" der. "Bu dikkat ve özveri bana nereden geliyordu? Tek kaynaktan: Eğitime inanmaktan. Bütün Meşrutiyet adamları gibi, ben de önce politikaya, politik rejime, sonra okula ve eğitime inanmış bir adamdım; hatta bilmem ki bu iki şeye benim kadar kuvvetle inanmış çok adam var mıdır?"

⁸⁹ Emperatif Kategori: Kesin buyruk. Emr-i mutlak. En geniş yüklemi kapsayan ve ödev olan buyruk. Kant'ın törebiliminde ileri sürdüğü deyimdir. Kant kural niteliğindeki yargılara buyruk adını vermektedir. İsmail Hakkı Baltacıoğlu. *Hayatım*. Dünya Yayınları, 1998, ss. 352

⁹⁰ Türk Ocağı: Türkçülük ideolojisinin yükseldiği yıllarda, 1911'de Hüseyin Ragıp (Baydur), Tefvik Fikret, Mehmet Emin (Yudakul), Ahmet Ağaoglu'nun girişimleriyle kurulmuştur. İttihat ve Terakki'nin iktidardan düşmesiyle (1918) etkinliğini kaybetmiş, 1931'de Halkevlerine dönüşmüştür. İsmail Hakkı Baltacıoğlu. *Hayatım*. Dünya Yayınları, 1998, ss. 356. Baltacıoğlu'nun "Halkevleri Ne Olmalıdır?" başlıklı yazısı için bakınız: İsmail Hakkı Baltacıoğlu. *Yeni Adam*. "Halk Evleri Ne Olmalıdır?", Sayı: 66 Nisan 1935 ss.2

⁹¹ Ethem Nejat (1882-1921): II: Meşrutiyetin ilanından sonra İstanbul'da öğretmenlik Anadolu'da çeşitli okullarda yöneticilik yaptı. Maarif Nezareti Neşriyat Dairesi'nde görev aldı. Sonra sosyalist eylem içinde görülen Ethem Nejat, kendi çıkardığı "Terbiye-i Yeni Fikir" dergisi ile "Terbiye-i İptidaiye Islahatı", "Türklük Nedir ve Terbiye yolları" adlı yapıtlarında tarım ve ticaret destekli köy kalkınmasını öngören eğitim fikrini savundu. İsmail Hakkı Baltacıoğlu. *Hayatım*. Dünya Yayınları, 1998, ss. 354

Pedagojik işlerde özgürlük ve yetkisi kabul edilmek şartıyla Darümuallimin’de ders nazırlığı da yapar. “Ben Darümuallim’in zayıf ve kuvvetli yönlerini bilen bir adamdım. Kurumun geleceğini ve gelişmesini şu iki ilkenin uygulanmasında buluyordum: 1- Bilimsel düzeyi her ne olursa olsun, öğretme, öğrenci yetiştirme tekniğine yabancı öğretmenler yerine bilimsel düzeyi yeterli ve bu tekniği bilenleri koymak, 2- Her iki şartı taşımakla birlikte dışarıda gazetecilik, tüccarlık, memurluk edenleri çıkarmak, yerlerine bu kuruma ömrünü verebilecek olanları koymak.

Darümuallimin öğretmenlerinin saatlerini değil, hayatlarını kazanmak gereklidir. Darümuallimin öğrencisi de kitaba değil, hayatın gerçek işlerine hazırlanmalı ve yetiştirilmelidir.”

Bu fikirleri doğrultusunda Darümuallimin teşkilatını yeniden yapılandırır, bir kadro yapar, yukarıdaki şartlara uymayan öğretmenleri kadro dışında bırakır. Günün çalışma saatlerini üçe ayırır, sabahtan öğleye kadar dersler alınır ve öğle yemeğinden akşamın beşine kadar öğrenci kişisel çalışmalar yapmak için serbest bırakılır. Bu zaman içinde öğrenci müzede, kütüphanede, laboratuvarında, dershanede, bahçede çalışmakta özgürdür, yeni yapıdan öğrenciler memnun kalırlar.

Baltacıoğlu’nun bütün emeli ve gayreti, 1908’de başlayan yenilik hareketini sonuna kadar götürmek olur. Bir müdür yardımcısı daha atanır ve o yönetim işlerinden sorumlu olur. Böylelikle müdür yardımcılarının sorumlulukları ikiye ayrılır: Yönetimsel ve eğitimsel sorumluluklar.

Baltacıoğlu konferansçı sıfatıyla Türk Ocağı’nda da çalışır, Aynı zamanda Darümuallimat’da Ana Muallim Mektebi’nde de dersler verir.

Bir gün fes yüzünden tartışma yaşanır ve başındaki fesin püskülünü keser atar ve püskülsüz fes giydiği için kendisine “Püskülsüz İsmayıl Hakkı” diye takılırlar, o gün kendisiyle fes yüzünden tartışanların şapka devriminden sonra başlarına şapka giymelerini “Şapkalarını başlarına çok yakıştırmışlardı...” diye belirtir.

Kadıköy’de Saint-Joseph binasında bir sohbette Hz. Peygamber (s.a.v.) ile ilgili yaptığı benzetme/espri dolayısıyla başka bir tartışma yaşar. Bu olaylar sonucunda uygulamaları, fikirleri, söz ve davranışları gibi nedenlerle yaşadığı problemlere çözüm de olması düşünülerek Darümuallimin ve Darümuallimat görevlerinden Maarif Nazırı Şükrü Bey tarafından maaşı arttırılarak “Orada meydan geniştir, atını serbestçe koşturur!” denilerek, Darülfünun’a atanır.

Baltacıoğlu’na söz verelim:

Benim 1908’de başlayan öğretim hayatımın ilk hedefi şu idi: Her ne pahasına olursa olsun gençlikte, değer ve teknik devrimini kabul eden bir anlayış yaratmak... Bizim de yapacağımız iş, salt yorumsuz, Rabelais’in ihtilalci hareketinin aynı olacak diyordum. O, nasıl ortaçağ anlayışıyla mücadele ettiyse, biz de o anlayışla öyle mücadele edeceğiz, diyordum. Dinin, ahlakın, hukukun,

sanatın, pedagojinin ortaçağa ilişkin, dogmatik, sultan kaynaklı ve ümmet biçimini öngören ne kadar unsuru, anlayışı varsa hepsini yıkmak istiyordum.

Darülmualimat'ta yaşadığı hatıralarını anlatırken bir gün dersini denetlemeye Maarif Nazırı Müşaviri Dr. Schmidt⁹² ve onun çevirmenliğini yapan Talim ve Terbiye Kurulu üyesi Ali Haydar Bey'in sınıfına geldiklerini anlatır ve bu olayda dersinin kesilmesinden ve denetime tabi tutulmasından duyduğu rahatsızlığı belirtir.

1913'e gelinceye kadar bir eğitim kurumunu kendi başına ve sorumluluklarını yüklenerek yönetemediğinden yakınır ve böyle bir deneyimi de istediğini söyler.

Bu günlerde Şemsülmekatip⁹³ adlı özel okulun ders nazırlığı kendisine teklif edilir ve anlaşmak şartıyla kabul eder, yönetsel ve bilimsel bütün yetkileri ister. Okulun ders programında değişiklik yapar, öğretmenlerin gerekenlerini çıkarır gerekenleri alır ve kurumun bütün hayatında yenilikler yapar.

Baltacıoğlu, tiyatroya büyük önem verir. 1996 yılında düzenlenen anma toplantısında Sevda Şener, O'nun bu yönüne değinir. Baltacıoğlu'na göre, tiyatronun bir özelliği de onun hayata en yakın bir sanat dalı olmasının yanı sıra gerçek hayatın özünü ortaya çıkaran yoğunlaştırılmış şekli olmasıdır: "Tiyatronun öyle özellikleri vardır ki bir eğitim aracı olmak bakımından onu bütün öteki güzel sanat kollarından üstün kılar. Bu özellikleri onun hayata en yakın bir sanat kolu olmasından ileri gelir. Tiyatro gerçek hayatın kısaltılmış, buna karşın gereksiz eklenti ve takıntılarından soyulmuş, sıkışık bir şeklidir. Hiçbir sanat, ne resim, ne de bir başkası, tiyatroda bulunan özellikleri taşımaz. Okulda tiyatroyu çocuk şahsiyetinin gelişmesi için kullanmalıyız." "Tiyatro sanatının ahlaka yapacağı en büyük hizmet

⁹² Dr. Franz Schmidt: Osmanlı döneminde başlayan Batılılaşma/çağdaşlaşma süreci içerisinde Batı'dan birçok yabancı uzman getirilmiştir. 19. yy'dan itibaren, başlangıçta askerlik, tıp, müzik alanında daha sonra eğitim ve teknik hizmetlerden yararlanmak için getirilen yabancı uzmanların seçiminde siyasal tercihler ve kişisel yakınlıklar rol oynamıştır. Cumhuriyet döneminde bu gelenek devam etmiş, eğitim alanında Dewey, Kühne, Frey gibi eğitimciler yurda getirilmiştir. Almanya Dışişleri Bakanlığı'nda geheimerat (bilfiil hizmette olan gizli başmüşavir) unvanıyla görevli olan Dr. Franz Schmidt, Türkiye'nin I. Dünya Savaşı'na girmesinden az önce İstanbul'da kurulan "Alman Eğitim ve Kültür Enstitüsü"nü başkanlığını yürütmüştür. 1915 yılında Darülfünun'da öğretime başlayan 19 Alman bilim adamının ülkeye getirilmesini Schmidt organize etmiştir. İsmail Hakkı Baltacıoğlu. *Hayatım*. Dünya Yayınları, 1998, ss.359 Şu tablo da ayrıca çok manidardır: "Osmanlı ordusunun son komutanları: Ordu komutanı; Limon von Sanders Paşa, İstihkam Komutanı; Erich Paul Weber Paşa, İstihbarat Komutanı; Perrinet von Thauvenay Paşa, Donanma Komutanı; Wilhelm Anton Souchon Paşa, Bronsart von Schellendorf Paşa, Boğazlar Komutanı; Guido von Usedom Paşa, Tahkimat Komutanı; Johannes Merten Paşa, Ordu Baş Müfettişi; Bischof, Lojistik Komutanı; Schlee, Tümen Komutanları; Heuck-Nikolai-Sodenstern-Kannengiesser." Viyana'yı kuşatan ordudan Almanlara teslim edilen orduya... Falih Rıfki Atay, Zeytindağı adlı eserinde şöyle bir tasvirde bulunur: "Osmanlı İmparatorluğu, Trakya'dan Erzurum'a doğru, koca gövdesini yan yatırmış, memelerini sömürge ve milliyetlerin ağzına teslim etmiş, artık sütü kanı ile karışık emilen bir sağmal idi." Falih Rıfki Atay. *Zeytindağı*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1970 ss. 40

⁹³ Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti, Şemsülmekatip adlı özel okulu desteklemek ve korumak için çalışan yardım kurulunun gelişmesinden doğmuştur. 1925 yılına kadar Şemsülmekatip yalnız ilkokul olarak devam eder, 1925-1926 yılında orta kısmı da açılır. Şu binalarda eğitim öğretim hizmeti verir: 1. Salıpazarı'nda Enliyokuş'taki Memduh Bey'in konağında, 2. Kabataş'ta Ethem Paşa Konağında, 3. Fındıklı'da cami karşısında bir binada, 4. Fındıklı'da Mezahip (Mezhepler) Müdürü Ziver Bey'in yalısında, 5. Fındıklı'da Karacehennem İbrahim Paşa Konağında (erkekler kısmı), Güzel Sanatlar akademisi'ne bitişik binada (inas kısmı), 6. Küçükçamlıca'da Kamanto köşkünde, 7. Galata'da İskoç İngiliz Mektebi binasında, 8. Kumbaracı Yokuşu'nda, Yazıcı Sokağı'na bitişik Hilmi Bey'in konağında, Beşiktaş'ta Hasan Paşa konağında, 12. Beşiktaş'ta köy içinde Haşim Bey Parkı'nın olduğu yerdeki binada, 13. Yıldız Posta Caddesindeki binasında.

çocukların ruhi gelişimine çalışmaktır. Öğüt öğüt olarak verilmemeli, gösterinin tabiatından, kendi kendine çıkmalıdır. Çocuk, insan rolü yaparak insan ruhunu iyice anlamalıdır. Okulda tiyatrodan beklenen işte budur.”⁹⁴

Baltacıoğlu, “Şemsülmekatip herhangi bir okul değil, Tanzimat hareketinin bütün yenilik aşamalarını içeren devrimci bir kurumdu” der. “İçtimai Mektep” ilkelerini ilk kez uyguladığı bu okul olur, kuru ve entellektüalist bir eğitim tekniği yerine sentezci ve toplumcu bir pedagoji deneyimi yapar. Bu okuldaki eğitim icraatları şunlardır:

“Şemsülmekatip’in kendi derneğinden, bu doğal derneğin haz ve neşe kaynaklarından yararlandım... İşlerime şahsiyet karıştırmadım, her esere kendi değerini vermeye çabaladım, toplumdaki haz ve neşe kaynaklarından her an yararlanmayı düşündüm. Önce öğretmenlerin toplumsal hayatını kurdum, bunların arasına öğrenciyi de karıştırdım. Topluluk hayatı, bu okulun başarı ve mutluluk gizi oldu. Müsamere, çay, tartışma, spor, yarış, gurup halinde şehirde dolaşmak, anıtları incelemek, kır gezileri, yürüyüşler... İşte binbir faaliyet, uzmanlık, neşe ve mutluluk kaynağı. Bütün bunların içinde öğrenci gibi, öğretmen gibi, ders nazırı gibi, insan gibi ben de vardım... Eğitimde bazı şeylere çok inanmış bulunuyordum. Yalancı çevreler yerine gerçeklerini koymak, yalancı faaliyetler yerine gerçeklerini koymak, yalancı teknikler yerine gerçekleri elde etmek. Kitaplara karşı, elde dolaşan okul kitaplarına karşı büyük bir güvensizlik besliyordum. Şemsülmekatip’ten ders kitaplarını kaldırdım... Okulun eğitim hayatında en çok önem verdiğim şeylerden biri de gezilerdir. Şemsülmekatip, ülkede tiyatronun okula, okul gelenekleri arasına girip yerleşmesine sebep olan ilk kurumdur. Elime fırsat geçtikçe tuluat denemeleri yaptırđım. Bu oyun denemeleri bana eğitimin en önemli faktörlerinden biri karşısında bulunduğumu haber veriyordu. Hemen hemen bütün öğrencileri sahneye çıkarıyordum. Böylelikle onlara ne kazandırmış oldum? 1. Her türlü kalabalık, toplum korkusundan kurtuluyorlar, 2. Söz söylemeye alışıyorlar, 3. İç hayatlarının manzaralarını seyrediyorlar, kendilerini buluyorlar, 4. Konum ve hareketlerine büyük bir gelişme kazandırıyorlar, 5. Mantıki, tutarlı düşünmeye alışıyorlar, 6. Güzel söz söylemek deneyi yapıyorlar, 7. Telkin ve öğretim becerilerini geliştiriyorlar, 8. Şiir, söylev, edebiyat ve temsil sanatlarına alışıyorlar, 9. Neşeleniyorlar, 10. Sosyal hayat tadı tadıyorlar, 11. Kişiliklerini güçlendiriyorlar. Şemsülmekatip’te ders nazırlığını; bizim semtte olduğu için, şöyle böyle bir yardımda bulunmak için kabul etmiş değildim. Eğitim ve öğretimde bir devrim yapmak için almıştım. Bu okul Talim ve Terbiye’de İnkılap” adlı kitabımın uygulaması olacaktı, Rousseau’ya inanıyordum. Şemsülmekatip’te yaptığım bütün yenilikler bütün okullara yayıldı: Spor, tiyatro, açık hava, resim ve elişinin öğretim yöntemi olarak kullanılması, bahçe işleri, karma öğretim, kıyafet devrimi, öğrenci ile ana babaları bir araya toplamak, araştırmacılık, sözün kısası İçtimai Mektep’in ilk tohumlarının serpilmesi.”⁹⁵

Şemsülmekatip’te bu çalışmalar yapılırken İstanbul Darülmüallimin’inde de (Erkek Öğretmen Okulu) Satı Bey ile başlayan (1909-1911) ve devam eden pedagojik yenilikler görülmektedir. Köy Enstitülerinin kurucusu İsmail Hakkı Tonguç da, 1916-1918 yılları arasında Kastamonu Öğretmen Okulu’ndan nakille geldiği İstanbul Öğretmen okulunda okur.⁹⁶ Tonguç, kır okullarının kurucusu sayılan Lietz’in yaşamına, amaçlarına özel bir ilgi duyuyordu. Bir köylü çocuğu olan H. Lietz (1868-1919) aslında teoloji eğitimi görmüştü. Lietz bir süre, İngiltere’de kurulmuş olan deney okullarında çalıştıktan sonra ilk Kır Eğitim Yurdu’nu (Landeserziehungsheim) açmıştı. O, “yeni Almanya için yeni insan tipini

⁹⁴ İ. Hakkı Baltacıoğlu. *Öğretmen*, Yeni Adam Yayınları, 1944 ss. 44 ve 116 Aktaran: Sevda Şener. *İ. Hakkı Baltacıoğlu Yaşamı ve Hizmetleri*, Yayına Hazırlayan: A. Ferhan Oğuzkan, Türk Eğitim Derneği IV. Anma Toplantısı: 16 Ekim 1996- Ankara (ss. 63-76), Ankara: Gün Ofset, 1996. ss. 65-66

⁹⁵ İsmail Hakkı Baltacıoğlu. *Hayatım*. Dünya Yayınları, 1998

⁹⁶ Daha fazla bilgi için bakınız: Engin Tonguç. *İsmail Hakkı Tonguç (Yaşamı, Öğretisi, Eylemi)*, Ankara: Güldiken Yayınları, 1997 Baltacıoğlu’nun da “botanik” okuduğunu hatırlayınız...

yaratmayı” amaçlıyordu. Tonguç şu notu yazar: “Eğitim reformcularının birçoğunun eğitim dışındaki dal ve mesleklerde öğrenim görmüş olmaları ilginç bir durumdur.”⁹⁷

İlerleyen zamanlarda Tedrisat-ı Taliye (Ortaöğretim) Müdür-i Umumiliği’ne genel müdür aranırken Ziya Gökalp kendisini Maarif Nazırı Dr. Nazım Bey’e⁹⁸ önerir, adaylar arasından en çok oy alanlardan birisi ya da en çok oy alan Baltacıoğlu olur ve görevi kabul eder.

Bu arada *Maarifte Bir Siyaset* adlı broşürü yayınladı. Maarif Nezareti’ne verilmiş olan fikir ve düşüncelerinin bir özetidir. Maarif Nezareti’nce 1919’da yayınlanmıştır. Maarif Nezareti’nin ilkeleri ve öğretim kurumlarının ıslahatını konu alan broşür, sekiz bölümden oluşur: Maarif ıslahatında ilme istinat etmek, maarif siyaseti, maarif siyasetinin prensipleri, iptidailer, idadiler, Darümualliminler, sultaniler, Darülfünun nasıl ıslah edilir?

Aslında Baltacıoğlu’nun bu inceleme çalışmaları daha eskiye gidiyor. İsmayıl Hakkı Bey, daha Tedrisat-ı Taliye (Ortaöğretim) Müdür-i Umumisi (15 Eylül 1918-5 Haziran 1919) olmadan önce, Fenn-i Terbiye Encümeni Üyesi olarak Ocak 1918’den itibaren ilk ve orta dereceli okulları incelemeye başlamıştır.⁹⁹

İttihatçılar çağdaş bir Darülfünun da isterler, onsuz bir millet olamayacağına inanmışlardır, Darülfünun’u yenileştirmek istiyorlardı. Kuruma dışarıdan temiz bir hava sokmaya çalışıyorlardı. Başlıca olanaklar olarak şunları kabul etmişlerdi: Yeni bilim dalları kurmak, genç elemanları sokmak, yabancı uzmanlar getirmek, Avrupa’ya-Amerika’ya öğrenci göndermek, bilimsel özerklik kazanmak, Türk kültürünü araştırmak, fakülte dergileri çıkarmak, dersleri yayınlamak, hatta Sapanca Gölü’nün çevresinde bir Darülfünun kolonisi (yerleşkesi) yapmak. İşte İttihat ve Terakki’nin Darülfünun’un yenileşmesindeki ideali. Bu görüşler Baltacıoğlu’nun yalnız Gökalp’ten dinledikleri değil İttihat ve Terakki dönemine ilişkin uygulamalardır. Bütün bunlar kısmen yapılmış ya da yapılmak için çalışılmıştır.

İsmail Hakkı Baltacıoğlu’nun öğretmenlik meslek hayatına girmesi 1908’de Darümuallimin-i İptidaiye öğretmenliğiyle başlar, bu işi 1916’ya kadar yapar. Dünya savaşının başlangıcında ülkenin kültür tarihinde, dikkate çok değer bazı olaylar olmuştur. Hele şu üç hareket, büyük anlamı sonradan anlaşılacak olan devrim sarsıntılarının başlangıcıdır: 1-Vakıf okullarının iyileştirilmesi, 2-Bilgi Derneği’nin kurulması, 3-Darülfünun’un iyileştirilmesi. 1913’ten itibaren Darülfünun’da da muallim olan İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Terbiye (eğitbilim) derslerini verir. 11 Mart 1917’den itibaren “terbiyevi içtimaiyat” (eğitim sosyolojisi) dersi konulur ve Gökalp’in önerisiyle bu ders de Baltacıoğlu

⁹⁷ A.g.e. ss. 101

⁹⁸ Doktor Nazım (1870-1926): İttihat ve Terakki’yi yurt dışında örgütledi. Paris’e kaçtı ve orada tıbbiyeyi bitirdi. Talat Paşa hükümetinde Maarif Nazırı (1918) olarak yer aldı. İzmir Suikastı’na karıştığı gerekçesiyle İstiklal Mahkemesi kararıyla asıldı. İsmail Hakkı Baltacıoğlu. *Hayatım*. Dünya Yayınları, 1998, ss.362

⁹⁹ İsmail Hakkı Baltacıoğlu. *Hayatım*. Dünya Yayınları, 1998, ss.363

okutmaya başlar. Köprülüzade Fuat, Baltacıoğlu ve Ziya Gökalp Darülfünun'a muallim olarak atanır.

“Hiç kimsenin önerisine başvurmadan bir rastlantı sonucu, bir eş seçtim” der ve 17 Temmuz 1917’de evlenir.

“Türkiye’yi iyice anlamak için iki şeye çok dikkat etmek gerekir; biri Türk köyü, öteki Türk köylüsüdür.” Üç defa Anadolu’yu gezer. Bir gezisinde Kırşehir üzerinden Kırşehir, Mucur, Ürgüp, Avanos, Niğde, Kayseri, Sivas, Tokat, Amasya ve Samsun’u gezer. Sivas’a geldiklerinde “Sivas güzel dağlar ülkesidir” diyerek Pers dilinde Katpatuka (Güzel Atlar Ülkesi) olan henüz geçtiği “Kapadokya” ya belki de nazariye yapmaktadır.

Anadolu’ya ikinci geçiş, Ankara Hükümeti’nin çağrısı üzerine 1921 yılında olmuştur. Arkadaşı Mehmet Emin Erişirgil’le beraber Anadolu’nun çeşitli kentlerinde ulusal kurtuluş hareketini destekleyen, ümmetten ulusa geçişi, istemli usçuluğu bilinçlendiren konferanslar vermişlerdir. O sıralarda Ankara’da toplanan I. Maarif Kongresi’ne katılmış; burada Ziya Gökalp’le birlikte “eğitimin ulusal; öğretimin uluslar arası olması gerekir” tezini savunmuştur.¹⁰⁰

Dört defa Edebiyat Fakültesi reisiğine seçilir (7 Kânunuevvel 1921- 20 Kânunuevvel 1922- 30 Eylül 1923- 3 Eylül 1924). 9 Teşrinisani (Kasım)

1923’te Darülfünun Emin’i (rektör) seçilir. 5 Kanunuevvel 1339 (1923) günlü *Tanin Gazetesi*’nde yayınlanan yazıda onun hakkında şunlar yazmaktadır: “Darülfünun yeni Emimi İsmayıl Hakkı Bey, iki günden beri emanet makamını işgal ile görevine başlamıştır. İsmayıl Hakkı Bey’in Darülfünun emanetine geçmesiyle, ülkenin en yüksek kültür kurumunda yenileşme ve etkinlik döneminin başlayacağı ve Darülfünun’a bağlı çeşitli fakülte ve kurumların gelişmesi ve iyileştirilmesi için çalışacağı sanılmaktadır. Ülkenin en sağlıklı ve becerikli beyinlerini yetiştirmek olan Darülfünun’un amacına ulaşabilmesi için, yeni eminin neler düşündüğünü ve tasarladığını anlamak istedik. Bu amaçla İsmayıl Hakkı Bey’e ulaşan yazarımız kendisiyle söyleşi gerçekleştirmiştir.”

O tarihlerde toplanan Heyet-i İlmiye’ye katılır ve Gökalp tarafından verilen notlardan yararlanarak bir rapor hazırlar: “Heyet-i İlmiye toplantısı eğitim tarihimizde hiç kuşku yok büyük bir olaydır. Gökalp gibi universal bir zekânın bu toplantıda hazır bulunması, kararların önemini arttırmıştır... Bu rapordaki kararların çoğu sonradan eğitim hayatımızda uygulanmıştır.”

11 Şubat 1924’te İzmir’de, Darülfünun Kurulu, Latife Hanım’ın babası Uşakizade Muammer Bey’e ait olan köşkte Gazi ile görüşür ve bir söyleşi yapar:

“Köşke vardığımız zaman doğrudan doğruya kabul edileceğimizi anladık, sessiz ve heyecanlı, merdivenleri çıktık. Kendileri küçük bir odada bizleri bekliyorlardı. Gazi tunçtan bir sanat eseri

¹⁰⁰ Ali Baltacıoğlu. *İ. Hakkı Baltacıoğlu Yaşamı ve Hizmetleri*, Yayına Hazırlayan: A. Ferhan Oğuzkan, Türk Eğitim Derneği IV. Anma Toplantısı: 16 Ekim 1996- Ankara (ss. 35-50), Ankara: Gün Ofset, 1996 ss.46

gibi, bir heykel gibi ayakta ve hareketsiz duruyordu. Bu görüntü çok korku vericiydi. Bütün içtenliğimle söylüyorum, kutsal bir tapınakta tanrısının huzuruna çıkmış bir tutsak gibi coşkuluydum.¹⁰¹ Elini sıktım, hiçbir şey söylemedi ve oturmamızı işaret etti. Hemen bilimsel bir söyleşi başlamıştı, soru şu idi: Eğitim dinsel mi olmalı yoksa ulusal mı? Bu soruyu bana soruyorlardı, bütün dikkatimi topladım, verdiğim cevabın özetini buraya alıyorum. Din toplumsal bir kurumdur. Toplum hayatında yaşamaktadır. Fakat devlet onu okullarında öğretmeye mecbur değildir. Devlet eğitiminin karakteri ancak ulusal olabilir. Devrim, eğitim kurumlarını laikleştirmelidir. Gazi doğru ya da yanlış demiyorlardı, ikinci bir soru sordular: Böyle bir laisizasyon hareketini halk nasıl kabul eder? Hiç duraksamadan cevap verdim: Türk ulusu laik eğitim esasını çok iyi kabul edecektir. Çünkü dünyanın en gerçekçi, en olumlu kafa yapısına sahip bir ulustur.

Yemeğe inmiştik. Görüşmeler aynı yolda ilerliyordu. Konu, tarihi ve yaşama hakkı olmayan ve dinsel olmaktan çok politik olan bir kurumun (**hilafet kurumu**) yapısına gelmişti. Gece yarısından sonraya kadar süren bu konuşmaların tek konusu **hilafet idi. Ne din eğitimi ne de din kültürü idi. Gazi de ben de din eğitimi, laiklik diyerek hilafet konusunda durmak istiyorduk.** Bütün enerjimi toplamaya, bilimsel kanaatlerimi olabildiğince açık ve kesin bir biçimde söylemeye çalışıyordum: Çanakkale’de büyük bir kahramanlık eseri yaratarak Türk’ün namusunu kurtaran o büyük asker, bir gün yazgısı gereği Anadolu’ya, Anadolu’nun uçlarına atanır. Gider, gider; yolun üstünde türlü sapaklar belirir. Biri servet ve iktidara, diğeri rütbe ve nişana götürür. Fakat bir üçüncü yön var ki ölümle birlikte bağımsızlık, şan ve onura götürür. Hangi yöne sapmalı? Tarihin ne büyük ve ne mutlu olayıdır ki o büyük insan bağımsızlık, şan ve onur yönünde ilerliyor. Yolunun üzerindeki bütün engelleri kaldırıyor, bütün çalı ve dikenleri söküp atıyor. Bu yolun üzerinde bir de asırlık sofatlık ve bağımsızlık ağacı var. Gerçi bu ağacın da dalları, budakları kesilip atılmış; fakat iri kökleri henüz toprağın içindedir. Toprak o kadar yaş, üzerindeki güneş o kadar yakıcıdır ki asırlık ağacın kütüğü bir gün sürecektir olursa, eskisinden daha çok gübüzleşecektir. Bu büyük bir tehlikedir. Köklerini de hemen söküp atmalı.

Gazi, bu sözlerim üzerinde çok ilgi gösterdiler. Fakat çok geçmeden çok ağır bir soru karşısında kaldım: Devrimlerin bilimsel yöntemi ve süreci nedir? Devrimciler için hangi yöntem doğal ve daha olağandır?: Kamuoyunu aydınlattıktan sonra oldubittileri hayata geçirmek mi, yoksa oldubittileri hayata geçirdikten sonra kamuoyunu aydınlatmak mı? Cevabımı vermiştim: Bu sürecin şaheseri bizim devrim tarihimizde vardır. Önce oldubittileri hayata geçirmek, sonra kamuoyunu aydınlatmak biçiminde oluşan devrim süreci şu ana kadar hiç yanılmış değildir ki başkasının denenmesi söz konusu olsun. Devrimlerimizin uyguladığı bu süreç ve yöntem, etkin ve hatasızdır. Artık hiç çekinmiyorum ve özgürce konuşuyordum, salonda İsmet Paşa da bulunuyorlardı. Bir aralık sırası gelip şu sözleri söylemiştim: Darülfünun emini olmakla değil, Sanayi-i Nefise Mektebi hocası olmakla öğrenirim.

Saat gecenin üç buçuğunda huzurdan ayrılıyoruz, elimi sıkıyor ve çok ilgi gösteriyordu. O aralık: Darülfünun sizin arkanızdan ve izlerinizin üzerinden koşacaktır. Devrimin bilimsel zaferi için elinden geleni yapacaktır dedim. **18 Şubat 1924’te İstanbul’a döndük, bir hafta sonra hilafet ilga oldu.**¹⁰²

1 Mart 1924’te Türkiye Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa verdiği söylevde “Genel eğitim ve öğretimin birleştirilmesi ilkesinin zaman geçirilmeksizin uygulanması gerektiğini kamuoyu eğilimlerinde gözlediklerini” belirtmişlerdir.

¹⁰¹ “Resmi Babil dininin merkezi unsuru, tanrı imgesiydi. Tanrının heykelde vücut bulduğuna inanıldığından, heykel savaşta başka yere götürüldüğünde, geri dönene kadar tanrının yerinde olmadığı düşünülürdü.” Daha fazla bilgi için bakınız: Mehmet Bozca. *Eski Doğu ve Batı Kavimlerinde Felsefi Düşünce (Sumer, Babil, Asur, Hurri, Hitit, Grek)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Eskiçağ Tarihi Bölümü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: Prof. Dr. Salih Çeçen, Ankara:2008 ss. 85 Baltacıoğlu da pozitivist. Dine karşı çıkıyor ama pozitivistime inanıyor. Bugünün bakış açısıyla bir dinin yerine yenisini koyuyor.

¹⁰² Vurgular orijinal metne aittir. Halifeliğin kaldırılması ve eğitim öğretimin birleştirilmesi hakkında bakınız Mustafa Kemal Atatürk. *Nutuk*, İstanbul: Bordo Siyah Klasik Yayınları, Hazırlayan Kemal Bek, 2008 ss. 631-636 1996’da Baltacıoğlu için Türk Eğitim Derneği tarafından bir anma toplantısı düzenlenir. Geniş bir konuşmacı listesi toplantıya katılır. Konuşmalarında hem kızı Hatçe hem de oğlu Ali Baltacıoğlu bu hatırasına değinirler. Daha fazla bilgi için bakınız: A. Ferhan Oğuzkan (Yayına Hazırlayan). *İ. Hakkı Baltacıoğlu Yaşamı ve Hizmetleri*, Türk Eğitim Derneği IV. Anma Toplantısı: 16 Ekim 1996- Ankara, Ankara: Gün Ofset, 1996. ss. 30-31 ve 46-47

Mustafa Kemal, medreselilerce kaygı ile izlenen olayı Meclis'in çalışma yılını açış konuşmasındaki şu sözlerle başlattı: "...Eğitim ve öğretimde birlik, toplumumuzun ilerlemesi ve yükselmesi bakımından çok önemlidir..." Cumhuriyetin temel taşlarından birini oluşturacak bir devrim atılımına giriliyordu. Yedi kısa maddeden oluşan Eğitimin Birliği Yasa Tasarısı, Meclis'e Saruhan Milletvekili Vasıf (Çınar) ve elli arkadaşı tarafından verilen önerge ile sunuldu. Yasa, Halifeliğin kaldırılması ve Osmanlı hanedanının yurtdışına çıkarılmasını öngören yasa ile birlikte çıkarılacaktı. Bu yasalar 3.3.1924'de TBMM Genel Kurulu'nda önemli bir tartışma ve direniş olmadan kabul edildi. Ama önce, tasarılar Komisyon'da görüşülürken, hocaların direnişleri üzerine Mustafa Kemal o ünlü çıkışı yapmak zorunda kalmıştı: "...Efendiler, bu yasalar çıkacaktır, ama belki bazı kafalar da koparılacaktır!" Bunun üzerine hocalar, "Biz konuyu şimdi anladık Paşa Hazretleri", diyerek karşı durmaktan vazgeçmişlerdi. Öğretim birliği yasının çıkmasını taşradaki öğretmenler coşku ile karşıladılar.¹⁰³

Bu söylev yalnız sosyal ve siyasal hayatımızda değil, ulusal ve eğitimsel hayat alanında da tarihimizin büyük bir aşamasını oluşturuyor. Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun (Eğitim ve Öğretimin Birleştirilmesi Yasası) bir maddesinde din uzmanları yetiştirmek üzere Darülfünun'da bir İlahiyat Fakültesi kurulacağı belirtilmiştir. Bu yasa üzerine, Maarif Vekâleti fakültenin kurulma çalışmalarının başlatılmasını Darülfünun'dan istemiştir ve 7 Mayıs 1924'te İlahiyat fakültesi kurulur. Baltacıoğlu, İlahiyat Fakültesi'nde içtimai ve dini ruhiyat, İslam Bediiyatı (güzel sanatlar) derslerini okutur.

Daha önce de defalarca gördüğü Gazi ile bir kez de Dumlupınar'da yapılan ilk törende karşılaşır. Bu hatıratını da şöyle anlatır:

1924 yılının Ağustos ayında'yız. Dumlupınar'da ilk kez tören yapılacak, ben de bu törende bir söylev vereceğim... 29 Ağustos Cuma sabahı, İstanbul temsilcilerini götüren tren, 8.15'te Haydarpaşa'dan hareket etti... Kuşku yok ki insanüstü ve olağanüstü bir an yaşıyoruz. Sanki yepyeni bir elçi gelecek ve yepyeni bir din getirecekmiş de biz de onu bekliyormuşuz... Bir aralık bir fıslıtlı duyuldu. "Geliyor, geliyor!" dediler. Darülfünun kurulunun bulunduğu noktaya yaklaştılar. Beni gördü, hemen tanıdı. Elini uzattı. İyice hatırlıyorum. "Afiyettesiniz inşallah?" diyerek ilgilendi. Tarihin büyük adamının önünde eğildim. Konuşmacılar birer birer kürsiye çağırılıyordu. "Darülfünun emini!" diye seslenildiğinde ayağa kalktım ve doğaçlama bir söylev verdim.

Bu yeni din pozitivizmdi. Pozitivizm, bir modernite dönemi düşünce akımıdır ve paradigmatik kaynağı, bir düalizm biçimi olan, birincil nitelikler-ikincil nitelikler doktrindir.¹⁰⁴ Türkiye'de din karşısındaki "fobi" der Hüsametttin Arslan, Frankofonizm;

¹⁰³ Engin Tonguç. *İsmail Hakkı Tonguç (Yaşamı, Öğretisi, Eylemi)*, Ankara: Güldiken Yayınları, 1997 ss.92 II. cildin sonundaki düzeltme metninde "1924 yılında Öğretim Birliği Yasası'nın çıkarılması anlatılırken Mustafa Kemal'e atfedilen sözler, o tarihte değil, 1922'de Saltanatın kaldırılması görüşmelerinde söylenmiştir" diye belirtilir.

¹⁰⁴ Pozitivizm hakkında bakınız: Hüsametttin Arslan. *Türk Aydını ve Kimlik Sorunu*, "Pozitivizm: Bir Bilim İdeolojisinin Anatomisi", Editör: Sabahattin Şen, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1995 ss. 541-578 Bu hususta şu yazının okunması da önemlidir: Hüsametttin Arslan. *Jöntürkler, Jönkürtler ve Muhafazakarlar:*

Fransız Aydınlanmasının ürünüdür. “Fransız Aydınlanması, dinin insanın korkularından doğduğuna, insanın korkularının ürünü olduğuna inanır; bu korkular ortadan kaldırılsa, dine ihtiyaç da ortadan kalkacaktır. Fakat bu düşünce artık günümüzde savunulabilir bir düşünce değildir. Dinin korkularımızla ilişkisi kurulabilir, fakat dini korkunun tecessümü olarak görmek yanlıştır. Din korkulardan değil, insanın kendisini ve dünyasını “anlamlandırma” ihtiyacından doğmuştur; insan bir “anlam” varlığıdır. İnsanın nereden geldik, nereye gidiyoruz benzeri büyük sorularına yalnızca dinler cevap verebilir; anlamın çöküşü nihilizmdir ve dinden çok daha tehlikelidir. Kaldı ki “inanma” yetisi ve “inanmama” yetisi de başka yetilerimiz (görme, işitme, dokunma) gibi insanın ontolojik kurgusunun temel unsurlarından biridir ve bu yeti olduğu sürece insan aynı zamanda bir inanç varlığı olmaya devam edecektir. Kitaplı dinler ya da seküler dinler, inanma yetimiz var olduğu sürece var olmaya devam edecektir.” Baltacıoğlu, Hüsamettin Arslan’ın söylediklerinin aksi bir metot izlemiştir. Dini hayatın reforme edilmesi hakkında bir rapor sunmuştur, bu rapordaki yaklaşım son derece pozitivisttir.¹⁰⁵

Baltacıoğlu, Darülfünun’un eminliği sırasında yaşadığı tensikat sorunu nedeniyle (işten çıkarma, bir işyerinde kadro ve/veya iş düzenlemeleri) 26 Nisan 1927’de Maarif vekâletine gönderdiği telgrafta istifasını sunar. 1927 yılında Sanayi-i Nefise Mektebi’nin Fındıklıya taşınması ile 1929 yılında da Gazi Terbiye Enstitüsü’nde müdür vekilliği görevlerinde bulunur. 1932 yılında güzel Sanatlar Akademisi’nde okuttuğu dersler kendisinden alınır, Albert Malche’nin tensikat çalışmaları (tasfiye) neticesinde 1933 üniversite reformunda 31 Temmuz 1933 tarihi itibarıyla Darülfünun’daki vazifesi son bulur ve “üniversite reformu” nedeniyle kadro dışı bırakılır.¹⁰⁶

Meçhul Okurla Söyleşiler, “Aydınlanmış Devletin Karanlık Yüzü: Ergenekon”, İstanbul: Paradigma Yayınevi, Genişletilmiş 2. Baskı, 2012 ss. 31-48

¹⁰⁵ “Darülfünun İlahiyat Fakültesi hocalarından biri olan Baltacıoğlu, dini hayatın reforme edilmesi konusunda geniş bir rapor hazırlar ve dekanlığa sunar. 20 Haziran 1928’de raporunu tamamlayarak yayımlar. Raporda dinin de diğer toplumsal kurumlar gibi, içtimai hayatın gereklerini karşılaması ve bilimsel esaslar üzerine yeniden düzenlenmesi gerektiği belirtilir. Bu amacın sağlanması için komisyon tavsiyelerini dört başlık altında sıralar. Bunlar; ibadet şekli, ibadet dili, ibadetin niteliği ve ibadetin düşünce yanısıdır. İlk başlık altında camilere sıra konulması ve halkın buralara ayakkabılarıyla girmelerinin sağlanması istenir. İkinci başlık altında ise, bütün dua ve hutbelerin Arapça değil, ulusal dilde olması gerektiği belirtilir. Raporda camilere enstrümanların sokulması ve ibadetlerin ahenkli bir müziğin eşliğinde yapılması gerektiği de tavsiye edilir. Komisyonun tavsiye ettiği hususlardan sadece ibadetin dili üzerinde durulur, diğerleri baştan itibaren iltifat görmez.” Hidayet Aydar. *Türklerde Anadilde İbadet Meselesi -Cumhuriyet Dönemi-*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 15, 2007. ss. 71-107. Aktaran: İsmail Güllü. Durkheimci Bir Sosyolog: İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu’nun Din ve Toplum Görüşleri, *Ekev Akademi Dergisi*, yıl 19 sayı 62, 2015, ss. 205-228 Vakit gazetesi bu raporun bir nüshasını 20 Haziran 1928 tarihli sayısında fakülte hocalarının ortak raporu şeklinde yayımlar. Bakınız: Hidayet Aydar. a.g.e. ss.81

¹⁰⁶ Bu hususta bakınız: Sevtap Kadioğlu İshakoğlu. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, “1933 Üniversite Reformu Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi”, Cilt 2 Sayı 4, 2004 ss. 471-491 ve Albert Malche. *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, İstanbul: Devlet Basımevi, 1939 Şu önemli makalenin okunması konuya farklı bir perspektiften bakış için gereklidir: Hüsamettin Arslan. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, “Aydınlanmış Devlet Patronluğunda Bilim: 1933 Türk Üniversite Reformu ve Sürgün Alman Bilimadamları”, Yıl: 9 Sayı:35, Ocak-Şubat-Mart 2013

1.4. Yeni Adam Doğuyor

İsmail Hakkı Baltacıoğlu anlatıyor:

“Çamlıca'daki evimin yazı odasına çekildim. Tam altı ay bir münzevi, bir tarik-i dünya gibi yaşadım. Öğrencilerim beni unuttular! Dostlarım yan çizdiler. Ne kimse beni görüyor, ne de ben kimseyi arıyordum. Yanlız bir kişi bir erdem sahibi, büyük duygu ve gönül adamı beni hiç yalnız bırakmadı. Benim kendisini savsaklamama karşı o beni hiç yalnız bırakmadı. Bu kimse komşum ve yakın dostum Servet Yesarioğlu'dur.¹⁰⁷ O eşsiz bir Sokrat'tır... Geldi gitti, her seferinde bana kuvvet ve ümit verdi... Şimdi ben ne iş görebilirim? Ticaret yapamam; param yok param da olsa deneyimim yok. Kala kala haftalık bir gazete çıkarmaya kaldık.

Gazi Enstitüsü müdür vekili iken Nurullah Ataç ile Ahmet Hamdi Tanpınar beni durmayıp yüreklendirirlerdi: Siz dergi çıkarsanız da biz de yardım etsek. Peyami Safa bir fıkra yazdı: İsmayil Hakkı'nın çıkaracağı gazetenin etrafında toplanacağız; onun başarılı olması kaçınılmazdır. Yeni Adam'ı 3000 tane bastık.”¹⁰⁸

Baltacıoğlu, kadro dışı kendisini daha iyi anlatmak, devrimlere bağlılığını görüşleri ile kanıtlamak, hatta devrimlerin yorumunu yapmak, ideologluğunu üstlenmek üzere böyle bir gazete/dergi çıkarmayı planlamıştır... Baltacıoğlu, 1934 yılında, *Yeni Adam*'ın 5. sayısında gazete/dergisini şöyle anlatmaktadır: “*Yeni Adam* fikirde ışığı, gönülde insanlığı, işleyişte yaratıcılığı arayan adamdır. Eski adam düşünmeyen, onun için okumayan, duymayan, onun için kabuğuna giren, yaratamayan, onun için tembelliği kendine ahlak yapan adamdır. *Yeni Adam*'ın çizdiği insan tipi milliyetçi, gelenekçi, laik, batıcı, cumhuriyetçi, devletçi ve devrimcidir. Bunların tümü Cumhuriyet'in temel ilkeleridir ve daha ilk sayısından itibaren bu ilkelerinin savunusunu yapan bir gazete/dergi, sahibinin farklı vurgusuna rağmen, bizim yukarıda öne sürdüğümüz varsayımı desteklemiş olmaktadır. Eski adam Cumhuriyet öncesinin, Osmanlı toplumunun insanını; yeni adam yeni rejimin, yeni devletin vatandaşını tarif etmektedir.”¹⁰⁹

“O üniversitede yitirdiği kürsüsünü daha geniş olarak *Yeni Adam*'la kazanıyordu. Bakın, *Yeni Adam*'ın 1 Ocak 1934'te yayımlanan ilk sayısının önsözünde Baltacıoğlu ne diyor: Her gazete sahibinin doğasını taşır. Benim gazetem de bana benzeyecektir. Gazetem insanın gazetesi olacaktır. Haftalık bir gazete, sahibinin tüm zamanını yutmaya yetişir. Ben

¹⁰⁷ Servet Yesarioğlu (1873-1943): Ünlü hattat Yesarizade Mehmet İzzet Efendi'nin torunudur. Galatasaray Sultanisi'ni ve Mekteb-i Hukuk'tan mezun oldu. Uzun yıllar savcılık ve yargıçlık yaptıktan sonra Beyoğlu Üçüncü Noterliği görevini üstlendi. Türk ve Klasik Batı müziğini çok iyi bilir ve piyano çalardı. Şu şarkılar onundur: “Sende varken böyle tatalı hüsn-i an” ve “Bir hadise var can ile canan arasında” İsmail Hakkı Baltacıoğlu. *Hayatım*. Dünya Yayınları, 1998, ss.390 “Hukuk mezunudur. Selanik'te İttihat ve Terakki Cemiyetine üye olmuştur. Hâkimlik, Noterlik ve Temyiz Azalığı yapmış, Beyoğlu 3. Noter İken İstanbul Şehir Meclisine seçilmiştir. Temyiz Azalığından yaş sınırına erişme nedeniyle 1941 yılında emekli olmuştur. Dürüstlüğünün yanı sıra sert karakter yapısı ile tanınmıştır. Masonluğa Selanik'te iken (Macedonia Risorta Locası'nda aydınlanmıştır) girmiştir. 1924 yılında seçildiği Büyük Üstad'lık görevinden 1925 yılında istifa etmiştir. 1930-33 dönemi için yeniden Büyük Üstad seçilmiş ise de seçime siyasetin karıştırılmış olması nedeniyle istifa ederek görevinden ayrılmıştır. 1943 yılında vefat etmiştir.”

https://masonlar.org/masonlar_forum/index.php?topic=17828.0 Erişim tarihi: 29.09.2017 Anatole France'in kitaplarını tercüme etmiştir. Baltacıoğlu, dostum dediği Servet Yesari'nin ölümü üzerine duygularını ifade ettiği kısa bir yazısını *Yeni Adam*'da yayınladı. Bakınız: Ek-2

¹⁰⁸ İsmail Hakkı Baltacıoğlu. *Hayatım*. Dünya Yayınları, 1998, ss. 318

¹⁰⁹ H. Bayram Kaçmazoğlu. *Bir Halk Adamının Portresi: İsmayil Hakkı Baltacıoğlu*. Doğu-Batı Dergisi, Yıl:4 Sayı:16, Ağustos-Eylül-Ekim 2001 ss.200-201 Bakınız Ek-5 *Yeni Adam* Gazetesi'nin ilk sayısı

de tüm zamanımı ona verdim. Çocuklar, öğrenciler, meslektaşlar, yurttaşlar güzellik, doğruluk ve iyilik işi yapınız ve sakın yurdunuzu sevmek dininden dönmeyiniz.”¹¹⁰

Sahibi ve başyazarı İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu tarafından 1 Ocak 1934’te yayınlanmaya başlayan *Yeni Adam*, “Ülkümüz Demokrasi ve Cumhuriyet İçin Çalışmaktır” alt başlığını, yayımlandığı süre içinde hem biçim hem de içerik olarak hep korur. Dergi bir aralık “Almanlar Balkanlara iniyor, tehlike var, uyanık olun” diye yazılar yazmaya başlar, bir yıl süreyle kapatılır, bir yıl sonra tekrar açılır. (3 Mart 1938 218. Sayı -9 Mart 1939 219. sayı)

Baltacıoğlu aynı zamanda 1941 yılının başlarından 27 Temmuz 1942’ye kadar Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi’nde kadrosuz ve maaşsız olarak öğretim üyeliği yapar. İnönü’nün isteğiyle ve aynı zamanda Baltacıoğlu’nun öğrencisi olan Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel’in çabası ile Pedagoji, Eğitim Tarihi ve Öğretim Yöntemleri dersleri 27 Temmuz 1942’de kendisine verilir. Bu görevi Afyon Milletvekili seçildiği 8 Mart 1943’e kadar sürdürür.

1943-1946 yılları arası Afyon, sonra 1946-1950 yılları arası da Kırşehir milletvekilli olur. Bu sırada Samime Aydoğmuş (1914-1975) ile ikinci evliliğini yapar. İlk hanımında iki, ikinci hanımında üç toplam beş çocuğu olur. Milletvekilliğinden sonra Türk Dil Kurumu Terim Kolu Başkanlığı (1942-1957) dışında eylemli bir görev yapmaz ve yayın etkinliklerinin yanı sıra *Yeni Adam*’ı aralıklarla da olsa ölünceye dek yayımlar. 1945-1978 düzensiz aralıklarla yayınlanan *Yeni Adam*, Baltacıoğlu’nun ölümünden sonra kızı Hatçe Baltacıoğlu tarafından 1983’e kadar yayımlanmaya devam eder ve 935. sayısı ile 50 yıllık yayın yaşamını Nisan 1983’te tamamlar. Yüzün üzerinde kitap ve binin üzerinde makale ile birçok girişime öncülük eden İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, ayrıca 1955’lerde *Din Yolu* adlı başka bir dergi ile laik düşünceyi anlatmaya ve ifade etmeye çalışmış, 1 Nisan 1978’de 93 yaşında Ankara’da ölmüştür.¹¹¹

Baltacıoğlu, 20. yy.’da büyük bir hızla ortaya çıkan eğitim reformu hareketinin Türkiye’deki en büyük temsilcisidir.¹¹² Baltacıoğlu için, sağlığında, özellikle son yıllarında, değişik kuruluşlarca onur törenleri düzenlenmiştir. Bunlardan ilki, Türkiye Unesco Kurumunca, ikincisi Türkiye Folklor Derneği ile Türk-İngiliz Kültür Derneği tarafından birlikte gerçekleştirilmiştir. Bu törene Milli Kütüphane Genel Müdürlüğü, Baltacıoğlu’nun 60’ı aşkın eserini tören salonunda sergileyerek katılmıştır. Üçüncü ise Ankara Üniversitesi Rektörlüğü’nce Baltacıoğlu’na Eğitim-Felsefe Doktora Belgesi verilmek üzere 25 Şubat 1977 günü yapılmıştır. Bu üç töreni birlikte özetleyen A. Yalçın Orkun’un yazısı Mart 1977

¹¹⁰ Tuna Baltacıoğlu. *Yeni Adam Günleri*, İstanbul: YKY, 1998 ss.11-12

¹¹¹ İsmail Hakkı Baltacıoğlu. *Hayatım*. Dünya Yayınları, 1998, ss.318-392

¹¹² Kemal Aytaç, *Yeni Adam Gazetesi*, “Baltacıoğlu’nun “Eğitim Sistemi”nin Ana Gelişimi”, Mayıs 1978 Sayı:921. ss.4-8

tarikh 907 sayılı *Yeni Adam* ve Temmuz-Ağustos 1977 tarih 265-266 sayılı *Eğitim Hareketleri* dergilerinde yayınlanır.

Baltacıoğlu'nun Türk Milli Eğitimi'ne büyük etkileri olmuştur. Dersleri, konferansları, konuşmaları, yazıları ve pedagoji hakkındaki görüşleri ile herkesin dikkatini çekmiştir. Türkiye'de 1910'dan sonra resim, tiyatro, pedagoji ve hitabet alanında öncülük edenlerin başında Baltacıoğlu gelir. Özellikle 1912'de basılan *Talim ve Terbiye'de İnkılâp* adlı kitabında pedagoji hakkındaki ilk görüşlerini sergiler. Baltacıoğlu; Rousseau, Le Bon ve Compayre'nin pedagojik görüşlerini Türkiye'de tanıtır. Ayrıca felsefe ve sosyoloji ile yakından ilgilenir. Bergson'u ve Ziya Gökalp'in etkisi ile Durkheim'ı iyice inceler. Bu iki Batı düşünürünün görüşlerinden bir sentez yapmayı başarır. Eğitim alanındaki son eseri *Pedagoji'de İhtilal*'dir. Kur'an-ı Kerim'i Türkçe'ye çevirir. Bu çeviride dikkat çeken hususlar, Baltacıoğlu'nun Arapça bilmediği halde Kur'an-ı Kerim çevirisi yapmış olması ve "Allah" kelimesini Süryanice "Çalap"¹¹³ kelimesiyle karşılaşmasıdır. Din konusundaki görüşleri ilahiyat çevrelerince genelde kabul görmemiştir. Felsefi alanda *Kalbin Gözü* dikkat çekici eseridir. Sosyolojide *İçtimai Mektep* kitabı özgün bir eserdir. Halkı eğitmek için *Halkın Evi*, *Türke Doğru* ve *Batiya Doğru* adlı eserlerini yazar. Baltacıoğlu bir ulusun hayatında "din, dil ve sanat"ın oynadığı rol üzerinde çok durur. Dinsiz ulus olamayacağı tezini savunur.¹¹⁴

İsmail Hakkı Baltacıoğlu; halkın içerisinde gelip Batı tipi eğitim kurumlarından geçerek hızla yükselen II. Meşrutiyet döneminin tipik aydın örneklerindedir. Osmanlı'yı Cumhuriyet'e, II. Meşrutiyet'i Kemalizm'e bağlayan önemli bağlantılardan biridir. Hayran olduğu ve Türk gençlerinin de örnek almalarını istediği kişilerse Atatürk ve İnönü'dür.¹¹⁵

¹¹³ "Çalap: Türkçe çeleb veya çalab yüce kişi, tanrı sözcüğünden türetilmiştir. Türkçe sözcük Süryanice ܥܠܒ veya ܥܠܒܐ "1. haç, 2. (mecazen) rab, Hz. İsa" sözcüğünden alıntıdır. Süryanice telaffuz /tsılab/ şeklinde olup fonetik açıdan Türkçe çeleb ile uyumludur. Sözcüğün 9. ila 10. yy'da Nasturi veya Maniheist din adamları yoluyla Orta Asya Türkçesine kazandırılmış olduğu anlaşılıyor.

ܥܠܒܐ 1. haç, 2. (mecazen) rab, Hz. İsa → salıp: Arapça صلب
ܥܠܒܐ [ɕlb msd.] çarmıha germe, kazığa oturma
Süryanice sözcük Arapça culb (kazık, direk, belkemiği) eşdeğeridir."

<https://www.etimolojiitirke.com/kelime/celebi> Erişim tarihi:29.09.2017

"Aramice: Sami dillerinin batı lehçelerini içine alan ve milattan önceki dönemlerde kullanılmış bulunan ölü bir dil. Sami: Hz. Nuh'un oğlu Sam'dan türediklerine inanılan beyaz ırkın Arapça, Asurca, İbranice ve Habeşçe konuşan çeşitli kavimlerinin toplandığı kol." <http://www.nedirnedemek.com/aramice-nedir-aramice-ne-demek> Erişim tarihi: 29.09.2017 "Süryanice: Süryani dili. Samilerin, Arami kolunun doğu bölümünde olan bir Hristiyan topluluğu ve bu topluluktan olan kimse." <http://www.nedirnedemek.com/suryanice-nedir-suryanice-ne-demek> Erişim tarihi: 29.09.2017 "Nasturi: Nastur adlı Süryani rahiplerinden birinin ortaya koyduğu mezhepten olan kimse." <http://www.nedirnedemek.com/nasturi-nedir-nasturi-ne-demek> Erişim tarihi: 29.09.2017 "Maniheizm: Kurucusu Mani'nin adını alan din öğretisi: Eski İran'daki iyi ve aydınlık bir güçle kötü ve karanlık bir güç arasındaki savaş tasarımına dayanır." Erişim tarihi: 29.09.2017

¹¹⁴ İ.H. Baltacıoğlu'nun din hakkındaki görüşleri için bakınız: İsmail Güllü, *Durkheimci Bir Sosyolog: İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun Din ve Toplum Görüşleri*. Ekev Akademi Dergisi Yıl: 19 sayı: 62 (Bahar 2015) ss.205-228

¹¹⁵ H. Bayram Kaçmazoğlu. *Bir Halk Adamının Portresi: İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu*. Doğu-Batı Dergisi, Yıl:4 Sayı:16, Ağustos-Eylül-Ekim 2001 ss.195-196

Baltacıoğlu'nun düşüncelerini belirleyen üç önemli isimden söz edebiliriz: J.J. Rousseau (1712-1778), E. Durkheim /1858-1917) ve H. Bergson (1859-1941). Türkiye'de ise onu en çok etkileyen isim, sosyolojizm ekolünün Türkiye'deki temsilcisi Ziya Gökalp'tir. (1876-1924)¹¹⁶ Baltacıoğlu, toplumbilimci Durkheim ve Ziya Gökalp'in düşüncelerini incelemiştir. Ulus nedir? Ulusun bireyleri nasıl oluşur? Bir ulus nasıl yok olur? Bunlar, hep, onun inceleme alanı içindeydi. Baltacıoğlu şöyle diyor: “Durkheim'e, Ziya Gökalp'e göre toplum denilen tekler (bireyler) üstü varlığı meydana getiren olgular, on iki tanedir. Birbirinden değer farkı yoktur. Bunlar; din, ahlak, hukuk, devlet, aile, ekonomi, bilgi, sanat, teknik, dil, eğitim ve sosyal morfoloji (biçimbilim) dir. Durkheim, bunlardan Sosyal Morfolojiyi en geniş olgu olarak görüyor. Doğrudur, ama diğerlerini sıralamamıştır. Ziya Gökalp ise; önce din, dil birliği ulusları oluşturur, demiştir. Sonra buna kültürü de eklemiştir. Ama benim düşünceme uymayanlar da vardır.” Baltacıoğlu bu konuda “*Muallim*” dergisinde yazılar yazarak, Ziya Gökalp de ona yanıtlar vererek yazılı olarak ilginç tartışmalar yapmışlardır.¹¹⁷ Baltacıoğlu'na göre, bu sosyal olguların bir kısmı “kuvvet”, bir kısmı “kurum”, bir kısmı da “idealler”dir. Baltacıoğlu temele sosyal kuvvetleri koyar. Sonra sosyal kurumları ve en üste de sosyal idealleri yerleştirir. Sosyal kuvvetler, onun için, toplumun yaratıcı varlıklarıdır. Bunlar; “din, dil ve sanat”tır. Ona göre bu kuvvetler, bilinçüstü olanlar değil, bilinçaltının kendisidir, iç oluşumlardır. “Din, dil ve sanat” üzerine bu konuda neler düşündüğünü kitaplarında uzun uzun anlatmıştır.

Burada açıklamak istediğimiz sanat eğitime ve sanata neden bu kadar çok önem verdiğidir. Baltacıoğlu, ulus ve ulusun birliği için, bu bütünlüğün sanat ve sanat eğitimi yoluyla sağlanabileceğine inanıyordu. Bunun için “Resim Terbiyesi”ne, “Terbiyevi Elishleri”ne, “Uygulamalı Eğitim”e büyük yer veriyordu. Bu önemli konunun, bütün ülkeye yayılmasını istiyordu. Sanatla ilgili görüşlerini de “Sanat, bir yaratmadır... Sanat, yalnız estetik değerleri taşıyan yalın bir kurum değil, toplumun birçok değerlerini taşıyan, bu değerleri bilinçlendiren, sentetik (birleştirici) bir kurumdur. Bir sanat eserinde güzellik dediğimiz estetik değerlerden başka, toplumun hemen bütün iç benliği ve bilinçaltı yaşayışı vardır” diyerek sanatın toplumla nasıl bütünleştiğini açıklıyordu. Ulusal birliğin oluşturulmasında, sanat ve sanat eğitime büyük yer ayıran, Baltacıoğlu'na göre, “Sanat Eğitimi” bireye ve topluma şunları kazandırıyor: Ulus olma bilinci, kalkınma, yaratıcılık, çalışma prensibi kazanma (üretme ve randıman alma), birleştirici kuvvet.

¹¹⁶ H. Bayram Kaçmazoğlu, *Bir Halk Adamı Olarak Aydının Portresi: İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu*. Doğu-Batı Dergisi, Yıl 4, Sayı 16 ss.195-196

¹¹⁷ Hidayet Telli. *İ. Hakkı Baltacıoğlu Yaşamı ve Hizmetleri*, Yayına Hazırlayan: A. Ferhan Oğuzkan, Türk Eğitim Derneği IV. Anma Toplantısı: 16 Ekim 1996- Ankara (ss. 77-93), Ankara: Gün Ofset, 1996. ss. 78-93 Daha fazla bilgi için bakınız: İsmail Hakkı Baltacıoğlu. *Kültürce Kalkınmanın Sosyal Şartları, Resim ve Terbiye, Pedagojide İhtilal*

Resim ve Terbiye adlı kitabında şunları söyler: “Kalkınmanın manivelası (kaldırıcı) insan aklıdır. Buradaki insandan amaç, yaratıcı insandır. Bizim, bir adam seçme göreneğimiz vardır. Okuturuz, sınavdan geçiririz, bareme bağlarız. Sonra eser vermesini bekleriz. Yok, böyle değil, önce yaratıcılığı ele alacağız, yaratıcıya yaratma olanağı sunacağız. Sonra yaratıcıyı iş başına getireceğiz. Yaratmayan zekâ, asil, hakiki bir zekâ değildir.”

Pedagojide İhtilal adlı kitabında da şunları der: “Türkiye politika devrimi yaptı. Buna bir de adam yetiştirme, adam seçme devrimini de eklemek gerek. Okutulan pedagojiden, yaratıcı pedagojiye, şöhretlerden değerlere, lafçılardan iş yapanlara doğru... Gerçek bilgi yapıcı, yaratıcı olanıdır. Bu prensibi ele alınca çocuklara, gençlere ne öğreteceğimizi değil, neler yaptırma zorunluluğunda olduğumuzu düşünürüz. Hangi bilgileri ezberleyenlere değil, hangi bilgileri öğrenene de değil; hangi yapma, yaratma gücünü kazanana öğrenmiş, bilgili diyebiliriz. İşte düğüm noktası buradadır. Okulların görevi, bilgi vermek olmayıp, güç kazandırmaktır. Kaldı ki yapan bilir de.”

Baltacıoğlu'nun tasarladığı eğitim modeli olan “İçtimai Mektep” demokratik, bir üretim okuludur. Uygulamalı eğitimin örneklerini vermektedir. Böyle bir eğitimi tüm ülkeye yaymak için, bu eğitimi kavramış ve daima ileriye doğru aşama yapabilecek öğretmenler gerekmektedir. Bu öğretmenleri yetiştirmek, Baltacıoğlu için çok önemlidir.

Burada Baltacıoğlu'nun hayatında önemli izleri bulunan ve birçok faaliyeti birlikte gerçekleştirdikleri, eğitim tarihimizin önemli isimleri Ziya Gökalp, Satı Bey ve Emrullah Efendi'den de bahsetmek uygun olacaktır.

1.5. Ziya Gökalp

“Ziya Gökalp 23 Mart 1876 Perşembe günü Diyarbakır'da doğmuştur. Babası vilayet evrak müdürü Tevfik Efendi'dir. (1851-1890) Hür fikirli ve Arapça ve Farsça'ya vakıf, Şark edebiyatının önemli eserlerini asıllarından okuyan bir zat idi. Oğlunu da kendisi gibi okuyan, dürüst, Doğu'nun ve Batı'nın kültürünü tanıyan aydın bir insan olarak yetiştirmek istemiştir.

Gökalp, Diyarbakır askeri rüştiyesi ve mülki idadisini bitirmiştir. İstanbul'da baytar mektebinde okumuş fakat, hürriyet ve meşrutiyetle ilgisi, gizli cemiyetlerle teması yüzünden tahsili yarım kalmıştır. Birkaç defa tutuklanır, Diyarbakır'a sürülür. 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanı üzerine İstanbul'a gider, orada İttihat ve Terakki'nin ileri gelenleriyle ve Yusuf Akçura ile tanışır. 1909'da İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Selanik'te yapılacak kongresine Diyarbakır delegesi olarak katılır ve cemiyetin genel merkez azalığına seçilir. Ayrıca, Selanik'te çıkan *Genç Kalemler* dergisinde yazıları yayınlanmaya başlar.”¹¹⁸ Onun Durkheim

¹¹⁸ Hikmet Yıldırım CELKAN. *Ziya Gökalp'in Eğitim Sosyolojisi*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1990 ss.7 Adı geçen eser bir doktora tezi olarak hazırlanmıştır. İncelendiğinde görülecektir ki bu çalışmada Ziya Gökalp'in eğitim sosyolojisi ayrıntılı aynı zamanda sade bir dille anlatılmıştır.

ve diğ er Batılı düşünürlerle teması 1909 yılında Selanik'e İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Diyarbakır ş ubesi delegeşi olarak gitmesiyle baş lar.¹¹⁹

Metod açısından Emile Durkheim'ın (1858-1917) metodunu benimseyen Gök alp, belirli değı ş iklik ve ilavelerle milli bir sosyoloji ile, onun araştırma metotlarını geliştirmiştir. Ziya Gök alp, Durkheim okulunun bizdeki ilk temsilcisi olarak bilinir.¹²⁰ Gök alp'in yaşadığı devir, Osmanlı İ mparatorluğunun son zamanlarında birbiriyle ç arpış an, siyasi ve sosyal alanlarda reformları ö ngören fikri plandaki birtakım cereyanların hük üm sürdüğü bir dönemdir. Böyle bir ortamda, yaşamış ve siyasal yönden üç ayrı rejimde bulunmuş olması ş üphesiz sosyoloji sistemini de etkilemiştir. Siyasi cereyanlara paralel olarak Osmanlı ve Türkç ü olmuş, ö te yandan okuduğı Gabriel Tarde (1843-1904), Henri Bergsson (1859-1941), E. Durkheim, Alfred Fouillee (1938-1912) gibi düşünürlerin de tesirinde kalarak fikri formasyonunda bazı devreler geliştirmiştir. Bunların içinde sosyolojik metod yönünden en fazla tesirinde kaldığı Emile Durkheim'dır. Fakat tamamıyla orijinal denilebilecek araştırma metod ve teknikleriyle Türk toplumunun sosyal yapısını incelemiş ve buna bağı lı olarak yeni bir kültür sistemi ile mefkûre sahasında Türk milliyetç illiğini sistemleştirmeye çalışmıştır. Hem mefkûresini, hem de yeni hayat tarzı içerisinde idealize ettiğı toplum hayatının esaslarını sağlam temellere oturtabilmek için ilmi zihniyete bağı lı kalmış, metod olarak da temeli Durkheim sosyolojisine ait bulunmakla beraber o günün sosyolojisine göre büyük aş ama denebilecek bütüncü bir görüşle (pluralisme) sosyal araştırmalarını sürdürmüştür. Araştırma metoduna ait fikirlerinin büyük bir kısmını *Milli Tetebbular Mecmuası*'nda yazdığı "Bir kavmin tetkikinde takip olunacak usul" isimli makalesinde bulmak mümkündür.¹²¹

Sosyoloji akımlarıyla Gök alp'in ortak, benzer ve farklı yönleri araştırılırken kültür, medeniyet, evrim gibi kavramların ö tekilere nazaran daha hakim olduğı ve Gök alp'in her vesileyle bunlardan söz ederek sosyoloji sistemini bunların üzerine kurmaya çalışması dikkatten kaçmamaktadır. Kültür-medeniyet açısından Türk toplumu ve devletinin hâlihazırdaki durumu ile sosyal evrim kanunları içerisinde bulunduğı aş amayı tespit ederek ona sağı lık bir yön tayin etmek, bütün sosyolojik aş amalarının esas amacını oluşturur.¹²²

E. Demolins, "eğ itimin gayesi kültürcü fertler yetiştirmektir" demiş ve Anglo-Saksonların yükselmesini medeniyetçi, Doğı u toplumlarının ise geri kalmalarını kültürcü olmalarıyla açıklamaya kalkışmıştır. Hâlbuki Gök alp böyle bir görüşü reddederek milletlerin geri kalmış lık veya gelişmiş liğ inin tek sebeple açıklanamayacağı fikrindedir.¹²³

¹¹⁹ A.g.e. ss.33

¹²⁰ A.g.e. ss.13-14

¹²¹ A.g.e. ss.22

¹²² A.g.e. ss.47

¹²³ A.g.e. ss.58

Gökalp'e göre iyi bir eğitim üç çeşit eğitimin karışımından meydana gelir. Bunlar milli tarih ve edebiyatımız, Kelam İlmihal gibi İslami derslerle dilleri, bir de matematik tabiat bilgisi gibi müspet ilimler. Birinin ötekini reddetmesi mümkün değildir. Ne çağdaş eğitim kendi sahasını aşarak Türk-İslam eğitime müdahale edecek, ne de İslam eğitimi diğer iki eğitimin tecavüzüne meydan verecektir. İslam eğitimi bunun yanında Türk ve Asri eğitimin her şeyden önce varlığını tanıyacak ve en önemlisi, gerçek İslam inancı ile geleneğini, diğer kavimlerden karışan adet vs. gibi şeylerden temizleyecektir.¹²⁴

Gökalp'e göre çocuk nötr halde doğmuşken toplumun kıymet duygularıyla kavramlarını yaygın eğitim yoluyla kazanmaktadır. Eğitimin gayelerinden birisi de iktisadi fayda konusuyla ilgilidir. Eğitimin iktisadi faydaya dayandırılması ve gayesinin üretici yetiştirmek olduğu yolunda İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun görüşlerine Gökalp itiraz etmiştir. Ona göre bu görüş yanlış seçilen bir hedeftir. Eğitim faydacılık esasına (utilitarisme) hiçbir suretle dayandırılmaz, zira faydalı maksatlar ancak öğretimin meşru bir gayesi olabilir. *Muallim* mecmuasında yazdığı makalesinde önceleri böyle düşünen Z. Gökalp, daha sonra bu fikrinden vazgeçmiştir. 15 Temmuz 1923'te Ankara'da eski maarif vekâleti binasında toplanan "Heyet-i İlmiye" adı altındaki pedagoji kongresinde Baltacıoğlu'nun müstahsil (üretici) eğitim tezini desteklemiş ve böylece kendisi de eğitimin amaçlarından birinin üretici yetiştirmek olduğunu kabul etmiştir.¹²⁵

Edebiyatta Gökalp'in üzerinde durduğu esas tema millileştirme dir. Onun için taklitçilik diye vasıflandırdığı Divan ve Tanzimat edebiyatlarını bir yana bırakarak Halk edebiyatı ile Batı edebiyatını ele almıştır. Halk edebiyatına eğilmekle halka doğru gidilecek, Batı edebiyatıyla da Batı'ya doğru gidilecekti. Halk edebiyatının şekilleri zaten bellidir. Batı'nın ise Klasizm ve Romantizm gibi iki devresini sırayla yaşayarak edebiyatımızı çiraklık devresinden geçireceğiz, böylece milli edebiyatımız millileştirme ve Batılılaştırma gibi iki eğitim safhasından geçerek hem milli hem de Avrupai bir edebiyat haline gelecektir.¹²⁶

Türklerin eskiden sahip oldukları ekonomik refahın bugün de gerçekleştirilmesini, bunun için ne sosyalizm, komünizm gibi özel mülkiyeti ortadan kaldıran bir düzene, ne de toplum yararına olmayan ferdi mülkiyete taraftar olan Gökalp, ekonomik alanda Türk kültürüne en uygun sistemin tesanütçülük (solidarisme) olacağını savunmuştur.¹²⁷ O, ekonomide solidarizmi esas alarak kapitalizm ve liberalizmin karşısında yeni bir ekonomik yapıyı kökleştirmek istemiştir. Gökalp'in solidarizm teorisi de aslında bir taraftan ferdi hürriyeti yıkan sosyalizm ile diğer taraftan ferdi tanrılaştırma kapitalizmi uzlaştırma amacını

¹²⁴ A.g.e. ss.67

¹²⁵ A.g.e. ss.64

¹²⁶ A.g.e. ss. 80

¹²⁷ A.g.e. ss. 85

taşımaktadır. Bugün biz bu tür uzlaştırmaya karma ekonomi adını vermekteyiz ki bu gelişimin kökenine ilk defa Gökalp’de rastlamaktayız.¹²⁸

Demokrasi bugün için daha ziyade siyaset sosyolojisini ilgilendiren bir terim gibi görünüyorsa da, eğitim-öğretim programlarının ana ilkelerinden biri olarak da eğitim alanına girmiştir. Ferdin kişisel yeteneklerini geliştirip topluma en iyi şekilde uyumunu sağlaması ve insanlık münasebetleri yönünden üzerine düşeni yapması, demokrasinin eğitim alanındaki tezahürüdür.¹²⁹ Gökalp’e göre insanın medeniyetdaşlarını, milletdaşlarını ve ailesini sevmesi, sağlam bir milli eğitimin esaslarındandır. Ama bütün sevgilerin kaynağında aile sevgisi vardır.¹³⁰ Görülüyor ki Gökalp millet¹³¹ şuuruna erişebilmenin yollarından birini, fertlerin çocukluk devrelerinde çok iyi bir okul hayatından geçerek duygu ve düşünce birliğini geliştirmelerinde bulmaktadır.¹³² Millet denen topluluğun eğitici özelliği, fertleri arasında ortak bir mefkûre ve dayanışma meydana getirmesidir.¹³³ “Millet dilce müşterek olan, yani aynı terbiyeyi almış fertlerden meydana gelmiş bulunan kültürel bir zümredir. Demek ki millet; coğrafya, ırk ve siyaset gibi maddi unsurların değil dil, eğitim gibi manevi unsurların kültürel bir sentezidir.”¹³⁴ Gökalp kültür-medeniyet ilişkisini ele alıp sosyal olayları bu iki kategoriye indirgeyerek anlatmıştır.¹³⁵

Gökalp’ın; “Medeniyet meselesinin halli, başka bir cihetten de memleketimizde acil bir mahiyet almıştır. Öteden beri memleketimizde bir maarif meselesi, bir de terbiye meselesi var. Bu mesele birçok gayret ve çalışmalara rağmen bir türlü halledilemiyor. Bu meselenin mahiyeti derinleştirilirse görülür ki terbiye meselesi de medeniyet meselesinin bir parçasıdır. Esas mesele halledilince maarif meselesi de kendiliğinden halledilmiş olacaktır.” sözlerinden de anlaşılacağı gibi eğitim meselesini medeniyet meselesinin bir parçası gibi düşünerek, maarifin halledilmesini medeniyet değişikliğine bağlamıştır.¹³⁶

Ziya Gökalp toplumların incelenmesinde takip ettiği yol, tarihi perspektif içerisinde geçirdikleri evrim ve bunun kanunlarının araştırılarak açıklanmasıdır. Türk toplumunu da böyle bir metodla incelemiş ve elde ettiği sosyolojik verilere dayanarak Türkiye Cumhuriyetinin fikri plandaki mimarlığını yapmıştır.

Sosyolojik düşüncelerinin maarif alanında yansıması ise, sosyal ve kültürel zemini esas alan (cemiyetçi) bir eğitim şeklindedir. Gökalp eğitimin amacını, ferdin sosyalleştirilmesi şeklinde belirtmektedir. Sosyalleşme süreci içerisinde fertlerde meydana

¹²⁸ A.g.e. ss. 86

¹²⁹ A.g.e. ss. 88

¹³⁰ A.g.e. ss. 90

¹³¹ Gökalp’e göre toplumlar aşiret, kavim, ümmet ve millet gibi bazı merhalelerden geçerler.

¹³² A.g.e. ss. 94

¹³³ A.g.e. ss. 98

¹³⁴ A.g.e. ss. 99

¹³⁵ A.g.e. ss. 102

¹³⁶ A.g.e. ss. 115

getirilmesi gereken vasıfların başlıcaları hür, fedakâr, milli ve üretici fert özellikleridir. Gökalp'in maarif reformu görüşleri içerisinde, günümüz eğitim politika ve sistemine yön veren dikkate değer görüşlerinin başlıcaları da şöyle sıralanabilir:

- a- İlkokulların daha ziyade öğretime yöneltilmesine karşılık, liselerin eğitici faaliyetlere yöneltilmesi ve kültür verici okullar haline getirilmesi.
- b- İlk ve ortaöğretimde kemiyetten ziyade keyfiyete değer verilmesi.
- c- Okullardaki derslerin muhtevalarının milli kültür açısından hazırlanarak öğretim metod ve tekniklerinin ıslahı. Bunlar içerisinde ilkokullardaki ders sayısı ve saatlerinin kısaltılması zikredilebilir.
- d- İlimin yaratıcı ve yaratılmış olanından bilhassa yaratıcı ilmin okullarda geliştirilmesi.
- e- Üniversiteye özerklik verilerek, öğretim üyeliğinin her bakımdan yükseltilmesi.
- f- Alim ve ilimle öğretim ve öğrenme serbestliğinin sağlanması.
- g- Milli hayatta yapılacak idare ve ilim meclislerinin ayrılması keyfiyetinin milli eğitim bakanlığı ve üniversitelerde de gerçekleştirilmesi ve böylece ilmi faaliyetlerin mütehasıslar eline verilmesi.
- h- Düzenlenecek çeşitli kongrelerde öğretmenlerin mesleki formasyonlarının geliştirilmesi.¹³⁷

Ziya Gökalp hakkında Uriel Heyd'e sözü bırakalım: "Onlara göre önce Türk milletinin psikolojisi ve sosyolojisi tetkik edilmeli ve Türk devrimi bu temeller üzerine oturtulmalıydı."¹³⁸ Atatürk devrimlerinin en dikkate şayan tarafı "hammaddeleri" geniş ölçüde dışarıdan geldiği halde, "bina"nın Türk Milleti'nin zevkine, geleneklerine, yaşayış tarzına uygun olarak içeride yapılmış olmasıdır... "Cumhuriyetin kurucuları devrimlerini gerçekleştirmek için irtica¹³⁹ kuvvetlerini ortadan kaldırmak ihtiyacını duydular. Bu kuvvetlerin en güçlüsü dindi onlara göre."¹⁴⁰

Gökalp, nazariyelerinin birçoğunu Fransız felsefesinden, Fransız sosyolojisinden alır. Bununla beraber, milliyetçiliği daha çok Orta Avrupa'nın ve bilhassa Almanya'nın

¹³⁷ A.g.e. ss. 141-144

¹³⁸ A.g.e. ss.20 Burada belirtmek isterim ki; çalışmanın hazırlanması sürecinde hocam Hüsametdin Arslan ile genelde kısa süren fakat kendisinden çok faydalandığım diyaloglarımız oldu. Bazen henüz başlamış konuşmalarımızda "çayımı iç kalk git" dediği oluyordu, ama bu çalışma sürecinde beni çok güzel yönlendirdi. Ona göre, belki de ben bir "az gelişmiş"imdi, bilemem. Bu sohbetlerin birinde, "Türkiye'de sosyolog diye birinden bahsedilecekse o Ziya Gökalp'tir. Bunu bana Cemil Meriç söyledi, onun ağzından duydum." demişti.

¹³⁹ İrtica: Gericilik Baltacıoğlu'nun "irtica" konusundaki görüşleri şöyledir: "Softalık (medrese öğrencisi) bir irticadır. İrtica ölmüş değerlere bağlanmak, diri değerlerle ilgilenmemektir. Yeni Adam düşüncede aydınlığı, gönülde insanlığı, işleyişte yaratıcılığı arayan adamdır. Eski adam düşünmeyen, onun için okumayan, duymayan, onun için kabuğuna çekilen (bu kabuk isterse bir aile yuvası olsun) yaratamayan, onun için tembelliği kendine ahlak yapan adamdır. Okumamak, kaynaşmamak, çalışmamak hepsi irticadır." Tuna Baltacıoğlu. *Yeni Adam Günleri*, İstanbul: YKY, 1998 ss.25

¹⁴⁰ Uriel Heyd. *Ziya Gökalp'in Hayatı ve Eserleri*. Sebil Yayınevi. Tercüme: Cemil Meriç, 1980 ss. 78

milliyetçiliğine benzer.¹⁴¹ “Millet Tanrı’dır” fikri Durkheim’ın yazılarında varılan açık bir neticedir.¹⁴² Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşuna takaddüm eden devrede “Genç Türkler”in oynadığı rol bilhassa mahrem ve ideolojik yönleri bakımından henüz pek aydınlığa kavuşmuş değildir. Oysa modern milli hareket, Türk tarihinin bu kasırgalı on yılında (1908-1918) doğmuştur.¹⁴³

“Cumhuriyet döneminde Türkçenin malı olan Arapça ve Farsça kelimeler atılmış, yerlerine Türkçe kelimeler ikame edilmiştir: Mektep, okul olmuştur; vekâlet bakanlık; muallim öğretmen... Yalnız âlimler tarafından bilinen Türkçe kelimeleri diriltmek temayülü ağır basmaktadır. Bu yolda o kadar ileri gidilmiştir ki, bu günün Türk gençleri 30 yıl önce yazılmış bir kitabı anlamak için lügat kullanmak zorundadırlar.”¹⁴⁴ Cumhuriyetin ilkelerini benimseyen öncü kadro, Türkiye’de yeni bir kelime dünyası ile konuşur. Bu kelime hazinesi içindeki dini kavramların içi boşaltılmış ve değiştirilmiştir. Aydın kesim, dini tanımaktan uzaklaşır. Din toplum ilişkisi, tarihin her devresinde şu veya bu şekilde bahis konusu olmuştur. Çünkü siyasi hâkimiyet ile ilgili kavramların, sekülerleştirilmiş dini kavramlar olduğunu görüyoruz. Egemenlik, biat etme, tabi olma, itaat etme...¹⁴⁵

“Türkleşmek, İslamlaşmak, Avrupalılaşmak. Bu şiarın manası Türk hayatından ilham almak, Allah’a İslamiyet’e uygun olarak ibadet etmek ve muasır Avrupa medeniyetini benimsemektir.”¹⁴⁶ Fakat Heyd’e göre Gökalp, İslamiyet’i hiçbir zaman yalnız ahlaki bir din olarak ele almaz.

¹⁴¹ A.g.e. ss.121

¹⁴² A.g.e. ss.40

¹⁴³ A.g.e. ss.9

¹⁴⁴ A.g.e. ss.88

¹⁴⁵ İsmail Süphandağı, *Batı ve İslam Arasında Oryantalizm*. Gelenek Yayıncılık. İstanbul:2004 ss.182 İsmail Hakkı Baltacıoğlu’nda dikkat çeken belki de en önemli hususlar Baltacıoğlu’nun Arapça bilmediği halde çeviri yapmış olması ve tercümesinde ikame kelime olarak “Allah” ifadesini Süryanice “Çalap” kelimesiyle karşılamasıdır. Ayrıca dini kavramların sekülerleşmesi hakkında bakınız: Carl Schmitt. *Siyasi İlahiyat*, Ankara: Dost Kitabevi, 2002 Ayrıca Bakınız Ek:4

¹⁴⁶ Uriel Heyd. *Ziya Gökalp’in Hayatı ve Eserleri*. Sebil Yayınevi. Terceme: Cemil Meriç. 1980 ss.110 Hüsamettin Arslan, Ziya Gökalp ile ilgili Cemil Meriç’e bir röportajında şöyle bir soru sorar: “Kültürler genellikle içinde yaşadıkları insanların bunalımlarını çözen kurumlar yaratmışlar. Gazali böyle bir meseleyle karşılaştığında tekkeye koşar; oysa Ziya Gökalp bunalımlarını çözmek için intihara başvurur. Mesele bir tercih meselesi. İnsanın fikri ölçülerini değiştirmesi bence bu. Gökalp, Durkheim’ı yani modern düşüncüyü tercih etti. Ben, sizin de aynı tercih problemiyle zaman zaman karşı karşıya olabileceğinizi düşünüyorum. Bu konuda bizi biraz aydınlatır mısınız? Aklıma gelmişken söyleyeyim, meselenin çağrışımları beni Tanpınar’a götürüyor. Ölmeden onbeş gün önce günlüğünde şu soruyu soruyor kendisine: Tanrıya inanıyor muyum? Evet...” “*Cemil Meriç*: Ziya Gökalp Gazali değildir. Gökalp minnacık bir adamdır. Elindeki imkânlarla başka çaresi yoktu. İster istemez intihar edecekti. İntihar kapıyı açmıyor. O da Mavi Sakal’ın Kırkinci Odası’nı açıyor. Sık sık bu meseleyle ben de karşı karşıya geldim ama korkak olduğum için intihar edemedim. Bu büyük meçhul beni ürküttü. Ben düşüncüyü bir bütün olarak ele alırım. Memleketten memleketeye değişmez. Ziya Gökalp ile Gazali arasında mahiyet farkı var. Ziya Gökalp, Batı’nın sofra artıklarıyla geçinen bir zattır; onları atıştırır, zaman zaman da kusar. Peyami Safa’nın çektiği ruh çilesini çekmemiştir. Sahtekârdır. Her devirde dalkavukluk yapmıştır. Talat Paşa’ya ve İttihat Terakki’ye mesela. Tarihin şımarttığı bir adamdı. Ben daima intihar düşüncesi içinde yaşadım. İntihar beni dâussıla gibi takip etmiştir. Şimdiyse intihar bile edemeyecek haldeyim. Hayyam’ın dediği gibi, bir masal anlattık çağdaşlarımıza ve geçip gideceğiz. Noktalayacağız bir gün. Tanrı sorusuna cevap veremem. Tanpınar bahtiyar bir adamdı. Bu soruya cevap vermiş. İnanıyorum da inanmıyorum da. Bunlar matematik birer realite değil ki. Zaman zaman inandım. Ama ne kadar inanıyorum, bilemiyorum. Eğer Tanrı olmazsa, hayat bir curcuna oluyor. İntihar tam bir hal çaresi oluyor o zaman. Camus’un yaptığı da

Bergstrasser haklı olarak şöyle der: “Gökalp’in sisteminde dinin kendine has bir yeri yoktur. İslam ümmetçiliğinin tarifi baştan itibaren müphem, tatmin edici olmaktan uzaktır. Osmanlı imparatorluğunun bünyesi icabı Gökalp düşüncesinde yer alan bir mefhum. İmparatorluk çözüldüncce İslamiyet de yavaş yavaş önemini kaybetti ve Gökalp’in teslisinde ikinci derecede bir unsur haline geldi. Gökalp’in ölümünden sonra gelişen Türkiye Cumhuriyeti’nde din unsuru bütün bütün silinerek Batıcılık Gökalp’in milli harsa tahsis ettiği görevlerin büyük bir kısmını yükledi zamanla. Kemalizm’in yalnız iki temeli vardır: Türkçülük ve Batıcılık. Gerçi altı çizilen hep Türkçülüktür ama modern Türk kültürünün birçok alanlarında Batıcılık ağır basar.”¹⁴⁷

İdeolojinin tatbikatında, müspet cihetin yanında birde menfi taraf bulunmaktadır. Turancılık, davacıları farkında olsun olmasın, milliyetçilik davamızın tezi değil, anti tezi oldu. Mevzumuz bu meseleye doğrudan doğruya temas edici mahiyette olmadığından, Turancılık konusu üzerinde kısa bir işaretle yetinmek zorundayız. Bu dava, Araplaşma ve Acemleşme cereyanına körü körüne kendini kaptıran cemiyeti, sözde kendine getirmek için bir hareket olmak istemişti. Hakikatte bize yabancı olan Araplıkla, bizim ruhumuzun mayası olan İslamlığı birbirleriyle karıştırmış ve yabancıdan sıyrılmak isterken, kendi benliğimizden sıyrılmaya felaketine uğratmıştı. Millet şuurunu yeniden kazanmak için, Türk ırkından yeni bir millet çıkararak Anadolu’nun tarihini ve toprağını gözlerden uzaklaştırarak, yerine mevhum bir Turan ülkesini ikame eden Turancılar, bugünkü kültür ve iman buhranımızın ilk mesulleridir. Bu buhrandan kurtulmak isteyen nesiller için tek çare, İslam ruhu ile kültür ve iman kazanan Anadolu’ya yeniden dönüşe hazırlanmaktır.

Gökalp’in ideolojisinde üç bölüm ayırmak kabildir: 1) Durkheim’dan aynen aldığı, cemiyeti ferde karşı koyan ve ferdin yerine geçiren sosyolojizmi, yani cemiyetçiliği. Bu, Gökalp’in metodu olmuştur. 2) Cemiyete kendi iktidarının ve fertlere üstünlüğünün telkinini sunmak iddiasında olan terbiyeciliği. 3) Milliyet idealinin hedef ve istikametini ortaya koyan Turancılığı.¹⁴⁸

Baltacıoğlu’nun Ziya Gökalp ile ilgili duygu düşünceleri hakkında daha fazlası için “Ziya Gökalp” ismiyle yazdığı ve onu anlattığı kitabına bakılmalıdır. En başta şu ifadeler yer alır:

Gökalp! Senin en büyük eserin, Türk ulusunun ululuğuna inanmandır. Türk ulusu olmasaydı, sen, sen olmasaydın sen de olmasaydın, Türk ulusu kendini bulamazdı. Seni Gökalp yapan, şu iki

bu.* Sisyphe Efsanesi’nde söylediği gibi, ya inanacaksın ya intihar edeceksin. Üçüncü bir hal çaresi yok. Bunlar kaypak kavramlar. Kim ne kadar inanır bilinmez. Tanpınar benden aydınlık görüyor ve Evet diyor. İnanıp inanmadığını bilemiyorum. Müslümanım, Müslüman bir çevrede doğdum. Ancak ne kadar inanıp inanmadığının cevabını mahşer günü bilebileceğim.” *Cemil Meriç Röportajı*, Nesillerin Mirası, Röporter: Hüsamettin Arslan. Ankara: Türkiye Kültür ve Sanat Yılığ, Türkiye Yazarlar Birliği Yayını, 1986 ss. 586-594

* “1960 yılında bir otomobil kazasında ölen Albert Camus’un intihar ettiğine inanılır.”

hakantokbas.blogcu.com/cemil-meric-roportaji/3047242 Erişim Tarihi: 31.10.2017

¹⁴⁷ A.g.e. ss.112

¹⁴⁸ Nurettin Topçu. *Yarımkı Türkiye*, Yağmur Yayınları, 2. Baskı, İstanbul:1972 ss. 38-39

*inancındır: Kültürcülük ile Uygarlık. Sen olmasaydın, ben de, ben olmazdım. Bu kitabı sana olan borcumu ödemek için yazdım. Bana bu kitabı yazdıranların iyiliğini hiç unutmuyacağım.*¹⁴⁹

1.6. M. Satı Bey

Toplumsal yön, bütün konferanslarının ayrılmaz özelliğidir.¹⁵⁰ Yemen'in Sana şehrinde 1880 yılında doğan Mustafa Satı Bey (Satı el-Husri), ailesi Halep'li olduğu halde İstanbul'da yetişmiştir. Babası Zaptiye Nezareti müdürlerinden ve Yemen vilayeti İstinaf Ceza Mahkemesi reislerinden Mehmet Hilal İbn-i Mustafa Efendi'dir. Yanya İdadisi'nde beş yıl kadar Tabiat Tarihi öğretmenliği yaptı. İlk eserleri de Fen bilimleri üzerinedir. Dönemin birçok aydını gibi, Satı Bey de Jöntürkler'in yürüttüğü Abdülhamit karşıtı siyaseti paylaşır. İhtimal yükseköğrenimini gördüğü Mülkiye Mektebi'nde bu siyasete ısınan genç Satı, 1905 yılından Meşrutiyetin ilanına kadar çalıştığı Radoviç (Kosova) ve özellikle Florina (Manastır) kaymakamlıkları sırasında İttihat ve Terakki Hareketinin içinde bulunur. Florina, hareketin merkezi Selanik'e göre daha etkin konumda olan Manastır'a ancak bir saatlik mesafededir. 31 Mart olayından sonra, iktidarı daha çok etkileyen İttihat ve Terakkinin etkisiyle, İstanbul Darülmüallimin Müdürlüğü önerilir. Satı Bey, Mülkiye Mektebi'nden hocası olan devrin Maarif Nazırı Nail Beyin izin, yardım ve himayelerine dayanarak, üç yıla yaklaşan Darülmüallimin Müdürlüğü sırasında (Nisan1325-Mart 1328), bu okulu çağdaş pedagojinin ilkeleri doğrultusunda yönetim, organizasyon ve program yönlerinden modernize eder. 1910'da İtalya, Almanya, İsviçre, Fransa, Belçika, İngiltere ve Romanya'yı kapsayan geziler yaptı. Darülmüallimin'deki öğretmen ve yöneticiliğinin yanı sıra, Mülkiye Mektebi ve Darü'l-Hilafeti'l-Aliyye Medresesi'nde Etnoğrafya ve Terbiye dersleri verdi. 1911'de batı ve doğu vilayetlerini gezerek incelemelerde bulundu. Devrin Maarif Nazırı Emrullah Efendi ile girdiği anlaşmazlık üzerine Darülmüallimin müdürlüğünden istifa etti. Daha sonra kısa süre Darüşşafaka Müdürlüğü de yapan Satı Bey, 1914'te tekrar bir Avrupa gezisine çıktı. 1915'te "Yeni Mektep" adıyla özel bir ilkokul ve ona bağlı bir anaokulu kurdu. Ayrıca "Darül-Mürabbiyat" adıyla ana mekteplerine öğretmen yetiştirecek özel bir okul açtı.¹⁵¹

İlk Türkçe etnografya kitabını yayımladı: *İlm-i Akvam* (1911).¹⁵² Geriliğin nedenlerini, aydınların görevlerini ve yurtseverliğin önemini 1913'te yazdığı *Vatan İçin, Ümit* ve *Azım* adlı eserlerinde işledi. Eğitimde bireyciliği öne çıkardı. Türkçülüğe karşı Osmanlı birliği anlayışını savundu. Ateşkes sıralarında (1918) Türkiye'den ayrılarak Suriye ve Irak'ın ulusal kurtuluş hareketlerine katıldı. Arap milliyetçiliği ve birliği çalışmalarına

¹⁴⁹ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu. *Ziya Gökalp*, Yeni Matbaa, İstanbul:1966 ss.5

¹⁵⁰ Mustafa Satı Bey. *Eğitim ve Toplumsal Sorunlar Üzerine Konferanslar*, Derleyen ve Hazırlayan: Osman Kafadar, Faruk Öztürk. T.C. Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri. Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara: 2002 ss.IX

¹⁵¹ A.g.e. ss.1-2

¹⁵² "Etnografya: Kavimleri karşılaştırarak inceleyen, kültür oluşumlarını araştıran bilim, budun betimi, kavmiyat."

destek verdi. Arap ülkelerinde eğitim bakanlığı, profesörlük vb. görevlerinde bulundu. Ayşe Abla okulunun kurucusu Neriman Hızır'ın (Felsefe Profesörü Nusret Hızır'ın eşi) ağabeyidir.¹⁵³

Satı Bey'in 1918'den sonraki hayatının ikinci döneminde de Türkiye ile ilişkileri tamamen kopmamıştır. Felsefeci Nusret Hızır'ın eşi olan kız kardeşi Neriman Hanımı birkaç defa ziyaret için Türkiye'ye gelmiş, ayrıca kurucusu Hilmi Ziya Ülken'in öncülüğüyle Türk Sosyoloji Cemiyeti'nin İstanbul'da topladığı kongresine (11-17 Eylül 1952) davet edilmiş ve burada "İbn Haldun Sosyolojisi" üzerine bir tebliğ vermiştir. Satı Bey Türkiye'de II. Meşrutiyet dönemi eğitim düşüncesi tarihinin dikkat çekici simalarındandır. "Meşrutiyet döneminde Batı pedagojisinin temellerine dayanan ilmi karakterdeki yeni eğitim anlayışının Türkiye'de yerleşmesinde Satı Bey'in rolü oldukça önemlidir."¹⁵⁴

Meşrutiyetten önce ve ilk yıllarda İttihat ve Terakki ile aynı çizgide olan Satı Beyin daha sonraları Cemiyetle arasının açılmasında, eğitim reformlarının nasıl bir planla yapılması konusunda Cemiyetin önde gelen idareci ve fikir adamı Emrullah Efendi ile düştüğü anlaşmazlığın önemli bir yeri vardır. Emrullah Efendi'ye göre, toplumların gelişmesi ve bilimlerin ilerlemesi daima yukarıdan aşağıya doğru olup geldiğinden, Osmanlı toplumunun gerilikten kurtulması ve ilerlemesi için, yapılacak eğitim reformlarında "Tuba Ağacı"na uygun bir yöntem izlenmesi gerekir. Bunun için ilkönce yükseköğretim kurumları geliştirilmeli, daha sonra orta ve ilköğretim yaygınlaştırılmalıdır. Satı Bey ise Emrullah Efendinin bu görüşüne nazırlığı sırasında kendisine sunduğu *Maarif Islahatı Hakkında* adlı layihada karşı çıkar. *Tanin Gazetesi*'nde ise Emrullah Efendinin Darülfünun reformuna hazırlandığı tarihlerde yayınlanan bir yazısında "...hiçbir derece-i tahsil, altındakine istinat etmeden yükselemez; çürük bir tahsil-i iptidaiye istinat edecek bir tahsil hiçbir zaman âlileşemez" diyerek ilgilileri uyarır.

"Satı Beyin önce *Muallim Mecmuası*'nda milli terbiye konusuyla ilgili olarak kolektif şuur, *Terbiye Mecmuası*'nda milli terbiye ile ahlak ve *Yeni Mecma*'da mükâfat ve ceza meseleleri etrafında Ziya Gökalp'le yaptığı tartışmalar da, gerçektende seviyeli ve ciddi tartışmalardır. Satı Bey bu tartışmalarda kolektif şuurunu kabul etmekle beraber, Durkheim'in anladığı tarzda ferdi şuur gibi doğrudan doğruya idrak olunan ve ferdi şuurların dışında onların toplamı olmayan bir kalabalık şuurunun olduğunu reddederek, Ziya Gökalp'i eleştirir. O'na göre ferdi şuur dışında bir kalabalık ruhunun olduğu tasavvur edilirse, en azından ilimden çıkılarak metafiziğin alanına girmiş olunur. Çünkü sosyal vicdan veya kalabalık şuur, ferdi şuur gibi doğrudan doğruya sezgi ile idrak edilemez. Satı Bey, Ziya Gökalp'in

¹⁵³ İsmail Hakkı Baltacıoğlu. *Hayatım*. Dünya Yayınları, 1998, ss. 346

¹⁵⁴ Mustafa Satı Bey. *Eğitim ve Toplumsal Sorunlar Üzerine Konferanslar*, Derleyen ve Hazırlayan: Osman Kafadar, Faruk Öztürk. T.C. Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi. 2002 ss.3

ilkokulları öğretici, liseleri ise eğitimi olarak sınırlandıran görüşlerini tenkit eder. Ona göre ilkokulların da liselerin de hem öğretici hem eğitici görevleri vardır. Birinci görevin ikinciye nispeti, ilkokullarda liselerden çok daha büyüktür. Çünkü çocuklukta eğitim, en ziyade duygular telkin etmek, alışkanlıklar vermek suretiyle doğrudan doğruya yapılırken, gençlikte eğitim fikirler vermek şeklinde öğretim yolu ile yapılır.”¹⁵⁵

“Gökalp’e göre, toplumun bireylere kendi dilini, ahlakını, estetik zevkini, ilmi mantığını, tekniğini aşılması demek olan sosyalleştirme işine terbiye adı verilir. Halbuki, Satı’ya göre ise terbiye, bireylerin bedeni, fikri ve ahlaki kabiliyetlerini dengeli biçimde geliştirerek mükemmelleştirmektir... Satı Bey; Milli terbiye vatan terbiyesine tecavüz etmemeli ve gelişmeye engel bir muhafazakârlık biçimine girmemelidir; vatan sevgisini zayıflatan, aynı vatanın çeşitli milletlerine karşı düşmanca bir tutum takınan, çağdaş gelişmelerin gereklerine karşı gelen bir terbiye, bizim için zararlı bir terbiye olur diyerek Gökalp’in Türkçü yaklaşımlarını reddeder. Böylece Satı Bey Spencer üzerinden Anglo-Saksonların bireyci eğitim görüşünü benimser. O, Batı pedagojisinde ele alındığı şekilde, eğitimi üç noktadan inceler: Beden eğitimi, fikir eğitimi, ahlak eğitimi. Ona göre, insanın bedeni, zihni ve ahlaki kabiliyetleri ancak eğitimle geliştirilebilir. İnsanın bu üç kısmı arasında şiddetli bir bağlaşıma vardır. Bu sebeple eğitimin bunlardan yalnız birine özgü kılınması, zihin, beden ve ahlak eğitiminin birbirinden ayrılması kesinlikle uygun değildir. Eğitimin bu üç kısmı daima birbirine paralel ilerlemelidir.”¹⁵⁶

Satı Bey, Darülmuallimin öğrencilerine Kasım 1325 (1909)’te verdiği konferansta “Niçin geri kaldık?” sorusuna cevap arar: “Demek ki taassup ve bilgisizlik... İşte ilerlememize engel olan nedenlerden birisi!...” der ve ekler:

“İnsan için emeğinin karşılığında başka bir şey yoktur” ayeti, çalışmak gereğini kesin olarak göstermekte, kaza ve kaderin ataletle mazeret olamayacağına şüphesiz bırakmamaktadır. “Hiç ölmeyecekmiş gibi dünya için, yarın ölecekmiş gibi ahret için çalış” sözü de insanın dünya için hiç ölmeyecekmiş gibi, ahret için de yarın ölecekmiş gibi çalışması gereğini göstermektedir. Ayrıca “Bana göre geri kalmamızın nedenleri içerisinde en önemlilerinden biri, bizde azim ve sebatın eksik olmasıdır.”

Satı Bey konferansının devamında şunları söyler:

“Kısacası düzenli, kararlı bir şekilde çalışma ve gayret... İşte efendiler, bana göre en çok muhtaç olduğumuz haslet budur.”¹⁵⁷ “Unutmayın ki, bugün Avrupa Amerikalılara maddeten de manen de büyük bir rakip olan Japonlar, sarı ırktandır; ilerleme sahasında pek geniş aşamalar kaydetmiş olan Bulgaristan, en çok Türk kanını taşır; tamamen Avrupalı olan Macarlar tam manasıyla Türk ırkındandır; Osmanlı Türkleri bile sarı ırk kani kadar beyaz ırkın kanını taşır. Onun için emin olunuz ki, kötülük bizim kanımızda, damarlarımızda, aslimızda, ırkımızda değil, çevremizde, geleneklerimizde, eğitimimizdedir.”¹⁵⁸

Müslümanlar, eski ilimleri bilgileri, tercüme ve iktibas ettikten sonra, şerhler ile açıklamaya ve daha sonra özgün fikirler ve yeni teorilerle geliştirmeye başladılar. “Taklit ve iktibas” devrinden sonra, “şerh ve tafsil” daha sonra da “icat ve ibda (yaratma)” devrine girdiler.

¹⁵⁵ A.g.e. ss.4-5

¹⁵⁶ A.g.e. ss.6-7

¹⁵⁷ A.g.e. ss.11

¹⁵⁸ A.g.e. ss.58

Müslümanlar bu şekilde en çok Matematik bilimleri ile Kimyaya hizmet etmişler, en çok bunları geliştirmeyi başarmışlardır. Cebir ilmini Hendeseye (geometri) de uygulamışlar, özellikle, ilm-i Müsellesatı (trigonometri) çok ileri dereceye getirmişlerdi. Yunanlıların kullandıkları kiris yerine yarıçapı kullanmaya başlamışlar, bu şekilde "sinüs"ü bulmuşlardır. İlm-i Heyeti (astronomi) de oldukça geliştirmişler; Bağdat'ta, İsfahan'da, Semerkant'ta, Kahire'de ve daha birçok yerlerde rasathaneler kurmuşlar, çok ince gözlemler yapıp başarılı çalışmalar ortaya koymuşlardır. Avrupa medeniyetini işte Müslümanların bu medeniyeti sayesinde kazandı: İlimleri ve maarifi, sanayi Endülüs'ten ve Suriye'den aldı, medeniyet ilerleme yoluna Müslümanlardan gördüğü örnekleri alarak girdi, dört beş asır kadar bir zaman Müslümanların bıraktıkları bilimsel eserlerle beslendi, Müslümanların mimari eserlerini, sanayini, sanatlarını taklitten kendini alamadı. Müslümanların terakki dolu bu mazisi zihninizden çıkmamalı, bu terakkinin görkemi gözümüzün önünden ayrılmamalıdır. Fakat bunların zihnimizi maziye bağlayacak bir ağırlık değil, geleceğe ümit ve güven ile sevk edecek bir güç oluşturmalıdır. Biz bu mazideki medeniyetin görkemini hatırladığımız zaman, bugünkü medeniyeti ihmal ederek eskiye dönmek istememeli. Fakat tekrar terakkinin olacağına inanarak ciddi bir şekilde çalışmaya azmetmeliyiz.

Gerçekte İslam medeniyetinin görkeminden bahsedenlerin bir kısmı, "Niçin Avrupa'dan medeniyet alıyoruz, niçin eski İslam medeniyetini ihyaya çalışmıyoruz?" diyorlar. Fakat bu düşüncede olanlar büyük bir hataya düşmüş oluyorlar: İslam medeniyeti büyüktü, görkemliydi, fakat bu kadar asırdan beri üzerine bir şeyler konmuştu. Avrupa bu medeniyeti aldı, bu kadar asırdan beri geliştirdi. Bugünkü üstün dereceye getirmeyi başardı. Şimdi önümüzde bu medeniyetin bu kadar asırlık ürünü dururken, bu medeniyet ağacından aşlar almak, yeni filizler oluşturmak mümkünken, onun beş-altı asır önceki haline dönmek nasıl makul olabilir? Zaten bu yolda hareket, o büyük medeniyetin hikmetinden gaflet demektir.

Müslümanlar medeniyetlerini, işe iktibas ve taklit ile başlamak şekliyle elde etmediler mi? Bütün o başarıları, fethettikleri ülkelerde rastladıkları maddi ve manevi medeniyet eserleri iktibas ve benimsemek sayesinde kazanmadılar mı? Aristoteles, Physagor, Öklides, Hipokrates, Calinus gibi bilginlerin isimlerini daima saygıyla yad etmediler mi?.. Bize, İslam medeniyetinin kendisinden çok ruh ve hikmeti rehber olmalıdır. Biz o medeniyetin asıl ruhunu ve hikmetini taklit etmeliyiz. Önce iktibas ve benimseme, sonra icat ve yaratma. Eski Müslümanların eserine, ancak böyle yapmaktaki yetişmiş oluruz.¹⁵⁹

Baltacıoğlu Satı Bey için, "Pestalozzi geleneğine bağlı bir entellektüalistti" der.¹⁶⁰

1.7. Emrullah Efendi

"Türk eğitim tarihinde bir Emrullah Efendi¹⁶¹ devri vardır. Ortaöğretime Avrupai ve insani karakterini veren, modern bir Darülfünun fikrini ortaya koyan, İttihat ve Terakki'de Türklük ve Türk Kültürü bilincini canlandıran odur. Bir işte ünü vardır denilemez fakat Ziya Gökalp yarı kişiliğini Emrullah Efendi'nin kişiliğine borçludur." İsmail Hakkı Baltacıoğlu Emrullah Efendi'den böyle bahseder.¹⁶²

Emrullah Efendi, 1858 (Hicri: 1275) yılında Edirne'nin Lüleburgaz kasabasında doğmuştur. Tüccar Ali Efendi'nin oğludur. Annesi ve babası ile ilgili detaylı bilgiye rastlanılmamakla birlikte Mekteb-i Mülkiye-i Tıbbiye'de okuyan Muhammed isimli bir

¹⁵⁹ A.g.e. ss.98 "İslam Medeniyeti" İktibas, benimseme, icat ve yaratma kavramları ile ilgili olarak bakınız. Mümtaz Turhan. *Kültür Değişmeleri*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1969

¹⁶⁰ İ.H. Baltacıoğlu, *Hayatım*, Dünya Yayınları, 1998, ss. 163

¹⁶¹ Emrullah Efendi hakkında daha geniş bilgi için bakınız: Muammer İpek, *Bir Eğitim Bakanı Olarak Emrullah Efendi'nin Eğitim Felsefesi, Politikaları ve Uygulamaları 1908-1914*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Doktora Tezi, Tez Danışmanı: Prof. Dr. Cemal Tosun, Ankara:2002. Hüseyin Okur, *Entelektüel Bir Eğitim Lideri Olarak Emrullah Efendi*, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Selahattin Turan, Eskişehir: 2001. Meryem Üke, *Emrullah Efendi'nin İkdam Gazetesi'ndeki Felsefe ve Bilim Terimlerine Dair Makaleleri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı İslam Felsefesi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: İsmail Kara, İstanbul:2008

¹⁶² İsmail Hakkı Baltacıoğlu. *Hayatım*. Dünya Yayınları, 1998, ss.207

kardeşinden bahsedilmektedir. İlk ve ortaöğrenimini o zamanın ibtidai ve rüşdiye mekteplerinde Lüleburgaz'da tamamlamış, daha sonra Mekteb-i Mülkiye'ye girmiş ve 1871 (veya 1881) de pekiyi (Aliyül-ala) dereceyle ve Mülazemet Rûusu (yani Lisans) ve Ulum-u Siyasiyye (Siyasal Bilimler) diploması almıştır. 1882 Şubat ayında henüz 24 yaşındayken Yanya Maarif Müdürlüğü'ne, 12 Mayıs 1884'te Selanik Maarif Müdürlüğü'ne, 18 Teşrin-i Sani 1887'de Halep Maarif Müdürlüğü'ne atanmış daha sonra 13 Şubat 1891 yılında Aydın (İzmir) Maarif Müdürlüğü'ne atanmıştır. 16 Kanun-u Evvel 1893 tarihinde bu görevinden ayrılmış, aynı yıl gazeteci Tevfik Nevzat ve avukat Güzel Hasan ile birlikte fikrin saygı gördüğü, sansüre uğramadığı bir toprak parçası olarak kabul ettiği Avrupa'ya (İsviçre) kaçmıştır.

Emrullah Efendi Avrupa'da 7 yıl kalmıştır. Affedilir ve geri döner 1900 yılında Maarif Meclisi üyeliğine atanır, 6 Ağustos 1908'de Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra Galatasaray Lisesi Müdürü olur ve bir ay sonra Meclis-i Maarif-i İlmiyye Dairesi Başkanlığına getirilir. 1909 da yapılan seçimlerde Kırkilise (Kırklareli) mebusu olarak Meclis-i Mebusan azalığına seçilen Emrullah Efendi 10 Ocak 1910'da kurulan İbrahim Paşa kabinesinde Maarif Nazırı olur. Bir ara istifa etse de 1 Ocak 1912'de Küçük Mehmet Sait Paşa kabinesinde ikinci defa Maarif Nazırlığı'na getirilmiş, 21 Temmuz 1912'de nazırlık görevi sona ermiştir. 1910 ve 1911'de Darülfünun'da Hikmet-i Nazariye (Felsefe) dersi öğretmenliği yapar, 21 Şubat 1913'den itibaren de Hikmet-i Nazariye dersi yanında Usul-ü Terbiye ve Tedris (Öğretim Yöntemleri) dersi öğretmenliğini de yüklenir. 13 Ağustos 1914'te Yeşilköy'de evinde ölmüştür.

Osmanlı Devleti'nin o dönemin başarı ödülleri olan "Saniye, Ula Sanisi, Birinci Rütbe ve Dördüncü Rütbeden Mecidi Nişan-ı Zışanları", Sırp Hükümetinden "Sen Sava", Bulgar Hükümetinden de "Sen Alexander" nişanlarının birinci rütbelerini almıştır.

Emrullah Efendi eğitimin her aşamasında görev almıştı. Avrupa'da neler olduğunu biliyor, ülkesini de iyi tanıyordu. Ülke kalkınması için yüksek öğretim görmüş insanlara gereksinim olduğunu ilk kez dile getiren ve savunan devlet adamı odur.

İzahname'nin eğitimle ilgili bölümünde Emrullah Efendi (1330, s.76) eğitim politikasının ne olacağına açıklık getirmiştir. O, eğitimin 18. yüzyıla kadar mezhep cemaatleri tarafından verildiğini, Fransız İhtilali'nden sonra söz konusu görevin devlet tarafından üstlenildiğinin altını çizer. Bunun bir tekelcilik ve hürriyetin kısıtlanması olarak değerlendirilemeyeceğini, aksine devletin vatandaşını eğitime-öğretme hakkının ifası olarak görülebileceği kanaatini taşımaktadır. Emrullah Efendi bir milletin geleceğini, ülkenin esenlik ve mutluluğunu toplumun eğitiminde görmektedir. Ona göre okullar bakımlı ve işlevlerini yerine getirdikçe hapisanelere gerek kalmayacak ve boşalacaktır. Bilgi uygarlıktır, cehaletin olduğu yerde hürriyet de yoktur uygarlık da. Her şeyden önce insanın

insani olgunluğa ulaştırılmak için eğitileceğini söyler. Eğitimi, herkesi bir kalıptan çıkarmak olarak anlamayan ve bu anlayışı ilahi kanunlara aykırı gören Emrullah Efendi, her insanın kendi istidatı nispetinde eğitim alma hakkı olduğunu kabul etmektedir. Eğitim politikalarında hep Fransa'yı örnek gösterir ve yapılacak yeniliklerin bu modele uygun olarak gerçekleştirilmesi gerektiğini vurgular.

II. Meşrutiyet döneminde çok sistemli olmasa da bütün çağcıl düşünceler Türkiye'ye aktarılmaya çalışılmıştır. 18. yüzyılda Fransa'da başlayan seçkinler eğitimi¹⁶³ akımının esas savunucusu Feridun Vecdi olmakla birlikte en güçlü temsilcisi Emrullah Efendi olmuştur. Emrullah Efendi seçkinleri yetiştiren okullara eğitim reformunda öncelik verilirse cemiyetin sağlam bir zemine oturtulmuş olacağı görüşünü *Tuba Ağacı Nazariyesi* olarak tanınan ve bu adla meşhurlaştırılan nazariyesiyle sunmuştur. Cennette kökü yukarıda, dalları ve meyveleri aşağıda olan ve altında gölgelenilen mutlu cennet ehlinin meyvelerini zahmetsizce yiyip yararlandıkları Tuba Ağacından esinlenen Emrullah Efendi, eğitim reformuna sistemin üst seviyesinden yani orta dereceli okullar ve üniversiteden başlanması gerektiğini; böylece eğitimden elde edilecek neticelerin sistemin geri kalan kısmına ve topluma yayılacağını savunuyordu.

O bilimi Tuba Ağacına benzetmekle, bilginin halka tamamen yayılabilmesi için önce ülkede yükseköğretimin gelişmesi gerektiğini anlatmak istiyordu. Bu amaçla dört sınıflı idadileri kaldırarak, yerlerine yedi sınıflı sultanileri koymaya, Darülfünun'u yüksek bir bilim kurumu haline getirmek için uğraştı. Tuba ağacı nazariyesine karşı çıkanlar olduğu gibi, o devirde onunla alay edenler bile olmuştur. Ama Ziya Gökalp bu teoriyi bütünüyle doğru bulanlardan idi. Gökalp, Emrullah Efendinin *Tuba Ağacı Nazariyesi*'ni savunarak ilköğretimin ve ortaöğretimin ancak yükseköğretimin desteğiyle ilerleyebileceğini ifade ediyor. Ona göre gelişme ve ilerleme üniversiteden yetişen öğretmenler yoluyla liselere, oradan ortaöğretime oradan da ilköğretime inecektir.

Bu nazariyeye en şiddetli karşı çıkışı Satı Bey yapmıştır, çünkü o Emrullah Efendi'nin fikrinin tam karşısında, eğitimde reformun aşağıdan yukarıya (ilköğretimden üniversiteye) gidilmek suretiyle yapılabileceğini savunmaktadır. Avrupa'da üniversitelerin XII. yüzyıldan önce kurulmaya başladığı halde, ilkokulların son çağda ancak açılabilirdiği ve ancak XVII. yüzyıl sonlarında önem kazandığını, fakat Japonya'da ilkokullar ve öğretmen okulları 1870'lerde kurulmasına rağmen ilk üniversitenin ancak 1877'de açılabilirdiğini; aynı durumun Yunanistan'da onüç yıl arayla olduğuna; Bulgaristan'da ise bağımsızlıktan öncesinde ilköğrenime başladığı halde üniversitenin kurulmasının 1888 yılında olduğunu belirtir. Fakat Rıza Kardaş: "Aslında Satı Bey'in Tarihin Şehadeti yönünden başvurduğu

¹⁶³ Seçkinler eğitimi hakkında daha fazla bilgi için bakınız: Bertrand Russel. *Eğitim Üzerine*, Say Yayınları Türkçesi: Nail Bezel, İstanbul:1996 "Eğitim amaçları" ss.33-57

açıklama tarzı, buraya kadarki gidişi içinde Tuba Ağacı nazariyesinin aleyhinde delillere yönelmemekte, tam tersine lehte deliller istikametindeki vakıalar sergilemektedir.” demektedir.¹⁶⁴

Emrullah Efendi, “İlim yukarıdan başlar, fakat ben bu nazariyeyi sürdüğüm vakit, mekatib-i ibtidaiyyeyi yapmayacağım, mekatib-i ibtidaiyyeye ehemmiyet vermeyeceğim demedim. Bu iddiam mekatib-i ibtidaiyyeyi ihmal için değil, ikmal içindir” der.¹⁶⁵

“Türkiye’de yeni bir yükseköğretim müessesesi kurma teşebbüsleri 19. yy. ortalarına doğru başlamıştır. Bu asrın başlarından itibaren Osmanlılarda görülen, bilimde Doğu’dan Batı’ya olan yöneliş ve eğitim anlayışında meydana gelen değişimler, Tanzimat döneminde medrese dışında yeni bir yükseköğretim müessesesinin kurulması yolunda çalışmaların doğmasına sebep olmuştur. İşte, Osmanlılarda medreseden ayrı olarak kurulan üniversite konumundaki bu kurumlara Darülfünun denmiştir.”¹⁶⁶ Türkiye’de çağdaş üniversite düşüncesinin başlangıcı Emrullah Efendi ile başlatılabilir. Emrullah Efendi hazırladığı *Darülfünun ve Şuabatının İnzibatına Dair Nizamname*’yi (disiplin yönetmeliği) 12 Nisan 1912’de yasalaştırmıştır.¹⁶⁷

İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Emrullah Efendi’nin ülkemizde üniversite işini ilk ele alan büyük fikir adamı olduğunu söyler ve devam eder: “Milletleşmek, yenileşmek isteyen ülke için eğitim alanında yapılacak olan ilk iş üniversite açmak, profesör göndermek, ders okutmak değildir, her şeyden önce üniversitenin ne olduğunu ne olmadığını anlatmaktır.”¹⁶⁸

Eğitim düşüncesinde pedagojik boyuttaki gelişmeler, öğretmen yetiştirme ve okul reformu, bilginin maddi yaşam içinde kullanılabilir duruma sokulması, iş içinde eğitim gibi hususları içermektedir. Bu konuda Satı Bey ve Emrullah Efendi, çağdaş pedagoji alt yapısını oluşturan öncü eğitimcilerdir. Modern pedagojiye dönük adımların ilk olarak atılmasında Emrullah Efendi, kuramsal çerçevenin oluşumunda ise Ziya Gökalp belirleyici rol oynamıştır. Cumhuriyet döneminde ise amaç ve ölçütler Atatürk düşüncesinde açıkça belirlenmiştir.

Eğitimdeki modernleşme, askeri alanlardaki zafiyetten kaynaklandığı düşüncesi nedeniyle bu alandan başlanmıştır. Bu dönemdeki atılan başlıca adımlar arasında; 1870’de

¹⁶⁴ Rıza Kardaş, *Milli Eğitimimizde Öğretmen Yetiştirme Davası ve Tuba Ağacı Nazariyesi*, Türk Kültürü Dergisi, Sayı:188 Ankara: 1978 ss.19 Aktaran: Hüseyin Okur, *Entelektüel Bir Eğitim Lideri Olarak Emrullah Efendi*, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Selahattin Turan, Eskişehir: 2001 ss.38

¹⁶⁵ *Milli Mebusan Zabıt Ceridesi* (1326/1910), Cilt:2 Devre:1 İçtima:3 İnikad:23, TBMM Basımevi, Ankara ss.427 Aktaran: Hüseyin Okur, *Entelektüel Bir Eğitim Lideri Olarak Emrullah Efendi*, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Selahattin Turan, Eskişehir: 2001 ss.39

¹⁶⁶ Hüseyin Okur, *Entelektüel Bir Eğitim Lideri Olarak Emrullah Efendi*, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Selahattin Turan, Eskişehir: 2001ss.39

¹⁶⁷ A.g.e. ss.41

¹⁶⁸ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu. *Ziya Gökalp*, İstanbul: Yeni Matbaa, 1966 ss.207

Darülfünun oluşturma, 1877’de Mülkiye Mektebi, eğitim etkinliklerinin İstanbul dışına yayılması, 1890 Emrullah Efendi’nin hazırladığı iptidaiye kanunu ile kırsal alandaki ekonomik-kültürel yaşamı canlandıracak bireyler yetiştirme düşüncesi, 1848 ilk olarak Darülmuallemi Rüştî’nin açılması, askeri yüksekokullar dışında da Galatasaray Sultani ve Hukuk mektebi gibi okulların açılması söz konusudur.

Rasyonalist ve pozitivist düşün sistemine dayalı olarak oluşturulan eğitim; 1) çağdaş, laik, demokratik bir toplum oluşumu, 2) çoklu güç dengeleri içinde birlik ve beraberliği esas alma, 3) ikilemlerle savaşıma ve sağlıklı dengeler oluşturma, 4) birlik bütünlük içinde çeşitliliği esas alma, 5) imtiyazsız ve sınıfsız bir toplum oluşturma, 6) fikri hür, vicdanı hür ve irfanı hür birey yetiştirme gibi insanlığa örnek oluşturan ilkeleri esas almıştır.

Ziya Gökalp, Satı Bey ve Emrullah Efendi ile ilgili olarak bu kadarıyla yetinip Baltacıoğlu’nun düşünce dünyasını etkileyen diğer önemli kişilerle devam edelim. Uluslaşma ve çağdaşlaşma iradesinin bizzat iş içinde, yaşantı içinde bilinç halinde, bir çeşit içgüdü haline dönüşebileceğini düşünen Baltacıoğlu, ulus için “üretici insanı” “yaşayan insanı” iş içinde yetiştirecek “sosyal mektep” düşüncesiyle modernleşme dönemi eğitim düşüncesi içinde etkili olmuş; Satı Bey’in bireyden yola çıkarak sağlıklı bir toplum oluşturma anlayışıyla, Gökalp’in ulus için birey yetiştirme anlayışı arasında bir köprü kurmuştur. Emrullah Efendi’nin hazırladığı *İptidai Tedrisat Kanunu* ile; kırsal alanda ekonomiyi canlandıracak, modernleşmeyi sağlayacak kadrolar yetiştirme gibi yeni bir hedef ilk defa eklenmiştir.¹⁶⁹

Okuyucuya haber verelim: Bu bölümü aceleye getirmeden okumak gerekir. Herkesin bir tane biyolojik babası vardır ve onun da kim olduğu bellidir. Fakat fikri planda birden çok babalarımız olabilir, bunlar düşünce dünyamızın oluşumunu etkilerler. Ziya Gökalp, modern Türkçülüğün babasıdır. Cumhuriyetin kurucusu Gazi; “Etimin ve kemiğimin babası Ali Rıza Efendi ise, fikrimin babası da Ziya Gökalp’tir.” diyerek fikirlerini kendine rehber yaptığını hep biliriz.¹⁷⁰ Ziya Gökalp *Türk Ahlâkı* adlı eserinde; “toplum halinde, ferdi zekâ ile ferdi ahlâk kalkar, yerine şahsi akıl ile şahsi ahlak geçer” der.¹⁷¹ Baltacıoğlu’nun “fikri planda” babaları diyebileceğimiz ve onun düşünce dünyasının oluşumuna etkileri olan Ziya Gökalp’le birlikte Henri Bergson, Emile Durkheim ve Jean Jacques Rousseau özellikle belirtilmesi gerek isimlerdir.

Baltacıoğlu ile birlikte ülkemizde pedagoji denilince akla gelen diğer isimler de Halil Fikret Kanad ve Tevfik Fikret’tir. Kanad, eğitim bilimleri alanında Türkiye’de ilk doktoralı

¹⁶⁹ Cevat Alkan. *Reform Pedagojisi, Eğitim Bilimleri, Okul Reformu, Öğretmen Eğitimi ve Dr. Halil Fikret Kanad*, “Türkiye’de Modern ve Bilimsel Pedagojinin Oluşumu”, Seminer: 16/17.04.1998, Yayına Hazırlayanlar: Prof. Dr. Berka Özdoğan, Prof. Dr. Helga Schwenk, Arş. Görv. Selçuk Uygun, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2002 ss. 14-15

¹⁷⁰ Ziya Gökalp. *Türk Ahlâkı*, Toket Yayınları, İstanbul: 1989 ss. 3

¹⁷¹ A.g.e. ss.11

pedagogdur. 1917 yılında Leipzig Üniversitesi'nde sunduğu doktora tezi Pestalozzi'dir, Tevfik Fikret de meslekten pedagog, öğretmen, şair ve edebiyatçıdır, her ikisi de eğitim ve öğretmen yetiştirme konusu üzerine eğilmişlerdir fakat bu kadarla yetinelim çünkü Kanad ve Tevfik Fikret başka bir araştırma ve tez konusudurlar. Ayrıca Prens Sabahattin'in eğitim görüşleri de önemlidir. O, Fransız kültürü yerine Anglo-Sakson kültürü önermiştir. Ziya Gökalp, Durkheim sosyolojisini Türkiye'ye getirirken Prens Sabahattin Le Play sosyolojisini (uygulamalı sosyoloji) benimsemiştir. Türkiye'nin kurtuluşunun cemaat tipi toplum yapısından cemiyet tipi toplum yapısına geçmekle mümkün olacağını ve bu geçişi sağlayacak en etkili vasıtanın da eğitim, pasif eğitimden aktif eğitime geçmekle olacağını belirtmiştir.¹⁷²

Baltacıoğlu'nun fikri plandaki babalarından Durkheim 1858'de doğmuştur. Genç yaşında Fransa'nın mağlubiyetini görmüştür. 1879'da Yüksek Öğretmen Okulu'na girdiği zaman, birçok yaşlıları gibi, o da Fransa'nın kalkınmasına çalışmak isteği ile dolu idi. Okul arkadaşlarının anlattığına göre, daha o zaman çevresinde bir gurup toplamaya başlamış, gelecek çalışmalarının planını çizmiş ve iş arkadaşlarını seçmişti. Onca mağlubiyetin sebepleri maddi olmaktan ziyade manevi ve ahlâki idi. Fransa'nın her şeyden ziyade manevi ve ahlâki bir kalkınmaya ihtiyacı vardı. Bunun için de manevi ilimlerde bir inkılâp yapmak, onlara da müspet ilmin şeklini vermek, manevi şeyleri de başka şeyler gibi müspet metotla incelemek gerekiyordu. Ölümüne kadar Sorbon Üniversitesi'nde verdiği dersler ile sosyoloji tarihinde devir yaratan eserleri hep aynı meseleyi, ahlâk meselesini incelemek ve çözümlenmek emekleri ile doludur. Marcel Mauss'a göre, ahlâk, Durkheim'in "hayatının gayesi", "düşüncesinin temeli" idi. Durkheim'in, 1893'te yayımladığı en önemli eseri *İçtimai İş Bölümü* şu sözlerle başlıyor: "Bu kitap her şeyden önce ahlâk hayatı olaylarını müspet ilimlerin metodu ile incelemek için bir emektir. Bizim istediğimiz ahlâki ilimden çıkarmak değil, ahlâkın ilmini yapmaktır." İş bölümünden birkaç yıl sonra kaleme aldığı *İntihar*'da da; "Tutulduğumuz hastalık büyük bir iktisat sefaletinin değil, kaygı verici bir ahlâk sefaletinin delilidir." der. 1937'de yayınlanan *Meslek Ahlâki*'nda da: "Bir cemiyet müessesesi (ekonomi) bir ahlâk disiplini olmaksızın yaşayamaz. Çünkü aksi halde ortada ancak birbiriyle çarpışan fert iştahları kalır" demektedir. *Ahlâk Terbiyesi* adlı eserin önsözünde, terbiyedeki anarşinin ahlâktaki anarşiden geldiğini belirterek diyor ki: "Okullarımızda çocuklarımıza tamamıyla laik bir ahlâk terbiyesi vermeye karar verdik. Bundan, kitabi dinlerin dayandığı prensiplerin yardımını olmaksızın, ancak yalnız akılla ispat edilen fikirler, duygular ve hareketlere dayanan, bir kelime ile tamamıyla rasyonalist bir terbiye anlamak gerekiyor..."

¹⁷² Bu konuda daha fazla bilgi için bakınız: Ersoy Taşdemirci. *Reform Pedagojisi, Eğitim Bilimleri, Okul Reformu, Öğretmen Eğitimi ve Dr. Halil Fikret Kanad*, "Yüzyılımızın Başından Günümüze Kadar Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme Sisteminde Çağdaş Pedagoji Akımları", Seminer: 16/17.04.1998, Yayına Hazırlayanlar: Prof. Dr. Berka Özdoğan, Prof. Dr. Helga Schwenk, Arş. Görv. Selçuk Uygun, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2002 ss. 63-95

Ahlâkın birinci unsuru disiplin ruhu, ikinci unsuru da bir guruba bağlılıktır. Durkheim'a göre bunlardan birincisi vazife duygusunu, ikincisi de iyilik arzusunu ifade eder. Hareketlerimize belirli bir şekil ve istikamet vermek ancak değişmez alışkanlıklarla mümkündür. O halde ahlâkın ilk işi bir takım kolektif alışkanlıklar meydana getirmektir. Ahlâkın birinci fonksiyonu bir disiplin ruhu yaratmaktır. Bundan daha az önemli olmayan, başka bir fonksiyonu vardır, o da insanı, ferdi menfaatlerin çevresini aşan gayelere bağlamaktır. İnsanı kendinden üstün bir varlığa bir cemiyete bağlamaktır. Hukuk ve ahlâk bizi hem birbirimize, hem de cemiyete bağlayan, fertler kütlesinden bir ve bir cins (mütecanis) bir topluluk meydana getiren bağların topudur. Fert ile cemiyet başka başka varlıklar olmakla beraber, fert, ancak cemiyete bağlanmak şartıyla tabiatını tam olarak gerçekleştirebilmektedir. İnsan yalnız kendine bağlandığı ölçüde, en az kendine bağlıdır. Çünkü insan büyük bölümüyle cemiyetin mahsulüdür; bizde bulunan en iyi şeyler, faaliyetlerimizin bütün yüksek şekilleri bize hep ondan gelir. Ahlâkın cemiyetin eseri olduğunu iyice gösteren bir şey varsa, o da cemiyetler gibi değişmesidir. Yunan ve Roma sitelerinin ahlâkı bizim ahlâkımız değildir. İptidai kabilelerin ahlâkı da sitenin ahlâkı değildir. Nasıl ki her biyolojik tipin, yaşamasını sağlayan bir sinir sistemi vardır. O halde ahlâk cemiyetin eseridir, hatta cemiyetin yapısının gerçek bir aynasıdır.¹⁷³

Toplumcu bir sosyolog olan Durkheim da ferdiyet ve şahsiyet kavramlarından bahseder ve bu kavramları açıklar, şahsiyet kavramının önemini vurgular. Baltacıoğlu, tasarladığı eğitim sistemi olan "İçtimai Mekteb"i anlatırken *Rüyamdaki Okullar* isimli kitabında bu okulun "Şahsiyet Okulu" olduğunu belirtir. Dördüncü rüyasında bir okulu teftişe giden müfettişin "Şahsiyet Okulu" denilen bu okuldaki insan yetiştirmenin çok farklı tekniğiyle karşılaşınca duyduğu büyük şaşkınlığı anlatmaktadır. Rüyasını şöyle anlatmaya başlar:

Rüyamda genel müfettiş oluvermişim. Hem de elimde koskoca bir emir: Git, filan okulu teftiş et! Eğer en ufak bir yolsuzluk bulursan hemen kapat! diyor. O zaman bana tuhaf bir gurur geldiğini iyice hatırlıyorum. İnsan kuş gibi hafif bir şey oluyor, bayağı ağırlığından bile kaybediyor! Zaten şu çocukların hocalarına kızgınlığım var. Yok edecek, yıkacak bir şey arıyorum. İşte bu hızla yola koyuldum. Sokaklardan geçerken beni görenler hep selama duruyorlar, bu hal benim gururumu büsbütün kabartıyordu. Derken yolun üzerindeki okullardan birine dalmışım. İlk rast geldiğim çocuğa sordum: burası neresi? dedim. Çocuk bana cevap verdi: Şahsiyet Okulu.¹⁷⁴

¹⁷³ E. Durkheim. *Meslek Ahlâkı*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, Türkçesi: Mehmet Karasan, 1962 ss. 3-37 Durkheim ve onun eğitim görüşleri hakkında daha fazlası için bakınız: Bahri Ata (Editör). *Emile Durkheim; Üçüncü Fransa Cumhuriyeti'nde Öğretmenlerin Eğitimcisi ve Eğitim Görüşleri*, Ankara: Pegem Akademi, Eylül 2013

¹⁷⁴ İ. Hakkı Baltacıoğlu. *Rüyamdaki Okullar*, İstanbul: Ahmet İhsan Matbaası, 1944 ss. 24 Daha fazlası için, Baltacıoğlu'nun tasarladığı eğitim sistemi olan içtimai mektep modelinin uygulamasını sanki rüyasında görüyormuş gibi anlattığı bu eseri hakkında hazırlanmış şu çalışmaya, bakınız: Ümit Bavagra. *İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nda Bir Eğitim Modeli: Rüyamdaki Okullar*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Kutsi Kahveci, 2016

Baltacıoğlu *Hususi Tedris Usulleri* üçüncü kitap ve *İçtimai Mektep* birinci kitapta şahsiyetin ve ahlaki şahsiyetin teşekkülünü anlatır. *İçtimai Mektep*'te çocukta şahsiyet tekamülünün merhalelerini; İptidai şahsiyet devri (ilkokul), İtibari şahsiyet devri (ortaokul), İhtibari (görgül, uygulamaya, deneye ve gözleme dayalı) şahsiyet devri (lise), İntifai (yararlanma, faydalanma, aşılama) şahsiyet devri (lise-üniversite), ve Hür şahsiyet devri olarak sınıflandırır ve açıklar. *Tarih ve Terbiye* adlı kitabında da bu konuda şöyle der:

*Hülasa, ahlaki teşekkülün esaslı şartları bir zümre ile bu zümrenin hayatına bilfiil iştiraktır. Bu fiili ve şahsi kaynaşma sayesinde ki muayyen fiil ve amellerden ibaret bir ahlak seciyesi teşekkül edebiliyor... Terbiyenin müşahhas gayesi herhangi bir "adam" yetiştirmek değil, "muayyen ve hakiki bir adam" vücuda getirmektir. Binaenaleyh ben terbiyeyi tarif ederken ferdi "müesseseleştirmek" tabirini kullanıyorum.*¹⁷⁵

Kerschensteiner *Mürebbinin Ruhü ve Muallim Yetiştirme Meselesi* adlı kıymetli kitabında "mürebbi"yi şu şekilde tarif eder:¹⁷⁶

Mürebbi; hayat şekillerinden içtimai esas tipte, yetişmemiş kimseleri hususiyetlerine göre zamansız kıymetleri taşıyacak evsafa yetiştirmeye ve onların ruhlarına kendi hususi terbiye kabiliyetine göre daimi surette tesir yapmaya amade temayüllere malik bir cemiyetin zihni hizmetlerine hazır ve bu faaliyetlerden azami meserret duyan kimse demektir... Onun gayesi doğrudan doğruya karakter teşkil etmektir... Bütün modern pedagoji, şahsiyet terbiyesi üzerine kurulmuştur.

Rousseau'nun *Emile ya da Eğitim Üzerine* isimli eserini daha lise yıllarında Vefa İdadisi'nde "Fransızca aslından" okur ve etkilenir. Baltacıoğlu bu kitabı daha sonra defalarca (ellibir defa) okuduğunu belirtir:

*Öğrenci iken ilk defa okuduğum terbiye kitabı olan Rousseau'nun Emile'i idi. Elişleri, ellerle terbiye hakkında yazılanlar ruhumda adeta bir yangın vücuda getirmişti.*¹⁷⁷

İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun yazdığı kitapları arasında Rousseau ve onun eğitim düşüncelerini anlattığı *J.J. Rousseau'nun Terbiye Felsefesi*¹⁷⁸ isimli bir kitabı da vardır. Bilindiği gibi, J.J. Rousseau Fransız devrimini etkileyen yazarlardandır. Bu devrim, bütün

¹⁷⁵ İsmail Hakkı Baltacıoğlu, *Tarih ve Terbiye*, İstanbul: Semih Lütfi Bitik ve Basımevi, 1935 ss. 49 ve 158

¹⁷⁶ Kerschensteiner, G. *Mürebbinin Ruhü ve Muallim Yetiştirme Meselesi*. Ankara: Köy Hocası Matbaası, Mütercimi: İ. Hakkı, 1931 ss.41-42, 76 ve 102 İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun "eğitim" ve "eğitici" kavramları ile ilgili düşünceleri hakkında daha fazlası için bakınız: Hamza Altın. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, "II. Meşruiyetten Cumhuriyete İsmail Hakkı Baltacıoğlu ve Onun Eğitim ve Eğitici Kavramları İle İlgili Düşünceleri", Cilt: 33 Sayı: 55 2014 ss. 219-252 ve Lütfi Kaytancı. *İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun Eğitim Görüşleri*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı Felsefe Gurubu Eğitimi Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: Doç. Dr. Beyhan Zabun, Ankara: Ekim 2014

¹⁷⁷ İ. Hakkı Baltacıoğlu. *Terbiye*, İstanbul:1932 ss. 200 İlginç bir not olarak belirtmek isteriz ki, Francis Bacon'un bilim ve onun verilerinin tek dayanak olarak düşünüldüğü ütopya eseri *Yeni Atlantis*'te gemiden Bensalem adasına çıkanlar sağlıklı ya da hasta toplam ellibir kişidirler. Şenlik günlerinde orada hazır bulunanlar "Ne mutlu Bensalem halkına!" diye bağırırlar. Daha fazlası için bakınız: Francis Bacon. *Yeni Atlantis*, İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, Çeviren: Çiğdem Dürüşken, Birinci Basım 2008

¹⁷⁸ İsmail Hakkı Baltacıoğlu. *Jean-Jacques Rousseau: Terbiye Felsefesi*, İstanbul: Cumhuriyet Matbaası, 193? Rousseau'nun eğitim görüşleri için ayrıca bakınız: Hüviyet Bekir. *17, 18, 19 uncu Asrın Beş Mürebbi (J. Locke, J.J. Rousseau, Basedow, Salzmann, Pestalozzi)*, Milliyet Matbaası, İkinci Tabı, 1931 ss. 19-47 ve Gönül Öktem. *Rousseau'nun Eğitim Anlayışı ve Günümüze Yansımaları*, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Pınar Bal, İstanbul: 2014

dünyayı da etkiledi. Arkasından da daha birçok devrimlerin doğmasına neden oldu. Özgürlük, bağımsızlık, adalet, vatan sevgisi, ulus olma fikri, hep Fransız devriminden sonra oluşan kavramlardır. *Emile*'i okuduktan sonra dünyadaki bu değişimler Baltacıoğlu'nun hep ilgi alanı içindeydi.¹⁷⁹ *Emile*'in önemine dair şunu da ekleyelim: Kant, o kadar dakik biriymiş ki her anı planlı ve düzenli bir şekilde yaşamış. Örneğin evinden her gün aynı saatte çıkar hep düzenli yaşamış, öyle ki çevresindekiler o evinden çıkarken saatlerini ayarlarlarmış. Evinden sadece J.J. Rousseau'nun *Emile*'ini okurken iki gün boyunca hiç çıkmamış ve dışarı çıkmadığı iki günde bu kitabı okumuş.

Rousseau, taşradan (Cenevre) gelen yoksul bir çocuğun büyük kentte (Paris'te) büyük başarılar kazanmasının en bilindik örneklerinden biridir. Gezgin bir saatçinin oğlu olan¹⁸⁰ ve dünyaya geldikten birkaç gün sonra annesini kaybeden Rousseau, kendi kendini yetiştirmiş ve eğitmiş; yaşamı boyunca hem kişisel ilişkilerinde hem de düşüncelerinde bükülmez, kızgın ve asi bir tavır sergilemiştir.¹⁸¹ Rousseau tarafından ortaya atılan eğitim kavramları; Pestalozzi, Frobel, Dewey ve Kerschensteiner tarafından geliştirilmiştir.¹⁸²

Tanzimat'tan Meşrutiyet'e, oradan da Cumhuriyet'e giden yoldaki 1908-1918 yılları arasında, bu on yılda, ülkemizde birçok önemli hadise meydana gelmiştir. Haliyle eğitim konusunda da bu on yılda birçok önemli hadise cereyan eder. Dönemin birçok önemli ismine ve olayına takdir edileceği üzere eğitim konusunu işlediğimiz bu çalışmada yer vermek mümkün değildir. Ama kim kimdir, hangi öneme sahiptir, daha geniş bilgi için Baltacıoğlu'nun *Hayatım* otobiyografisinin sonunda yer alan açıklamalar kısmına müracaat edilebilir.

Büyük sarsıntılar büyük ruhları arar, bulur. Tıpkı Atina'nın yenilgisini unutturmak için Platon'un ilk pedagoji ütopyasını öne sürmesi gibi. Tıpkı, Prusya'yı işgal eden Napolyon'un çizmelerinden kurtulacağı yıllarda kurulan Berlin Üniversitesi için, dertli kralın "Bu üniversite, Prusya'nın fizik sahada kaybettiklerini, manevi sahada, telafi edecektir." demesi gibi, bu söylemler adını ve çapını aşan deyimlerdi. Baltacıoğlu, ilk eserine 25-26 yaşlarında *Talim ve Terbiye'de İnkılâp* adını vermiştir. H. Raşit Öymen'e göre; "bu hem

¹⁷⁹ Hidayet Telli. *İ. Hakkı Baltacıoğlu Yaşamı ve Hizmetleri*, Yayına Hazırlayan: A. Ferhan Oğuzkan, Türk Eğitim Derneği IV. Anma Toplantısı: 16 Ekim 1996- Ankara (ss. 77-93), Ankara: Gün Ofset, 1996. ss. 81

¹⁸⁰ Rousseau hayatını anlattığı "İtiraf" isimli eserine göre, babası Osmanlı İmparatorluğu'nda saray saatçiliği yapmıştır: "Babam, tek erkek kardeşimin doğumundan sonra "çağrılmış" bulunduğu İstanbul'a gitti ve Saray saatçisi oldu." J.J. Rousseau. *İtiraf*, Ankara: Öteki Yayıncılık, Çeviri: Zeynep Türker, 2010 ss.12 Baltacıoğlu'nun "Hayatım" adlı eseri bir nevi Rousseau'nun "İtiraf"ının benzeridir.

¹⁸¹ Jeffrey Abramson. *Minerva'nın Baykuşu: Batı Siyasi Düşünce Tarihi*, Ankara: Dipnot Yayınları, İngilizce'den Çeviren: İbrahim Yıldız, 2. Baskı 2014 ss. 273

¹⁸² Cevat Alkan. *Reform Pedagojisi, Eğitim Bilimleri, Okul Reformu, Öğretmen Eğitimi ve Dr. Halil Fikret Kanad*, "Türkiye'de Modern ve Bilimsel Pedagojinin Oluşumu", Seminer: 16/17.04.1998, Yayına Hazırlayanlar: Prof. Dr. Berka Özdoğan, Prof. Dr. Helga Schwenk, Arş. Görv. Selçuk Uygun, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara: 2002 ss. 11 Pestalozzi hakkında daha fazlası için bakınız: Hüviyet Bekir. *17, 18, 19 uncu Asrın Beş Mürebbsi (J. Locke, J.J. Rousseau, Basedow, Salzmann, Pestalozzi)*, Milliyet Matbaası, İkinci Tabı, 1931 ss. 108-147 Dewey ve onun eğitim sistemi hakkında daha fazlası için bakınız: John Dewey. *Okul ve Toplum*. Ankara: Pegem Akademi, Çeviren: H. Avni Başman, 4. Baskı, Eylül 2015

Türkiye için, hem de bir eğitim ihtilâlinin ön habercisi, hem de rehberlik öncülüğünün ilk adımı idi. Bu eserlerin ve davranışların aslındaki anlamları.”¹⁸³

Enver Ziya Karal’ın belirttiği üzere; yurdumuzda çağdaş pedagojiden ilk söz eden kuşku yok ki Baltacıoğlu değildir. Ali Suavi, Namık Kemal, Ziya Paşa, Ahmet Mithat Efendi ve daha başkaları da eğitimin önemine, çağdaş pedagojinin gereğine dokunmuşlardır, ama pedagojiyi kendilerine meslek edinmeyi düşünmemişlerdir. Örneğin; Namık Kemal, her köyde bir ilkokul açtıktan sonra zorunlu ilk öğrenim yasasının uygulanmasını, ortaokulların birinci basamağının, yani rüştiyenin programının genişletilmesini, sanat okullarının kurulmasını öneriyordu.¹⁸⁴ Üniversitede “botanik” eğitimi almasına rağmen Baltacıoğlu için ise pedagoji, yaşamının hem anlamı, hem amacı, hem de kariyeridir... Baltacıoğlu, yalnız varsayımli bir eğitimci değildir. İlkokuldan üniversiteye kadar, eğitimin bütün kademelerinde öğretmenlik, profesörlük ve idarecilik yapmıştır, cumhuriyet tarihinin ilk üniversite rektörü olmuştur. Bu olanaklardan yararlanarak, eğitim üzerindeki düşüncelerini uygulamış, uygulamanın sonuçlarını da değerlendirmiştir, fikir ve uygulamayı beraber yürütmüştür.¹⁸⁵ Hüsametdin Arslan’ın *Epistemik Cemaat* adlı kitabında anlattığı “bilimsel” epistemik cemaati Türkiye’de inşa edenlerden biri, belki en önemlisi İsmail Hakkı Baltacıoğlu olmuştur. Burada önemine dair bir parantez açarak Hüsametdin Arslan’ın tezine dair bir açıklama ekleyelim. Hüsametdin Arslan’ın tezi şöyle özetlenebilir:

“İlmî bilgi de dahil olmak üzere, bütün bilginin varoluş temeli toplumdur, daha uygun bir ifadeyle epistemik cemaattir. Bu cemaat varlık kazanmadan, bilgi de var olamaz. İlmî bilgi, epistemik cemaat’in üyeleri olan bilim adamları tarafından kolektif tarzda inşa edilir, işlenir ve bilimsel etiketiyle akredite edilerek gelecek nesillere aktarılır. Bilim, bitirilmiş ürünlerin, yani bilimsel metinlerin, makalelerin, raporların ve diğer ürünlerin bir koleksiyonu olarak görülemez. Bunlar, bilimsel etiketini taşıyan faaliyetin nedeni değil, sonucudur. Bilim, her durumda bir bilimsel epistemik cemaat içinde yer alan bilim adamlarının kolektif tarzda yürüttükleri faaliyetin adıdır.

Bütün epistemik cemaatler gibi, bilimsel epistemik cemaatin, yani ilim adamlarından meydana gelen topluluğun da kendine göre bir dili, gelenekleri, normları, dogmaları, standartları, hedefleri ve çıkarları bulunduğunu öne süren Hüsametdin Arslan, bilimin bunların dışında ele alınamayacağı kanaatindeydi. Bilimsel epistemik cemaatin, bu normları, gelenekleri, standartları vb. inşa ve tescil eden bir merkezinin, bir de bu merkezin otoritesine boyun eğmiş, onun her sunduğunu hiç sorgulamadan benimseyen müminlerden müteşekkil bir global epistemik cemaatin bulunduğunu düşünüyordu. XIX. yüzyılın başlarından itibaren, Türkiye’de İslamî epistemik cemaatin yanı başında, elçilikler ve yabancı okullar ekseninde radikal bir biçimde farklı yeni bir epistemik cemaat ortaya çıkmış ve bu cemaat pozitivizmi topluma bir çeşit “din” olarak sunmuştu.”¹⁸⁶

¹⁸³ H. Raşit Öymen. *Yeni Adam*, “Baltacıoğlu ve Yeni Adam”, Mayıs: 1978, Sayı: 921 ss.10

¹⁸⁴ Daha fazlası için bakınız: Yuriy Aşetoviç Petrosyan. *Sovyet Gözüyle Jöntürkler*, Ankara: Bilgi Yayınevi, Türkçesi: Mazlum Beyhan-Ayşe Hacıhasanoğlu, Birinci Basım Nisan 1974 ss. 119

¹⁸⁵ Enver Ziya Karal. *Yeni Adam*, “Baltacıoğlu’nun Eğitim Tarihimizdeki Yeri”, Mayıs: 1978, Sayı: 921 ss.20

¹⁸⁶ 02 Ocak 2018 tarihinde vefat eden hocam Hüsametdin Arslan’ı burada bir kez daha rahmetle anıyorum. Kendisinden çok şey öğrendik. Örneğin Uriel Heyd’i ondan öğrendim, Cemil Meriç’i daha önce okumuştum ama onunla anladım. Bir defasında “Hocam, Ziya Gökalp Baltacıoğlu’na bir nevi el vermiş.” dediğimde merakımı ifade ederek “Şu tezi yaz da görelim bakalım!” diye cevap vermişti.

Beşir Ayvazoğlu, ölümünün ardından 04 Ocak Karar Gazetesi’ndeki köşesinde “Seçkin bir entelektüel kaybetti” başlığıyla yazdığı yazısında onun “Epistemik Cemaat: Bir Bilim Sosyolojisi Denemesi” adlı çalışmasını özetler. Daha fazlası için bakınız: Hüsametdin Arslan. *Epistemik Cemaat*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul: 2015 Ayrıca bakınız: Hüsametdin Arslan. *Türk Aydın ve Kimlik Sorunu*, “Pozitivizm: Bir Bilim

Haldun Taner, Baltacıoğlu'nu şöyle anlatır:

“Daha çok terbiyecisi İsmayıl Hakkı diye belenmesine karşın, ilkin Darülfünun'da Tabiiye (Botanik) okumuştur. Hattatlığı vardı. İlk hocalığı Hüsn-ü Hat hocalığı idi. Ancak Paris dönüşü pedagojiye yöneldi. Darülmualimin'de, Darülmualimat'da, Darülfünun'da resim, elişleri, pedagoji, ahlak, bediiyat, içtimaiyat, ruhiyat, ilahiyat dersleri verdi. Değme bir hatipti. Güzel yazı yazıyordu. Roman yazdı, tiyatro oyunları yazdı. Modern Karagöz metinleri yazdı. Türk Dil Kurumu'nda terim kolu başkanlığı yaptı. Türk'e Doğru sloganı ile tüm sanat dallarına yeni bir program çizmek isteyen bir kuramcı yanı da vardı. Rektörlük yaptı. Mebusluk yaptı...

Yıllar geçti, İsmayıl Hakkı Bey'in dergilerde, gazetelerde Bergson diyor ki..., Durkheim diyor ki... balonlu karikatürlerini görür olduk. Bunlardan, biri filozof, öbürü sosyolog bu iki düşünürün etkisi altında kaldığı ima edilmek istenmekte idi. İsmayıl Hakkı Bey'in etkisi altında kaldığı düşünürler yalnız bunlar değildi. Rousseau başta olmak üzere, Gustave Le Bon, Ziya Gökalp, eğitimcilerden ise Froebel ve Pestalozzi ilk akla gelenlerdi. Denebilir ki, onun bilimsel olmaktan çok duygusal ve coşkulu mizacı bütün bu çeşitli kaynaklardan edindiklerini kendi yerel verileriyle karıştırıp kendininmişçesine -cesine de ne demek- düpedüz kendinin olan bir sihirli senteze vardırdı.”¹⁸⁷

Baltacıoğlu'nun eğitim modeli olan “İçtimai Mektep”in bir nevi uygulaması olan Köy Enstitüleri ve ilköğretmen okullarını “İlk Öğretmen Okulları” adı altında birleştiren yasa Meclis'te 1954 yılında kabul edilir. Böylelikle köy enstitüleri kapatılarak “İlk Öğretmen Okulları” adıyla “birleştirilerek” eğitim öğretime devam eder. Cumhuriyetin ilkeleri ve devrimleri, burada yetişecek öğretmenler aracılığıyla Anadolu'nun uçlarına aktarılacaktır.

Rousseau *Toplum Sözleşmesi* isimli kitabında şunu vurgular: “Montesquieu der ki: Toplumların ilk günlerinde cumhuriyetin başları kurumları kurar, sonra da kurumlar başları yetiştirir.”¹⁸⁸ Baltacıoğlu; “Rousseau'nun *Contrat Social* ile halletmek istediği mesele; tabii bir cemiyetin mefkurevi şartları idi.”¹⁸⁹ der. Burada şu soru akla gelmektedir: *Emile*'i defalarca hem de ilkin daha lisedeyken Fransızca aslından okuyan Baltacıoğlu, acaba yine Rousseau'nun *Toplum Sözleşmesi*'ni kaç kez okumuştur ve bu kitap da onu ne kadar etkilemiştir? Bundan bahsetmediği için bilemiyoruz, ama uzun yaşamı incelendiğinde Rousseau'nun *Toplum Sözleşmesi*'ni de defalarca okuduğunu tahmin edebiliriz.

İdeolojisinin Anatomisi”, Editör: Sabahattin Şen, Bağlam Yayıncılık, İstanbul: 1995 ss. 541-578 Bu makalesinden şu bölümü buraya alıyoruz: “Pozitivizm, ülkemizde yalnızca devletin resmi ideolojisi değildir ve yalnızca bu anlamda egemen ideoloji değildir; aynı zamanda aydınlar ve entelektüeller arasında da egemen ideolojidir. Durum, günümüzde de değişmemiştir. Yeni entelektüel sınıf, içeriği pozitivist eğitim kurumlarımızın ürünüdür. Cumhuriyetin yeni eğitim kurumlarının, boğazlarına kadar geleneklerinin içine gömülmüş bulunan insanlara vermeyi planladığı şey açıktır: Bilimin aydınlığı. Toplum, bundan böyle bilime göre düşünecek, bilime göre yaşayacaktır: Yol göstericiler, medrese âlimleri, şeyhler ve imamlar değildi; ışık Mekke'den gelmiyordu. Bundan böyle, yol göstericiler, bilim adamları, öğretmenler ve aydınlar; aydınlar ve devlet elele, tek dünya görüşüne (pozitivizme) bağlı, homojen ve üniter toplum yaratmak istiyordu. Aydınlar ve yeni entelektüel önderler, bu yeni dünya görüşünü geniş halk yığınlarına götürme ateşiyle yanıp tutuşan -Çalığışu tipinde resmedildiği üzere- gönüllü misyonerlere dönüştüler. Bu misyoner aydın-bürokratların amacı apaçıktı: Halka evrensel ya da bilimsel bir yaşama tarzının amentüsünü aşlamak ve deyim yerindeyse onu adam etmek.” ss. 568

¹⁸⁷ Haldun Taner. *Milliyet Gazetesi*, 16 Nisan 1978

¹⁸⁸ Jean Jacques Rousseau. *Toplum Sözleşmesi*, İstanbul: Adam Yayınları, Fransızca'dan Çeviren: Vedat Günyol, 5. Basım, 1993 ss. 51

¹⁸⁹ İsmail Hakkı Baltacıoğlu. *J.J. Rousseau Terbiye Felsefesi*, İstanbul: Cumhuriyet Matbaası, 193? ss. 11 “Toplum Sözleşmesi”ni okuyan ya da okuyacak okuyucuya bu konuda şu önemli kitabı da okumasını öneririz: Thomas Hobbes. *Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri*, İstanbul: Belge Yayınları, Türkçesi: Deniz Zarakolu, 2007

Baltacıoğlu'nun eğitim görüşlerine geçmeden, kendisinden etkilendiği Henri-Louis Bergson'a da değinelim. Baltacıoğlu çıkardığı *Yeni Adam* gazetesinin 273. sayısını Bergson'a ayırır ve bu sayının kapağında Bergson'un ismi ve tam sayfa resmini yayınlar. "Bergson: 80'inci Yıldönümü" başlığıyla yayınlanan yazısında Raymond Millet ondan "...hürriyet ve enerjinin filozofu olan Bergson" ve "Yaratıcı Tekamül'ün Müellifi" diye bahseder.¹⁹⁰ Ayrıca Bergson'un ölümünün ardından yine *Yeni Adam*'ın 316. sayının 3. sayfasında; "Descartes'dan sonra Fransa'nın en büyük feylesofu olan Henri Bergson öldü. Bergson'un ölümüyle Fransa'nın uğradığı felaket bugünkü askeri ve siyasi felaketlerinden çok fazladır. Büyük bir hezimet büyük bir zaferle telafi edilebilir. Fakat Bergson'un ölümünü telafi edebilecek yakın hiçbir imkân yoktur. Bergson'un var olabilmesi için bir Yunan felsefesi, bir Ortaçağ felsefesi, bir Kartezyen felsefesi ve daha sonra Pascal, Schopenhauer, Ravaisson ve Bouiroux'nun önceden var olması lazım gelmiştir. Bergson bunlardan hiçbiri değil, bunların hepsidir. Rousseau gibi o da kendinden önce çalışan metafizik hamlelerinin bir terkibi, fakat canlı, yaratıcı bir terkidir. Bergson felsefesi yalnız başına, ne entellektüalist, ne ampirist, ne rasyonalist, ne mistiktir; fakat hepsidir. Bergson, -onu iyi anlamayanların sandığı gibi- bir mistik de değildir. Zira entüsyon (sezgi) felsefesi, geniş felsefesinin sadece mühim bir parçasıdır." diye bahsedilir. 317. sayıda Baltacıoğlu onu anlatan *Henri Bergson: Asrımızın En Büyük Feylesofu* başlıklı bir yazı yazar. "Henri Bergson, bu büyük felsefe dehası, akıl şuurunun âlemi tanımak hususundaki yetkinsizliğine inandıktan sonra onu kalp şuurıyla tamamlamıştır." der.

"Hiç kuşkusuz Bergson'un sezgiciliği de rasyonalizm kadar bireycidir ve metafizik düşmandır. Her ne kadar rasyonalizmi yerinde eleştirirse de, tamamen akıl-altı bir melekeye ve az çok hayal, içgüdü ve duyguyla karışmış ve oldukça kötü tanımlanmış hassas bir sezgiye seslendiği için, ondan daha aşağıya düşmüştür. Burada artık hakikatin söz konusu olmaması, fakat sadece, salt algılanabilen düzeye indirgenmiş ve özü itibariyle yer ve biçim değiştiren ve kararsız bir şey olarak gerçeğin söz konusu olması manidardır."¹⁹¹ "Din dışı çevreler rahat rahat, kutsal şeyleri tartışmakta, onların niteliğine hatta varoluşuna bile itiraz etmektedir. Bu; astın üstü yargılaması, bilgisizliğin bilgelik önüne engeller koyması, yanlışın hakikate üstün gelmesi, beşeri olanın ilahi olanın yerini alması, yerin göğü yenmesi, bireyin kendisini her şeyin ölçüsü yapması ve tamamen nisbi ve yanılabilir aklından çıkardığı yasaları evrene zorla benimsetmeye kalkışmasıdır. Vay halinize sizin, kör kılavuzlar! denilmekte İncil'de; bugün gerçekten her yerde, sadece başka körleri yöneten ve eğer zamanında durdurulmazlarsa

¹⁹⁰ Daha fazlası için bakınız: Raymond Millet. *Yeni Adam*, "Bergson 80'inci Yıldönümü", Sayı: 273 21 Mart 1940 ss. 9 ve 15 Ayrıca bakınız: Vehbi Yıldız. *İrfan Ordusu*, "Kamil İnsan", İzmir: Nil Yayınları, 1993 ss.251-255

¹⁹¹, Rene Guenon. *Modern Dünyanın Bunalımı*, Ankara: Hece Yayınları, Türkçesi: Mahmut Kanık, 2. Baskı, Ekim 2009 ss. 99

kaçınılmaz olarak onları da kendileriyle birlikte helak olacakları duruma doğru götüren körleri görmekteyiz!”¹⁹²

Nurettin Topçu doçentlik tezi olarak yazdığı çalışmasında onu “Bergson, eserlerinin okunması en kolay, fakat bütün halinde anlaşılması en güç olan filozoflardan biridir” diye tarif eder. Paris’te 1859’da doğan Henri Bergson(1859-1941), İngiltere’den gelip Fransa’ya yerleşen bir Yahudi ailenin çocuğudur. Paris’te Ecole Normale Superieure’de (Yüksek Öğretmen Okulu) felsefe okur. Sırasıyla Angers de Paris’te Rollen Kolejinde, Henri IV lisesinde felsefe hocalığı yaptı. Daha sonra Ecole Normale Superieure’de derslerini verdi. 1914’te Fransız Akademisi’ne üye seçildi. Nihayet College de France’a profesör oldu. Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra Cenevre’de kurulan Milletler Cemiyeti’nin ilmi işbirliği komisyonuna başkan seçildi.¹⁹³

“Asrın başlarında sosyalizmin ihtilal anlayışı henüz olgunlaşmamıştır: İkinci Enternasyonal, ihtilâlden çok tekâmüle inanır. Bernstein’e göre, sosyalizmin zaferi için proleter diktatörlüğe ihtiyaç yoktur. Bununla beraber, birinci Dünya Savaşı’ndan önceki yıllarda şiddet, tarihin başlıca ilerleticisi olarak göklere çıkarılır. Georges Sorel’in *Şiddet Üzerine Düşünceler*’i (Les Réflexions Sur la Violence, 1908) bu temayülün ana belgelerinden biridir. 1908’de yayınlanan *İhtilâller Üzerine Deneme*’de ihtilâli şöyle tarif eder: Toplumların yapısında zor yoluyla gerçekleştirilmek istenen veya gerçekleştirilen değişiklikler. Demek ki teşebbüs halinde kalan ihtilâllerle, başarıya ulaşmış ihtilâlleri birbirinden ayırmak gerek... Ama her ikisinde de ortak bir öge var: cebir. Yani, toplum yapısına karşı bir zorlama söz konusu. Bu zorlayış, kurulu düzeni hedef alan birtakım eylemlerle kendini gösterir. Şiddet eylemlerine girişenler ya fertlerdir, ya ihtilâlcı topluluklar, ya şehir halkı yahut silahlı kuvvetler veya belli şefler etrafında toplanan örgütlenmiş zümreler... Bu itibarla ihtilâllerin tahlilini yaparken önce eylemleri, sonra fert veya toplulukları incelemek lazım. (Arthur Bauer, *Essais sur les Révolutions*, Paris 1908)”¹⁹⁴

Hidayet Telli’ye göre¹⁹⁵ Osmanlı İmparatorluğunda toprakların ve insanların padişahın emrinde olması, toplumun bir ulus olma fikrinden yoksunluğu, halkın eğitimsizliği, sarayla ve okumuşlarla halkın ve köylünün dilinin ayrılığı, toplumu bir arada tutabilmek için uygulanan koyu ve korkunç bir din tutuculuğu, ganimetlerle geçinmeye alışmış bir devlet, üretken olmayan ve çağdaş gelişmelere kapalı bir toplum; koskoca Osmanlı İmparatorluğunu, geri kalmış, hasta bir duruma getirmişti.

¹⁹² A.g.e. ss. 111

¹⁹³ Daha fazlası için bakınız: Nurettin Topçu, *Bergson*, İstanbul: Dergah Yayınları, Yayına Hazırlayanlar: Ezel Erverdi-İsmail Kara, 6. Baskı Mart 2015 Bergson ve J.J. Rouuseau’nun dil felsefeleri için bakınız: Atakan Altınörs. *Dil Felsefesi Tartışmaları Platon’dan Chomsky’ye*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2015 ss. 107 ve 169

¹⁹⁴ Aktaran: Cemil Meriç, *Mağaradakiler*, İstanbul: İletişim Yayınları, 26. Baskı, 2015, s. 118-119.

¹⁹⁵ Hidayet Telli. *İ. Hakkı Baltacıoğlu Yaşamı ve Hizmetleri*, Yayına Hazırlayan: A. Ferhan Oğuzkan, Türk Eğitim Derneği IV. Anma Toplantısı: 16 Ekim 1996- Ankara (ss. 77-93), Ankara: Gün Ofset, 1996. ss. 78

Hiç şüphe yok ki, Osmanlı İmparatorluğunun parçalanması taassup ve kuru cehalettedir. 1330 tarihinde ilk defa Türkiye’de kültür merkezi olarak İznik medresesi açılmıştır. Bundan sonra Bursa ve Edirne medreseleri kurulmuştur. Fatih ve Süleymaniye medreseleri bunları takip etmiştir. Fakat zamanla medrese programlarında müspet ilimler ihmale uğramış, bilhassa on yedinci asırdan itibaren buralardan mezun olanlar müspet ilimlerden mahrum ve yalnız dini malumatla yetişmişlerdir. Ziya Paşa’nın dediği gibi medreseneşinler artık; “okuduklarını yazamaz, yazdıklarını okuyamaz” bir duruma düşmüşlerdir.¹⁹⁶

Kültürce Kalkınmanın Sosyal Şartları adlı kitabında Baltacıoğlu şunları söyler: “Kalkınma işi, yalnız, mantık işi, görgü işi, iyi niyet işi değildir. Doğrudan doğruya bilgi işi, teknik işi, bilimci politika işidir. Devlet de bitki gövdesi gibi, tabiatın gerçeklerinden değil midir? Otlar bile gelişigüzel yetiştirilemezken, tabiatın en karmaşık varlığı olan devlet, nasıl olur da bilgisizce, yalnız sağduyu ile yönetilebilir. Yazıklar olsun, modern demokrasileri bilimsiz, tekniksiz, istatiksiz, plansız, projesiz yönetebileceklerini sanan toy diplomatlara. Sosyal gelişmelerde hükümete düşen görev, karışmak değil, normal şartları hazırlamaktır. Gelişememenin engelleri ortadan kalkınca ilerleme kendiliğinden ortaya çıkacaktır.”¹⁹⁷

Filhakika yapmak istedikleri, halka rağmen halk için, Fransız İhtilâli’nin bir benzeriydi.¹⁹⁸ Aydınlanma; temelini İngiltere’ye, derinleşmesini Almanya’ya, söylemini ve

¹⁹⁶ Bu konuda daha fazla bilgi için bakınız: Ahmed Bedevi Kuran. *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılap Hareketleri ve Milli Mücadele*. İstanbul: Çeltüt Matbaası, 1959 ss. 6

¹⁹⁷ İsmail Hakkı Baltacıoğlu. *Kültürce Kalkınmanın Sosyal Şartları*, Anadolu Matbaası, 1967 ss. 20

¹⁹⁸ Bu konuda daha fazlası için bakınız: Yaşar Demir. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum/Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, “Jöntürkler ve Siyasetlerine Yönelik Farklı Bir Algılama: Muhafazakârlar”, Türk Eğitim-Sen Yayınları, Cilt:1 Sayı:2 Yaz:2012, ss. 105-121 Fransız Devrimi ve diğer örneklerinde görüldüğü üzere ulus-devlet inşasında eğitimin yaygınlaşması önemli bir rol teşkil eder. Ahmet Emre Ateş. *Kuruluşunun 70. Yılında Bir Toplumsal Değişim Projesi Olarak Köy Enstitüleri Sempozyumu 14-17 Nisan 2010* “Johann Heinrich Pestalozzi’nin Eğitim Anlayışının Köy Enstitüleri ve İsmail Hakkı Tonguç Üzerine Etkisi”, Yayına Hazırlayanlar: Hülya Biçicioğlu, Berrin Gürsoy, Hacer Hancı, Çapa Matbaacılık, İstanbul: Mart 2010 ss. 92 “Köy Enstitüleri’nin amacı sadece köylülere okuma-yazma öğretmek, teknolojik yenilikleri köylere sokmak ve modern tarım yapılmasını sağlamak olmamıştır. Belki de en önemli misyonları kırsal alandaki geleneksel bağlılıkları çözmek, feodal yapıyı kırmak ve geleneksel egemen güçlerin nüfuslarını silerek buradaki insanlara ulus bilinci aşılmasıdır. 1935’e değin devrimlerin çoğu gerçekleştirilmiş ancak tabana ulaştırılmamıştır; bunun en önemli nedeni ise 16 milyon olan ülke nüfusunun 12 milyonunun yüzyıllardır göz ardı edilmiş ve hiçbir hizmet götürülmemiş kırsal alanda yaşıyor olması ve büyük çoğunluğunu okuma yazma bilmemesiydi. Köy enstitüleri, Cumhuriyet devrimlerini ve Batı’daki gelişmeleri köye taşıyacak, köylünün ulusal bilince ulaşmasında yol gösterici olacaktı.” Hüseyin Kıran, Fatma Susar Kırmızı, Ali Rıza Erdem. *Kuruluşunun 70. Yılında Bir Toplumsal Değişim Projesi Olarak Köy Enstitüleri Sempozyumu 14-17 Nisan 2010* “Köy Enstitüleri Mezunlarının Görüşlerine Göre Köy Enstitülerinin Kuruluş Nedenlerine İlişkin Nitel Bir Araştırma”, Yayına Hazırlayanlar: Hülya Biçicioğlu, Berrin Gürsoy, Hacer Hancı, İstanbul: Çapa Matbaacılık, Mart 2010 ss. 312 “Genel olarak Köy Enstitülerinin temel amaçlarını dört noktada toplamak olasıdır; 1- yeni toplum değerleri geliştirme, 2- ulusal kültürün yaratılması ve geliştirilmesi, 3- ekonomik yaşamın uzmanlaşması, 4- üretimin ve verimliliğin artırılması.” A.g.e. ss. 320

itici gücünü Fransa'ya borçludur.¹⁹⁹ Oysa Tolstoy, insanlığın Hıristiyanlık'ın muhabbet prensibine göre şekillendirilmesini önermekteydi.²⁰⁰

İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nu, birlikte yaşadığı, görev yaptığı kişileri, görüşlerini, düşünce dünyasını oluşturan ve fikirlerinden etkilendiği şahısları inceledik. Şimdi çalışmamızın ikinci bölümü olan onun eğitim görüşlerine geçiyoruz.

¹⁹⁹ Oscar Ewald. *Fransız Aydınlanma Felsefesi*, Ankara: Doğu Batı Yayınları, Çeviren: Gürsel Aytaç, 2010 ss.19 aktaran: Akif Kemal Koç. *Paradigmatik Devrim: İngiliz Şanlı Devrimi*, İstanbul: Liberte Yayınları, 2018 ss. 101

²⁰⁰ Tolstoy hakkında bakınız: Daniel Moulin. *Eğitici Tolstoy*, Ankara: Hece Yayınları, Türkçesi: Özlem Akçay, 3. Baskı Mayıs 2018 Fransız İhtilali hakkında eleştirel bir metin olarak bakınız: Mihriban Şenses. *Edmund Burke: Yüce, Etik ve Devrim*, İstanbul: Liberte Yayınları, Ekim 2018 Aydınlanma düşünürlerinin hayalini kurdukları toplum veya medeniyet düzeni bir bakıma modern çağın önemli ütopyaları arasındaki Bacon'ın "Yeni Atlantis"idir. Bunun için bakınız: Francis Bacon. *Yeni Atlantis*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, Çeviren: Çiğdem Dürüşken, 2008

İKİNCİ BÖLÜM

İSMAİL HAKKI BALTACIOĞLU VE EĞİTİM

Baltacıoğlu 22 Temmuz 1937’de *Yeni Adam*’da yazdığı başyazıda şöyle diyordu: “Yepyeni bir insanlık doğuyor. Onu anlamak için yepyeni bir görüş gerek. Onunla anlaşmak için yepyeni insanlar gerek. Bu yepyeni insanı yetiştirmek için de yepyeni bir eğitim gerek.” Böyle başladığı başyazıda şu görüşleri ileri sürüyordu:

“Eski düşünce, insanı her şeyden önce durucu, kalıplaşmış bir varlık olarak anlamış, çabukluğun, çevikliğin, yeniliğin, değişikliğin hep arkasından bakmıştır. Her şeyden önce düşüncelere, soyut düşüncelere inanmak, her şeyden önce ataklarını frenlemek, bu eski insanın eğitimini gösteriyordu.

Yeni insan tüm bunların aksi olarak doğuyor. Bakınız, uçak bizi yepyeni dünyaya, gök ve bulut dünyasına götürüyor. Denizaltı yeryüzünün insan gözü değmemiş katlarında dolaştırıyor. Makine bizi insanüstü bir gücün baskısına uğrattıyor gibi. Tüm bu değişik yarguların bugünkü insandan istediği şeylere bakınız: görenek tanımayan bir zekâ, bir tehlike istenci, dev bir varlık. Bir savaş olursa kim bilir kaç yüz kent yerle bir olacak, kim bilir kaç milyon çocuk, anasız babasız kalacak. Buna karşın bulutları delen, diplere inen, makineleşen insanlar istiyoruz. Bu gidiş iyimdir, kötümüdür, ne bilelim biz! Zaten yeni insanın istencini karakterlendiren özelliklerden biri de zorunlulukları tartışmamak, yalnız onları öğrenmek, tanımak ve yönetmek değil midir?

Bulutlar yırtılıyor, denizler deliniyor, ölüm pusu kuruyor... Böyle bir zamanda insan anlayışının, insan zekâsının, eski insan ahlakının ve eski insan eğitiminin canlı kalmasına olanak var mıdır? Her şey değiştiği gibi insan yetiştirme yöntemi de değişecektir. Eski eğitim değerlerini atıp yepyenilerini koyalım: insana gök, bulut, fırtına kavramlarını veren denemeler ön sıraya; insana deniz, gemi, denizaltı, dalga kavramlarını veren denemeler ön sıraya; insana dağ, maden, ocak kavramlarını veren denemeler ön sıraya; insanı atlet yetiştiren, tehlikeyle kucaklaştıran, ölümü yendiren denemeler ön sıraya.

Yepyeni insanın yepyeni okulu olmalı, bu okul yepyeni bir örgütlenme taşınmalı ve dizi halinde yepyeni insan yetiştirmeli; matematikten önce motor zekâsı, sözden önce iş, duygudan önce deneme. Eğer yetiştirdiğimiz kuşaklar iyi sınav veriyorlar, ama havadan korkup, denizden kaçıyorlar ve makine nefreti taşıyorlarsa, okul bizi aldatıyor demektir. Onu kapamak işimize gelmez, ama yıkıp yenisini yapmak daima elimizdedir.”²⁰¹

Öğretmen adlı kitabının başında Baltacıoğlu “Hangi terbiye” diye sorar:

İstedığımız terbiye hangisi? Öldürücü terbiye var, diriltici terbiye var; hangisi? Terbiye insan evriminin bir vasıtasıdır. Bu evrim ileriye de olur, geriye de olur. Terbiye insanı yükseltebilir de, alçaltabilir de. Bizim istediğimiz terbiye herhangi gövde, kafa terbiyesi değil, insanı milli tipinin en yüksek örneklerine benzeten oldurucu, yaratıcı terbiyedir. Okullar insan fabrikalarıdır. Yeni okullar yeni insan fabrikalarıdır. Yeni okulların şartları yeni fabrikasyon şartlarıdır.”²⁰²

Baltacıoğlu, okullarda “uygulamalı eğitimin” vazgeçilmez bir koşul olduğunu belirtiyor: “Eğitim gerçek bir toplum içindir. Yüzme denizde, uçak kullanma havada, tarım tarlada, demircilik atölyede öğrenilir. Bunun için suya girmek, göklere yükselmek, toprağı bellemek, demirhanede çekiç sallamak gerekir. Eğitimin amacı belli başlı toplum ödevlerini, işlevlerini yapabilecek yetenekte insan yetiştirmektir. Biz Türkler pek çok değişiklik yaptık ama henüz eğitim sorununu çözemedik.”²⁰³

²⁰¹ Tuna Baltacıoğlu. *Yeni Adam Günleri*, YKY, İstanbul:1998 ss.104-105

²⁰² İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu. *Öğretmen*, Kültür Basımevi, Üçüncü bin, ss. 5, 1944

²⁰³ A.g.e. ss.44

“Eğitimde bazı şeylere çok inanmış bulunuyordum. Yalancı çevreler yerine gerçeklerini koymak, yalancı etkinlikler yerine gerçeklerini koymak, yalancı teknikler yerine gerçeklerini elde etmek... Şemsülmekâtip’teki görevimi eğitimde bir devrim yapmak için üstlenmişim. Bu okul *Talim ve Terbiye’de İnkılâp* adlı kitabımın uygulaması olacaktı.”²⁰⁴ “Çocuklarımıza verdiğimiz bilginin sayısı, oylumu çoktur, fazladır. Okul her şeyi öğretmek için açılmış bir yer değildir. Yalnız bir takım şeyleri öğrenmek içindir. İlk, Orta, Üst okul değil Yüksek okul, Üniversite bile her bilgiyi veremez; birtakım bilgileri verebilir. Okul “öğrenme yeri” olmaktan çok “öğrenme yolunu öğrenme yeri”dir. Bütün okullar birer başlama, birer çırak yeridir.”²⁰⁵

Baltacıoğlu’nun öğrencisi Sabri Kolçak’a göre filozof, bir düşünce sistemi olan, geleceğin karanlık ufuklarında şimşekler çaktırmak gerçekleri göstermeye ve insanları doğruyu aramaya yönelten büyük düşünce adamı demektir. Baltacıoğlu da, Türkiye’de özellikle eğitimin gerçekçi felsefesini yapan bir pedagog olarak bütün eserleriyle işte böyle bir fonksiyonu olan insandır.²⁰⁶ Kolçak’a göre İsmail Hakkı Baltacıoğlu, yabancı fikirleri Türkçeye çevirmemiş; oluşturduğu “Yeni Adam”²⁰⁷ tasavvuru ve ekolüyle ömrü boyunca onları anlamış, eleştirmiş, kavramış, benimsemiş ve kendine has fikirlerini ortaya sermiştir. Bu nedenle o alanında fikirleriyle yaratıcı bir kişilik niteliği sergilemiştir.

Sabri Kolçak öğrencisi olduğu Baltacıoğlu’nu ve yaptığı hizmetleri anlatmış; verdiği fikir mücadelelerini, onun neden Türk pedagojisinin yapıcısı olduğunu açıklamaya çalışmıştır. Kişiliğini, uluslararası değerini, çeşitli tezlerinin neler olduğunu ve özellikle milliyet tezinin ne olduğunu açıklamıştır. Necmettin Tozlu ise Baltacıoğlu’nun hayatını, antropolojik ve eğitim görüşlerini ele almış, özellikle eğitim konusunda yazdığı ana kitaplarındaki fikirleri yansıtmış, Baltacıoğlu’nun eğitim sisteminin ana ilkelerini açıklamıştır. Baltacıoğlu’nun eğitim sistemi olan “İçtimai Mektep” modelinin ana ilkelerini açıklamakla kalmayarak, ek olarak içtimai mektebin içyapısını ve okulun idaresinden eğitim öğretim metoduna varana kadar, içtimai mektepte öğretmen-sınıf-kitap-ımtihan görüşlerini

²⁰⁴ A.g.e. ss.138-139

²⁰⁵ A.g.e. ss.199

²⁰⁶ Sabri Kolçak, *İ.H. Baltacıoğlu: Eğitimin Felsefesini Yapan Pedagog*, İzmir: Ege Üniversitesi Matbaası, 1968, s. 14. Kolçak bu kitapta İ.H. Baltacıoğlu’ndan “İngilizlerin Bertrand Russell’ı var, Türklerin de Ziya Gökalp’leri var. Onu sürdüren ve aşan Baltacıoğlu var.” şeklinde ondan övgüyle bahsetmektedir. Sabri Kolçak İ.H. Baltacıoğlu’nun öğrencisi olduğunu ve bu kitabı onu gelecek nesillerin tanınması ve örnek alması için yazdığını belirtir. Nasıl Rousseau Pedagoji Enstitüsü varsa bizim de Baltacıoğlu Pedagoji Enstitüsü kurmamızı teklif eder. “Biz Prof. Baltacıoğlu için deriz ki: Sizi; iyi düşünen, kalıcı fikirleri ve gerçekleri usanmadan arayan birisi olarak Türk düşünce tarihinin gelecek kuşakları da sevgi ve saygıyla anacaklardır, siz yaşayacaksınız!” demektedir. Batılıların İ.H. Baltacıoğlu’nu “Türklerin Pedagoji Babası” olarak değerlendirdiklerini söyler.

²⁰⁷ “Yeni Adam”, Baltacıoğlu’nun yetiştirmek istediği insan modeli ve aynı zamanda uzun yıllar “Ülkümüz demokrasi ve cumhuriyet için çalışmaktır” logosuyla yayınladığı fikir, sanat gazetesinin adıdır. Baltacıoğlu’nun “Yeni Adam” ideali hakkında daha fazlası için bakınız: Abdurrahman Demirci. *Yeni Adam Gazetesinde Eğitim Anlayışı (1934-1960 Yılları Arası)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bil. Öğretmenliği Anabilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: Doç. Dr. Recai Doğan, Ankara: 2004 ss. 18-21 Ayrıca bakınız Ek-5

açıklamış, ayrıca Baltacıoğlu'nun eğitim modelinin onun çağdaşı olan eğitim modelleri arasındaki yerini de değerlendirmiştir. Tozlu, Baltacıoğlu'nun eğitim modeli olan içtimai mektebi; Ellen Key'in Çocuktan Hareket Akımı, Kerschensteiner'in İş Okulu Akımı ve Pavel Petroviç Blonski'nin Üretim Okulu Akımı ile karşılaştırmıştır. Karşılaştırma yaptığı bu eğitim modellerini de ayrıntılı açıkladığı bölümde Tozlu; Baltacıoğlu'nun geliştirdiği eğitim modeli olan içtimai mektep modelinin, en çok genel hatları ile Blonski'nin üretim okulu anlayışıyla benzerlikler sunduğunu; buna rağmen muhteva ve işlerlikler yönünden birçok farklılıkların olduğunu, dikkat edildiğinde içtimai mektep sisteminin Blonski'nin üretim okulunun ikinci kademesindeki görüşlerinden ileri ve tutarlı olduğunu belirtmiştir.²⁰⁸

Baltacıoğlu ve eğitim felsefesi hakkında 1968 yılında yayınladığı kitabında Sabri Kolçak; onun kişilik özellikleri ile pedagog, sosyolog ve psikolog-grafolog yönlerini yansıtmıştır.²⁰⁹ 1989'da Necmettin Tozlu tarafından *İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun*²¹⁰ *Eğitim Sistemi Üzerine Bir Araştırma* adıyla hazırlanan kapsamlı bir kitap da Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları'nca yayınlanmıştır. Bunlardan başka da Baltacıoğlu ve eğitim felsefesi üzerine çeşitli yayın ve araştırmalar yapıldığı görülmektedir fakat şimdiye kadarki en kapsamlı yayın Tozlu'nun çalışması olmuştur. Necmettin Tozlu; Baltacıoğlu'nun eserlerini konularına göre sınıflandırmış ve bir liste halinde çalışmasının sonunda vermiş, bununla da kalmayarak Baltacıoğlu'nun yazdığı makale ve yazıların da aynı şekilde konularına göre ayrı ayrı listelerini eklemiştir. Hatta kitabın 281. sayfası ile 296. sayfalarını kapsayan son bölümde, o tarihe kadar Baltacıoğlu hakkında yapılmış yayınlar, onun hakkında yazılan makaleler ve hatta içinde Baltacıoğlu'ndan bahsedilen yayınları dahi uzunca bir liste olarak sunmuştur. Bu iki önemli kaynağa ek olarak, 1996 yılında Baltacıoğlu için Türk Eğitim Derneği, kızı Hatçe ve oğlu Ali Baltacıoğlu'nun da yer aldığı geniş katılımlı bir anma toplantısı düzenlemiştir. Burada yapılan konuşmalar ve sunulan bildiriler kitap haline getirilerek yayınlanmıştır.²¹¹

²⁰⁸ Necmettin Tozlu. *İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun Eğitim Sistemi Üzerine Bir Araştırma*. İstanbul: MEB Yayınları, 1989 s. 210

²⁰⁹ Sabri Kolçak kimdir?: Kolçak, Baltacıoğlu'nun öğrencisidir. Kayseri Pazarören Köy Enstitüsü'nün ilk müdürüdür, İstanbul İlköğretim müfettişlerindedir. Psikolojik danışma kurulları düşüncesi Kolçak'ın kendi buluşudur. İzmir'de Rehberlik ve Araştırma Enstitüsü de ilk kez Kolçak tarafından kurulmuş, ilk müdürlüğünü de kendisi yapmıştır. Kolçak hakkında Yeni Adam dergisinin Haziran 1979 tarihli 934. sayısında kendisiyle aynı okuldan mezun (Gazi Terbiye Enstitüsü Pedagoji Bölümü) ve eski bir öğretmen olan Dr. Şemsettin Yaşatan bir yazı yazmış ve Kolçak hakkında geniş bilgi aktarmıştır. Kolçak hakkında daha geniş bilgi için bakınız: Şemsettin Yaşatan, *Yeni Adam Dergisi*, "Yitirdiğimiz Büyük Eğitimci Sabri Kolçak", Haziran 1979, Yıl 45, Sayı 934 ss.8-9. Bu yazısında Şemsettin Yaşatan Baltacıoğlu'ndan ise şöyle bahseder: "Amerika için John Dewey ne ise bizim için de Baltacıoğlu odur." İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun plastik sanatlar hakkındaki görüşleri için ise bakınız: İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu. *Türk Plastik Sanatları*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1971

²¹⁰ Yayınlarda isminin İsmail, İsmayıl, İsmayıl şeklinde değişik kullanımları görülmektedir.

²¹¹ A. Ferhan Oğuzkan (Yayına Hazırlayan). *İ. Hakkı Baltacıoğlu Yaşamı ve Hizmetleri*, Türk Eğitim Derneği IV. Anma Toplantısı: 16 Ekim 1996- Ankara, Ankara: Gün Ofset, 1996

1996 yılında yapılan anma toplantısında Mahmut Tezcan Baltacıoğlu hakkında şunları söyler:²¹²

“Baltacıoğlu eğitim sosyolojisi açısından dikkate değer görüşlere sahiptir. Bu görüşler, eğitim sisteminin yeniden yapılanması, eğitimde demokratiklik, fırsat eşitliği, okul programları, üretici eğitim, özgür eğitim gibi noktalarda toplanmaktadır. Baltacıoğlu, eğitim reformu akımının Türkiye’deki temsilcisidir. Geleneksel eğitimi köklü bir değişimden geçirmek, çağa uygun yeni eğitim modelleri yaratmak amacıyla idi. Görüşleri başlangıçta ferdiyetçi iken, sonradan toplumsal bir bileşime ulaşmıştır. Geleneksel eğitimin (okul sıralarında oturan, bilgi ezberleyen, memurluğa imrenen) özelliklerini ortadan kaldırmayı amaçlamıştır. Eğitimi; Sosyoloji²¹³ isimli kitabında Durkheim gibi şöyle tanımlar: Terbiye, henüz sosyete hayatına elverişli olmayanlar üzerine, bu hayata yetiştirmek amacıyla, erginler tarafından yapılan şuurlu, yani gayeli ve teknikli tesirlerdir. Eğitimin amacının, bireyi, toplumsal bir kişilik sahibi yapmak olduğunu belirtiyor. Her milletin bir ideali vardır. Eğitim de o milletin idealine göre biçimlenir. İdealsiz bir milletin eğitimi de idealsiz olur. O’nun eğitim sistemi 1912-1966 arasında oluşmuştur. İçtimai Mektep, Onun görüşünün temelini oluşturur. Durkheim ekolüne mensuptur. Ona göre, terbiye, hem bir olma, hem de bir itmedir. O, eğitimi, doğal ve toplumsal bir olay olarak ele alır. Hem doğuştan itibaren alışkanlık kazanır, hem de çevresinden etkilenir. Doğuştan gelen güçler, çevrede gelişir. Okulu, çevrenin gereksinimlerine ve gelişmesine göre ele alabileceğini savunur. Okulu demokratik düzenin benzeri olarak anlar. Bu okulda öğrenciler, kendilerini yönetecekler, örgütleyeceklerdir. İnsanı yaşadığı gerçek çevre içerisinde, toplumsal bir kişiliğe kavuşturma amacını güden İçtimai Mektep’in ana ilkeleri; kişilik, çevre, çalışma, verim ve başlatmadır. Bunlar ilk kez Baltacıoğlu tarafından ortaya konmamıştır. Her ilkeyi birçok düşünürde ve sistemde bulmak mümkündür. Örneğin kişilik ilkesi Rousseau’da, Durkheim’da vardır. Çevre ilkesi Rousseau’da, Pestalozzi’de, Frobel, Montessori’de vardır. Çalışma ilkesi, etkin okul taraftarlarında, başlatma (inisiyasyon) ilkesi de ilkel toplumlarda topluma giriş töreni biçiminde görülür. Ancak bunları belirli bir sistem içinde ilk kez kullanan, Baltacıoğlu olmuştur. Baltacıoğlu, çeşitli düşünürlerin görüşlerini eklektik bir anlayışla sergilemekten çok, sentezci bir yöntemle yorumlayarak uygulamaya yönelik sonuçlar çıkarmıştır. Ona göre eğitim, toplumsal bir olaydır. Eğitim, kişiye toplumsal bir kişilik kazandırır. Eğitimin gayesi, önce bir vatandaş, sonra bir meslek mensubu yetiştirmektir. Eğitimi beş ana ilkeye dayanmaktadır: Gerçek kişilik oluşturma, gerçek yaşantı ortamını esas alma, çalışma ortamı sağlama, ürün ortaya koyma ve girişimciliği esas alma. Yeni Adam çağdaş insan, bilgi toplumu insanı yetiştirmeyi esas almaktadır. Hangi Terbiye isimli yazısında²¹⁴ istediğimiz terbiyeyi vermek için yapılacak şeyler şunlardır der: 1.Terbiye işini bir defaya mahsus olmak üzere düşünmek, Türk ulusunun terbiye ülküsü üzerinde durmak, 2.Bu ülkeye yarayacak terbiye tekniğini seçmek, 3.Bu tekniği cumhuriyet neslini yetiştireceklere doğrudan doğruya öğretmek, 4.Bu tekniğin kullanılmasını sağlayacak dışlık şartları yeni okullara kanunla yerleştirmek. (7 Şubat 1935)”

Baltacıoğlu; eğitim reformu hareketinin Türkiye’deki en büyük temsilcisidir. Baltacıoğlu, geleneksel okula karşı “İçtimai Mektep” ya da “iş okulu modeli”ni uygulanmasını öne sürmüş ve bu modelin temelinde “yaparak ve yaşatarak öğrenme” ilkesini ülkemiz eğitim sistemine getirmeye çalışmıştır. Baltacıoğlu, temelde eğitim sisteminin geleneksel yapısının köklü bir değişimden geçirilmesini ve çağa uygun hale getirilmesini savunmuştur. Ona göre geleneksel eğitimin yapıldığı okullarda sınıfı, ders saatlerini, ezberciliği kaldırmak; bunun yerine işlerliği, toplumsal ve gerçek çalışma ortamını

²¹² Mahmut Tezcan. *İ. Hakkı Baltacıoğlu Yaşamı ve Hizmetleri*, Yayına Hazırlayan: A. Ferhan Oğuzkan, Türk Eğitim Derneği IV. Anma Toplantısı: 16 Ekim 1996- Ankara, Ankara: Gün Ofset, 1996. ss. 94-106 “Terbiyenin gayesi bütün devirlerde böyle müşahhas ve hakiki insanların yetiştirilmesi olmuştur. Emile Durkheim “Terbiye ergin nesillerin içtimai hayata hazır olmayanlar üzerine yaptığı tesirdir” dediği zaman bundan anlaşılması lazım gelen mana şudur: Henüz ne millet, ne meslek, ne aile adamı olmayan aceminin, onlar tarafından böyle olmaya hazırlanmasıdır. Onun için ifadeye ait bir ihtiyat olmak üzere son zamanlarda terbiyenin gayesini “müesseseleştirmek” diye tespit ediyorum”. İsmail Hakkı Baltacıoğlu. *İçtimai Mektep*, Maarif Matbaası, Ankara: 1942 ss.103

²¹³ Daha fazlası için bakınız: İsmail Hakkı Baltacıoğlu. *Sosyoloji*, Halk Kitapları, İstanbul: Sebati Basımevi, 1939

²¹⁴ İsmail Hakkı Baltacıoğlu. *Öğretmen*, İstanbul: Kültür Basımevi, 1944

oluşturacak bir okul yapısını oluşturmak temel olmalıdır. Bu bağlamda Baltacıoğlu, okulu bir üretim merkezi ve demokratik bir yapı olarak benimsemektedir.²¹⁵

Kemal Aytaç *Yeni Adam*'ın 921. sayısında Baltacıoğlu'nun eğitim ile ilgili görüşlerini şöyle anlatır:²¹⁶ “1900'ler ve 1945'ler arasında her ülkede baş gösteren bu reformcu hareket, kendi içerisinde çeşitli akımlar halinde zengin bir gelişme göstermiştir. Baltacıoğlu'nun fikirleri, hiçbir düşünürümüzde görülmeyen derecede derin ve kapsamlıdır. Bu suretle çeşitli reform modelleri geliştirilmiş ve çeşitli uygulamalara girişilmiştir. Bütün bunlar, günümüzdeki eğitim reformu çalışmalarının fikri temellerini hazırlamıştır. Bu akımların hepsinde ortak olan hususlar, şu noktalarda toplanabilir: Geleneksel eğitimi köklü bir değişimden geçirmek, çağa uygun yeni eğitim modelleri yaratmak, bu suretle de Yeni Adamlar yetiştirmek.” Aytaç, devam eder:

“İşte bu amaçlardır ki, mevcut eğitim sistemleri ve okullar tarihte hiç görülmediği bir biçimde şiddetli bir tenkitten geçirilir. Bu akımların bir diğer ortak yanı da 1918'lere kadar daha çok ferdiyetçi çizgiler taşırlarken, iki dünya savaşı arasındaki devrede, sosyal yöne daha çok ağırlık vermeleri ve bu suretle de sıhhatli bir senteze ulaşmış olmalarıdır. Bu ortak çizgileri Baltacıoğlu'nda da görmekteyiz. Diğer eğitim reformcuları gibi Baltacıoğlu da, önce, geleneksel eğitimi şiddetli bir tenkitten geçirmekte ve bunun köklü bir biçimde değiştirilmesini istemektedir. Baltacıoğlu'nun bu konuda ileri sürdüğü görüşler başlangıçta ferdiyetçi bir nitelik taşıırken, geliştirdiği içtimai mektep görüşüyle sosyal bir bileşime ulaşmıştır.”

Baltacıoğlu'nun eğitim konusundaki görüşleri esas olarak 1912-1964 yılları arasında yayınladığı eserlerinde ve sayısız makalelerinde sergilenmiştir. Bu yazılar incelendiğinde görülür ki, her birisi, onun fikri gelişiminin belirli kademelerini teşkil eder. Fakat bunlardan bazıları vardır ki, bunlar, onun fikri gelişiminin ana dönemeçlerini temsil ederler. Bu nitelikleriyle eğitim tarihimizde klasik eserler olarak kalacak nitelikte olanları, belli başlı olarak şunlardır:

- *Talim ve Terbiye'de İnkılâp* (1912)
- *İçtimai Mektep* (1933)
- *Toplu Tedris* ((1938)
- *Rüyamdaki Okullar* (1944)
- *Pedagojide İhtilâl* (1964)
- *Hayatım* (*Yeni Adam Gazetesi* 142-360. Sayılar, 1917 Eylül 1938 ile 20 Kasım 1941 yılları arası) (Kitap olarak basımı; yayına hazırlayan: Ali Y. Baltacıoğlu: 1998)

²¹⁵ Özcan Demirel. *İ. Hakkı Baltacıoğlu Yaşamı ve Hizmetleri*, Yayına Hazırlayan: A. Ferhan Oğuzkan, Türk Eğitim Derneği IV. Anma Toplantısı: 16 Ekim 1996- Ankara (ss. 3-5), Ankara: Gün Ofset, 1996. ss. 4-5

²¹⁶ Kemal Aytaç. *Yeni Adam Gazetesi*. “Baltacıoğlu'nun Eğitim Sisteminin Ana Gelişimi”, Sayı: 921 Mayıs 1978. ss. 4-8

Bu ana eserleri incelendiği zaman görülür ki, Baltacıoğlu'nun eğitimde geliştirmek istediği yenilikler, daha eserlerin başlıklarının da gösterdiği gibi “inkılâp”tan “ihtilâl”e doğru bir gelişim gösterir. Yalnız buradaki ihtilâl, günümüz ideolojilerine bağlı güdümlü ve fanatik değişimler anlamında değil, bilimsel verilere dayalı köklü değişimleri öngörmektedir. Baltacıoğlu'nun eğitimle ilgili ana eserleri olan yukarıdaki kitaplarını incelemeye geçmeden önce bu kavramları sosyolojisi açısından açıklamakta fayda vardır, öncelikle kavramların neyi ifade ettiklerini açıklayalım, daha sonra kitaplarında yer verdiği görüşlerini inceleyelim.

Daha önce de açıkladığımız gibi sosyal değişim süreci hız, nitelik ve oluş bakımında farklılıklar gösterebildiği için çeşitli adlar altında toplanabilirler. Bunlar; moda, tekâmül (evrim), inkılâp (dönüşüm), ihtilal (devrim), Rönesans (aslına dönüş), reform (ıslahat) olarak sayılabilir.²¹⁷

Moda; sosyal değişimin en hızlı biçimidir. Sabit olmayan sosyal değerler modadan fazlası ile etkilenir. Modalar sosyal temasın fazla olduğu ortamlarda ve çevrelerde kendini daha çok duyururlar. Modaların özelliği çabuk değişmesidir. Modalar sosyal tavırların teşekkülünde önemli yer tutarlar. Bu bakımdan etkileri geçici de olsa küçümsenmemelidir.

Tekâmül; sosyal değişimin gelişme ifade eden en ağır şeklidir. Birçok sosyolog gurupların belirli safhalardan geçerek ağır ağır da olsa geliştirmekte olduklarını belirtirler. İngiliz tarihçisi A. Toynbee, “İngiliz siyasal düşüncesindeki evrimin devrimden daha başarılı olduğu ilkesinde büyük bir gerçeklik payı vardır. Evrim, ya da ağır, tedrici gelişme -özellikle devlet biçiminin değişmesinde- eski düzeni birden devirip bunun yerine yeni bir rejim getirmekten çok daha güvenilir ve dengeli bir reform yoludur” diye düşünür.

İnkılâp; ihtilal kavramı ile karıştırılmamalı çünkü tekâmülün hızını az bularak gelişmeyi hızlandırmak için yapılan ve başarıya ulaştırılan sistemli, programlı ve radikal bir kadro hareketidir. Ülke idaresinin otokrasilerden demokrasilere geçişi, bir tarihi tekâmül yolu olarak görülmektedir. Herhangi bir ülkenin, bu ağır gelişimle demokrasiye geçişini beklemek yerine, bu işi planlı, programlı bir hareket durumuna dönüştürerek yetişmiş bir kadro ile gerçekleştirmeye ve gelişim sürecini hızlandırmaya inkılâp denebilir. İnkılâplar yukarıdan aşağıya doğru gerçekleşir.

İhtilâl; çeşitli sebeplerle bir milletin sosyal yapısında birbiri ile uzlaşmaz geniş kadrolar teşekkül edebilir. Milli ihtiyaçlara hal çaresi arayan kadrolar, zıt programlar etrafında toplanabilirler. Bu kadrolar, önce kamuoyunu ele geçirmek için yoğun bir fikir ve propaganda faaliyetine girişirler. Bu faaliyetler adeta kamuoyunda çatlama meydana getirecek bir seviyeye ulaşıncaya, uzlaştırıcı, barıştırmacı, denge unsurlarını bertaraf edince, zıt kadrolar programlarını bir diğerine zorla kabul ettirmeye yönelik silahlı eylemlere girişirler. Bu durum iç ve dış tahriklerle gittikçe tehlikeli bir duruma gelebilir. İhtilâller genellikle kanlı

²¹⁷ S. Ahmet Arvasi. *Eğitim Sosyolojisi*, İstanbul: Burak Yayınevi. 1995 ss.112-114

olur. Bir tarafın kesin üstünlük kurması ile başarıya ulaşır. Başarılı olamayan ihtilâller, isyan adını alır. Bu, karşı ihtilâlin başarısı demektir. Marksist sosyologlar, ihtilâllerin kaçınılmaz olduğunu sosyal değişimin vazgeçilmez bir unsuru olduğunu söyleyerek normal bir sosyal olay olarak benimsemeyi severler. Oysa ihtilâller, sosyal problemlerini çözümlenmede güçlük çeken, ilmi ve eğitsel hâl çareleri bulamayan, sosyal değişmeyi demokratik yollardan başaramayan geri kalmış ülkelerde ortaya çıkar. Bu durum o millete daha çetin ve daha büyük sosyal problemlerin doğmasına sebep olur. Ülke ihtilâller zincirine düşer, ihtilâl kendini sürekli olarak karşı ihtilâllerden korumak endişesi içinde dikta ve baskı idaresini devam ettirmek zorunda kalır.

Rönesans; “kültür emperyalizmine maruz kalan ülkelerde sosyal yapılar, kurumlar, değerler, yabancı etkilerle soysuzlaşır. Kültür ikizleşmeleri, değer çatışmaları milleti rahatsız etmeye, sosyal hayatın işleyişini bozmaya, kurumların ve değerlerin fonksiyonlarını engellemeye kadar gidebilir. Millet, yabancı kurum ve değerler karşısında kendi değerlerinin ikinci plana itilmesi sonucunda yaşama şevk ve ümidini kaybedebilir. Başka milletlerin kopyacısı olmaktan doğan şevksizlik, milletteki dinamizmayı zayıflatabilir. İşte böylece, yabancı bir kültürün esaretine giren bir milletin bir uyanış ile yeniden kendine dönmesine ve kendini bulmasına yeni bir ümit, şevk ve romantizmle kendini işleyip geliştirmesine Rönesans”²¹⁸ diyoruz.

Reform; çeşitli sebeplerle yapısı ve fonksiyonları milli ve çağdaş ihtiyaçlara cevap veremeyecek duruma gelmiş kurumların, sosyal normların ve yapıların yeniden biçimlendirilmesi demektir.

Bütünüyle ele alınırsa, Baltacıoğlu'nun eğitim sistemi kendi içerisinde “İnkılâp'tan İhtilâl'e” doğru bir seyir takip eder.²¹⁹ İlk yazdığı eseri *Talim ve Terbiye'de İnkılâp* (1912) iken eğitimle ilgili sonuncusu ise *Pedagoji'de İhtilâl*'dir.(1966) Bu kavramları eserlerinde sıkça kullanmaktadır. Şimdi Baltacıoğlu'nun eğitim konusundaki başlıca eserlerini sırasıyla inceleyelim.

²¹⁸ Ziya Gökalp “Türk Ahlakı”nda Rönesans ile ilgili şunları belirtir: “Toplumların “ümme” tipinden “millet” tipine geçerken yaşadıkları bir ara devir vardır ki; Avrupa tarihinde buna “Rönesans” denir. Osmanlı tarihinde, başlangıcı Lale Devri'ne kadar uzanabilen bu devrin adı “Tanzimat”tır. Bu çağda, toplum ümmet özelliğinden çıkmakla birlikte henüz millet durumuna girememiştir. Toplumun bu çağına verilecek en uygun ad: Fransızcada “people” sözcüğüdür ki, Türkçeye “halk” şeklinde tercüme edebiliriz. Tanzimat hareketi, Türkiye'nin İran medeniyetinden Avrupa medeniyetine geçmesi çabalarından ibarettir. Tanzimat'ın bizde meydana getirdiği en büyük zarar: Eski teknolojilerimizi kaybettirmesidir. Çinicilik, boyacılık, süsleme sanatı vb. gibi birçok becerilerimiz vardı ki; ustadan çırağa geçerek devam ediyordu.” Ziya Gökalp. *Türk Ahlakı*, “Yayınevinden”, İstanbul: Toker Yayınları, 1989 ss. 124-125 Bir defasında hocam Hüsamettin Arslan; “Rönesans diriliş, diriltmek demektir, diriltmek istedikleri ise pagan kültürdü.” demişti.

²¹⁹ Necmettin Tozlu. *İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun Eğitim Sistemi Üzerine Bir Araştırma*. İstanbul: MEB Yayınları, 1989 s. VIII

2.1. Talim ve Terbiye’de İnkılâp (1912)

Talim ve Terbiye’de İnkılâp’ın önsözünde Baltacıoğlu şöyle der: “*Talim ve Terbiye’de İnkılâp*, belirli bir devrin eseridir ve o devir için yazılmıştır. Hücumlar hiçbir kişiye yönelik değildir. Hücumları da, küçük düşürmeleri de o zamanki eğitim zihniyetindedir. Varlığının hikmeti o zihniyeti yıkmaktır.”²²⁰

Kemal Ayaç’ın yaptığı değerlendirmeye göre bu eser, yeni bir sistem geliştirmek isteyen düşünürün ilk yaptığı işi yapmak amacını taşımakta ve mevcut eğitim anlayışını tenkit etmektedir. Nedir, bu eğitim anlayışı? Karşı çıktığı bu eğitim, Baltacıoğlu’nun deyimiyle: “... okul sıralarında oturtan, kitap okutan, bilgi ezberleten, sınava hazırlayan, memurluğa imrendiren pedagoji”dir. Hâlbuki Baltacıoğlu, yaratıcı “Yeni Adam”ları yetiştirecek yeni bir eğitim sistemi getirmek istemektedir. Bu amaçla Baltacıoğlu, *Talim ve Terbiye’de İnkılâp* adlı bu eserinde, geleneksel eğitim ve öğretimin amaçlarını, vasıtalarını, okulları, öğretmen anlayışını... vb. gibi bütün konuları şiddetli bir tenkitten geçirmekte ve bu geleneksel zihniyetin yıkılmasını istemektedir. Kendisi bu eserini, daha sonraları şöyle değerlendirir: “Benim pedagoji üzerine yazdığım ilk eser, *Talim ve Terbiye’de İnkılâp*’tır... Bu kitap, her şeyden önce zamanın iskolastik, intellekçi talim ve terbiye anlayışına karşı ayaklanan bir eserdir. Onun ilk amacı, eski mahalle mektebini yıkmaktı. Bu işi başarmıştır.”

Bu eserde yıktığı eğitim anlayışının yerine koymak istediği yeni eğitim görüşü henüz belirlenmemiştir. Ama, daha sonraları *İçtimai Mektep* adlı eserde getirilecek olan yeni sistemin çekirdekleri, burada atılmıştır. Baltacıoğlu’nun kendisi, bu hususu şöyle değerlendirir: “*Talim ve Terbiye’de İnkılâp*’ın neşri, bizim memleketimizde faaliyetçilik cereyanının ilk mübeşşiri olmuştur. Bu kitap ilk defa olarak atalet (tembellik), taaddi (saldırmak), tecrit (ayırma) ve hafıza usullerine karşı isyan ediyor ve faaliyet prensibini temin ediyordu.”²²¹

Cavit Binbaşoğlu’nun saptamalarına göre *Talim ve Terbiyede İnkılâp*, yazım tekniği bakımından dipnotu ve kaynakçaya gönderme yapan, bizde ilk pedagoji kitabıdır.²²²

2.2. İçtimai Mektep (1933)

Kemal Ayaç *Yeni Adam*’da şunları yazar: “*İçtimai Mektep*, Baltacıoğlu’nun ana eseridir. Baltacıoğlu bu eserini: “...pedagojik inançlarımın kitabı odur” diyerek değerlendirir. Baltacıoğlu, birinci eseriyle yıktığı şeyin yerine, bu eseriyle yeni bir şey koymak ister. O,

²²⁰ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu. *Talim ve Terbiye’de İnkılâp*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1995

²²¹ Kemal Ayaç, *Yeni Adam Gazetesi*, “Baltacıoğlu’nun “Eğitim Sistemi”nin Ana Gelişimi”, Mayıs 1978 Sayı:921. ss.4-8

²²² İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu. *Tiyatro Nedir?*, İstanbul: Mitoş-Boyut Tiyatro Yayınları, Yayına Hazırlayanlar: Atila Alpöge- T. Yılmaz Öğüt- Ali Y. Baltacıoğlu, Nisan 2006 ss. 172

geliştirdiği “şahsiyet pedagojisi” ve “üretim pedagojisi”ne dayalı bir “İçtimai Mektep” modeli kurar.”²²³

İçtimai Mektep’in başında Baltacıoğlu şöyle der:

“İçtimai Mektep, 24 Şubat 1912’de yazılması biten ilk terbiye kitabım, Talim ve Terbiye’de İnkılab’ın vardığı tekâmül hammaddesidir. Ömrümün tecrübelerini oraya yığdım, pedagojik inançlarımın kitabı odur.”²²⁴

“Şahsiyet Pedagojisi görüşünde Baltacıoğlu, eğitimi bir teori olarak değil, bir olgu olarak ele alarak harekete geçer. Bu olguyu, psikolojik ve sosyolojik verilere dayandırarak temellendirir. Böylece de, eğitimin sosyal bir olgu olduğu sonucuna ulaşır. Buna göre eğitim, sosyal gerçekliğe bağlı, sosyal bir zorunluluktur. Sosyal gerçeklik, kendi bünyesinde hem bir birlik ve hem de bir farklılaşma gösterdiği için, eğitim de, kendi içinde şu iki ana çeşide ayrılır: Biri cemiyetlerin fertleri arasında elzem olan benzerliği temin eden umumi terbiye, diğeri aynı fertler arasında ayrılığı vücuda getiren hususi yahut mesleki terbiye. Buna göre eğitimin amacı, ferdi sosyalleştirmektir, yani ona sosyal bir kişilik kazandırmaktır. Baltacıoğlu’na göre, eğitimin bu niteliğinin dışında kalan her hareket, sosyal gerçeklik tarafından menfi bir tepki ile karşılaşır. Çünkü böyle bir durumda sosyal kişiliğe sahip insanlar değil, olsa olsa köksüzler yetiştirilmiş olur.”²²⁵

Baltacıoğlu *Talim ve Terbiye’de İnkılâp* adlı eseriyle yıkmayı hedeflediği eğitim sistemi yerine *İçtimai Mektep* adlı eseriyle de nasıl bir eğitim sistemi arzuladığını ortaya koyar.²²⁶ Baltacıoğlu, bu eğitim olgusunu *İçtimai Mektep* adlı eserinde, çalışmamızın giriş kısmında da sadece isimlerini zikrettiğimiz, şu beş ana ilke ile temellendirir:²²⁷

1. Kişilik İlkesi: Baltacıoğlu bu ilke ile, eğitimin amacının gerçek kişilikler yaratmak olduğunu kabul etmektedir. Eğitim ve öğretim, insana bir alanın bilgisini vermekle kalmamalı, o konu ile ilgili kişiliği de kazandırmalıdır. Bir misal olarak vermek gerekirse, mesela, eğitim insana sanatın bilgisini vermekle kalmamalı, onda aynı zamanda sanatkâr kişiliği de geliştirmelidir. Yahut da sosyal hayatla ilgili bilgiler kazandırmakla kalmamalı, sosyal kişilikler de kazandırmalıdır.

²²³ Kemal Aytaç, *Yeni Adam Gazetesi*, “Baltacıoğlu’nun “Eğitim Sistemi”nin Ana Gelişimi”, Mayıs 1978 Sayı:921. ss.4-8

²²⁴ İsmail Hakkı Baltacıoğlu, *İçtimai Mektep*, Ankara: Maarif Matbaası, İkinci Basım 1942 ss.1

²²⁵ Kemal Aytaç, *Yeni Adam Gazetesi*, “Baltacıoğlu’nun “Eğitim Sistemi”nin Ana Gelişimi”, Mayıs 1978 Sayı:921. ss.4-8

²²⁶ Mustafa Ergün, *İ. Hakkı Baltacıoğlu Yaşamı ve Hizmetleri*, Yayına Hazırlayan: A. Ferhan Oğuzkan, Türk Eğitim Derneği IV. Anma Toplantısı: 16 Ekim 1996- Ankara (ss. 9-18), Gün Ofset, Ankara 1996. ss. 14

²²⁷ Kemal Aytaç, *Yeni Adam Gazetesi*, “Baltacıoğlu’nun “Eğitim Sistemi”nin Ana Gelişimi”, Mayıs 1978 Sayı:921. ss.4-8

“Bir insandaki gerçek kişilikler ise, onun bir vatandaş ve bir meslek adamı olarak sergileyeceği kişiliklerdir. Eğitim insana toplum içinde en gerekli olan bu iki kişiliği kazandırmalıdır.”²²⁸

2. Ortam (Çevre) İlkesi: Bu gerçek kişilikler, Baltacıoğlu'na göre ancak gerçek ortamlar içerisinde oluşur. İster bir âlim veya ister bir bahçıvan olsun, bunlar ancak kendi gerçek ortamları içerisinde âlim ve bahçıvan kişilikleri kazanabilirler. Bu ilkedен çıkan sonuç, okulların öğrencilere kazandıracakları kişiliklerin oluşmalarına uygun düşen ortamlar halini almaları gerektiğidir.

“Eğitimin oluşturacağı kişilikler yapay ortamlarda olmaz, ancak gerçek çevre veya ortamlar içinde olur. Bu nedenle insan hem sosyal hem de mesleki bir iş çevresi içinde eğitilmelidir.”²²⁹

3. Çalışma İlkesi: Bu ilke, diğer iki ilkeyi tamamlar. Buna göre, gerçek kişilikler ancak gerçek ortamlar içerisinde ve gerçek çalışmalarla teşekkül edebilir. Bu ilkeye göre okullar, gerçek hayat dışı “suni çalışmaların” değil, gerçek hayattaki “gerçek çalışmaların” yeri olmalıdır.
4. Verim İlkesi: Bu ilke, çalışma ilkesinin ana şartını teşkil eder. Bunu, Baltacıoğlu şöyle açıklar: “Gerçek bir çalışmanın şartı gerçek bir eser, bir randıman elde etmektir. Gerçek randımandan maksat, sosyal değer taşıyan eser demektir. Terbiyenin mevzuu olan insan, gerçek bir hayat çevresinde yaşayacak, gerçek bir çalışma yapacak, fakat mutlaka gerçek bir eser verecektir.”
5. Başlatma İlkesi: Bu ilke, *İçtimai Mektep*'in ilk baskısında bir bütün olarak değil, ancak eserin her yerinde dağınık olarak yer almaktadır. İlk defa *Toplu Tedris*'de (1938) bir ana ilke olarak belirlenir ve *İçtimai Mektep*'in ikinci baskısında da beşinci ana ilke olarak yer alır. Bu ilke, okulun kısa zamanı ve dar mekânı içerisinde, çocuğu toplumun gerçek hayatına hazırlamak, yani ona gerçek kişilikler kazandırmak için yapılması zorunlu ve mümkün olanların nelerden ibaret olmasını belirleyen ilkedir. Baltacıoğlu bunu şöyle açıklar: “Çocuklara okul çevresi içerisinde yaptırılması mümkün olan hayat tecrübelerinin yekûnu “başlatma” dediğim fiili teşkil eder. Terbiye bir başlatmadır; her şey değildir. Terbiyenin vazifesi hayata hazırlamaktır; yoksa bütün hayatı yaşatmak değildir. Öyle ise pedagoji şu soruya cevap vermek zorundadır: Hangi tecrübeler, hangi şartlardır ki, terbiyenin “başlatma” fiilini teşkil eder? Bu başlatma fiili adına okul içinde kurulması zaruri olan ortam, istenilecek çalışma, alınacak verim neden ibaret olacaktır? İşte mesele budur.”

²²⁸ Mustafa Ergün. *İ. Hakkı Baltacıoğlu Yaşamı ve Hizmetleri*, Yayına Hazırlayan: A. Ferhan Oğuzkan, Türk Eğitim Derneği IV. Anma Toplantısı: 16 Ekim 1996- Ankara (ss. 9-18), Gün Ofset, Ankara 1996. ss.14

²²⁹ A.g.e. ss. 15

Bunun uygulanış şekli konusunda ise Baltacıoğlu şu genel açıklamayı yapar: “...başlatma fiilini bazı ana faaliyetler üzerinde yapmak, gerisini hayata, tecrübeye, şahsi başarıya bırakmak”

Baltacıoğlu'nun; eğitim sistemini, üzerinde temellendirdiği bu beş ilke, kendi aralarında bir bütünlük teşkil eder. Yabancı ülkelerdeki diğer çağdaş eğitim düşünürlerinin sistemleri mukayese edildiğinde görülür ki, Baltacıoğlu'nun sistemi daha derin ve kapsamlıdır. Yabancı ülkelerdeki bu düşünürler, eğitim sistemlerini, bu ilkelere benzer bir ya da birkaç ilke üzerine kurmuşlardır. Baltacıoğlu bu konuda şöyle bir değerlendirme yapar: “İçtimai Mektep prensipleri ne Türk okullarında ne de dünya okullarında tüm olarak uygulanmaktadır. Bu kadar da değil, her yerde, her okulda uygulanmakta olan eğitim prensipleri bu beş prensibin hepsi ya da en aşağı, birkaç tanesi ile zıddır. Ben bu kanaatleyim ki, dünya okulları eğitimin bu üniversal prensiplerine uygun olarak çalışmayı bilmedikleri içindir ki randımanlarını görevlerinin tersine olarak vermektedirler.”²³⁰

Baltacıoğlu *Öğretmen* adlı kitabında “Pedagoji; Dünü, Bugünü, Yarını” isimli bir yazısına yer verir. Bu yazı aslında 4 Mayıs 1939'da Ankara'da Gazi Terbiye Enstitüsü talebelerine verdiği bir konferansıdır. Burada kendi geliştirdiği “İçtimai Mektep Modeli”nin yukarıda yer alan prensiplerini sıralar ve açıklar. “İçtimai Mektep”i Baltacıoğlu'nun bizzat kendisinden öğrenelim:

Tabiaatte, yani sosyete hayatında terbiye bir fiil, bir hadise olarak vardır. İyi terbiye, kötü terbiye dediğimiz olgular kendi tabiat ve zaruretlerine uyarak meydana geliyorlar. Pedagogların yarının pedagojik keşifleri için tetkike muhtaç ve mecbur oldukları mevzu, işte bu olmakta olan terbiye mevzuudur; yoksa mide, ağaç, yahut Allah, kertenkele ve kuş hayallerinden çıkarılan a priori fikirler değil. Bu fikirler zengin, ilham edici olabilirler; öyledir de. Fakat hiçbir zaman gerçek terbiye fikri yerini tutamazlar.

Benim tavsiye ettiğim şeyleri ben kendim yaparak terbiye meselesini 5 prensip meselesi olarak alıyorum. Bu prensipler şunlardır:

- I- Şahsiyet prensibi,
- II- Muhit Prensibi,
- III- Travay Prensibi,
- IV- Randıman Prensibi,
- V- İnisyasyon Prensibi.

Şimdi size bu prensiplerden maksat ne olduğunu kısaca izah edersem, benim, pedagojinin yarınını nasıl düşündüğümü sezmiş olacaksınız. Sırasıyla bu prensiplerin tetkikine geçelim:

Şahsiyet Prensibi: Manevi üstadım olan büyük sosyolog Emile Durkheim terbiyeyi “sosyal hayata henüz elverişli olmıyan acemi neslin ergin nesil tarafından hazırlanması” diye tarif ediyor. Ben de terbiyeyi böyle tarif ediyorum. Ancak bu sosyolojik bir tariftir. Asıl pedagojik tarif bundan sonra başlar. Gerçek, sosyal hayata elverişli olan insan kimdir? Alman siyasisi Stein bu soruya kendine göre bir cevap veriyor: “Terbiye, melekeleri hep birden ve ahenkli surette tekamül ettirmektir” diyor ve bu terbiyeyi almış olan adamı ergin sayıyor. Halbuki realitede böyle adamlar görmüyoruz. Dünya kurulduğundan beri terbiye, bilakis, insanların kuvvet ve kabiliyetleri arasında bir muavenesizlik vücade getiriyor. Pedagoji manüellerine, akademik pedagoğlara göre sosyete hayatına hazırlanmış olan insan, fikri, hissi, iradi kuvvetleri inkişaf etmiş, karakter sahibi bir adamdır... Realiteye bakıyorum; ne Stein'in, ne de pedagoji manüellerinin tarif ettiği ve istediği gibi adamlara tesadüf edemiyorum. Evet, realitede bunlar yok; fakat çilingir, marangoz, asker, pilot, yüzgeç, ressam, muharrir rençber ... var. Realitenin, gerçek sosyetelerin gerçek adam, sahici adam örneği, tipi olarak tanıdıkları, hep böyle, meslek

²³⁰ Kemal Ayaç, *Yeni Adam Gazetesi*, “Baltacıoğlu'nun “Eğitim Sistemi”nin Ana Gelişimi”, Mayıs 1978 Sayı:921. ss.4-8

adamlarıdır. Sosyete muhitine intibak eden, sosyal hayat yaşayan, sosyal cidalde galip gelen hep bu meslek adamlarıdır. Fakat bütün bu adamları böyle olmıyan adamlardan, yani acemilerden ayıran mühim fark nedir? Hiç şüphe yok ki mesleki şahsiyetleridir. İnsan böyle bir mesleki şahsiyet sahibi olmadıkça, içtimaileşmiş olamıyor. Öyleyse terbiyenin gayesi acemi adamı sosyal hayata hazırlamak oluyor; bu sosyal hayata hazırlanmaktan maksat da ona mesleki bir şahsiyet kazandırmak demek oluyor. Ben işte böyle düşünerek pedagoji prensiplerimden birincisini ortaya koyuyorum: Şahsiyet prensibi! Birkaç misal vererek size şahsiyet prensibinden ne anladığımı daha açık olarak göstermiş olacağım. Bence ziraat terbiyesi vermektense maksat çiftçi yetiştirmektir. Dil terbiyesi diye mücerret bir şey düşünmüyorum, muharrir yetiştirmek anlıyorum. Benim anlayışımda bahçe terbiyesi de yoktur, bahçıvan yetiştirmek vardır. Ben artık “elişi, iş, faaliyet terbiyesi” de kabul etmiyorum. Bence resim terbiyesi, sağlık terbiyesi de yoktur. Ressam, dekoratör, hastabakıcı, hekim yetiştirmek vardır. Görüyorsunuz ya, benim kafamda sosyete hayatına hazırlamak için verilen terbiyelerin, muayyen bir mesleğin konkre şahsiyetini yaratmaktan ibaret, son derece sosyal, mürekkep ve gerçek oluşları vardır. Pedagoji sistemindeki ilk, yaratıcı mebde ve prensip işte budur.

Muhit Prensibi: J.J. Rousseau'nun tabiatla, Pestalozzi ve Frobel'in Çocuk Bahçesi'nde ve Montessori'nin Case dei Bambini'de bulunduğu insan ve terbiye muhitini ben gerçek insan sosyetesinin gerçek hayatında buluyorum. Bence terbiyenin muhiti ne herhangi ev, ne de herhangi dershanedir; bence terbiyenin muhiti toprak, deniz, hava, marangozhane, atelye, sahne, laboratuvar, gazete, matbaa, gemi... gibi herhangi fiziki yahut manevi cinsten gerçek bir yaşama çevresidir. Terbiyenin gayesini sosyal, yani mesleki bir şahsiyetin teşekkülü olarak anladıktan sonra, terbiyenin muhitini de sosyal, yani mesleki bir hayat alanı olarak anlıyorum ve kabul ediyorum. Çocuğu terbiye etmek için de onu odaya, dershaneye kitaba değil, toprak üzerine koyuyorum, denize sokuyorum, havaya yükseltiyorum, sosyete hayatına sokuyorum. İtalyan terbiyecisinin sorup da cevabını vermediği soruya işte cevabını veriyorum: İnsan yavrusunun tabii muhiti olsa olsa yine bir insan sosyetesi, bu sosyetenin gerçek meslek muhiti olabilir.

Travay Prensibi: Bu prensipten maksat şudur: Çocuk sosyal cinsten gerçek muhitin içinde seyirci durumunda kalacak değildir. Böyle bir durumun terbiyelik hiçbir değeri yoktur. Travay prensibinden maksat çocuğun gerçek sosyal faaliyete katılmasıdır. Çocuk şahsan sosyal bir mesleğin gerçek bir faaliyette bulunmalıdır. Bu gerçekliği elde etmenin mühim şartı faaliyetin gerçek bir teknikle yapılmasıdır. Benim çocuklarım İçtimai Mektep'in talebesidir. İçtimai Mektep'te yetişenler tarlada çalışanları seyretmezler, tarlada çalışırlar. İçtimai Mektep'te çocuklara hastabakıcılık okutulmaz, çocuklar ilk günlerden başlayarak ufak çapta hastabakıcı olarak yetişirler. İçtimai Mektep'te ifade, inşaat, hitabet diye bir ders yoktur; bu okulun talebesi sık sık müsamereler yapar, bir publik karşısında söz söyler, nutuk söyler ve irticalen temsiller verirler. Sözün kısıtı; benim anladığım ve istediğim gibi okulda öğrencilerin, yetiştiricilerin elinde çapa, tüfek, sargı, çekiç törpü ve direksiyon vardır. Onlar gerçek yapıcılar ve yaratıcılardır. Travay prensibinin ikinci mühim elemanı gerçek bir teknik olduğunu söylemiştim. Ben kağıttan fener, içine su konmaz vazo, tenekeden bel ve kürek yaptırmanın; benim yaptığım işler gerçek, kullanılır şeylerdir. İşte travay prensibi dediğim şey budur. Benim sistemimde travay fikri hem bütün bir sosyal vazife faaliyeti fikri, hem de bütün ve gerçek bir teknik ve alet fikri taşır.

Randıman Prensibi: Bu prensipten maksat şudur: Çocuğu Dewey, Decroly ve Montessori okullarında olduğu gibi faal bir tarzda yetiştiriyoruz. Çocuk keçe, kutu yapıyor, arı tavuk ve çiçek yetiştiriyor. Fakat bunları ne giyiyor, ne yiyor ne de satıyor. Demek ki bu işlerin ekonomik reaksiyonlarını almıyor. Böyle olduğu için çocuk işi ile sosyeteye bağlanamıyor, çocuğun travayı psişik faaliyetle sosyal ve ekonomik zaruretler arasında, askıda kalıyor. Bu durum gerçek hayatın isteklerine hiç de uygun değildir. Bence çocuğun faaliyeti, işçiliği herhangi olmamalı, gerçek ve ekonomik bir faaliyet olmalıdır. Burada “ekonomik” sıfatını en geniş manasında alınız. Terbiye adına yapılan her iş sosyal bir randıman vermelidir. İşte, faaliyette, tecrübede bu randıman yoksa onlar iğreti, yalancı demektir. Çocuk gerçek bir hayata alışacaktır. Öyleyse bütün bahçe terbiyesinin eseri yenabilir, satılabilir, piyasaya göre mal edilebilir şeyler, sağlık terbiyesinin eseri sağ vücutlu, temiz, açık havada yaşar, hareket edici, sporcu insanlar olacaktır.

İnisiyasyon Prensibi: İnisiyasyon, acemi insanı bir işe başlatma demektir. Bu inisiyasyondan yalnız bu lügat manasını anlamıyorum; ona daha hususi bir mana veriyorum: Çocuğa sosyal bir şahsiyet kazandırmak için ilk önce ona yaptıracağımız ana travaylar nelerden ibarettir? Bir de bu çocuktan aynı maksatla istiyeceğimiz sosyal randımanlar nelerden ibarettir? İşte böyle düşünerek terbiyenin vazifesini asıl hayatın devamlı tesirlerinden ayırıyorum. Terbiye her şey değildir, yalnız bir şeydir. Terbiye çocuğa sosyal adamın bütün itiyatlarını kazandıramaz; sosyal hayata yalnız başlatır. Bu inisiyasyon mevzularına “terbiyenin ümanitesi, insanıyatı” diyebiliriz. Bence ziraat terbiyesinin inisiyasyonu bellemek, dikmek, budamaktır. Bence nutuk ve hitabet terbiyesinin inisiyasyonu irticaldir. Bence marangozluk terbiyesinin inisiyasyonu rendelemek ve diş çamaktır ve hep buna göre.

*Talim ve Terbiyede İnkılap'da rüşeym halinde yaşıyan Umumi Pedagoji, Hususi Tedris Usulleri, İçtimai Mektep ve Toplu Tedris adlı kitaplarımda bütün vüzhunu bulan ve gitgide tatbikata sarkan, hatta umumi ve resmi okullarda, gerçi bir bütün halinde değil, parça parça da olsa, tatbikata geçen fikirlerimin kısaltılmış ifadesi bundan ibarettir.*²³¹

Baltacıoğlu'nun yine *Öğretmen* isimli kitabında “Okulun Dört Derdi” başlıklı bir yazısı bulunmaktadır. Okullarda problem olarak gördüklerini belirtir ve bunlara çözüm önerilerini sıralar:

Çocuklarımızda okul, ders, çalışma sevgisi yerine bunların iğrentisi var. Devamsızlık, tembellik, kopyecilik, sınıftan dönme, ciddi bir şey okumayıp yalnız següzeşt ve cinaî roman okumak ve hasta bir spor ve film iptilası... hep bu bilgisizliğin, bu bağısızlığın sonuçlarıdır. Bu işin üzerinde durmak gerek.

Okullarıma yoksulu oldukları psikolojik ve pedagojik karakteri vermek için ne yapmalıyız? Önce okullarımızın dertlerini görelim, sonra bu dertlerin devasını prensipler şeklinde söyleyelim.

Burada size anlatacağım şeyler mutlaka doğrudur, iyidir, güzeldir demiyorum. Yalnız bu düşünceler, bu istekler benimdir, benim denemelerimin doğurduğu, inandırdığı şeylerdir diyorum. Bunların üzerinde siz de durun, düşünün.

Birinci Sebep: Çocuklara verdiğimiz bilginin sayısı, çoktur, fazladır. Okul her şeyi öğretmek için açılmış bir yer değildir; yalnız bir takım şeyleri öğretmek içindir. İlk, orta, üst okul değil, yüksek okul, üniversite bile her bilgiyi veremez; bir takım bilgileri verebilir. Okul “bir öğrenme yeri” olmaktan daha çok “öğrenme yolunu öğrenme yeridir.”

Birinci Prensip: Programları ayıklamak gerektir. Birçok bilgiler vardır ki bunların bilinmeleri gerekli değildir. Bunları atmalı. Birçok bilgiler vardır ki bunlar daha yüksek okullarda öğrenilebilir. Bunları da atmalı. Birçok bilgiler de vardır ki öğrenmek için çevre, alet, resim gibi tabii yaraçlar yoktur. Bunları da atmalı. Birçok bilgiler de vardır ki nasıl öğretilirse öğretilsin bir zaman sonra mutlaka unutulacaktır. Bunları dahi atmalı. Bu işin sonunda programlar hafiflemiş olur.

İkinci Sebep: Okullarda bilgiyi öğretmek yerine bilgiyi okutmak işini yapıyoruz. Bir dans hocası düşünelim ki dansı öğretecek yerde okutuyor. Bu adam dans denilen işi bilmeyene öğretebilir mi? Matematik, coğrafya, dil ... için de böyle. Bunlar okutmakla öğretilemez. Kitap her şeyi yalnız başına öğretmek için temelli bir vasıta değildir; yalnız bazı şeyleri, o da kendine göre, öğretmek bir vasıttır. O kadar işte!

İkinci Prensip: Ezberlemek yerine öğrenmek anlamak yerine ise yapmak eylemi koymalıdır. Gerçek bilginin alameti güçlülük ve yapıcılıktır. Bu prensibi bir kere ele alınca çocuklara ve gençlere neler öğreteceğimizi değil, neler yaptırmak zorunda olduğumuzu düşünürüz. Hangi bilgileri ezberleyene değil, hangi bilgileri öğrenene değil, belki ve yalnız hangi iktidarı kazanana tahsil görmüş diyebiliriz? İşte düğüm budur. Okulların amacı bilgi olmayıp güçtür. Kaldı ki yapan bilir de.

Üçüncü Sebep: Talebeyi dinlemeye, ezberlemeye zorluyoruz da çalışmaya, bilgiyi kendine kazandırmaya alıştıramıyoruz. Bu işin sonu ne oluyor? Ezberciler ezberleyip sınıf geçiyorlar, ezberliyemeyenler de sınıftan dönüyorlar.

Üçüncü Prensip: İmtihanlar bir “kabir sualı” halinden çıkmalı, bir “iktidar denemesi” haline gelmelidir. “Bilen” ile “bilmeyen” çok defa bir gibidir de “yapabilen” ile “yapamıyan” asla bir değildir.

Dördüncü Sebep: İmtihan usullerimiz. İnsan her sorulan soruya birden cevap veremez. Hele imtihan denilen cendere şartları içinde. İmtihanda talebenin bilgisinden önce binbir tesadüf, engeller rol oynar. Onun için dünyanın her yerinde imtihan bir hak işi olmayıp bir tesadüf, şans işi olarak belirir. Bunun sonu talihlilerin kazanması, talihsizlerin kaybetmesidir.

Dördüncü Prensip: Ehliyeti doğru olarak ölçmeye değil, talebenin tarihini denemeye yarayan bugünkü antipsikolojik ve antipedagojik imtihan şekli yerine psikolojik ve pedagojik bir deneme usulü: imtihan yerine şahsi travay.

Maarifimizin ve başka ülkeler maariflerinin derdi bu dört derttir işte. Bu şartlar içinde ve ezberci olmıyan, ancak anladığını denediğini öğrenebilen çocukların ve gençlerin başarması imkansızdır.

Benim bu görüşlerim ve öğütlerim pedagoji işleri ile yakından ilgili olmıyanlara deli saçması gibi gelir. Fakat acaba öyle mi? Burada söylediğim şeyleri otuz yıl önce Şemsülmekâtip'te tatbik ettim ve başarılar elde ettim. O tarihte Şemsülmekâtip'te talebem olanlar arasında şimdi sürünen kim vardır?

²³¹ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu. *Öğretmen*, Kültür Basımevi. Üçüncü bin. 1944 ss.95-101

“Amma efendim, Avrupa okulları sizin dediğiniz şeyleri yapıyorlar mı?” Acanım benim söylediklerimin Avrupa okulları ile bir münasebeti yok ki. Bu söylediklerime benzer şeyleri yalnız William James, Dewey, Decroly, Montessori gibi büyük pedagogların ölmeyecek olan fikirlerinde bulursunuz. Daha coşkun bir kaynak arıyorsanız, Rousseau'ya kadar çıkmalısınız.

Göz göre neden Avrupa'nın pedagoji göreneklerine takılıp kalalım. Neden Avrupa'nın pedagoji geleneklerinden yararlanmayalım? Gerçeğe yaklaşmak kötü bir iş midir? 21 Ekim'in 1943 (Ekim)²³²

Baltacıoğlu, öğrencilerin gerçek dünyayla bağ kurmasını önemli bulur ve üretici eğitim anlayışını şöyle dile getirir: “Öğrenciye jimnastik öğretiyorsunuz, güzel; fakat köyden köye saatlerce yürümeyi de öğretiniz. Öğrenciye edebiyat okutuyorsunuz, fakat bu gençlerin en çok muhtaç oldukları şey, halka hitap etmek, söylev vermek, konferans vermektir. Bu öğrenci bitkilerin yasaları ve fizyolojisiyle uğraşüyor; ama, yarın yapacakları işler, aşlamak, budamak, daldırmak, tohum seçmektir. Öğretmen Okulu öğrencisi kitaba değil, hayatın gerçek işlerine hazırlanmalı, yetiştirilmelidir.”²³³

“1912 yılında Arap harfleriyle basılan *Talim ve Terbiye'de İnkılâp* adlı eserinden 1960'larda basılan *Pedagoji'de İhtilâl*'e uzanan ve devam eden eğitimle geçen bir ömürde Baltacıoğlu pedagoji alanında uluslar arası bir otorite olarak tanınmaya niçin ve nasıl hak kazanmıştır?” sorusunu, Kemal Aytaç *Yeni Adam*'ın 921. sayısında; “Baltacıoğlu, eğitimi böyle derinliğine ve kapsamlı olarak temellendirmesi ve yeni bir sentez ortaya çıkarması, ona haklı olarak dünya ölçüsünde büyük bir eğitim filozofu olma niteliğini kazandırmıştır.” diyerek cevaplandırır.

Baltacıoğlu bu ana eserinin dördüncü bölümünde, “İçtimai Mektep” adlı yeni okul modelinin içyapısı ile ilgili açıklamalarda bulunur. Bu okul, eğitimin beş ana ilkesinin mümkün olduğu ölçüde uygulandığı yeni bir okuldur. Burada, o, bu okulun bünyesini ve taşıdığı nitelikleri ayrıntılarına varıncaya kadar açıklamaya çalışır. İçtimai mektebin iç yapısı ile ilgili özellikleri kabaca şu iki ana grupta toplamak mümkündür: 1. Üretim okuludur, 2. Demokratik okuldur.

Bu ana nitelikleriyle o, mevcut okul modellerinden tamamen farklıdır. Hatta bu farklılık, aralarındaki tam bir zıddiyete kadar ulaşır. “İçtimai Mektep” adlı bu yeni okul, ana hatları içerisinde, geleneksel yıllık sınıflar sisteminin, ders saatlerinin, geleneksel öğretim programlarının, öğretim metotlarının, mesela kitaba bağlı öğretimin, ezberciliğin, ceza ve baskıların... vb. gibi şeylerin hepsinin kaldırıldığı bir okuldur. Bunların yerine, “gerçek faaliyetin” ve “gerçek hayatın” geçirildiği bir okuldur.²³⁴

²³² A.g.e. ss. 67-70

²³³ Ali Baltacıoğlu. *İ. Hakkı Baltacıoğlu Yaşamı ve Hizmetleri*, Yayına Hazırlayan: A. Ferhan Oğuzkan, Türk Eğitim Derneği IV. Anma Toplantısı: 16 Ekim 1996- Ankara (ss. 35-50), Ankara: Gün Ofset, 1996. ss.36-37

²³⁴ Kemal Aytaç, *Yeni Adam Gazetesi*, “Baltacıoğlu'nun “Eğitim Sistemi”nin Ana Gelişimi”, Mayıs 1978 Sayı:921. ss.4-8 “John Dewey'in “Demokratik Eğitim” kavramını yeri gelmişken belirtmekte fayda var, fakat bu konuya çalışmamızın bir sonraki “eğitim tartışmaları” bölümünde yer verilecektir. “Fakat özgürleştirici eğitimden söz edebilmek, eğitimin toplumsal ilişkilerin yeniden üretiminde oynadığı rolün yanında bir çelişki ve çatışma alanı olarak görülmesi ile mümkündür. Bu yaklaşım, 1930'lu yıllarda Cumhuriyet rejiminin

Baltacıoğlu'nun çeşitli biçimlerde ifade ettiği eğitim teorisi, şu üç ana ilke ile özetlenebilir: Çocuğa yaşayan toplum değerlerini özümleterek onun toplumsal bir kişilik oluşturmasını sağlamak, ulusal gerçekleri ve sorunları iyi anlamasına, bu sorunlara ilgi duymasına yardımcı olmak ve içinde ulusuna, yurduna sevgi, bağlılık, hizmet isteği uyandırmak son olarak da çocuğa bir meslek kişiliği kazandırmak. Eğitimin amacı, toplumsal, yapıcı, yaratıcı insan yetiştirmektir.²³⁵

Baltacıoğlu geliştirdiği “İçtimai Mektep” modelini, “Köy Enstitüsü” denemeleri ile mukayese ederek şu değerlendirmeyi yapar:

“Benim İçtimai Mektep'teki davam ne idi? Sınıfları, saatleri, programları, ezberi, kelime bilgisini kaldırarak bunların yerine işlerliği, sosyal, gerçek çalışmayı koymak idi. Köy Enstitüleri bu devrimi iyice kavrayamadılar. Bugünkü ortaokulu aldılar, sanat okulunu da aldılar ve birbirine yapıştırdılar! Tanzimat ikiciliği Cumhuriyet devrimine kadar süre geldi.”²³⁶

Bu ikilik, içtimai mektepte aşılmıştır. Bunda “birlik” ilkesi esastır. Baltacıoğlu bu hususu şöyle açıklar: “İçtimai Mektep'te nazari ders, ameli ders diye iki türlü ders, ikilik yoktur. Yalnız istihsal (üretim) vardır. Nazarisi de, amelisi de onun içindedir.”

Bu okul modeli aralarındaki ayrılıklara rağmen, belirli noktalarda Blonski'nin (1884-1941) “üretim okulu” modeliyle benzerlik göstermektedir.²³⁷

Baltacıoğlu *İçtimai Mektep*'te; “Akliyecilerin terbiye muhitleri dershanedir; vasıtaları söz, kitap, resim ve tecrübe teşhirleridir. Buna mukabil İçtimai Mektep imalathane, tarla, demirhane, sahne, okul, köy, şehir, millet ve insaniyet vb. hayatı gibi gerçek cemiyet muhitlerini koyuyor... Hulasa, İçtimai Mektep'te muhit bir meslek muhiti, teknik bir meslek tekniği, gaye ise bir meslek adamı gayesidir... Artık tamamıyla anlaşılmalı ki İçtimai Mektep teşkilatıyla yapmak istediğim şey, biricik mürebbi olan gerçek hayatı okulda yaşatmaktır. Bu da okul cemiyetinin tenzilatsız ve tavizatsız hayatından başka bir şey değildir.” der.²³⁸

Baltacıoğlu, yazınsal ürünlerinin tümünde, “İçtimai Mektep” ilkelerini sistemli bir biçimde işlemiş ve değerlendirmiştir. Bu beş temel ilke; *Batak* adlı romanında, iki insanın sevgi-aşk-ülkü olguları üzerine inşa edilmiş; *Halkın Evi* adlı kitabında Halkevleri'nin yeniden

ihtiyaçlarına cevap vermek üzere kurulmuş olan ve bazı açılardan tek-parti rejiminin baskıcı unsurlarını taşıdığı öne sürülen Köy Enstitüleri'ni özgürleştirici eğitimin bir örneği olarak nitelemeyi olanaklı kılmaktadır. Bunlar, kırsal kesimdeki eğitim sorununu çözmek, tarımsal üretimi iyileştirmek ve artırmak, köyü ve köylüyü modernleştirerek ulusal kalkınmayı sağlamak, Cumhuriyet rejimini ve ilkelerini halka yayacak ve benimsetecek unsurları yetiştirmek ve yeni kurulan ulus-devletin modern, laik yurttaşlarını yetiştirme sürecine katkıda bulunmak olarak özetlenebilir.” Nuran Aytemur Sağıroğlu, *Amme İdaresi Dergisi*, “Özgürleştirici Eğitim Arayışları: Köy Enstitüleri ve Eleştirel Pedagoji Okulu”, Cilt 46, Sayı 1, Mart 2013, s. 81-98

²³⁵ Sevda Şener. *İ. Hakkı Baltacıoğlu Yaşamı ve Hizmetleri*, Yayına Hazırlayan: A. Ferhan Oğuzkan, Türk Eğitim Derneği IV. Anma Toplantısı: 16 Ekim 1996- Ankara (ss. 63-76), Ankara: Gün Ofset, 1996. ss. 66-67

²³⁶ Kemal Aytaç, *Yeni Adam Gazetesi*, “Baltacıoğlu'nun “Eğitim Sistemi”nin Ana Gelişimi”, Mayıs 1978 Sayı:921. ss.4-8

²³⁷ A.g.e. Blonski'nin “üretim okulu” hakkında daha fazla bilgi için bakınız: Necmettin Tozlu. “Üretim Okulu Akımı”, *İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun Eğitim Sistemi Üzerine Bir Araştırma*, İstanbul: MEB Yayınları, 1989 s. 204-210

²³⁸ İsmail Hakkı Baltacıoğlu. *İçtimai Mektep*, İstanbul:1942 ss.314 ve 320 ve 336

yapılandırılmasına yön vermiş; *Atatürk* adlı biyografik eserinde “Büyük Adam Sosyolojisi”ni oluşturan koşulların araştırılmasında kullanılmıştır.²³⁹ Halkı eğitmek için *Halkın Evi, Türk’e Doğru ve Batı’ya Doğru* adlı eserlerini yazan, Baltacıoğlu bir ulusun hayatında “din, dil ve sanat”ın oynadığı rol üzerinde çok durmuştur. *Batiya Doğru* adlı eserinde “Büyük uluslar nüfusu en çok olanlar, endüstrisi en kuvvetli olanlar, hatta en büyük istila ordularını hazırlayabilenler değildir. Büyük milletler büyük şefler çıkarabilenlerdir” der.²⁴⁰

2.3. Toplu Tedris (1938)

“Baltacıoğlu bu eserinde İctimai Mektep ilkelerini, ilkokul programına uygular. Böylece bu ilkeler, uygulama yönünden daha da açıklığa kavuşturulur. Bu eserin diğer bir önemli yönü de İctimai Mektebin beşinci ilkesi olan verim ilkesinin, burada, müstakil bir ana ilke olarak açıklık kazanmış olmasıdır.”²⁴¹

Baltacıoğlu *Toplu Tedris*’te “Medeni adam gazete okur” der.²⁴²

Toplu Tedris’te; eğitimde kullanılacak prensipler ve metodların hangileri olduğu belirtilmiş ve bunlar bir bir açıklanmıştır. Hangi derslerin nasıl sevdireceği, okulda yapılacak toplumsal çalışmaların neler olduğu bilgisine yer verilmiş ve bunların nasıl oluşturulacağı ve yapılacağı anlatılmıştır.

2.4. Rüyamdaki Okullar (1944)

Bu eser yazı biçimi açısından dünya eğitim klasikleri arasında kendine has bir örnek teşkil eder. Baltacıoğlu bu kitabında içtimai mektebin uygulama şekillerini, rüyalarında gördüğü bir şeylermiş gibi anlatır. Böylece onun düşünür yönü ve sanatkâr yönü bu eserinde birleştirilmiş olur. Bu hususu şöyle açıklar: “Ruhumuzun garip bir ihtiyacı: düşündüğümüz, inandığımız şeyleri aklın diliyle anlatamadığımız zaman akıl dilini bırakıp sanat dilini kullanmaya başlarız... Bana bu rüya kitabını yazdıran sebep, işte böyle bir ruh durumudur... Bu rüyalarımı dikkatle okursanız *İctimai Mektep* ve *Toplu Tedris* adlı eserlerimde müdafaasını yaptığım terbiye ve tekâmül anlayışımın en şahıslandırılmış anlatışını bulacaksınız.” Kitapta yedi rüya anlatılmaktadır.²⁴³

²³⁹ Ali Baltacıoğlu. *İ. Hakkı Baltacıoğlu Yaşamı ve Hizmetleri*, Yayına Hazırlayan: A. Ferhan Oğuzkan, Türk Eğitim Derneği IV. Anma Toplantısı: 16 Ekim 1996- Ankara (ss. 35-50), Ankara: Gün Ofset, 1996 ss.46 Ayrıca bakınız: İsmail Hakkı Baltacıoğlu. *Yeni Adam*, “Büyük Adamlar”, sayı: 254, 9 Teşrinisani 1939 ss. 9

²⁴⁰ İsmail Hakkı Baltacıoğlu. *Batiya Doğru*, Basan ve Yayan: Yeni Adam, İstanbul: Sebat Basımevi. 1945 ss. 163

²⁴¹ Kemal Aytaç. *Yeni Adam*, “Baltacıoğlu’nun “Eğitim Sistemi”nin Ana Gelişimi”, Mayıs 1978 Sayı:921. ss.4-8

²⁴² İsmail Hakkı Baltacıoğlu. *Toplu Tedris*, İstanbul: Sebat Basımevi, 1938 ss. 89

²⁴³ Kemal Aytaç. *Yeni Adam*, “Baltacıoğlu’nun “Eğitim Sistemi”nin Ana Gelişimi”, Mayıs 1978 Sayı:921. ss.4-8 Rüyamdaki okullar hakkında daha fazlası için bakınız: Ümit Bavagra. *İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu’nda Bir Eğitim Modeli: Rüyamdaki Okullar*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk

2.5. Pedagojide İhtilal (1964)

Baltacıoğlu'nun "İçtimai Mektep" görüşünü son defa toplu olarak ele aldığı bir eserdir. O, bu görüşlerine bu eserde daha da açıklık kazandırmaktadır. Diğer yandan bu eser, özellikle *Türk'e Doğru* (1942-1943) adlı eseriyle geliştirdiği "milliyet ve kültür tezleri" ile "pedagoji tezi"nin bir sentezini teşkil etmesi bakımından önemlidir. Bu sentez eserin önsözünde şöyle dile getirilir: "Benim aradığım pedagoji ne Tanzimat pedagojisi, ne Meşrutiyet pedagojisi ve ne de Cumhuriyet pedagojisidir. Benim aradığım pedagoji, atom devrine yakışan yaratıcı insanı, yaratıcı Türk'ü yetiştiren yaratıcı pedagojidir."

Bu eser *İçtimai Mektep*'le mukayese edilirse daha sistemli, fikirler daha açıktır.²⁴⁴

Bu kitabı niçin yazıyorum diye sorarak başladığı yazısında Baltacıoğlu'nun; 1934'te *Yeni Adam*'ın ilk sayısına yazdığı başyazıda şu satırlar vardır:

"Türkiye yaşayışının her yönünde büyük değişiklikler yaptı. Bu işte en yüksek yaratma gücünü gösterdi. Bütün bunlar Türklere yepyeni bir vazife yüklüyor: Yarını omuzları üzerinde taşıyabilecek kadar sağlam bir gençlik yetiştirme vazifesi! Bu vazife nasıl yapılabilir? Eski terbiye fikirlerini, usullerini, yerlerini unutarak, değiştirerek, atarak, yepyeni usuller kullanarak, yepyeni insanlar yetiştirerek..."

1912'de Talim ve Terbiye'de İnkılâp adlı pedagoji eserimi yayınlıyorum. Bu kitapta yaygın bir halde bulunan düşüncelerimi 1931'de İçtimai Mektep adlı kitabımda sistemli bir oluşa getiriyorum. Bununla da kalmıyorum, 1933'te yayınladığım Rüyamdaki Okullar adlı kitabımda bu düşünceleri romanlaştırıyorum. Herkes anlasın, herkes merak etsin diye.

Şimdiye kadar ortaya koyduğum tezlerin arasında üç tanesi vardır ki ya hiç anlaşılmamış, ya da benim anladığımdan başka türlü anlaşılmıştır. Bu tezlerden biri tiyatro tezidir. İkincisi milliyet tezi, üçüncüsü de bu pedagoji tezidir. Meğer Devinat ne kadar haklı imiş.

*Tanzimat'tan bu yana, açtığımız okullara, çizdiğimiz programlara, okuttuğumuz kitaplara, kullandığımız usullere bakın. Biz, bir türlü pedagoji anlıyoruz, o da okul sıralarında oturan, kitap okutan, bilgi ezberleten, imtihana, sınava hazırlayan, memurluğa imrendiren pedagoji! Benim aradığım pedagoji ne Tanzimat pedagojisi, ne Meşrutiyet pedagojisi ve ne de Cumhuriyet pedagojisidir. Benim aradığım pedagoji, atom devrine yakışan yaratıcı insanı, yaratıcı Türk'ü yetiştiren yaratıcı pedagojidir. Pedagojide İhtilal, pedagoji tezimin nasıl uygulanacağını gösteriyor. Bu kitabım ötekilerin bir devamıdır."*²⁴⁵

*"İlkokullarda yapılacak olan öyle bir teknik devrimdir ki, yazmakla, söylemekle anlatılmaz. Bu devrim her cismi, biçimi, rengi, canı, ruhu olan şey gibi soyut dille tarif edilemez. Bu devrimin tatbikatı tekniktir. Teknik değişiklikleri yalnız teknikçiler yapabilir, edebiyatçılar, hatipler değil. Yapılacak iş, on, onbeş okulu alıp, dava sahibi, tez sahibi, proje sahibi eğitimcilere vermek, onların yaptıklarını gözle görmek, sonra en çok başarılıları bütün okullarda uygulamak. Böylece Türkiye'yi kalkındıracak yeni Türk İlkokulu tipine kavuşmak."*²⁴⁶

Baltacıoğlu'nun eğitime olan pozitivist yaklaşımı bu satırlarda oldukça hissedilir. Ancak o bu yaklaşımında bir milletin yeniden yükselişini görüyordu. Son söz olarak ise kitabının sonuna şunları eklemiştir:

*İnsanı tanımak, insana değerini vermek, işte ulusça kalkınmanın büyük sırrı! Şeytanın en büyük günahı kıskançlığıdır. Allah'ın buyruğuna karşı gelmiş, Adem'e secde etmemiştir. Çünkü Adem'i kıskanmıştı. Ben bu eserde yıktıklarımı yıkmak için yıkmadım. Yerlerine daha doğrularını, daha iyilerini, daha güzellerini koymak için yıktım."*²⁴⁷

Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Kutsi Kahveci, 2016

²⁴⁴ Kemal Aytaç, *Yeni Adam Gazetesi*, "Baltacıoğlu'nun "Eğitim Sistemi"nin Ana Gelişimi", Mayıs 1978 Sayı:921. ss.4-8

²⁴⁵ İsmail Hakkı Baltacıoğlu. *Pedagojide İhtilal*, İstanbul:1964 ss. 5-6

²⁴⁶ A.g.e. ss. 52-53

²⁴⁷ A.g.e. ss. 139

2.6. Hayatım²⁴⁸

Baltacıoğlu'nun *Yeni Adam* gazetesinde *Hayatım* başlığı altında yayınladığı bu yazılar, bir bütün olarak, mesela J.J. Rousseau'nun *İtiraflar*'ı ile mukayese edilebilir. Onun fikri gelişimini anlamak için bu yazıları incelemek bir zorunluluk teşkil eder. Bu yazılar Ali Y. Baltacıoğlu tarafından yayına hazırlanarak aynı isimle 1998 yılında kitap olarak basılmıştır. Baltacıoğlu'nu anlamak için ayrıca Tuna Baltacıoğlu tarafından hazırlanan *Yeni Adam Günleri ve Çağdaş Eğitim Üzerine* de okunmalıdır.

Baltacıoğlu fikirlerini yaymak, görüşlerini anlatabilmek için kitabı bir araç olarak kullanmış; bu nedenle roman, öykü, piyes, eğitici-öğretici-psikolojik eserler yazmıştır. Kuran'ı Türkçeleştirmiş, Tanrı kavramına açıklık getirmeye çalışmış, yaşadığı dönemin belirlediği toplumsal ülküyü *Türke Doğru, Batıya Doğru* yapıtlarında anlatmıştır.²⁴⁹

“Baltacıoğlu ne Marksist'ti ne de sosyalist. Ömrü boyunca Durkheim sosyolojisine inanmış bir bilim adamıydı. Bunun sonucu olarak da bireyci değil, toplumcu idi.”²⁵⁰ “Eğitim konusundaki görüşleri inkılâptan başlayıp ihtilal ile sona eren Baltacıoğlu, eserlerinde, okuduklarını değil kendi düşündüklerini söylemiştir. Kendine özgü olan bu düşüncelerindeki derinlik, kapsamlılık ve orijinallik, onun, çağdaşı olan bütün diğer eğitim düşünürleri ile rahatça boy ölçüşebilecek bir duruma sahip olmasını sağlamaktadır.”²⁵¹

“İçtimai Mektep” anlayışı İ. Hakkı Baltacıoğlu'nun kendisinin geliştirdiği ve aynı isimle kitaplaştırdığı eğitim tezidir. İçtimai mektep düşüncesinde esas olan, kültür ve uygulama derslerinin ayrı olmaları değil, belli bir içtimai faaliyet çerçevesinde kültür ve işin aynı anda verilmesidir. Topluma gerçek adamlar, meslektaşlar, derece derece mütehasıslar yetiştirmek, bunun için gerçek bir faaliyet ortamı hazırlamak, gerçek faaliyetlere imkân tanımak ve yaptırmak, bunları gerçek travay şartlarına uygun olarak yapmak; nihayetinde bunlardan sonuç almak, söz konusu içtimai mektebin prensipleridir. İçtimai mektebin orijinalitesini “Okul okul için değil, okul cemiyet içindir.” fikri oluşturur. Bunun yanında bilgi verme işlevi görmekten ziyade gerçek anlamda bir topluluk demek olan okul, öğrenciye hem bireysel hem de grup anlamında teşebbüs ve cesaret aşılayandır.

Baltacıoğlu'nun eserlerinde ortak tema, eğitimi bireycilikten kurtarıp ona sosyal nitelik vermektir. Baltacıoğlu'na göre eğitim teorik olmaktan kurtulmalı, işbaşında olgunlaştırılmalıdır... Baltacıoğlu'nun bu düşünceleri yıllar sonra, ortaokul ile sanat ve tarım

²⁴⁸ *Yeni Adam Gazetesi* 142-360. Sayılar, 1917 Eylül 1938 ile 20 Kasım 1941 yılları arası. Kitap olarak basımı; yayına hazırlayan: Ali Y. Baltacıoğlu: 1998

²⁴⁹ Nazif Karaçam. *Yeni Adam Gazetesi*, “Düşün Adamı Baltacıoğlu ve Pedagojide İhtilal.” Sayı: 921 Mayıs 1978. ss. 61

²⁵⁰ Hüsamettin Bozok. *Yeni Adam Gazetesi*, “Bir Defter Kapanırken”, Sayı: 921 Mayıs 1978. ss. 60

²⁵¹ Kemal Aytaç. *Yeni Adam Gazetesi*, “Baltacıoğlu'nun Eğitim Sisteminin Ana Gelişimi”, Sayı: 921 Mayıs 1978. ss. 4-8

okullarının karışımı durumunda olan Köy Enstitülerinde bir nevi/eksik olarak gerçekleşmiştir.²⁵²

“Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyetinde Avrupa medeniyetinin bir ideal olarak benimsenmesinin ardından Avrupa pedagojisi de örnek bir pedagoji olarak alınmıştır. Ancak burada sorulması gereken soru, bir ideal olarak alınan Avrupa pedagojisinden ne anlaşıldığı ve ne anlaşılması gerektiğidir. Örneğin, Baltacıoğlu başlangıçta temel olarak alınan örnek pedagojinin François Rabealis’in realist pedagojisi mi, Montaigne’nin idealist pedagojisi mi; yoksa Gabriel Compayre’nin skolastik pedagojisi mi olduğu konusunda bir netlik olmadığı kanaatindedir.

Burada yazarın eğitime yüklemiş olduğu kültürü yüklenme ve taşımaya dair görüşünü hatırlamamız gerekir ki aynı konuda Gökalp’in Medeniyet itibariyle... Avrupalıların mukallidi olabiliriz; fakat hars hususunda hiçbir milletin mukallidi olmamalıyız! sözüne binaen *Yeni Adam*, milli eğitimin gereğinden bahseder. Şu halde milli eğitim:

- a) İçinde yaşanılan toplumun değerlerini (kültür) vererek
- b) Teknik kuralları(medeniyet) vererek,

yapılabilir ki gazeteye göre bunlardan birincisi eğitim, ikincisi de öğretim olabilir. Bu durumda farklı oluşumları/ yapılanmaları içermesi sebebiyle Avrupa pedagojisi anlamındaki niteleme bir hata, onun örnek alınması ise bir diğer hatadır. Burada taklit edilen ‘Avrupa Pedagojisi’ anlayışının eleştirilmesinin bir diğer nedeni de, bu fikrin pratiğe indirgenemez oluşudur. Bu sorunlara karşın yeni Türk eğitiminde millilik ve pratiğe geçebilme/ulaşabilme anlamında atılan ilk adımın burada eğitmen kursları olduğu vurgulanır. Köy enstitüleri de eğitim kurslarını tamamlamada atılan bir diğer adımı ifade eder. Belki medeniyet bazında belirtildiği gibi Avrupa’dan teknik anlamda bir faydalanma mümkündür; ama felsefi açıdan Avrupa pedagojisi şeklindeki bir kullanım veya anlayış yersizdir. İşte zikredilen yanlışlık nedeniyle ulaşılmış olunan; okutan, ezberleten, memurluğa imrendiren vb. gibi bir eğitim anlayışı hasta bir pedagojik anlayış olmaktan ileriye gidememiş ve de gidemeyecektir. Burada yapılan ikinci yanlış ise öğretmene yüklenen ufak bir memur disiplini görevi ile onun makine misali çalıştırılması olmuştur. Neticede bu da metotsuzluk ve randımsızlık nedeniyle yeniliğe ve dinamizme açık olmamaktan kaynaklanmış olup yeni ufukların varlığı ancak bu şartların sağlanmasıyla mümkün olabilecektir. Gazeteye göre Meşrutî çizgiyle beraber pedagojik sahada bir hareketlenme söz konusu ise de bu hareketlenme belli bir düzen ya da yenilikten çok bir keşmekeşi yansıtmaktadır. Bu durumda da pedagojinin zayıf kalması ve Türk toplumuna has bir pedagojik anlayışın gelişmemiş olmasını doğal karşılamak gerekir.

²⁵² Fethi Ülkü. *Yeni Adam Dergisi*, “Büyük Düşünür Baltacıoğlu III”, Sayı: 934 Haziran 1979 ss. 10

Bu dönemde eğitim alanında var olan Batılılaşma hareketlerinde elit bir zümre oluşturma düşüncesi, halkı aydınlatmak amacıyla doğu-batı klasiklerinin tercüme edilmesi, bu amaç doğrultusunda okuma-yazma oranının arttırılması vb. yönündeki fikirler de gerçek nitelikli eğitim demek olan kültürel esaslı eğitimden (yani toplumsallaştırma anlamındaki) oldukça uzaktır. Bu adımlarla varılacak hedef nihayetinde sadece halkta Batılılaşma anlamında bir aydınlanmadan ibaret olacaktır. Çünkü Batı medeniyetinin oluşumunu sağlayan esas faktörün ilim olduğunu düşünen Batıcılar, kurtuluş yolunu sadece Batıya bu kuvveti veren usulleri kabulle ve onların ilmimi, maarifini almakla mümkün görmüşler ve sadece bununla yetinmişlerdir. Buradan da anlaşılacağı üzere yakın Türk tarihinde; pedagojide, sanatta, edebiyatta, en önemlisi insan anlayışında temelsiz ve de plânsız oluşan bu Batıcılık anlayışı, bir vicdan konumunda olan kültürün ve daha da geriye gidildiğinde millileşmenin de temelini oluşturan cevherin anlaşılmasından kaynaklanmaktadır. Bu cevher de milli kültür hayatında hemen hemen hiç değişmeyen dil, ahlâk, hukuk ve zevk gibi unsurlardan oluşan ananeleri kapsayan, hatta milliyetçiliğin de yegâne dayanağı olan gelenek cevheridir.²⁵³

İlk ateşi yakan, ilk tekeri düşünen, ilk madeni eriten, ilk iğneyi yapan, tekerin içine bilya koyup daha kolay dönmesini sağlayan... insanın adını bugün bilmiyoruz. Oysa asıl kahramanlar bunlar. İnsanlığa Napolyon kadar, Sezar kadar, Atilla kadar, belki onlardan da fazla bunlar hizmet etmiştir. Asıl tarih, kralların, kumandanların tarihi değil, fakat iş yapan, insanlığın yaşamına yeni kolaylıklar getiren, yani uygarlığı yaratan kişilerin tarihidir. Ne yazık ki, değer ölçüleri ta baştan yanlış tutulmuştur. Bu aldaniş bir bakıma bugün bile devam etmektedir. Uygarlığın tarihi işin tarihidir.²⁵⁴

“Halka doğru gitmek ne demektir? Halka doğru gidecek olanlar kimlerdir? Bir milletin aydınlarına, fikir adamlarına o milletin seçkinleri adı verilir. Seçkinler, yüksek bir eğitim ve öğretim görmüş olmakla halktan ayrılmış olanlardır. İşte halka doğru gitmesi lazım gelenler bunlardır. Seçkinler halka doğru niçin gidecekler? Bu soruya bazıları şöyle cevap veriyor: Seçkinler halka milli kültür götürmek için gitmelidirler. Halbuki önceki bölümde görüldüğü üzere, memleketimizde milli kültür denilen şey yalnız halkta vardır. Seçkinler, henüz milli kültürden nasiplerini almamışlardır. O halde, milli kültürden mahrum bulunan seçkinler, milli kültürün canlı bir müzesi olan halka ne suretle milli kültür götürebilecekler? Meseleyi çözebilmek için önce şu noktalara cevap verelim: Seçkinler neye maliktir? Halkta ne vardır? Seçkinler medeniyete maliktir, halkta milli kültür vardır. O halde seçkinlerin halka doğru gitmesi şu iki maksat için olabilir:

²⁵³ Abdurrahman Demirci. *Yeni Adam Gazetesi'nde Eğitim Anlayışı (1934 – 1960 Yılları Arası)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretmenliği (Din Eğitimi) Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi Tez Danışmanı: Doç. Dr. Recai Doğan, Ankara:2004 ss. 52-54

²⁵⁴ Talip Apaydın. *Köy Enstitüsü Yılları*, İstanbul: Çağdaş Yayınları, 4. Baskı, Nisan 1990 ss. 153-154

- 1- Halktan milli kültür terbiyesi almak için halka doğru gitmek,
- 2- Halka medeniyet götürmek için halka doğru gitmek.

Gerçekten de seçkinlerin halka doğru gitmesi bu iki maksat içindir. Seçkinler, milli kültürümüzü yalnız halkta bulabilirler, başka bir yerde bulamazlar. Demek ki, halka doğru gitmek milli kültüre doğru gitmek mahiyetindedir. Çünkü halk, milli kültürün canlı bir müzesidir.²⁵⁵

Ahmet Emin Yalman köy enstitülerini inceler.²⁵⁶ Bu incelemesinde şunları söyler:

Köy enstitüleri tecrübesinin neticesi olarak bizi karşılayan dava ikidir. Birincisi, köy enstitüleri sahasından aldığımız dersleri, orada öğrendiğimiz yeni usulleri, memleketin diğer faaliyet sahalarında tatbik etmeye koyulmaktır. İkincisi, köy enstitülerinden çıkan gençlerin verimli surette çalışmalarına imkân hazırlamak, kırtasi ruhun baltalamasını her suretle önlemektir. Netice şuraya varıyor ki köy enstitüleri teşebbüsü iyi ve sağlam bir temeldir. Fakat bir temel tek başına hiçbir şeye yaramaz. Bunun üzerine ihtiyaca uygun tam bir bina kurmak lazımdır. Bu işin nasıl yapılması lazım geleceğini de temele ait inşaat hamlesi berrak bir surette ortaya koymuştur... Çok ümit verici bir hareket. Birkaç koldan bu şekilde yürünürse köyü memleketin umumi hayatının ağlarına bağlamak kolay olacak... İlk enstitünün İzmir'de kurulduğunu duyar duymaz oraya koştum ve eski Kızılçullu Amerikan Kolejinin ihtiyaçtan doğan, büyüyen çok hayırlı bir harekete sahne olduğunu sevinçle gördüm. Bunu diğer enstitüler takip etti. O zamana kadar kurulu sisteme ayak uydurarak asgari verimle iş gören bir takım terbiyeciler, ruhlarında akıncı istidatlarını sakladıklarını belirttiler, beş sene içinde; memlekete asgari derecede yük olmak suretiyle, on sekiz enstitüyü adeta kendi elleriyle vücuda getirdiler, burada yeni bir Türk nesli yetiştirdiler ve köy alemine doğru derhal faydalı ağlar ve bağlar kurdular. Bundan evvel yüz sene çalışarak on beş bin öğretmen yetiştirmiştik. Halbuki köy enstitüleri iki sene sonra yenibaştan on beş bin öğretmen yetiştirmiş olacaklar, köyün ve bütün memleketin simasını değiştirecekler, beka ve gelişmeye ait noksan kalmı şı manevi silahlarımızı tamamlayacaklar. Bu neticeye ne gibi adımlarla varıldığını araştırmak çok faydalıdır, çünkü bir laboratuvar tecrübesi halinde gelişen bu işten öğrendiğimiz dersleri, umumi hayatın başka sahalarına ve maarifin diğer derecelerine tatbik edecek olursak, kalkınmanın en kestirme yolunu, en verimli usulünü bulmuş olacağız.

Devam eder ve köy enstitülerinin başarılı olmasının hikmetlerini anlatır:²⁵⁷

Köy enstitüleri hareketinin muvaffak olmasının hikmeti; kağıt üzerindeki ölçülerle değil, ihtiyacın ve aklın ölçüleriyle serbestçe yürüyen ilk hareket olmasıdır. Devlete bağlı iktisadi ve sınıı teşebbüslerde bile bu derecede geniş salahlıyete gidilmediğı için; sarf edilen para, gayret ve zamana nispetle alınan verim, köy enstitüleri derecesinde olmamıştır. Köy enstitüleri, esas ihtiyaç bakımından doğru ve yanlış gidişlerin neler olduğunu apaçık belirten bir tecrübe sahasıdır.

Bir memleketin umumi hayatında en çok tesir yaratan amel; işleri görececek adamların seçilmesine hakim olan sistemdir. Eğer seçme usulünde bir adamın taşıyacağı yükün derecesi, onu taşımaya ait takati, iş başarmaktaki istidadı, işe alakası, teşebbüsü, zekası, dürüstlüğü hesaba katılırsa ve her iş için o işi en iyi yapan adam aranır, kendi nefisinden çok evvel de işi düşünen tiplere kıymet verilir; mutlak çok yüksek verim alınır ve devamlı gelişmeler temin edilir. Halbuki pistonu olan, kendi işine değil başkasının himayesine güvenen, işi değil kendini düşünen, işi başarmanın hazzını duyamayan fakat gösteriş ve cila ile ayıbını kapayan ve göz boyayan tiplere fırsat ve imkan verilirse o memleket devamlı bir terakkiye mazhar olamaz ve böyle adamların eline düşen işler; ancak zaman, emek ve para israfına yol açar.

Köy enstitüleri hareketinin bu kadar iyi yürümesinin, bir hikmeti de; işin içine alınacak adamların maksada göre seçilmesi ve çok doğru ve hassas ölçüler kullanılmasıdır. Buna rağmen elbette hatalar yapılmıştır. Fakat teşebbüsü benimsemeyenler ya derhal ayıklanmış veya gidişe uyamayarak kendileri çekilmişlerdir. İşe yaramayan adam, bir defa nasılsa geldi diye bir mevkiye küflenip kalmamıştır. Köy enstitüleri tecrübesi, bize şunu göstermiştir ki, memlekette yüksek vasıflarda adam cevheri vardır. Bütün mesele, bunları doğru ölçü ile seçebilmektedir. Yedi, sekiz sene de on beş bin öğretmen, yedi bin beş yüz eğitmen yetiştiren, köy davasını doğru mecraya sokan ve memlekette dinamik bir hava yaratan adamlar; senelerden beri maarif müdürü, mektep

²⁵⁵ S. Ahmet Arvasi. *Eğitim Sosyolojisi*, İstanbul: Burak Yayınevi, 1995 ss.108

²⁵⁶ Ahmet Emin Yalman. *Yarımın Türkiye'sine Seyahat*, Vatan Matbaası: 1944 ss. 62, 115, 130

²⁵⁷ A.g.e. ss. 142, 143, 144, 149, 150, 151, 152, 153

müdürü, mektep müfettişi, gezici öğretmen, şehir veya köy öğretmeni sıfatı ile teşkilatın içinde çalışan adamlardı. Bunlar herkesin yaptığını az çok farkla yapıp gidiyorlar, raporlar doldurup duruyorlardı. Yaratıcı ve akıncı bir ruh taşıdıklarını kendileri de fark etmiyorlardı. İcap eden adamlar, isabetli bir şekilde seçilip yeni bir muhit içine sokulunca ve yeni şartlarla karşılaşınca meziyetlerini hayret verecek şekillerde belirtmek imkânlarını bulmuşlardır. İyi adam seçmek maksada kâfi değildir. Onlara çalışma imkânı verilmezse ve çalışmaya ve yaratmaya müsait bir muhit bulamazlarsa kısır kalabilirler. Vasilik ve merkezîyet esaslarına dayanan bir sistemin işe yarar adam yetiştirmesi ve yetiştirilmiş adamlardan istifade etmesi imkânsızdır. Enstitülerin tecrübesi, emniyet sisteminde tehlike ve zarar olmadığını, memleketi geliştirmenin yolu emniyetsizlik üzerine dayanan çapraşık sistemlerden kurtulmak ve iş zihniyeti üzerine hareket etmek olduğunu, tereddüde meydan bırakmayacak bir şekilde ortaya koymuştur. Köy enstitüleri, eski manada disiplin ve nezaretin zararlı olduğu, talebeye kendi hareketlerinin mesuliyeti terk edilecek olursa, kendi kendilerini idare edebilecekleri ve ancak doğru ve faydalı işler yapacakları kanaati üzerine kurulmuştur. Zaten emniyetsizlik üzerine kurulsa işin içinden çıkılmazdı. Bir tek müessesede bazen miktarı bini geçen ve işin icabı olarak muhtelif yerlere ve işlere dağılan talebeyi nezaret altında tutmaya imkân yoktur. Her talebenin kendi kendini idare edecek bir seviyede olduğunu ve gurup halinde talebenin de birbirlerine karşı bir takım faydalı prensiplerin müşterek bekçisi gibi hareket edeceğini kabul etmek zaruridir. Kendisine güvenilen ve keyfi emirlere değil, işin icabına uyması beklenen insanlardan çoğu bu güvene layık olacak şekilde hareket etmektedir.

Köy enstitüleri hareketinin başarı ile neticelenmesinin bir sebebi de bu işin şahıslara değil memlekete mal edilmiş olmasıdır. Enstitü hareketine hiçbir fert şahsen sahip çıkmamış, bununla övünmeye ve işe başkalarından fazla hizmeti olduğunu iddiaya kalkışmamıştır. Benim kanaatimce enstitü hareketini yürütenlerin memlekete en büyük hizmetleri, tam bir idealist gibi hareket ederek şahıslarını unutturmaları ve yaratma hazzını ve memlekete hizmeti biricik mükâfat saymalarındır. Şunu da ilave etmek lazımdır ki köy enstitülerinin mensupları vazifelerini düşünürken, onları da düşünen vardır. Aldıkları para ve kendilerine uzatılan kolaylıklar, içinde yaşadıkları muhite nispetle üzüntüsüz bir yaşama imkânı vermektedir. Hayatın türlü türlü afetli ve ihtiyaçlı günlerinde yardımlarına koşulmaktadır. Böyle olmasaydı enstitü idare memurları ve öğretmenleri kendi kendilerini işe vakfedemez, tam verimle çalışamazlardı. Bu tecrübe şunu gösteriyor ki idealist²⁵⁸ bir memur ve öğretmenden fedakârlık ve feragat beklemek caizdir, fakat kendisinin ve ailesinin mesken, gıda ve elbise gibi asgari ihtiyaçları insanca karşılandıktan ve ailelerinin yarını ve hayatın buhranlı günleri ve arızaları hakkında üzüntüden kurtarıldıktan sonra...

İsmail Hakkı Tonguç köy enstitüleri ile amaçlananı şöyle belirtir: “Bizim eğitimden anladığımız insanın teçhizidir (donatımı). Nesnel değerleri benimsemiş ülkücü bir Türk toplumu yaratmak zorunda idik. Genel olarak çok okuyan, okuduğunu anlayarak iyi düşünebilen bir kuşağı hızlı yetiştirmek zorundayız. İlk bomba patlamıştır, gerisi gelecektir. Bunu kimse durduramaz.”²⁵⁹

J.J. Rousseau, *Emile ya da Eğitim Üzerine*'de şunları belirtir: “Bir devleti tüketen, güçsüzlüğüne yol açan büyük kentlerdir... Bir halkı kentlerin dışında inceleyin, çünkü onu başka türlü tanıyamazsınız... Hangi ülkede olursa olsun, yalnızca kentleri görmüş olan birinin yönetimi tanınması imkânsızdır, çünkü kentin yönetim anlayışıyla köyün yönetim anlayışı hiçbir zaman aynı değildir. Oysa ülkeyi oluşturan köydür, ulusu oluşturan da köylüdür.”²⁶⁰

Rousseau'nun *Emile*'i beş kitaptır. İlk iki kitap *Emile*'in oniki yaşına kadar geçen hayatından bahseder. Burada çocuğun bedeni terbiyesi ve duygularının terbiyesi

²⁵⁸ Platon'da idea, Gökâlp'te mefkûre olan kavramı biz gaye-i hayal olarak kullanıyoruz. Çünkü ilk ikisi sadece içkin iken gaye-i hayal kavramı hem içkini hem de aşkını barındırır.

²⁵⁹ Engin Tonguç. *İsmail Hakkı Tonguç (Yaşamı, Öğretisi, Eylemi)*, Ankara: Güldiken Yayınları, 2. Cilt 1997 ss. 8, 144, 316, 407

²⁶⁰ J. J. Rousseau, *Emile Ya Da Eğitim Üzerine*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Fransızca Aslından Çeviren: Yaşar Avunç, VI. Basım Ekim 2015 ss. 698-699

incelenmiştir. Üçüncü kitap çocuğun oniki yaşından onbeş yaşına kadar geçen hayatının terbiyesini anlatır. Bu devir fikir terbiyesi devridir. Dördüncü kitapta beş yaşından yirmi yaşına kadar gencin ahlaki terbiyesini inceler. En son beşinci kitapta Emile’e eş olmak üzere yetiştirmek istediği Sophie’nin terbiyesinden ve bu vesile ile kadın terbiyesinden bahseder. Emile’e okuması ve elinden düşürmemesini öğütlediği kitap *Telemakhos*²⁶¹ dur. J.J. Rousseau, eğitim yoluyla dünyayı canlandırmak ve “insan yaratmak” ister. Emile, adam olmak için tabiatın öğrencisi olmak zorunda ise, Sophie de Emile’e layık bir kadın olmak için öyle olacaktır elbet. Köy enstitülerine seçilen öğrencilere baktığımızda, bu çocukların da köylerinden seçilen başarılı ve oniki yaşındaki çocuklar olduklarını görürüz.

Köy enstitülerinin isim tartışması yapıldığında bunların neden öğretmen okulu ya da köy öğretmen okulu değil de enstitü ismiyle oluşturulduklarının tartışıldığı görülmektedir. Enstitü kelimesinin anlamına baktığımızda²⁶²; “bir üniversiteye bağlı ya da bağımsız bir kuruluş olarak genellikle araştırma yapan ve kimi durumlarda öğretime de yer veren eğitim kurumu” olarak tanımlandığını görmekteyiz.

F. Strovski *Yeni Adam* isimli kitabında; “Endüstri medeniyeti insanların makineyi adale ile birleştirdikleri gün doğmuştur. Makine çok eski bir buluştur. Köylerde dokumacılar asırlardan beri yünü, keneviri, keteni dokumak için aletler kullanmışlardır. Fakat bu makineler yahut asıl adı ile bu tezgâhlar, doğrudan doğruya insan kolu ile işlerdi. İnsan kolunun yerine buhar makinesi geçtiği gün endüstri çağı başlamış oldu... Fabrika varlığını makineye, buhar makinesine; endüstri medeniyeti de fabrikalara borçludur” der.²⁶³

20. yüzyıl’a girerken ve başlangıcında, Batı’da hızı giderek artan endüstrileşmenin gereksinimi olan yeni insanı, bu alanda çalışacak teknik bilgilerle donatılmış insanı yetiştirmek başlıca sorun olmuştu. Birçok eğitim deneyleri yapılıyor, deney okulları açılıyordu. Çözüm arayışları iki eğitkeni öne çıkarmıştı: Dewey ve Kerschensteiner. Bunlar endüstrinin gereksinimi olan iş gücünü yetiştirmeye yönelik iş eğitimi uygulamalarını savunuyorlardı; toplum yapısı ile uyum içindeydiler. Kerschensteiner, *Mürebbinin Ruhü ve Muallim Yetiştirme Meselesi* adlı eserinin başında yaşadığı dönemi “pedagoji asrı” olarak niteler. Sovyetler Birliği’nde, Blonski, yeni Sovyet insanın yetiştirmek için, endüstri toplumuna göre, politeknik öğretim kurumlarında materyalist görüşlerin ışığında ve politik ideolojik bir öğrenimi de kapsayan teknik bir iş eğitimi uygulamasını öngörüyordu.

²⁶¹ Bakınız: Fenelon. *Telemakhos’un Başından Geçenler*, 1. Cilt, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, Çeviren: Ziya İshan, 1946 ve Fenelon. *Telemakhos’un Başından Geçenler*, 2. Cilt, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, Çeviren: Ziya İshan, İkinci Basılış 1967 Bu eser aynı zamanda dilimize çevrilen ilk edebi romandır, 1859 yılında Yusuf Kamil Paşa tarafından dilimize çevrilmiştir. XIV. Louis’nin torunu olan Burgonya Dukası’nın eğitimi ile görevli Fenelon tarafından yazılmıştır. XIV. Louis, güneş kral olarak nitelenmektedir. (Leibniz Osmanlı devletinin parçalanması projesini XIV. Louis’ye sunuyor. Cemil Meriç. *Sosyoloji Notları ve Konferanslar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 13. Baskı 2010 ss. 96)

²⁶² <https://www.nedirnedemek.com/enstitü-ne-demek> , erişim tarihi 09.01.2019

²⁶³ F. Strovski. *Yeni Adam*, İstanbul: Vakit Gazete-Matbaa-Kütüphane, Çeviren: Haydar Rifat, 1935 ss. 70, 71, 73

Almanya’da kır eğitim yurtlarında ve Leipzig’de yoğunlaşmış deney okullarında değişik iş eğitimi arayışları sürdürülüyordu. Gaudig’e göre, zihinsel üretici işte iş eğitimi kapsamındaydı, hatta bunun uygulanması ona göre diğer iş eğitimi uygulamalarından daha kolay ve verimli olabilirdi. Oestreich üretime yönelik, ama son amacı kişiliğin iş içerisinde yoğrularak gelişip açılması, olgunlaşip özgürleşmesi olan bir iş eğitiminden yanaydı. Bunların hepsinden daha eski olan, Fransız Devrimi yıllarının Pestalozzi’sinin büyük düşleri vardı: O, eğitimin ve iş eğitiminin, bu burjuva devrimini aşan bir sosyal devrimin gerçekleştirilmesi yolunda ne ölçüde ve ne etkinlikle kullanılabilineceğinin arayışları içerisindeydi. Türkiye’de ise Baltacıoğlu iş eğitiminin öncülüğünü yapan bilim adamıydı.²⁶⁴

Pestalozzi bir sosyal reformcuydu. Eğitim de onun için salt bir amaç değildi, bu yolda nasıl ve ne denli etkinlikle kullanılabileceğini araştırdığı, buna yönelik gücünü geliştirmeye çalıştığı bir araçtı. Onun iş eğitimini de bu yönleriyle değerlendirmek gerekliydi. O, ilk önemli “sosyal pedagog”du. Dönemin siyasal yaşamıyla son derece ilgiliydi ve o alanda etkiliydi.²⁶⁵

“Girişilen yeniliklerin kalıcı olabilmesi için bilgili bir toplum, yeni bir aydın tipi ve kadro oluşturmak gerektiğini biliyorlardı.”²⁶⁶ Cumhuriyetin kurucularınca, ilköğretim konusu, rejimin geleceğinin güvencesi olarak görülmüş ve çok önem verilmiştir.²⁶⁷

Baltacıoğlu; aynı zamanda kendileri de “Yeni Adam”lar olacak ve “Yeni Adam”ları yetiştirecek olanları, öğretmenleri yetiştirecek eğitim sistemini tasarlamıştır. O öğretmen yetiştirme meselesine eğilmiştir. Yeni bir “Türk” toplumu tasavvur edilmiş, bu toplumu oluşturacak fertleri yaratacak kişileri yetiştirmeyi hedeflemiştir. Yaratıcı, “ferdiyet” değil “şahsiyet” sahibi kişileri “Yeni Adam”ları yetiştirecek, yaratıcı eğitim sistemini ve rüyamdaki okullar dediği okulları, öğretmenler ile bu okulların merkezde olduğu toplumu yaratmayı hedeflemiştir.²⁶⁸ Nakil ve iktibas devrinden sonraki yaratıcı devri ve bu yaratıcı yeni adamları hayal etmiştir. Öğrenci merkezli okul, okul merkezli toplum hedefidir, bu Dewey’de de böyledir.

Öyle görünüyor ki kanaatimizce, “Yeni Adam” olarak öğretmenleri yaratarak bir “domino etkisi”²⁶⁹ ile “Yeni Adam”lardan oluşacak onların merkezde olduğu bir “Türk” toplumu oluşturmak amaçlanmıştır. Öğretmeni; inkılâbın yayıcısı, koruyucusu, yeni nesle

²⁶⁴ Engin Tonguç. *İsmail Hakkı Tonguç (Yaşamı, Öğretisi, Eylemi)*, Ankara: Güldiken Yayınları, 2. Cilt 1997 ss. 465-466

²⁶⁵ A.g.e. ss. 529

²⁶⁶ İsmail Süphandağı. *Batı ve İslam Arasında Oryantalizm*. İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2004 ss.177

²⁶⁷ Engin Tonguç. *İsmail Hakkı Tonguç (Yaşamı, Öğretisi, Eylemi)*, Ankara: Güldiken Yayınları, 1997 ss. 246

²⁶⁸ Nakil ve iktibastan sonra ilk merhale ibda’dır (yaratış). Cemil Meriç. *Kültürden İrfana*, İstanbul: İletişim Yayınları, 3. Baskı 2015 ss. 166

²⁶⁹ Domino etkisi: Bir insanın ruh halinin veya davranışının, diğer insanların davranışlarını aynı yönde etkilemesi. Ayrıca bulaşma. Bir olayın, etki alanını büyütürken ilerlemesi gibi tanımlanabilir. “Yeni Adam Gazetesi” hakkında bakınız: Mehmet Güngör, *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Neden “Yeni Adam”*, Cilt: 4 Sayı: 1 Haziran 2008 ss. 62-63

mâledicisi ve “milli” değerleri nesilden nesle intikal ettiren bir kuvvet olarak görüp bu rolü gereği gibi yerine getirmesini önemsemiştir.²⁷⁰ “Türk Rönesansı” için gerekli kadrolar yetiştirilmek istenmiştir. Hümanist eğitim felsefesiyle eğitime yeniden kurmacılık (reconstructions) görevi vererek sosyal değişmeyi okul aracılığıyla gerçekleştirme düşüncesindedir, bireylerin sosyal bağlamda varlıklar olduğunu vurgulayarak özgün reform hareketleri yapmaya çalışılmıştır.

Baltacıoğlu daha 1916’da yazdığı *Maarifte Bir Siyaset* başlıklı kitabında şunları yazmıştı: “...Kent öğretmen okulları tüm görkem ve üstünlükleriyle birer “memur okulu” gibi yaşar dururken, mezunlarını yoksul, bilgisiz köylere yollamayı düşünmek çok yanlıştır. Öğretmen okulları, bilgisi şişkin ukala ve enayi öğretmenler yetiştirmekten uzaklaşmadıkça ürünleri eksik olacaktır... Biz yeni eğitimciler köyleri yaratan okullar düşündeydik. Bunun ne kadar yanlış olduğunu anlayamamıştık... Bilmiyorduk ki, köyü yaratan okul değil, okulu yaratan köydür...”²⁷¹

“Kemalizm Türkiye’nin kentlerine ve kentlilerine devrimi getirmiş, fakat köylere hemen hiç el dokundurmamıştı. İkinci sessiz bir devrim şimdi ülkenin daha derin katlarına erişiyor ve yeni bir değişimi başlatıyordu.”²⁷² Osmanlı devleti sonrası kurulan cumhuriyette yeni ve modern eğitimle yetişen “yeni adam”lar eski sistemi alaşağı eden, bu sosyal düzenin evrensel “önder ve aktörleri” olacaklardı.

Yeni Adam’ın 279. sayısı “Köy Enstitüsü” kapağıyla çıkmıştır.

Köyden başlayacak tasfiye hareketinde Köy Enstitülerinin yetiştireceği hocalar tıpkı ordularda olduğu gibi “gedikli” vazifesi görecektir. Modern ordularda “gedikli”nin ifade ettiği mana ne ise köy kalkınma ve kültür yayma işinde de köy hocası bu vazifeyi görecektir. Ümmilikle, geri hayatla mücadele için kurduğumuz ordunun “gedikli” zabitlerinden büyük muvaffakiyetler bekliyoruz.²⁷³

Baltacıoğlu, Meşrutiyet döneminin yenilikçi bir eğitim düşünürü olarak, işe önce zamanının eğitim anlayışını ve eğitim sistemini tenkitle başlamış; ileriki yıllarda kendi eğitim

²⁷⁰ Sabri Kolçak 1946 yılında yayınlanan “İlk Öğretimin Temel Davaları” isimli kitabında öğretmen davasını şöyle değerlendirir: “Şimdi kısaca işaret edelim ki mevcut öğretmenlerin menşeleri şöyledir: Şehir öğretmen okullarının muhtelif sınıflarından çıkanlar, çeşitli kurslara iştirak ederek veya imtihan vererek ehliyetname alanlar, bazı yerlerde ortaokullara eklenen ve adına pedagoji sınıfları denen sınıflardan çıkanlar, eski köy öğretmen okulları mezunları, ziraat okulu mezunları, hiçbir merasime tabi olmadan 842 numaralı kanundan faydalanarak öğretmen olanlar hatta ilkokul mezunları, askerlikten veya başka mesleklerden herhangi bir sebeple öğretmenliğe geçenler, imam hatip mektebi mezunları vs. vs. ve nihayet gele gele eğitimlere ve köy enstitüsü mezunlarına gelmekteyiz. Eskiler kısmen ve yavaş yavaş sahneden çekilmekle beraber yeniler de çok çeşitli sistemlere tabi olarak yetişmekte olduğundan, şu mübarek ilkokul programını müşterek esaslara göre, şöyle bir idrak ve metod birliği altında tatbik edebilecek yiğitleri daha göremiyoruz; vesselam!..” Sabri Kolçak. *İlk Öğretimin Temel Davaları*, Kanaat Kitabevi, İstanbul:1946 ss. 28-29 “Dava Türk rönesansı davasıdır.” A.g.e. ss. 60 “Köyokulu, köy hayatının hem mihrakı hem de onun zaruretlerine göre kendi çalışmalarını ayarlayan bir kurum olarak düşünülmüştür... okul bu anlayışa göre, gerek kültür devriminin ve gerekse maddi kalkınmanın adeta reçetesini hazırlayan bir laboratuvar olarak düşünülmektedir.” A.g.e. ss. 61

²⁷¹ Engin Tonguç. *İsmail Hakkı Tonguç (Yaşamı, Öğretisi, Eylemi)*, Güldiken Yayınları, Ankara:1997 ss. 222

²⁷² Bernard Lewis. *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, İngilizceden Çeviren: Prof. Dr. Metin Kırıatlı, 4. Baskı, Ankara:1991 ss. 472

²⁷³ Gedikli: Astsubay Daha fazlası için bakınız: Sadri Ertem. *Yeni Adam*, “Köy Enstitüleri Hakkında Türk Gazeteleri Ne Diyorlar?”, Sayı: 279 2 Mayıs 1940 ss. 10-12

sistemini geliştirmiş, eleştirilerini ve eğitim sistemini geliştirme çalışmalarını yaşamının ellibeş yılını geçirdiği Cumhuriyet döneminde de sürdürmüştür. Eğitim üzerine görüşlerini açıklarken öğretmen konusuna da geniş yer vermiştir. Çünkü ona göre “okul reformu, maarif ıslahı” her şeyden önce öğretmen ile başlar.²⁷⁴ Cumhuriyet’in ilkeleri ve devrimleri, yetişecek öğretmenler aracılığı ile Anadolu’nun uçlarına aktarılacaktır.²⁷⁵ Yetiştirilmek istenen öğretmen tipi “idea, mefkûre” sahibidir, Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın *Mürebbiye*’si²⁷⁶ asla değildir, ama “gaye-i hayal” sahibi olmadığı da görölmektedir. Gatto’ya göre de “modern pedagojinin esas işlevi, nüfusu yönetilebilir kılmaktır.”²⁷⁷

Baltacıoğlu, Cumhuriyeti yaşatacak yeni adamları; hür, eşitlikçi, laik, ahlaki, ilmi, milli ve iktisadi gayeler ve karakterler taşıyan Cumhuriyet maarifinin yetiştirdiği yeni öğretmenlerin yetiştirebileceğine inanır. Geleneksel öğretmen modellerini eleştirerek, Cumhuriyet öğretmeninini nasıl olması gerektiğini de açıklar. Ona göre üç tip öğretmen vardır: Birincisi okutan, ezberleten, çocuğu, insan denilen varlığı hiç tanımayan öğretmenlerdir. Baltacıoğlu’nun “okul softaları” dediği “mahalle mektebi” öğretmenleri bu gruba girer. İkinci tip öğretmen, okutan, okuttuğunu anlatan öğretmenlerdir. Bunlar, çocuğun bir ruhu, veraseti olduğunu kabul eden ve o yönde çocuğu yöneltmek isteyen, fakat sadece entelektüalist bir ruh bilgisine dayandıkları için, başarı elde edemeyen öğretmenlerdir. Baltacıoğlu’nun “eğitimin hamalları” dediği bu öğretmen tipi birincisine göre daha ileri seviyede ise de, bunlarda yeterli, istenen ve sevilen öğretmen tipi değildir. Üçüncü ve olması gereken öğretmen tipi, okutmayan, ezberletmeyen, çocuğu tanıyan, çocuğu anlayan ve bilgiyi ona bulduran kendi çaplarında birer bulucu, yapıcı ve yaratıcı yapan öğretmendir. Baltacıoğlu’nun idealindeki bu öğretmen, çocuğun kişiliğinin oluşumunda “çevre”, “çalışma”, “verim” ve “başlatma” ilkelerine başvuran öğretmendir.

Baltacıoğlu’na göre, ülkeyi kalkındırmak için yapılacak ilk iş, okulları bu üçüncü tip öğretmenlerle donatmaktır. İkinci iş ise, öğretmenlere teknik bilgisini arttıracak olan imkânları sağlayarak, kullanabileceği metodu ve tekniği seçebilme hürriyeti vermektir. Çünkü öğretmen merkezden yönetilerek, her şey ona, çoğu zaman günü geçtikten sonra gönderilmekte, öğretmen, metot ve program hapishanesine kapatılarak, ufak bir memur disiplini ile çalıştırılmaktadır. Bu nedenle öğretmenlere, teknik alanda yeteri kadar hürlük verilerek, pasiflikten, otomatlıktan kurtarılmalıdır. Baltacıoğlu, düşündüğu öğretmende,

²⁷⁴ Tayyip Duman. *İ. Hakkı Baltacıoğlu Yaşamı ve Hizmetleri*, Yayına Hazırlayan: A. Ferhan Oğuzkan, Türk Eğitim Derneği IV. Anma Toplantısı: 16 Ekim 1996- Ankara (ss. 51-62), Ankara: Gün Ofset, 1996 ss.51 Daha geniş bilgi için bakınız: İ. Hakkı Baltacıoğlu. *Pedagojide İhtilal*, İstanbul:1964 ss.134

²⁷⁵ Ali Baltacıoğlu. *İ. Hakkı Baltacıoğlu Yaşamı ve Hizmetleri*, Yayına Hazırlayan: A. Ferhan Oğuzkan, Türk Eğitim Derneği IV. Anma Toplantısı: 16 Ekim 1996- Ankara (ss. 35-50), Gün Ofset, Ankara 1996 ss.41

²⁷⁶ Hüseyin Rahmi Gürpınar. *Mürebbiye*, İstanbul: Özgür Yayınları, Günümüz Türkçesi: Kemal Bek, Onüçüncü Baskı 2001

²⁷⁷ Bu hususta daha fazlası için bakınız: John Taylor Gatto. *Eğitim: Bir Kitle İmha Silahı: Zorunlu Eğitimin Karanlık Dünyasında Bir Yolculuk*, İstanbul: Edam Yayınları, Çeviri: Mehmet Ali Özkan 7. Baskı Eylül 2018

Cumhuriyet öğretmeninde bulunması gereken diğer özellikleri ise şöyle belirtir: “Cumhuriyet tipi öğretmen, pedagojinin şeklinden çok felsefesine bağlıdır. Eğitimin yaratıcı gücüne inanır. Kitaba değil, işe ve gerçeğe bakar; en büyük yeri, faydalı, canlı bilgiye verir. Bilgiyi öğretmez, öğrenciyi buldurur. Kendisi sadece bir yol göstericidir. Öğretici değil, yetiştiricidir. Milli idealin şuurlandırıcısı ve koruyucusudur. Bunun için de yüksek derecede ideal sahibidir. Yaratıcı gücünü bu idealinden alır. İyi bir felsefe ve pedagoji kültürü vardır. Öğrencisini yapma ve yaratma gücüyle tartar ve değerlendirir. Sadece bir okul adamı olmayıp, içinde yaşadığı çevreye, kültür ve medeniyet taşır. Öğretmen; okutacağı konuları, bu konuları nasıl okutacağını, bu dersi niçin ve hangi amaca hizmet için okuttuğunu, çalıştığı okulun amacını, değişik yaştaki çocukların psikolojisini anlama ve öğrenme kabiliyetlerini çalışma metotlarını, çocuklara alışkanlık kazandırmanın yollarını ve içinde yaşadığı toplumun tabii ve sosyal şartlarını bilmelidir.”²⁷⁸

Hayran olduğu ve Türk gençlerinin de örnek almalarını istediği kişiliklerse Atatürk ve İnönü’dür.²⁷⁹ Baltacıoğlu’nun *Atatürk: Yetişmesi, Kişiliği ve Devrimleri* adlı kitabı büyük adam sosyolojisini oluşturan koşulların araştırılmasında kullanılmıştır:

*Atatürkçülük diye tanımladığımız bu yöntemlerin özü bizce şudur: Ulusu, sömürücü, insan haklarına saygısız, adaletsiz ve ayrıcalıklı bir ümmet düzeninden, hayatı hor gören, küçümseyen, bağınaz ve hoş görülsüz, akla saygısız bir doğu felsefesinin karanlığından çekip çıkarmak; bu ulusun insan haklarına saygılı, adaletli, ayrıcalıksız bir Batı toplum düzenine sokmak, ona insan sevgisine, yaşama sevincine dayanan, hümanist Batı felsefesini kabul ettirmek. Kısa bir deyişle, Türk ulusunu doğu ümmet düzeninden çıkarıp Batı kültür ve uygarlığına sokmak, devrimci olarak onun büyüklüğünü, ulusu için bir uygarlık ve kültür değiştirme işini öngörmesidir.*²⁸⁰

Eski adam istenmeyen, daha da ötesi “adam edilmesi gereken”di. Bu nedenle “Yeni Adam”lar yetiştirilmeliydi. Bu hususta yazdığı kitabı ise *Adam Nasıl Yetişir, Nasıl Yetiştirilir?*²⁸¹ ismini taşımaktadır. Kitabın önsözünde Baltacıoğlu;

Bu kitabı niçin yazıyorum? Her şeyden önce bir takım basmakalıp inançları yıkmak için. Adam yetiştirmek deyince ne anlıyoruz? İnsanı dışarıdan sözle yöneltmeyi, bunun için de onu zorlamayı. Oysaki sebze, ağaç yetiştirmek için hiç de böyle yapmıyoruz. Çünkü biliyoruz ki canlılar sözden, zordan anlamazlar. Ne yapsak onlar vereceklerini verirler, vereceklerinden başkasını vermezler. İşte tabiatın kanunu budur. Bu kanuna karşı olan bütün çalışmalar boşa çıkar.

İşte bu kitapta, eğitim denilen tabiatın kanunlarını ortaya koymaya çalıştım. Elimden gelen bu idi. Bunu elimden geldiği kadar yaptım.

der. Bu kitap orijinal ve değerli bir kitaptır, şimdi bu kitabını inceleyelim.

²⁷⁸ Tayyip Duman. *İ. Hakkı Baltacıoğlu Yaşamı ve Hizmetleri*, Yayına Hazırlayan: A. Ferhan Oğuzkan, Türk Eğitim Derneği IV. Anma Toplantısı: 16 Ekim 1996- Ankara (ss. 51-62), Ankara: Gün Ofset, 1996 ss.52-53. Daha fazla bilgi için bakınız: İ.H. Baltacıoğlu. *Terbiye*, İstanbul: 1932 ss.60, İ.H. Baltacıoğlu. *Pedagojide İhtilal* ss.133-137, İ.H. Baltacıoğlu. *Adam Nasıl Yetişir, Nasıl Yetiştirilir?*, Ankara: 1964 ss.74-77, İ.H. Baltacıoğlu. *Yeni Adam*, “Bir Pedagoji Devrimi Gerekir”, Sayı: 715 (Aralık 1951) ss. 2, İ.H. Baltacıoğlu. *Yeni Adam*, “Cumhuriyetin Öğretmeni”, Sayı: 650 (Mayıs1950) ss. 2, İ.H. Baltacıoğlu. *Yeni Adam*, “Muallimlik Bir Meslek midir?”, Sayı: 133 (Temmuz 1936) ss. 2

²⁷⁹ H. Bayram Kaçmazoğlu. “Bir Halk Adamının Portresi: İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu”, *Doğu-Batı Dergisi*, Yıl:4 Sayı:16, Ağustos-Eylül-Ekim 2001 ss.195-196

²⁸⁰ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu. *Atatürk: Yetişmesi, Kişiliği, Devrimleri*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi, 1973 ss. 102

²⁸¹ İsmail Hakkı Baltacıoğlu. *Adam Nasıl Yetişir Nasıl Yetiştirilir*, Ankara: Gnkur. Basımevi. 1964

2.7. Adam Nasıl Yetiştir, Nasıl Yetiştirilir? (1963)

Kitabın birinci bölümde Baltacıoğlu “İnsan denilen varlık nasıl bir varlıktır?” diye sorar ve açıklamalarda bulunur: “Yaratılıştan geldiğini sandığımız şeylerin çoğu, sosyetenin, sosyetenin ehlileştirme vasıtası olan terbiyeden gelir” der, “insan için kendini tanımamak kadar büyük tehlike yoktur” diye ekler. “Kendimizi tanımak için ne yapmalıyız?” sorusuna şu cevabı verir: “İlk iş bizim için başkalarının verdikleri a priori, gelişi güzel yargıları söküp atmak olmalıdır. Bilgi tarlasını önce yabancı otlardan temizlemek gerek. Eğer böyle yapmazsak kendimizi olduğumuz gibi, doğru olarak öğrenemeyiz. İkinci iş, tanıdığımız, sık sık görüştüğümüz sevdiğimiz insanları incelemeliyiz. Arkadaşının kim olduğunu söyle, sana kim olduğunu söyleyeyim anlamında bir atasözü vardır. Ne kadar doğrudur. Konuştuğumuz insanlar rastgele seçtiğimiz, zorla düşüp kalktığımız insanlar değildir. Arkadaşlar aranıp bulunan, sevilen, uyuşulan insanlardır. Biz arkadaşlarımızı kafaları kafalarımıza uyduğu, gönül, ülkü ortakları oldukları için seçmişizdir. Arkadaşlıktan ayrılma olayı da ancak bu karakter uygunsuzluğu ile açıklanabilir. Böylece arkadaşlarımızın kimler olduğuna bakarak kendimizin ne tür insan olduğumuzu anlayabiliriz. Bir de okuduğumuz, okumak istediğimiz kitapları ele alalım. Bunlar da bizim nasıl insanlar olduğumuzu gösterebilirler. Çünkü kitaplar kendi kişiliğimize göre seçip hayalimizle içinde yaşadığımız dünyalardır.”²⁸²

İkinci bölümde “İnsan yetiştirmenin başlangıcı değerleri tanımaktır” der. “Biz Türkler de, Tanzimat’tan beri bir değer anarşisi içinde yaşıyoruz. Bunu açıkça söyleyebiliyoruz. Ancak, değer anarşisinden kurtulmak için metodlu, objektif travaylar yapmıyoruz. Bu alanda yapabildiğimiz, elışı örneği kopye eder gibi, Avrupa, Amerika örneklerini kopya etmekten ileri gitmiyor. Teşhissiz tedavi olamayacağı gibi, teşhissiz toplum hastalıkları da atlatılamaz... Okul pedagojisinin en büyük kötülüğü adam yetiştirememesi değil, kendi kendine yetişecek olan insanı tanımamasıdır. Okulun en büyük görevi kabiliyet yaratmak değil, tanrı vergisi olan kabiliyetleri sezme, bu kabiliyetlerin gelişmesini engellemek, onlara eğer elimden gelirse, bu kabiliyetleri kendi kendine yetişme yolunu sağlamaktır.”

Baltacıoğlu “Adam yetiştirmek ne demektir?” diye sorar: “Adam yetiştirmek demek sosyal hayata henüz elverişli olmayan toyların erginler yönünden bu hayata hazırlanması demektir. Eğitimin amacı sosyal hayata hazırlamaktır demekte yetmez. Yetişecek olan insanın hangi toplumun adamı olduğunu bilmekte gerekir... Gerçekte sosyal insanlar yok, her milletin kendi sosyal insanları, kendi kültürünün, kendi tekniğinin insanları vardır. İşte eğitim almış olan insan hem kültür kişiliği, hem de teknik kişiliği olan insan demektir. Eğitimin amacı bir yandan kültür adamları yetiştirmek, bir yandan da teknik adamları yetiştirmektir. Bu da toylara bir yandan milli kişiliklerini, bir yandan da teknik kişiliklerini kazandırmakla sağlanabilir. Milli kişiliği var eden, milli kültür dediğimiz değerlerdir. Bu değerler din, dil ve

²⁸² A.g.e. ss. 8

sanattır.” “Adam nerede yetişir?” sorusuna Baltacıoğlu: “Adam sosyal bir çevre içinde yetişir. Her milletin meydana getirmek istediği bir kişilik vardır. Bu kişiliğin içinde meydana gelebileceği bir muhit, bir çevre vardır. Bu çevre bir kültür çevresi, ya da bir teknik çevresidir. Eğitim ancak kendi çevresi içinde olabilir. Onun için her çevre, içinde verilecek olan eğitimin tabiatına uygun olmalıdır. İşte eğitim almak durumunda olan insanın böyle bir çevre içinde yaşaması gerekir.” diyerek cevap verir. “Ben bir takım pedagoglar gibi insanın kişiliğini yalnız fikirden, düşünceden, bilgiden doğabileceğine inanmıyorum. Çünkü ben yetişme, olgunlaşma, karakter denilince yalnız kafayı, zekâyı değil, benliği bunun da üstüne kurulan kişiliği anlıyorum. Onun için insan yavrusu insandan doğduğu gibi, insan kişiliği de insan kişiliğinden doğar diyorum. İnsanın yetişmesi içinde kişiliğin kaynağı olan toplum ile yalnız kafası ile değil, bütün benliği bütün kişiliği ile kaynaşmasını istiyorum. Kişiliğin ancak böyle doğabileceğine inanıyorum. Vaktiyle gazetenin biri bana “bu imanlı nesil nasıl doğacak?” diye sormuştu. Ben de, “imanlı nesilden doğacak” demiştim. İnançlar, ülküler kitaptan alınmaz. Bunlar canlı şeylerdir, yine canlılardan doğarlar. Milli inancı yaymanın ilk şartı, Promete’nin ateşini taşıyanları iş başına getirmektir.”

“Adam yalnız okuyarak değil, yaparak, yaratarak, yaşayarak yetişir” der, ve bunu açıklar: “Çalışma, çalışma için değil sosyal bir randıman vermek içindir. Eğitim alıştırmak içindir, insan kendi kendini yetiştirir. Eğitim, sosyal yaşayışa henüz elverişli olmayan toyları sosyal çevre içinde sosyal travaylarla, sosyal randıman sağlayarak, sosyal kişilik edinmeye başlatmaktır. Eğitim, toyları içinde yaşayacakları toplumun kültür kişiliğini, teknik kişiliğini edinmeye başlatmaktır. Bu kişilikleri edinmek eğitimle başlar. Bu edinme işi, gitgide sosyalleşen insanın kendi çalışmaları ile yaşama boyunca sürüp gider.”

“İnsan yetiştiricilere düşen nedir? Yetiştiricinin her şeyden önce insan denilen bu sırlı varlığı elden geldiği kadar doğru olarak tanıması gerektir. Bu tanıma olmadıkça yöneltme de olamayacaktır... Bütün iş yetiştiricinin teknik kişiliğindedir. Okul reforması, maarif ıslahatı, gençliğin yetiştirilmesi her şeyden önce yetiştirici ile başlayacaktır... İnsan yetiştirme işine kabiliyetli olan hangileridir? Bence, artist kabiliyetli, artist yaratılışlı olan insanlardır. Çünkü onların en büyük özelliği yaratıcılıktır, yaratıcılarda sezme gücü vardır. Bu gibiler ruhlara, şuur altlarına kadar inmesini bilirler. Böylelikle yetiştirmek istedikleri toyları olgunlaştırırlar. Bilgisi, görgüsü ne olursa olsun insan ruhunu sezme, çocuğu-genci anlamak için yaratılmıştır. Okuttuğunu ezberletmez, anlattığını kafaya depo ettirmez, bilgiyi öğretmez, istihsal ettirir, vermez buldurur, öğrencilerini birer plak olmaktan kurtarır, kendi çaplarında birer bulucu, yapıcı, yaratıcı yapar. Beğenilen, sevilen öğretici tipi işte bu yaratıcı tiptir. Öğretmenin yarattığı, sanat eserlerinin en ulusu olan insan kişiliğidir.”

“Memleketlerin eğitimle kalkınmasını sağlamak için ilk iş, bu tipteki öğretmenleri tanımak, onları işbaşına getirmektir. O zaman hükümet olarak kanunla, kitapla, dergiyle,

buyrukla, teftişle yapmak istediklerinizi ancak bir türlü yapamadığımız doğru, iyi, güzel işleri onlar kendiliklerinden yapacaklardır. Adamı seçmek, adamı bulmak, iş burada. İkinci iş, öğretmenin teknik bilgisini arttıracak olan imkânları ona sağlamaktır. Yaratıcı olanları gözü açık, kulağı delik olur. Onların aklı da, gönlü de yeniliğe açıktır. Onlara okuma, öğrenme, düşünme, yaratma ögüdü vermek gerekmez. Elverir ki onlar için bilgi elde edinmenin şartları sağlanmış olsun. Normal şartlar içinde yaşayan öğretmen kendine yarayacak olan tekniği kendi bulur. Her teknik adamı gibi öğretmen de kendisine öğretilmek istenileni değil, kendisinin kullanabileceği tekniği kullanır. Onun için bilinçli, verimli bir eğitim politikasının ilk şartı öğretmenleri gelişi güzel seçtikten sonra onlara pedagoji bilgisini yayıp onların değişmesini beklemek değil; öğretmen olabileceği olamayacaktan, olanı olmayandan, yaratıcı olanı görenekçi olandan ayırmaktır. ”

“Öğretmene düşen iş yaratılmış olanı anlamak, yaradılışa uygun olanı evrime yardım etmek, yetiştirmektir. Bunun için de görenekleri yıkmak gerektir. Bu da pedagojide ihtilal ile olacaktır. Eski pedagojiyi yıkıp, yerine yenisini koymalı.”

Kızı Hatçe Baltacıoğlu ve Prof. Dr. Türkkaya Ataöv tarafından hazırlanan ve Kültür Bakanlığı’na yayımlanan *Yeni Adamdan Desenler* adlı çalışmanın girişinde Baltacıoğlu şöyle anlatılır:

Baltacıoğlu uzun (92 yıl), işte ve üründe yoğun ve ilkelerinden ödün vermeyerek yaşadı. Türk ulusunun geçmişinde tam dört tarihsel dönemin tanığı oldu: Mutlakiyet, meşrutiyet, cumhuriyet ve demokrasi. Darülfünun’da “tabiiye” okumuş olmasına karşın, bilgi ve görgüsünü arttırmak için yollandığı çeşitli Avrupa başkentlerinden döndükten sonra pedagojiye yöneldi. Yetenekleri takdir edildiğinden, daha 1923’de 37 yaşındayken o zamanki Maarif Vekâleti Müsteşarlığına getirilmesi söz konusu oldu. Kendi için tasarladığı daha yaratıcı ve kişisel çalışmalarına gölge düşüreceğinden korkarak, sonunda -yüksek rütbeli de olsa- bir bürokrat olup çıkmamak için öneriyi kabul etmedi. Ama iki kez Edebiyat Okulunun başına getirildiği anlaşılıyor. Hatta daha sonra üniversite düzeyine yükseltilen İstanbul Darülfünunu’nun da yöneticiliğine atanmıştı. Bu arada, bir yandan pedagoji, toplumbilim, ahlâk ve din psikolojisi, öte yandan da İslam edebiyatı, estetik ve resim dersleri verdi.

Darülfünun 1933’te üniversiteye dönüşünce, bu durumunu kaybetti. 1934-1942 yılları arasında zamanının çoğunu önce haftalık olarak çıkmaya başlayan Yeni Adam’a hasretti. Yalnız temel meşgalesi değil, aynı zamanda gelir kaynağıydı da. 1942’de Ankara Üniversitesi’ne bağlı Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi öğretim üyeliğine atandı. Aynı yıl, önce Afyon, sonra Kırşehir milletvekili olarak iki dönem (1942-1950) parlamento üyeliğinde bulundu.

Bilimci olmaktan çok duygu dolu bir idealist, sanatçı yaradılışlı bir yurtsever ve sorumluluk duygusu olan bir aydıncı. Bilgi açlığı, bilimsel merak ve eğitime zevki nedenleriyle, ilgileri birçok alanı kapsadı. İmrenilecek bir çaba ve eylem adamıydı. Olağanüstü dinamizminin kaynakları ülkesine bağlılık, insanlık sevgisi ve kişileri eğitmenin verdiği apaçık hazdı. Ülkede eğitimin durumunun “kanayan en büyük yara” olduğunu düşünüyordu. Ama bu açıdan da yalnız okulsuzluğu değil, bilimsel ve ulusal içerikli bir terbiyeyi alıyordu.

Sezgi yoluyla idrakin Fransız temsilcisi olan Henri Bergson ile gene bir Fransız pozitivist düşünürü Emile Durkheim’in bir izleyicisi olarak, pedagojiye ilişkin ilk düşüncelerini kendi henüz 24 yaşındayken 1912’de basılan Talim ve Terbiye’de İnkılâp adlı kitabında sergiledi. 1919 Osmanlı Devleti’nin savaşılarından çıkıp yenilgiler yaşadığı yıld. Bir gurup Türkün acılı geçmişi terk edip yeni bir yola yönelmeyi tasarladıkları sırada, genç Baltacıoğlu’da Halka Doğru dergisinin 1 Mart 1919 tarihli sayısında, kendisinden beklenir bir biçimde, şu başlıkta bir yazı yayınlıyordu: “Bir İnkılâp Lâzım!”

İlk hocalığı “hüsn-i hat” üstüneydi. Çok geçmeden, Arap harfleriyle önce “hatt-ı muavvec” dediği ve sonra da “alev yazısı” adıyla andığı kendine özgü bir üslup geliştirdi. Resim ve desende de iyi olduğu genelde söyleniyor. Amerikalı bir araştırmacı (Fay Kirby) Türkiye’nin yakın tarihinde özgün bir eğitim uygulaması olan köy enstitülerinin Baltacıoğlu’nun İçtimai Mektep adlı kitabından da felsefi yönden esinlendiğini belirtiyor. Baltacıoğlu roman ve oyun da kaleme

almıştı. Sahne ustalarının görüşüne göre, tiyatronun eğitim işlevine inanmış, bir “öz tiyatro” kuramı oluşturmuş, geleneksel oyun türünü geliştirmişti. Gene onlara göre, kendi de bir oyun yazarıydı.

Özetle, toplum bilim alanında oniki, salt eğitim üstüne otuzdört, felsefe konusunda iki ve sanatla ilgili olarak altı kitabı var. Çocuklar ve gençler için yedi kitap yayınladı. Basılmamış onaltı radyofik oyun bıraktı. Konuşmaları öğretici, esperi dolu ve sürükleyiciydi.

1 Ocak 1934’te ilk sayısı çıkan Yeni Adam tüm yapıtları içinde en etkili olanıydı. Kırkbeş yıl çıkararak 935’inci sayıya ulaştı. Derginin alt başlığı şöyleydi: “Ülkümüz Demokrasi ve Cumhuriyet İçin Çalışmaktadır.” Türkiye’nin cumhuriyet rejimi o zaman sadece on yılı geride bırakmıştı. Demokrasi kavramı da oldukça gençti. Ülküsünü demokrasi için çalışmak olarak ilan eden örgütlenmeler heralde pek azdı -hele, Baltacıoğlu’nun yaptığı gibi, demokrasiyi öteki kavramların da önüne koyarak. Dergi bir çeşit diri bir öğrenim merkezi oluşturdu. Bazı yazar, düşünür ve sanatçılar orada buluştu, orada yetişti. Böyle bir mihverde çoğulcu yaklaşımın egemen olması kaçınılmazdı. Örneğin, Baltacıoğlu bir sosyalist değildi ama bu dergi kanalıyla okuyucularına bir ara, her hafta bir *Das Kapital* eki vermekte beis görmüyordu. Okuyucu onun dergisinde fütürizmden²⁸³ gerçek-üstüçülüğe değin çeşitli çağdaş sanat akımlarını izleyebiliyordu. Yeni Adam’ı kendi yönetiminde son nefesine kadar çıkardı. Kızı bir yıl daha sürdürdü.²⁸⁴

Köy Enstitülerinin en belirgin özelliği devrimleri (dönüşümleri) yaymak, yaşatmak ülküsüydü.²⁸⁵ “Köy enstitüleri, öncelikle ümmetten ulus, kuldan yurttaş yaratmak çabalarına katkı yapmak amacıyla kuruldu.”²⁸⁶

Fakat Katolik Kilisesi’nin otoritesini reddetmek ve insanı özgürleştirmek için ortaya konan hümanist-seküler proje, son tahlilde ortaçağların Tanrı-merkezci evren anlayışının yerine Prometheusçu bir ben-merkezciliği koymuş ve insanı özgürleştireyim derken onu -tehlikeli bir biçimde- ilahlaştırma yoluna gitmiştir. Guénon, bu sapmanın insanlık tarihinde aslında arızı bir durum olduğunu ve Aydınlanma düşünürlerinin iddialarının tersine modern Batı medeniyetine ayrıcalıklı bir statü kazandırmadığı görüşündedir. Guénon , moderniteyi “niceliğin egemenliği” olarak tanımlar.²⁸⁷

Meriç’e göre; “mademki Avrupalılığı kabul ediyoruz, onun bütün özelliklerini ve bilhassa düşünme ve çalışma usullerini almağa mecburuz.”²⁸⁸ Her asrın ve asrımızın noksanları varsa insanıyet onları birer birer yok etmektedir. İnsanın genel ilerleyişine ortak olmak her milletin vazifesi, tarihin de övüneceği bir konudur. Türk milleti ise, en uygun ve en mükemmel medeniyete katılarak bu görevini yerine getirmiş oluyor.²⁸⁹ El Biruni, geçen asırda yaşasa bir Littre olurdu. Bizde ilim adamlarının neden kökü kurudu? Littre’nin hal tercümesine eğilirsek bu facianın sebeplerine daha iyi akıl erdiririz. İnsanlık bir bütündür.

²⁸³ “İtalyan şairi Marinetti’nin 1909 yılında yayımladığı bildiri ile ortaya çıkan, yeni hayatı övme, geleneksel edebî kuralları yıkma amacını güden ve Dadacılık, gerçeküstüçülük vb. akımlara öncülük etmiş olan edebiyat çığırını, gelecekçilik.” <http://www.nedirnedemek.com/f%C3%BCt%C3%BCrizm-nedir-f%C3%BCt%C3%BCri-zm-ne-demek> Erişim tarihi: 13.11.2017

²⁸⁴ Türkçaya Ataöv. *Fikret Mualla: Yeni Adam’dan Desenler, 1936-1937*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993 ss.9-12

²⁸⁵ Feyzullah Ertuğrul. *Köy Enstitüleri Sistemi ve Düşündürdükleri*, “Köy Enstitüleri ve Devrimler”, Ankara: Güldikeni Yayınları, 2. Baskı Ocak 2002 ss. 19

²⁸⁶ Daha fazlası için bakınız: Ali Kaymak. *Hollanda Mektupları, İsmail Hakkı Tonguç ve Köy Enstitüleri*, Kebikeç 25, 2008 ss. 239-247

²⁸⁷ İbrahim Kalın. *Ben, Öteki ve Ötesi*, İstanbul: İnsan Yayınları, Altıncı Baskı, Aralık 2016 ss. 392-393

²⁸⁸ Cemil Meriç. *Kültürden İrfana*, İstanbul: İletişim Yayınları, 3. Baskı 2015 ss. 171

²⁸⁹ A.g.e. ss. 174-175

Çağımızın Müslüman aydınları İbni Sina'yı da Littre'yi de tanımak ve o kardeş ruhları aynı takdir ve hayranlıkla benimsemek zorundadır. Bir İbni Rüşd'ün Aristo karşısındaki davranışını biz de Littre karşısında göstermeliyiz.”²⁹⁰

“Bizim milletimizi kurmuş ve onu asırlardır yaşatmış olan kuvvetler hangileridir? Bu kuvvetlerin, Anadolu'ya gelen Oğuzlara yeni bir ruh ve hayat vermiş olan İslam dini ile vaktiyle Etilerin bu kıtada yaşattıkları ve buraya gelenlere miras bıraktıkları ziraat tekniği olduğunu görüyoruz. Batının ilerleyişi, kendi kökleri üzerinde kendi meyvesini hakkıyla verebilmesi, başka deyimle, kendi bedeninde kendi ruhunu samimi ve tam manasıyla yaşamış olmasındadır.”²⁹¹ Bouddha gibi, Sokrat gibi, Rousseau gibi dünya yüzünde insanlığa yeni bir ruh vererek yaşatan iradelerin doğabilmesi için, insanlığı ezen buhranın yaydığı zehirin terkiğini iyi bilmek, sahtekâr hareket adamlarının kullandıkları zorlu vasıtaları iyi tanımak lazımdır. Bunlar ruhlarındaki feci zaafı, tarihin örnekleri ile haklı gösterirler. “Cengiz de şu veya bu şahsi zaafı taşıyordu”, “Robespierre de böyle idi” gibi bizi hep fena örneklerin tecrübeli adamı yapmak isteyen bu kurnaz ve maskeli mürebbiler, karakterleri devirmede hep tarihin ve cemiyetin kılıcını kullandılar.

“Eski hatalardan kurtulmak için, bütün eskiyi ortadan kaldırmak isteyiş, pirelerden kurtulmak için yorganı, hatta bütün evi yakmaya benzer ki, bu da tembel bir hizmetçinin işidir. Bütün meselelerin en önemli ve en elemlisi olan bu mesele, neslimizin atisi meselesidir. İnsanlık, geçirdiği hezeyanlı kâbusun son devrindedir. Yarının dünyası, kuvvetle menfaati inkâr edecektir. Rüstem Paşa gibi Slav ırkının korkunç iştihasını yaşatan bir devşirme vezir öldüğü zaman, muazzam rüşvet yığını olan mirasında şunlar sayıldı: Bin yedi yüz köle, bin yüz altı deve, iki bin dokuz yüz muharebe atı, yedi yüz bin altın, beş bin kaftan, altı yüz gümüş, beş yüz altın eğer, bin beş yüz gümüş at başlığı, yüz otuz çift altın özengi, bir dam altı tespih, yüzlerce çiftlik, altın ve gümüş tabaklar.”²⁹²

Yapılan inkılâp ve ihtilâllerin sonucuna, bize bıraktıklarına baktığımızda, bugün maziden kopmuş görünmektedir. Cemil Meriç belki de bu nedenle bir “dava”dan bahseder ve “Dava bugünü geçmişe bağlama davasıdır.” der.²⁹³ Cumhuriyetin aydın tiplerinden biri olan Baltacıoğlu'nun idealleriyle Meriç'in bakış açısından hareketle bugün hesaplaşılabilir. Bu ideallerin niçin başarısız olduğu sorgulanabilir. Aydınların halktan kopukluğu temel sorunlarımızdan biridir.

²⁹⁰ A.g.e. ss. 318

²⁹¹ A.g.e. ss. 165, 174, 180

²⁹² A.g.e. ss. 187,194 , 216, 260, 259, 270

²⁹³ A.g.e. ss. Gezerken bazen Bursa'da Muradiye semtinden Hamzabey'e doğru yürüyorum. Yolda karşılaştığım kişilere selam veriyorum ve o mahallede oturup oturmadıklarını soruyorum. Hamzabey kimdir? diye soruyorum, bilmiyoruz diyorlar. Bu mahallede oturuyoruz ama bilmiyoruz diyorlar. Bizde kitap okuma alışkanlığı olmadığından bunları unuttuk diyen oluyor, genelde televizyon seyrediyoruz ya da Hz. Hamza işte diyen de çıkıyor.

Paulo Freire *Ezilenlerin Pedagojisi* adlı eserinde şunları söyler: “Ezenler kâr getiren bir durumu korumak için insancılıklarını kullanırlar... Eğitilmiş insan uyumlulaştırılmış insandır çünkü dünyanın içine daha iyi uyar. Praksise çevirirsek bu kavram ezenlerin amaçlarına uygundur; çünkü onların huzuru insanların, ezenlerin yaratmış olduğu dünyaya ne ölçüde uyduklarına ve bu dünyayı ne kadar az sorguladıklarına bağlıdır...Çözümün özü...: Eğer işçiler bir şekilde kendi emeklerinin sahibi olmazlarsa, bütün yapısal reformlar etkisiz kalacaktır... İşçiler kendi emeklerinin sahibi olmalıdırlar, satıcısı değil... Çünkü emeğin ticaretini yapmak ya da emeğini satmak köleliğin bir biçimidir. Diyalog karşıtı eylem kuramında kültürel istila, manipülasyonun hedeflerine hizmet eder. Manipülasyon da fetih hedeflerine, fetih ise egemenliğe hizmet eder. Kültürel sentez, örgütlenmenin amaçlarına hizmet eder, örgütlenme ise özgürleşmenin amaçlarına. Bu çalışma çok açık bir gerçekle ilgilidir: Nasıl ezenler, emek için bir ezme eylemi kuramına ihtiyaç duyuyorsa, ezilenler de özgür olmak için bir eylem teorisine ihtiyaç duyarlar.”²⁹⁴

Acele uyanması gerekli uluslar için köy enstitüleri sisteminden daha sağlam bir yol bulunamayacaktır.²⁹⁵ Yeni bir uçak modeli yapılacağı zaman ilk önce tam bir taslağı vücuda getirilir. Buna prototip derler. Prototip, türlü türlü uçuş ve mukavemet tecrübelerine maruz bırakılır. Elde edilen neticelere göre tadillere lüzum görülürse bunlar yapılır. Sonra asıl seri imalata geçilir.²⁹⁶ Köy enstitüleri adı altında memleketimizde vücuda getirilen hareketi, yarının prototipi saymak mümkün olabilir mi? Köy enstitüsü tecrübesinden alınması lazım gelen başlıca ders; orada mükemmel neticeler temin eden ve okuyan gençlerin ruhi ihtiyaç ve istidatlarına uygun düşen hür ve verimli terbiye usullerini bir an evvel bütün terbiye sistemimize tatbik etmek olmalıdır.²⁹⁷ Köy enstitülerini, köye hoca yetiştirmek için kurulmuş birer mektep sananlar aldanırlar. Buralar bütün memlekete ait türlü türlü davaları, istidatları, imkânları, usulleri tecrübeye vuran birer laboratuardır. Terbiye usulleriyle beraber insan ölçülerini, idare usullerini ve adalet telakkilerini anlamak gerekir, fakat sathın altındaki ruhu kavramak şartıyla... Eğitim özgür, bağımsız, şanlı, yüksek bir toplum olarak yaşatabileceği gibi köleliğe ve yoksulluğa da düşürebilir.

Eğitim reformu, genel çizgileri ile ezberleyen değil öğrenmeyi öğrenmiş, çözümleyen, birleştiren, uygulayan; iyiden, güzelden, doğrudan zevk alan, yaratıcı kuşaklar geliştirmeyi hedeflemelidir.²⁹⁸ Gövdesi ve dalları kurumaya yüz tutmuş, kartlaşmış bir ağaca aşı yapılamaz. Yapılsa bile verimli olmaz. Emekler, umutlar boşadır. Eğitim düzeninde ve

²⁹⁴ Paulo Freire. *Ezilenlerin Pedagojisi*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, İngilizce'den Çeviren: Dilek Hattatoğlu, 17. Basım Eylül 2018 ss. 60-61-63 ve 186

²⁹⁵ Talip Apaydın. *Köy Enstitüsü Yılları*, İstanbul: Çağdaş Yayınları, 4. Baskı, Nisan 1990 ss. 243

²⁹⁶ Ahmet Emin Yalman. *Yarının Türkiye'sine Seyahat*, Vatan Matbaası: 1944 ss. 3

²⁹⁷ Daha fazlası için bakınız: A.g.e. ss. 5

²⁹⁸ Berka Özdoğan. *Reform Pedagojisi, Eğitim Bilimleri, Okul Reformu, Öğretmen Eğitimi ve Dr. Halil Fikret Kanad*, “Açış Konuşması”, Seminer: 16/17.04.1998, Yayına Hazırlayanlar: Prof. Dr. Berka Özdoğan, Prof. Dr. Helga Schwenk, Arş. Görv. Selçuk Uygun, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2002 ss. 5

sisteminde de durum böyledir. İğreti yamalar tutmaz, tutsa da dayanıksız olur. Yeni eğitim düzeninin temel sorunu, halkı uyandırmak, ona sorunlarını kavratmak, toplum yapısını bilimsel yollarla, planlı ve bilinçli bir biçimde değiştirecek kültürlü, girişken, üretici ve toplumcu insan tipini yetiştirmektir.²⁹⁹

“Fakat köy enstitüleri projesi bu işi tamamlayamadan yarım bırakmıştır. Okul ile toplum arasındaki ilişkileri İçtimai Mektep modeli ile kurmaya çalışan İsmail Hakkı Baltacıoğlu gerçek anlamda ekonomik değer taşıyan bir Üretici İş Okulunu hedef almıştı. Baltacıoğlu'nun İçtimai Mektebinin sosyalist sistemin Üretim Okulu ile hiçbir ilişkisi yoktur. Çünkü Baltacıoğlu İş Eğitimi Marksist teori ile değil, Çocuktan Hareket Akımı ile telif etmiştir. Baltacıoğlu için nihai amaç üretim değil şahsiyettir. Hatta O, geliştirdiği eğitim sistemine Şahsiyet Pedagojisi adını vermiştir. İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun Eğitim Felsefesi konulu lisans tezini hazırladığında 1972-1973 yıllarında evine yaptığı bir ziyaret esnasında Baltacıoğlu'na Köy Enstitüleri ile ilgisini sorduğunda Ersoy Taşdemirci Baltacıoğlu'nun kendisinden şu cevabı alır: Köy Enstitüleri, İçtimai Mektebin eksik uygulamasıdır... Köy enstitüleri ne Doğu Bloku'nda uygulanan Üretim Okulunun ne de Batı Blokunda uygulanan İş Okulunun kopyasıdır. Batıda gelişen çağdaş eğitim akımlarından mülhem olmakla beraber, Türkiye'nin özel şartlarında Türk eğitimcileri tarafından geliştirilen ve uygulanan bir üçüncü modeldir. Bu modele bir isim vermek gerekirse en uygun isim, Üretici İş Okulu modelidir.”³⁰⁰

Her şeyin kaymağı o şeyin altyapısının veya hammaddesinin cinsindedir. Süt kaymağı süttten, şap kaymağı şaptan, çamur kaymağı da çamurdan olduğu gibi mademki eğitimle hedeflenen genç nesildir ve haliyle bunlar yarının büyükleridir. Gelecek neslin altyapısı da kabiliyetli, gayretli ve azimli gençlerdir. Burada Bruno Latour'u hatırlayalım, şöyle diyordu: “Söylediğimiz ve yaptığımız şeylerin kaderi, onların daha sonraki kullanıcılarının elindedir.” O zaman eğitimle hedeflenen gençlik şu olmalı değil midir? :

- a-) Akli modern fenlerle donatılmış olan kimseler,
- b-) Kalbi ve ruhu dini ilimlerle tatmin edilmiş olan kimseler.³⁰¹

Eğitim sistemleri değerlendirildiğinde bilimsel, askeri, sosyalist, dini, laik, demokratik ve adını saymadığımız diğer eğitim sistemlerinin de sadece bir eğitim sistemi olarak çözüm üretmediklerini görebiliyoruz. Rönesansımızı yapmak için, kültürümüzün kaynaklarına inmemiz gerekecek.³⁰² Nurettin Topçu *Var Olmak* adlı kitabında; “Cemiyeti

²⁹⁹ Şevket Gedikoğlu. *Kemalist Eğitim İlkleri Uygulamalar*, İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1978 ss. 296-297

³⁰⁰ Ersoy Taşdemirci. *Reform Pedagojisi, Eğitim Bilimleri, Okul Reformu, Öğretmen Eğitimi ve Dr. Halil Fikret Kanad*, “Yüzyılımızın Başından Günümüze Kadar Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme Sisteminde Çağdaş Pedagoji Akımları”, Seminer: 16/17.04.1998, Yayına Hazırlayanlar: Prof. Dr. Berka Özdoğan, Prof. Dr. Helga Schwenk, Arş. Görv. Selçuk Uygun, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2002 ss. 78-79 ve 81

³⁰¹ Daha fazlası için bakınız: Vehbi Yıldız, *İrfan Ordusu*, Nil Yayınları, İzmir, 1993, s. 112.

³⁰² Nurettin Topçu. *Yarımkı Türkiye*, Yağmur Yayınları, 2. Baskı, İstanbul:1972 ss. 10

yoğuracak ruh, ne bir sihirbazın ruhudur; ne de Gordiyon'daki düğümün üzerine kılıcını indiren kahramanın ruhudur. O bir halaskarın zafer neşesiyle sarhoş ruhu olmadığı gibi kara kaplı, kaba cüsseli kitapların üzerine eğilen bilgiçlerin ruhu da değildir. Taklit mayası onu yuğuramayacağı gibi itham ve inkâr mayası da onu yuğuramaz. O ruh bize kaybolan benliğimizi bulduracak. Bin nedametle nihayet anladık ki dünyada belki her şeyi bulmak kolay, kendini bulmak zormuş. Kendimizi nerede bulalım? Kendi dışımızda nereye koştuksa gurbette kaldık. Kendimize nasıl koşalım? Bize bir aydınlık, bir rehber lazım diyorlar. Her tarafı, her zerresi olan, her ciheti aydınlıkla dolu âlemde tek aydınlık, bir rehber arıyoruz. Cemiyeti yuğuracak ruh, eski Asya'nın hikmetiyle Kur'an'daki ilhamı kendinde birleştirdiği halde, Garb'ın dört asırlık ilmüne zihniyetine sahip, felsefesine aşına olacak Anadolu dervişinin ruhudur demektedir.”³⁰³

Sevginin yavaş yavaş çocuktan onun gelecekte olacağı adama uzanmasını ümit etmek çok mudur? Çocukları sevenler bu çocukları sonraki yıllarda da aynı ana-babalık ilgisine benzer bir duyguyla izleyecekler mi? Bu çocuklara güçlü bedenler ve dinamik beyinler verdikten sonra güçlerini ve dinçliklerini daha iyi bir dünya yaratmak için kullanmalarına izin verecek miyiz? Yoksa onlar bu işe yöneldiklerinde, dehşetle irkilecek ve onları köleliğe ve talime geri mi iteceğiz? Bilim bu seçeneklerin ikisi için de hazırdır; seçim sevgi ile nefret arasındadır, ama nefret profesyonel ahlakçıların saygı ve bağlılık duyduğu güzel sözler altında gizlenmiştir.³⁰⁴

Eğitimin konusu insan ve bu insanı eğitmeye ilgili tüm yöntem, kavram ve bunlara ilişkin ayrıntılardır. Bu durumda sorun, eğitim götürülecek olan eğitime tabi tutulacak olan insanı tanımaktır. Bu yapılmadıkça eğitimin amaçlarını gerçekleştirmesi düşünülemez.³⁰⁵ Bu dünya Latince ve Yunanca, Dante ve Shakespeare, Bach ve Mozart olmadan kurulabilir. Yararcı bir eğitimden yana olan görüşler bunlardır. Ancak hümanist (insancıl) öğeler daha mı az değerlidir? Düşünce ve hayal dünyasının insanın gönül yönünün gelişebilmesi için bunlar gerekli değil midir? Böyle bir anlayış olmadan “ilerleme” mekanik bir düzeyde kalmaz mı? İnsanlığın kendini yok etme aşamasına geldiği çağımızda bireylerin üstün bir sorumluluk ve anlayış düzeyine yükseltilmesi önemli değil midir? Daha doğrusu insanın gönül ve duygu yönünü hesaba katmayan bir eğitim acaba nasıl bir geleceğe gebebilir? Şimdiden bunun sonuçları görülmüyor mu?³⁰⁶

İnsanlığın en önemli düşmanları; cehalet, fakirlik ve tefrikadır. Bunların çözümü de eğitimden geçer. Tarihsel süreçte insanları birleştiren imparatorluklar, para ve din olmuşsa³⁰⁷

³⁰³ Nurettin Topçu. *Var Olmak*, Dergâh Yayınları, 20. Baskı, İstanbul: Mayıs 2017 ss. 110

³⁰⁴ Bertrand Russell. *Eğitim Üzerine*, İstanbul: Say Yayınları, Türkçesi: Nail Bezel, 1996 ss.167

³⁰⁵ Sabri Büyükdüvenci. *Eğitim Felsefesine Giriş*, Ankara: Savaş yayınları, 1991 ss. 84

³⁰⁶ A.g.e. ss.83

³⁰⁷ Yuval Noah Harari. *Hayvanlardan Tanrılara Sapiens: İnsan Türünün Kısa Bir Tarihi*, İstanbul: Kolektif Kitap. 39. Baskı, Türkçesi: Ertuğrul Genç, Eylül 2017

bir dördüncü de sevgi temelli³⁰⁸, yetenek ve ilgilere dayalı karakter eğitimini amaçlayan “eğitim” olamaz mı? Her insan karakter sahibi olmak ister; hiç kimse itimat edilmeyen bir insan olmak istemez. O halde, karakter terbiyesi, niçin eğitim ve öğretimin gayesi olmasın?

Bugün milletler kör olsun total olsun, her bireyin yaradılışına uygun ve topluma yararlı olacak şekilde yetiştirilmesini zorunlu görmektedir. Bu bakımdan eğitimin amacı da zorunlu olarak sosyal karakterde olmalıdır.³⁰⁹

Temeli sarsılmış bir toplumu, yani ahlak ve sosyal davranışları bakımından tutar yeri kalmayan bir toplumu düzeltmenin zorluğu, üzüm üzümü göre göre kararmasındandır. Bunun için sosyologlar, pedagoglar ve devlet adamları düzeni bozulmuş ve her türlü ahlaksızlıklara kapılarını ardına kadar açmış olan milletleri yeniden canlandırmak ve düzeltmek için sert kanunlardan çok genç neslin iyi yetiştirilmesiyle mümkün olacağını düşünerek okul açmakta, bütün imkânlarını ve enerjilerini eğitim meseleleri üzerinde toplamaktadırlar.³¹⁰ Kökünden bozulmuş ve soysuzlaşmış bir çevreyi topyekûn düzeltmeyi düşünen ilk filozof Platon’dur. Platon’a göre devleti çok kuvvetli öğretim görmüş ve aynı zamanda uzun yıllar pratik hayatın girdisi çıktısı içinde olgunlaşmış olan filozoflar idare etmelidir. Devletin ikinci derecede yüksek yerlerini de yaşını başını almış, bilgili, olgun ve faziletli insanlara vermelidir. Bunların çeşitli görevleri arasında en önemli işlerinden biri, milletin siyasal, ekonomik ve sosyal hayatını düzenlerken genç kuşağın erdemli yetiştirilmesine daima ön planda yer vermektir. Böyle davranılırsa birkaç kuşak içinde soysuzlaşmaların kökünü kurutmak mümkün olabilir. Rönesans filozoflarından Tommaso Campanella, Eflatun’un idealini yeniden ele almış ve ceza evlerinde yazdığı *Güneş Devleti* eserinde (Citta del sole) sosyal çevreyi geniş ölçüde düzeltmeden soysuzlaşmaların önüne geçilemeyeceğini göstermeye çalışmıştır. 18. yüzyılın pedagoglarından Rousseau, Pestalozzi ve Fröbel de çocukların bozulmamış bir çevre içinde yetiştirilmelerine önem vermişler ve bu yoldan olgun bir kuşak yetiştirmeyi düşünmüşlerdir.³¹¹

Herbart’a göre, bir insanın dış dünya ile olan ilişkilerinde sürekli ve belirgin bir yol izlemesi, o insanın “karakter sahibi” bir insan olduğunu gösterir. Dış dünya ile ilişkilerinde davranışını ve anlayışını değiştiren, rastlantısal hayallere kapılan; kısaca eylemleri günü gününe uymayan insanlar, karakersiz insanlardır. Bunlar, dıştan çabuk etkilendiklerinden davranışlarında, işlemlerinde bir bağ, birlik ya da bütünlük görülmez. Buna karşılık, karakterli bir insan dış etkilere kulak asmaz; o yalnız dışa karşı etkili olmak, dışı kendi etkisi altına almak ister. İşte, karakterli ve karakersiz insanlar arasındaki fark: Biri dış etkenlerin

³⁰⁸ Bakınız: Tolstoy. *İnsan Ne İle Yaşar*, Antik Dünya Klasikleri, İstanbul: Lacivert Yayıncılık, Türkçesi: İhsan Özdemir, 2009

³⁰⁹ Halil Fikret Kanad. *Kısaltılmış Pedagoji*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1966 ss.30

³¹⁰ A.g.e. ss.59

³¹¹ A.g.e. ss. 157

sürekli oyuncuğı, diğeri de etkilere karşı tamamıyla egemen.³¹² Bunun için Baltacıoğlu'nun eğitim sistemi olan "İçtimai Mektep" bir alternatif olarak önümüzde durmaktadır.

Bu bölümde İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun eğitim görüşlerini, eğitimle ilgili önemli eserlerini inceledik. Şimdi çalışmamızın üçüncü bölümüne onun eğitim görüşleriyle ilişkilendirilebilecek olanlarını karşılaştırdığımız eğitim felsefeleri, eğitim akımları ve eğitim yaklaşımları bölümüne geçiyoruz.

³¹² Halil Fikret Kanad. *Reform Pedagojisi, Eğitim Bilimleri, Okul Reformu, Öğretmen Eğitimi ve Dr. Halil Fikret Kanad, "Kanad'ın Yazılarından Örnekler: Ahlaki Karakter"*, Seminer: 16/17.04.1998, Yayına Hazırlayanlar: Prof. Dr. Berka Özdoğan, Prof. Dr. Helga Schwenk, Arş. Görv. Selçuk Uygun, Ankara: 2002 ss. 111

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EĞİTİM TARTIŞMALARI

Eğitim, genel anlamda, sosyal yaşantıya henüz alışmamış olanları bilinçli ve kasıtlı olarak bu yaşantıya başlatma, alıştırma ve geliştirmedir. Bu anlamı ile eğitim, yalnız çocukları ve gençleri değil, yetişkinleri de kapsamına alır. Öğretmenin öğrenciye, subayın ere, ustanın çırağa, antrenörün sporcuya yaptığı bilinçli etkenlik hep eğitimidir. Uygarlık yeni kuşaklara eğitimle aktarılır. Toplumun fizik, moral, bilimsel, teknik gelişimi eğitimle ilgilidir. Eğitimin önemsenmediği ya da yanlış uygulandığı toplumlarda, uygarlığa ilişkin yeni kazançlar olmadığı gibi, kazanılmış olanlar da duraklar, geriler. Sonunda bu toplumlar yerini eğitilmiş toplumlara bırakırlar. Uygarlığın temel ilkesi, önce insanı, toplumu eğitmektir. Uygarlığa giden en emin yol, iyi bir eğitim düzeni kurabilmektir. Çağımızda uygarlık yarışı eğitim yarışıdır. Olumlu olumsuz yönlerde kullanılabilir. Bireyler ve toplumlar eğitim gücü ile kalkındırılıp ilerletilebildiği gibi, duraklatılıp geriletilebilir de.³¹³ Her siyasi sistemin ideolojisinin bir eğitim anlayışı vardır. İdeolojik eğilimlerle seçilen eğitim bazen çare olamayabilir. Bu yüzden Ziya Paşa;

“Bil illeti, kıl sonra müdavata tasaddı,

Her merhemi her yâreye derman mı sanırsın” demiştir.

Onun gibi önce cemiyetin maruz kaldığı hastalığın teşhisini ve mikrobusunun tespitini yapalım. Sonra hastalığının tedavisine bakalım.³¹⁴ Ziya Paşa'nın bu beyiti ne kadar manalı ve manalı olduğu kadar da ne kadar fikir verici ve yol göstericidir! Evet, hastalığa ilaç vermeden önce hastalığın teşhisi ve mikrobusunun tespiti lazımdır. Çünkü her ilaç her hastalığı iyileştirmez. Aksine yanlış bir ilaç ve yanlış bir tedavi hastalığı fazlaştıracaktır de.³¹⁵ Herkes takdir eder ki şu sorular ve cevapları evrensel olarak tüm insanlığadır: Nereden geliyoruz? Neyiz? Nereye gidiyoruz? Niçin yaşıyoruz? Neden dünya var? Neden buradayız? İnsan için en mühim mesele nedir?

“Temel, alt yapıdır; altyapıdaki değişiklikler ister istemez üst yapıyı da etkiler. Ne var ki, çok kere alt yapıdaki sarsıntılarla üst yapıdakiler arasında uzun bir fasıla vardır.”³¹⁶

Eğitim sosyolojisi çok yeni bir bilim dalıdır. Eğitimin biyoloji ve psikolojiden sonra sosyolojiye dayandırılarak açıklanmak istenışinden doğmuştur. Eğitimin sosyal yönden açıklanmasına daha önceleri de rastlanır. Ama sosyoloji henüz yeni olduğu için eğitim sosyolojisinin doğuşu da yenidir. Eğitim sosyolojisi, sosyolojinin eğitime uygulanması

³¹³ Fahrettin Akıncı, *Çağdaş Eğitim Düzenine Geçiş*, Ankara: Ulusal Basımevi, 1969. ss.7-10

³¹⁴ Vehbi Yıldız, *İrfan Ordusu*, İzmir: Nil Yayınları, 1993, s. 93.

³¹⁵ A.g.e. s. 102.

³¹⁶ Cemil Meriç, *Mağaradakiler*, İstanbul: İletişim Yayınları, 26. Baskı, 2015, s. 117-118.

demektir. Bireylerin bir kültürel gelenek içerisinde katılmalarını ve bu kültürel gelenekle özdeşleşmelerini kendine konu edinir. Bir başka şekilde şöyle tanımlanabilir. “Eğitim sosyolojisi, eğitim ile sosyal kurumlar, sosyal gruplar, sosyal süreçler arasındaki karşılıklı ilişkileri ve etkileşimi inceleyen bir eğitim bilimi dalıdır.” Kısacası eğitim sosyolojisi, eğitim kurumlarıyla organizasyonlarını analiz eder ve genel olarak da eğitimle diğer toplumsal kurumlar arasındaki fonksiyonel ilişkileri inceler.³¹⁷

Tarihsel gelişim içerisinde incelendiğinde, eğitim sosyolojisinin henüz çağımızın başlarında kendini hissettirdiği görülür. Amerika’da 1918’den sonra bu konuda eserler çıkmaya başlamıştır. Çıkan bu eserlerin esas aldığı düşünce, eğitimin bir çeşit sosyalleşmek demek olduğudur. Yine bu görüşe ilaveten de eğitim sosyolojisi deneysel sosyolojinin bir dalı sayılıyordu. Fakat ABD’de bu konuda çalışmaların başlamasından önce Fransız sosyologu Emile Durkheim (1857-1917) ile Alman sosyologu Max Weber (1865-1920) eğitim sosyolojisinin ilk kurucuları olmuşlardır. Max Weber pedagojik amaç ve araçların sosyolojik tipolojisini yapmış, Durkheim ise fonksiyonel eğitim görüşünü getirmiştir. Bizim memleketimizde ise sosyoloji ancak 1914 yılından itibaren okutulmaya başlandığı için eğitim sosyolojisi ilk zamanlar mevcut değildi. Ancak Ziya Gökalp, İsmail Hakkı Baltacıoğlu gibi eğitimciler bu bilim dalının bizdeki temsilcilerindendir. 1917’de Edebiyat Fakültesi felsefe şubesindeki ilmi terbiye dersleri “ilmi terbiye”, “usulü tedris ve tatbikatı” adlarıyla ikiye ayrılmış bulunuyordu. Ziya Gökalp’in teklifi ile buna bir de “terbiyevi içtimaiyat” (eğitim sosyolojisi) dersi eklendi ve bu dersler Baltacıoğlu tarafından verilmeye başlandı.³¹⁸

Eğitimin çeşitlerine baktığımızda, çağdaş eğitim akımları özellikle şu iki ana grup etrafında toplanabilir;

- 1- İnfiratçı (bireyci) eğitim görüşü
- 2- Cemaatçi eğitim görüşü.

Yakın zamana kadar bunlardan birinci guruba giren fikirler diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de ön planda yer almıştır. Ferdiyetçi eğitim akımının en büyük temsilcileri 18. yy.’da J.J. Rousseau (1712-1778) ve 19. yy.’da ise Tolstoy (1828-1910) dur. Rousseau’nun fikirleri maarifimizde çok etkili olmuştur. *Emile* isimli eserinde geliştirdiği bireyci eğitimin başlıca özellikleri şunlardır:

- a- Çocuk tabii gelişimi ve ihtiyaçları içerisinde serbestçe hareket edebilmelidir. Eğitimin görevi, bu gelişim içerisinde ortaya çıkan engelleri ortadan kaldırmaktır.
- b- Eğitimde geleneksel baskı metodu kaldırılmalı, çocuk açıklamalarla idare edilmelidir.

³¹⁷ Hikmet Yıldırım Celkan. “Ziya Gökalp’in Eğitim Sosyolojisi”, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1990 ss. 1

³¹⁸ A.g.e. ss. 2

- c- Çocuk küçük yaşlarda iyi bir insan olarak yetiştirilmeli, bu yapıldıktan sonra mesleğe yöneltilmelidir.
- d- Rousseau'ya göre eğitimde cinsiyet farkı gözetilerek her cinsin ilgi ve ihtiyaçlarıyla beraber çocuğun gelişim kademelerinin her birine uygun düşecek bir eğitim düzenlenmelidir.
- e- Eğitim sadece çocuğun aklına hitap etmemeli, onu tecrübe ve yaşantı ile de aydınlatarak akıllı bir varlık yaratmaya çalışılmalıdır.
- f- İnsanın bütün yetenekleri ahenk içerisinde geliştirilmelidir. Bu gelişim organik, duyu, duygu, zihinsel ve sosyal yönlerden olmalıdır.³¹⁹

Bu günkü eğitimden maksat da okuyan, düşünen, çevresi ile ilişkilerini bu ölçü ile genişleten araştırıcı insan yetiştirmektir.³²⁰ Gökalp eğitimi tarif ederken toplumun kültürünün fertlere aşılması, diyordu.³²¹

Gökalp'te maarif ıslahı meselesine baktığımızda; ilköğretim kademesinde asıl önemli olanın ilkokul öğretmenlerinin felsefi-sosyolojik bir formasyonla yetiştirilmelerinin gereğidir.³²² Ortaöğretim kademesi için; liselerdeki öğretimin gayesi eğitim (terbiye), bunun da gayesi milli kültürü almış fertler yetiştirmektir. Zira liseler idareci sınıfı yetiştirecektir. Bunlar fayda götmeyen, fedakâr ve vatansever insanlar olacaklardır. Gökalp'in lise ıslahı ile ilgili olarak en fazla üzerinde durduğu husus, burada hissi eğitim ile fikri eğitimin bir arada verilmesi lüzumudur. Ancak bu suretle liseyi bitirmiş gençlerde hem milli karakter, hem de ilim zihniyeti yan yana bulunur. Gökalp zihni ahengi his-fikir ahengine bağlamaktadır. Liselerin fen ve edebiyat şubeleri hakkında Gökalp'in fikirlerinde kesinlik yoktur. Daha önce her iki şubenin birleştirilerek kültürel eğitimin ağır basmasından bahsederken, sonraları İttihat ve Terakki Partisi'nin kongresine sunduğu raporun maarif bölümünde liselerden bahsederken her iki şubeyi ayrı ayrı ele almakta ve bu şubelerin derslerini anlatmaktadır.³²³

“Sosyal bir olgu olarak eğitime düşen görev; ham, kaba ve sistemsiz olan yaygın eğitimi çağdaş verilerle düzenlemek geliştirmek, ilmi bir eleştiriye tabi tutarak, toplumu yabancılaştırmadan çağdaşlaştırmaktır. Bu sebeple eğitimin vazgeçilmez niteliği milli olmasıdır.”³²⁴ Kalkınmak, bizi yabancılaştırmadan çağdaşlaştıran bir eğitim ile mümkün olmaktadır.³²⁵ “Ekonomik etmen açısından eğitime baktığımızda öğretim müessesesi, produktivitenin ve buna bağlı olarak milli istihsalin arttırılmasında başlıca şu fonksiyonları ifa eder:

³¹⁹ A.g.e. ss. 65

³²⁰ A.g.e. ss. 72

³²¹ A.g.e. ss. 73

³²² A.g.e. ss. 127

³²³ A.g.e. ss. 136-137-138

³²⁴ S. Ahmet Arvasi. *Eğitim Sosyolojisi*. İstanbul: Burak Yayınevi. 1995 ss.23

³²⁵ A.g.e. ss. 26

1. İلمي araştırma tekniklerini geliştirmek ve öğretmek sureti ile verimliliğın artmasında rol oynayacak yeniliklerin meydana getirilmesini temin eder.
2. Potansiyel kabiliyetlerin keşfi ve işlenmesi fonksiyonunu ifa eder.
3. İnsanların iktisadi büyüme ile atbaşı giden iş fırsatlarındaki değışmelere intibak kabiliyetlerini arttırır.
4. Okullar, öğretim üyesi yetiştirerek istihsal için gerekli bilgilerin nesilden nesile intikalini temin eder.
5. Hızla büyüyen ekonomilerde, halkın yüksek hüner ve bilgiler kazanmalarını temin etmek sureti ile süratli büyümenin gerçekteşmesini sağlamak da okulların fonksiyonudur.”³²⁶

Kültür-toplum ilişkileri açısından baktığımızda eğitim aşağıda sayacağımız amaçlarından vazgeçemez. Bu amaçlar şöyle sıralanabilir:

- a- Eğitim bireyselliğı ihmal edemez. Ferdi farklılıklara, yetenek, ihtiyaç ve ilgilere cevap verecek nitelikte olmalıdır.
- b- Eğitim milli olmalıdır; yani milleti meydana getiren milli kültür değerlerine, sosyal normlara, kurumlara dayalı ve onları geliştirici özellikte olmalıdır.
- c- Eğitim beşeri ve evrensel ölçülere bağlı olmalıdır. Yani ferdi ve milleti çağdaş ölçü ve seviyede geliştirmelidir.³²⁷

Bir eğitmenin ana görevi; öğrencisine iyi alışkanlıklar, erdem ve bilgeliğın temel prensiplerini verebilmek için onun davranışlarını, ruhunu ve zihnini biçimlendirmektir.³²⁸ Çocuklarımız için arzu ettiğimiz eğitim, insan kişiliğı konusundaki ülkelerimize ve bu ülkelerin toplumda oynayacakları rol konusundaki umutlarımıza bağlı olacaktır. Savaşçıl birine iyi görünen bir eğitimi barışçıl bir kişi kendi çocukları için istemeyecektir. Toplumcu bir kişinin eğitim anlayışı bir bireycininki ile aynı olmayacaktır. Daha temel bir görüş ayrılığına gelince, eğitimi belli inançları aşılama için bir araç olarak görenlerle, eğitimin bağımsız yargı yeteneğini geliştirmesi gerektiğini düşünenler arasında hiçbir görüş birliğı olamaz.

“Batı’da ondokuzuncu yüzyıldan önce eğitim kuramının iki büyük reformcusu Locke ve Rousseau’dur.”³²⁹ “Bunlardan John Locke; memleketini seven, aristokratik, iç ve dış meselelerden haberi olan, ahlak ve politika ile ilgilenen, idare, hukuk ve tarih bilgisiyle teçhiz edilmiş bir insanı yetiştirmeyi hedef almıştı.”³³⁰

³²⁶ A.g.e. ss. 46

³²⁷ A.g.e. ss. 106

³²⁸ John Locke. *Eğitim Üzerine Düşünceler*, İstanbul: Morpa Kültür Yayınları, Çeviren: Hakan Zengin 2004 ss.108

³²⁹ Bertrand Russell. “Çağdaş Eğitim Kuramının Temel İlkeleri”, *Eğitim Üzerine*. İstanbul: Say Yayınları, Türkçesi: Nail Bezel, 1996 ss.7-31

³³⁰ Bayraktar Bayraklı. *Mukayeseli Eğitim Felsefesi*, İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2017 ss. 117

Russell bu hususta şunları söyler: “Gelecekte yaratmayı hedef alacağımız eğitim düzeyinin her çocuğa var olan en iyiden yararlanma fırsatını vermesidir. Böyle bir ülkü kısa zamanda gerçekleşebilir olmasa bile, ülküsel bir eğitim düzeni demokratik olmalıdır... Herkese açık hale getirilebilir olmalı, imtiyazlı küçük bir azınlıkla sınırlı kalmamalıdır. Çocuklar temelde klasikleri mi yoksa bilimi mi öğrenmelidirler? Bu yöndeki değerlendirmelerden birisi klasiklerin süsleyici, bilimin ise yararlı olduğudur. Eğitim en kısa zamanda bir sanat, ticaret ya da mesleğe yönelik öğretime dönüşmeli midir? Bu açıdan da yine yararlı ile süsleyici arasındaki tartışma araya girer, ama sonucu etkileyen öge değildir. Bunlar ve bunlar gibi birçok soru yararlı ile süsleyici arasındaki çatışmalı tartışma açısından belli ölçüde ele alınmıştır... Eğitim yararlı olmalıdır, çünkü eğitme süreci bir amaca götüren bir araçtır, kendi içinde bir amaç değildir... Eğitimdeki hümanist öğelerin yararlı öğelerden daha az önemli olduklarını söylemek istemiyorum. Düşünce ve hayal dünyasının tam gelişebilmesi için büyük edebiyattan, dünya tarihinden, müzik, resim ve mimarlıktan bir şeyler bilmek zorunludur... *Emile* okunduğunda görülür ki, sistemin yetiştirmeye çalıştığı örnek insan olmadan önce çocuğun büyük ölçüde ahlak eğitimine gereksinimi vardır. Gerçek şudur ki, çocuklar doğal olarak ne iyidirler ne de kötü. Çocuklar yalnızca reflekslerle ve birkaç içgüdü ile doğarlar. Çevrenin etkisiyle bunlardan alışkanlıklar oluşur. Alışkanlıklar sağlıklı ya da bozuk olabilir. Alışkanlıkların sağlıklı ya da bozuk olmaları annelerin ve bakıcıların bilgeliğine bağlıdır, çünkü başlangıçta çocuğun doğası biçim verilmeye inanılmayacak ölçüde uygundur. Çocukların büyük çoğunluğunda iyi bir yurttaş ya da bir suçlu olmak için hammadde vardır.”³³¹

“En iyi eğitimin nasıl olacağı konusunda kesin bir görüşe varmadan önce, ne tür bir insan yetiştirmek istediğimiz konusunda bir anlayış geliştirmeliyiz... Fikirlerin, yemek sırasında kibarca tartışılacak türden olması gerekirdi, uğruna savaşılabilecek türden değil! Geleceğin yöneticisi yurttaşların hizmetçisi olmalıdır, kendine hayranlık duyan uğruna iyilik eden egemen bir yönetici değil. Hangi yönde gitmemiz gerektiğini bileceğiz. Önce bir ayırım yapmak durumundayız: Bazı niteliklerin insanların belli bir yüzdesinde bulunması arzu edilir, bazılarının ise tüm insanlarda. Sanatçılar olsun isteriz, ama bilim adamları da isteriz. Büyük yöneticiler bulunsun isteriz, ama toprağı sürenler tahılı öğüten ve fırıncılar da olsun isteriz. Birlikte bulduklarında ideal bir kişiliğin temelini oluşturan dört özellik; canlılık, yüreklilik, duyarlılık ve zekâdır. Yalnızca itaat etmeyi öğrenenlerin emir vermeyi bileceği söylenirdi. Benim önerdiğim, hiç kimsenin itaat etmeyi öğrenmemesi, hiç kimsenin de emretmeye kalkışmamasıdır. Tabii ki ortak girişimlerde lider bulunmasın demek istemiyorum, ancak bu liderin yetkileri futbol takımının kaptanınıninki gibi olmalı, ortak bir amacın gerçekleştirilmesi

³³¹ Bertrand Russell. “Çağdaş Eğitim Kuramının Temel İlkeleri”, *Eğitim Üzerine*. İstanbul: Say Yayınları, Türkçesi: Nail Bezel, 1996 ss.7-31

için gönüllü olarak katlanılmalıdır. Yeni düşüncelere açıklık, eğitimin geliştirmek isteyeceği niteliklerden biri olmalıdır. Duyarlılık insanlara yoksulluğu yok etme isteği verir, zekâ bunun yolunu gösterir, yüreklilik ise insanların bu yolu benimsemelerini sağlardı. Çünkü çekingen ve korkak bir insan alışılmadık bir şey yapmaktansa sefalet ve mutsuzluk içinde kalmayı yeğler.”³³²

“Çocuk altı yaşına geldiğinde ahlak eğitiminin aşağı yukarı tamamlanmış olması gerekir. Bu demektir ki, çocuk sonraki yaşlarda gerekli öbür erdemleri edinilmiş olan iyi alışkanlıkların ve uyarılmış olan tutkuların sonucu olarak kendiliğinden geliştirmelidir... Benim düşündüğüm iyi Devleti kurmak değil, var olan Devlet içinde mümkün olduğu ölçüde iyi bireyi oluşturmaktır... Fizik bilimi Newton çağından beri düşüncede, endüstri devriminden beri de uygulama alanında egemen olmuştur. Bu durum oldukça mekanikçi bir toplum anlayışını getirmiştir. Dirimsel evrim yeni bir düşünceler kümesi ortaya çıkarmıştır, fakat doğal eleme bu düşünceleri gölgede bırakmıştır; bizim amacımız insanları seçerek üretme, doğum kontrolü ve eğitim yoluyla doğal elemeyi ortadan kaldırmak olmalıdır.”³³³ “Ahlak eğitiminin temel amaçlarından birisi doğruluk alışkanlığının verilmesi olmalıdır. Burada yalnız sözde doğruluğu değil aynı zamanda düşüncede doğruluğu kastediyorum; gerçekte daha önemli olan düşüncede doğruluktur. Çocukların içten sevgisini kazanmak, yaşamın verebileceği en büyük hazlara denk bir hazdır.”³³⁴

Russell’a göre anaokulundan üniversiteye eğitim kurumlarını da inceleyelim: “Anaokulu kişiliğin ilk eğitimi ile daha sonraki öğretim arasında yer alır. Geçmişte bilimle çocuk sevgisinin bir arada bulunma olasılığı daha azdı: Bilimin bize verdiği genç beyinleri biçimlendirme gücü çok korkunç bir güçtür, çok büyük ölçüde kötüye kullanılabilecek niteliktedir. Eğer bu güç yanlış ellere düşerse, doğanın rastgele dünyasından bile daha insafsız ve gaddar bir dünya yaratabilir. Din, yurtseverlik ve yüreklilik ya da komünizm, proletaryacılık ve devrimci şevk öğretme bahanesiyle çocuklara bağınaz, kavgacı ve zalim olmaları öğretilir. Öğretim sevgiyle esinlenmiş olmalı, çocuklarda sevginin özgürleştirilmesini amaç gütmelidir. Yoksa bilimsel gelişmelerle birlikte öğretim de giderek daha da etkin biçimde zararlı olacaktır. Eğitimde etkin güç öğretmenin yetkisi değil, öğrencinin öğrenme isteği olmalıdır. Çocuk kendi istediği için yemeli ve uyumalıdır, sizi memnun etmek için değil. Girişim ve bireysel çalışma çocuğa keşif yapma olanağı sağlar, böylece zihinsel serüven duygusunu her şeyin sınıfta öğretildiği durumda mümkün olabileceğinden daha sık ve yoğun yaşatır. Mümkünse bırakın çocuk edilgen kalmak yerine etkin olsun. Eğitimi bir işkence olmaktan çok bir mutluluk haline getirmenin sınırlarından biri budur. Eğer öğrenciler çalışmayı bir sıkıntı olarak görmezse, öğrenmek isterlerse, daha çok

³³² A.g.e. “Eğitimin Amaçları”, ss. 33-57

³³³ A.g.e. ss. 71-95-103

³³⁴ A.g.e. ss. 113-128

şey öğrenirler. Eğitimde bütün kurallar özel nedenlerle bozulabilmelidir. Ancak genel bir kural olarak; zekâsı normalin üstünde olan öğrencilerin ondört yaş dolaylarında uzmanlaşmaya başlaması gerektiğini, zekası normalin altında olanların ise bir meslek eğitimi dışında hiç uzmanlaşmamaları gerektiğini düşünüyorum. Okulda üç büyük bölüm ayırırdım: Klasikler, matematik ve fen, çağdaş insan bilimleri (humanities). Yararlılık açısından büyük önemi olan belli derslerin herkese öğretilmesi gerekir. Tüm eğitim süresince mümkün olduğunca inisiyatif öğrenciden gelmelidir. Madam Montessori küçük çocuklarla bunun nasıl başarılabileceğini göstermiştir, fakat daha büyük çocuklar için ayrı yöntemler gereklidir. Öğrenci ne kadar zeki olursa o kadar az denetim gerekir, fazla zeki olmayanlar için çok rehberlik gerekecektir. Ancak onların durumunda bile yol göstericilik emir halinde değil fikir verme, sorma ve uyarma yoluyla olmalıdır. Eğitimde en büyük teşvik ögesi başarının mümkün olduğu duygusudur. Öğrencilerinizin bilgi ile gerçek yaşam arasındaki ilişkiyi görmelerini ve bilgi ile dünyanın nasıl değiştirilebileceğini anlamalarını sağlayın.

Gençlerin öğrenmeleri gereken şeylerden biri öbür insanların haklarına saygıdır, bu da ailede başka yerlerde olabileceğinden daha kolay öğrenilir. Bugün eski üniversiteleri dolduran aylak zenginlerin bu üniversitelerden hiçbir yarar sağlamadıkları kesindir; onlar buralarda ancak zevk ve eğlenceye düşer, bu alışkanlığı kaparlar. Bu nedenle üniversiteye gitmesi gerekenlerin hangi ilkeye göre seçileceğini sormak zorundayız. Üniversite öğrenimi özel yeteneklilere tanınan bir ayrıcalık olarak düşünülmeli, yeteneği olan ama parası olmayanların masrafları öğrenimleri süresince devletçe karşılanmalıdır. Yetenek testlerinde başarılı olmadıkça kimse üniversiteye kabul edilmemeli, zamanını iyi değerlendirdiği konusunda tatmin edemeyen hiç kimsenin üniversitede kalmasına izin verilmemelidir. Dönem başında öğretmen dikkatle okuması gereken kitapların bir listesini vermeli, kiminin seveceği kiminin de sevmeyebileceği öbür kitaplardan kısaca söz etmelidir. Ancak kitaplardaki önemli noktaların zekice algılanması ile hazırlanabilecek yazılı ödevler vermelidir. Öğrenciler ödevlerini yaptıklarında öğretmen onlarla tek tek görüşmelidir. Burada çok önemli bir nokta var. Her üniversite öğretim üyesi araştırma ile uğraşmalı, kendi alanında bütün ülkelerde neler yapıldığını bilecek kadar boş zamanı ve enerjisi olmalıdır. Üniversitedeki öğretimde artık eğitim uzmanlığının önemi yoktur; önemli olan insanın kendi alanında bilgisi ve bu alanda yapılanlara duyduğu ilgidir. Öğretim işi ile yorulan ve sinirleri yıpranan bir kişinin bunu yapabilmesi mümkün değildir. Bu kişinin alanı artık kendisine tatsız gelebilir, bilgisinin ise gençliğinde de öğrendiği ile sınırlı kalması kesin gibidir. Her öğretim üyesi yedi yılda bir izinli sayılmalı, bu süre yabancı üniversitelerde geçirilmeli ya da yabancı ülkelerde yapılanlar konusunda bilgi edinmek için kullanılmalıdır.

Uyulmasını istemekte yarar olan tek ahlak kuralı çalışmaktır. İş ahlakı, buna sahip olmayanlar uzaklaştırılarak uygulanır. Çünkü böylelerinin başka işte çalışmalarının daha iyi

olacağı belli olmuş demektir. Bir öğretim üyesinin uzun saatleri öğretimle geçirmesi beklenmemeli, araştırma için bolca boş vakit olmalıdır. Ancak bu vaktin akıllıca kullanması beklenmelidir. İnsanlığın yaşamından üniversitelerin işlevini düşündüğümüzde, araştırma en az eğitim kadar önemlidir. İlerlemenin gerisindeki asıl neden taze bilgidir. Taze bilgi olmasa dünya az zamanda durağanlaşırdı, varolan bilginin yayılması ve daha geniş kullanımı ile gelişme biraz daha sürerdi ama bu durum fazla devam edemezdi.

Eğitimcinin gereksinim duyduğu ve öğrencilerin edinmesi gereken şey sevgi ile işlenmiş bilgidir. İlk yıllarda çocuklara gösterilen sevgi çok önemlidir, daha sonraki yıllarda ise verilen bilginin sevilmesi giderek daha çok gerekli olur. Yıkıcı değil yapıcı, asık suratlı değil sevecen, cesur, açık yürekli, zeki ve uyumlu bir kişilik yaratmak üzere güdüleri yönlendirmek eğitimin görevidir. Okuyucunun önüne bugün bize açık olan harikulade imkânları sermeye çalıştım. Bunun ne demek olduğunu bir düşününüz: Sağlık, hürriyet, saadet, iyilik, zekâ, hemen hepsi de umumi. Bir nesil içinde, istersek, bin senelik saadet çağını getirebiliriz. Fakat bunların hiç birisi sevgisiz olmaz. Bilgi tabii kuvvetlerin ve yıkıcı unsurların tahakkümünden bizi kurtarır. Bilgisiz, ümit ettiğimiz dünya kurulamaz. Biz değil, bizim yaratacağımız kadın ve erkekler, yenedünyayı, ilkin hayallerinde sonra da hakikatin bütün parlaklığı ile görmelidirler. Yol açıktır. Bu yolda yürüyecek kadar çocuklarımızı seviyor muyuz? Yoksa kendi çektiğimiz ıstırabı onlara da mı çektireceğiz?”³³⁵

Russell'dan neden iktibas yaptığımızı hemen açıklayalım: Sabri Kolçak hocası Baltacıoğlu'nu “Eğitimin Felsefesini Yapan Pedagog” olarak anlattığı kitapta Baltacıoğlu'ndan “İngilizlerin Bertrand Russell'ı var, Türklerin de Ziya Gökalp'leri var. Onu sürdüren ve aşan Baltacıoğlu var.” şeklinde ondan övgüyle bahsetmektedir. Sabri Kolçak Baltacıoğlu'nun öğrencisi olduğunu ve bu kitabı onu gelecek nesillerin tanınması ve örnek alması için yazdığını belirtir. Nasıl Rousseau Pedagoji Enstitüsü varsa bizim de Baltacıoğlu Pedagoji Enstitüsü'nü kurmamızı teklif eder.³³⁶ “Biz Prof. Baltacıoğlu için deriz ki: “Sizi; iyi düşünen, kalıcı fikirleri ve gerçekleri usanmadan arayan birisi olarak Türk düşünce tarihinin gelecek kuşakları da sevgi ve saygıyla anacaklardır, siz yaşayacaksınız!” Batılıların İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nu “Türklerin Pedagoji Babası” olarak değerlendirdiklerini söyler. Sabri Kolçak kimdir? Kolçak, Baltacıoğlu'nun öğrencisidir. Psikolojik Danışma Kurulları düşüncesi Kolçak'ın kendi buluşudur. İzmir'de Rehberlik ve Araştırma Enstitüsü de ilk kez Kolçak tarafından kurulmuş, ilk müdürlüğünü de kendisi yapmıştır.

Çalışmamızın bu bölümde eğitim akımlarına bunun yanında da eğitim felsefelerine değinilecek, bunlar Baltacıoğlu'nun eğitim görüşleriyle karşılaştırılacaktır.

³³⁵ A.g.e. ss. 165-224

³³⁶ İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Jean Jacques Rousseau Enstitüsü'nün kurucuları arasında olmuştur. Bu enstitünün faaliyetlerinden örnekler için bakınız: Claparede, *Okul Çocuklarının Kabiliyetlerini Nasıl Teşhis Etmeli?*, İstanbul: Devlet Basımevi. Türkçesi: H. Çerçel, 1937

Osmanlı Devlet adamları Karlofça (1609) ve Pasarofça (1718) antlaşmalarında Batının üstünlüğü karşısında bir şeyler yapılması gerektiğini hissetmişler, medreselerden ve ulemeden bir kıpırdanış bir uyanış belirtisi gelmeyince yenilikçi devlet adamları modern eğitim-öğretim metotlarını medrese ve ulemanın etkisinin az olduğu askeri mekteplerde uygulamayı tercih etmişlerdir. Nitekim 1773'te Mühendishane-i Bahri-i Hümayun, 1796'da Mühendishane-i Berri-i Hümayun açılarak Batı tarzında ilk modern mekteplerin temeli atılmıştır. Bu mekteplerin açılışı modern anlamda atılan bir adımın başlangıcını oluşturmuştur. Eğitim alanında çağdaş pedagojinin Türkiye'ye yansımada özellikle Batı pedagojisini tanıtan telif ve tercüme eserler etkili olmuştur. Hürriyete geçişi simgeleyen II. Meşrutiyet dönemi Türkiye tarihinde eğitim üzerine en çok yazının yazıldığı, eğitim sorunlarıyla en çok ilgilenilen ve deneyimler kazanılan bir dönem olmuştur.³³⁷ Reformcu eğitim akımları temel dünya görüşlerinde, amaçlarında, muhteva ve metotlarında daima mevcut eğitimi köklü bir biçimde değiştirmeye yönelik hareketlerdir. Bu akımlar, eğitimde geleneksel olan her şeye ve özellikle de eğitimde muhafazakâr olan anlayışlara bir tepki olarak ortaya çıkmaktadır. Reformcu eğitim hareketlerinin vatanını, 1900-1933 yılları arasında Almanya teşkil etmektedir. Bu hareketler esas olarak burada doğmuş ve diğer ülkelere buradan yayılmıştır.

“Çağdaş eğitim akımlarına; John Dewey'in İş Okulu, Adolphe Ferriere'in Faal Mektebi, Ovide Decroly'nin Ermitage Okulu, J.J. Rousseau'nun Emile'i, Booker Washington'un İş Terbiyesi, George Kerschensteiner'in İş Okulu, Maria Montessori'nin Çocuk Evleri, Carleton Washburne'ün Winnetka Planı, Frobel'in Oyun ve Oyuncakları, Albert Malche'in Yeni Terbiyesi, Helen Parkhurst'un Dalton Planı, W.H. Kilpatrick'in Proje Metodu örnek olarak sayılabilir.”³³⁸ Şimdi ülkemizde de ağırlıkları değişik olmakla birlikte etkisini göstermiş olan bu eğitim akımlarını inceleyelim.

3.1. ÇAĞDAŞ EĞİTİM AKIMLARI

3.1.1. Çocuktan Hareket Akımı

Eğitim reformu akımlarının başlangıcına ve ilk devresine (1900'lerden-1914'lere kadar) damgasını vurmuştur. Çocuk, bu dönemde sanki yeniden keşfedilmekte ve her türlü eğitim ile öğretimin merkezini teşkil etmektedir. Bu yolla eğitimde yeni bir çağ açılmaktadır.

³³⁷ Muammer İpek, “Çağdaş Reformcu Eğitim Akımları”, *Bir eğitim Bakanı Olarak Emrullah Efendi'nin Eğitim Felsefesi, Politikaları ve Uygulamaları 1908-1914*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Doktora Tezi, Tez Danışmanı: Prof. Dr. Cemal Tosun, Ankara:2002. ss. 35-43

³³⁸ Ersoy Taşdemirci. *Reform Pedagojisi, Eğitim Bilimleri, Okul Reformu, Öğretmen Eğitimi ve Dr. Halil Fikret Kanad*, “Yüzyılımızın Başından Günümüze Kadar Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme Sisteminde Çağdaş Pedagoji Akımları”, Seminer: 16/17.04.1998, Yayına Hazırlayanlar: Prof. Dr. Berka Özdoğan, Prof. Dr. Helga Schwenk, Arş. Görv. Selçuk Uygun, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2002 ss. 77

Bu yeni reform akımının ilk sözcülüğünü “Çocuk Asrı” adlı eseriyle Ellen Key yapmıştır. Bu eser denilebilir ki bu akımın program metni rolünü oynamıştır. Bu akımla eğitim, çocukta yeni bir yönelme bulmaktadır. Daha önceleri eğitimin amaç ve muhtevalarını “cemiyet”, “yetişkinler, “dış çevre”, “objektif değerler” vb. gibi unsurlar belirlerken; belirleyici unsur artık “çocuk” olmaktadır. Çocuktan hareket akımı, çocuğu J.J. Rousseau’nun anlayışıyla ele almaktadır. Buna göre çocuk, geleneksel eğitimin zıddına olarak doğuştan iyi olan bir varlıktır.³³⁹ Bu akımın parolası haline getirilen, çocuğu “yetişmeye terk etmek” sözüdür. Bu akımın Türkiye’deki temsilcileri İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Sabri Cemil ve Ahmet Aykaç olmuşlardır. Emrullah Efendi Maarif Nazırı iken kendisi hakkında Meclis-i Mebusan’da verilen soru önergesine cevaben 27 Kanunuevvel 1326 tarihinde yaptığı konuşmasının bir bölümünde kendisinin de J.J. Rousseau gibi düşündüğünü göstermektedir: “Bendeniz mekatib-i iptidaiye taraftarıyım... Fransa’da 1835’te başladığı halde, ancak 1880 tarihine doğru bu teşkilat ikmal edilebilmiştir... Devlet mürebbi-i millettir... Bu vazife, 19. asra kadar bütün memalikte ihmal ediliyordu. Bu, en mühim bir cihettir... 19. asra şeref verecek lakaplardan biri de Tedrisat-ı İptidaiye asrı unvanıdır... 19. asrın birçok isimleri vardır. Biri de Tedrisat-ı İptidaiye (ilk öğretim) Asrı’dır. Hakikaten, bu asırda Tedrisat-i İptidaiye’ye pek çok ehemmiyet verilmiştir. Bendenizin de size takdim ettiğim layiha-i kanuniyede kabul ettiğim düstur şudur: Evlad-ı vatanı, küçük çocukları Tahsil-i İptidaiye mecbur etmek...”³⁴⁰

3.2. Sanat Eğitimi Akımı

Sanat eğitimi akımı, eğitim reformu akımlarını güçlü bir şekilde etkilemiştir. Bu akımın amacı yalnızca güzel sanatlar eğitimini desteklemek değil, ayrıca da güzel sanatlar ruhundan hareket ederek tüm eğitimin yenileştirilmesine hizmet etmektir. “Sanat eğitimi” ile geniş anlamda; 19. yüzyılın son çeyreğinde kültür çöküşüne ve insanın kendine yabancılaşmasına karşı koymak için eğitimde güzel sanatlar yoluyla genel bir reform yapmak yönündeki girişilen çabalar ifade edilir. Dar anlamda ise; kısmen iş okulu akımı ile ilişki içerisinde bulunarak resim ve eliş derslerini reformdan geçirmek isteyen bir reform akımını temsil eder. Reformist eğitim akımlarından bir tanesi ve en önemlisi olduğu halde bu akımın ülkemizdeki savunucularından veya temsilcilerinden söz edilmemektedir.

Baltacıoğlu incelemelerde bulunmak üzere gittiği Avrupa’da eliş derslerini incelemiş ve ülkemize geri döndüğünde de bu dersleri okutmuştur. Şöyle söyler: “Bütün Avrupa’da

³³⁹ Kemal Ayaç, *Çağdaş Eğitim Akımları (Yabancı Ülkelerde)*, A.Ü.D.T.C.F. Yayınları, Ankara:1976 ss.12-24, 26

³⁴⁰ Emrullah Efendi (Maarif Nazırı), M.M.Z.C., 20 Kanunuevvel 1326-31 Kanunusani 1326 (1910), T.B.M.M. Basımevi, Ankara:1986 ss.99-100 Aktaran: Muammer İpek, “Çağdaş Reformcu Eğitim Akımları”, *Bir Eğitim Bakanı Olarak Emrullah Efendi’nin Eğitim Felsefesi, Politikaları ve Uygulamaları 1908-1914*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Doktora Tezi, Tez Danışmanı: Prof. Dr. Cemal Tosun, Ankara:2002. ss. 37

gördüğüm eliş dersleri arasında en ilgi çekeni Tensy'ninki idi. Çünkü çöpten fener ve kağıttan kürek yaptırmıyor; gardırop, masa, sandalye gibi gerçek şeyler yaptıırıyordu. Eliš geleneğinin katılığını ve yapmacıklığını düşününce Profesör Tensy'nin girişimi, büyük bir devrimin başlangıcı oluyordu.”³⁴¹

3.3. İş Okulu Akımı

İş okulu akımı, 20. yy.'daki eğitim reformu akımları içinde en merkezi yeri almış olanı, en yaygın ve verimli olanıdır. Gerek kendi zamanında (1933'lere kadar) ve gerekse sonraki devrede çağımızı her yönde çok güçlü bir biçimde etkilemiştir.³⁴² Bu akımın 1930'a kadarki en faal döneminden hareket ederek, iş pedagojisine uygun öğretim metotlarını ve tekniklerini toplu olarak ele alan Paul Ficker'e göre; çocuğun temel bilgisini ve gücünü elde ederek kendi kendini bizzat yoğurup eğitebileceği üç kaynak vardır:

- Doğrudan doğruya hareket dünyası (realite)
- Modeller, haritalar ve resimlerle levhalar dünyası
- İnsanın dili ve yazısıdır.³⁴³

Bu akımın Türkiye'deki mensuplarına göre öğrenciler zihni alanda olduğu gibi, el işi alanında da faal olmalıdırlar. İş, çocuğun aktifliğini ve kendiliğinden faaliyetini sağlayan en uygun vasıtaadır. Bu akımın savunucuları Ethem Nejat ve İsmail Mahir Efendi olmuşlardır.

İsmail Hakkı Baltacıoğlu; “Şemsülmekatip herhangi bir okul değil, Tanzimat hareketinin bütün yenilik aşamalarını içeren devrimci bir kurum idi. Şemsülmekatip'te sentezci ile toplumcu bir pedagoji deneyimi yapılıyordu.”³⁴⁴ dediği bu özel okulda, Avrupa seyahati esnasında reform okullarında yaptığı incelemelerini ve eğitim fikirlerini ilk uygulamaya koyduğu okulun da burası olduğunu belirtir. “Bu okuldaki uygulamalar ve yenilikler sonraları tüm ülkedeki okullara yayıldı” der. Örneğin coğrafya dersinin eğitiminde modeller, haritalar ve resimli levhalar kullandığını, bunu ilk yapanın kendisi olduğunu ve çok verim aldığını belirtmiştir.³⁴⁵

3.4. Girişkenlik Eğitimi Akımı

Bu akım yeni nesillerde girişken, müteşebbis zihniyetin mutlaka geliştirilmesini birinci planda ele almaktadır. Bu, en somut şekliyle İngiliz “Gentleman” eğitiminde 17-18.

³⁴¹ İ.H. Baltacıoğlu, *Hayatım*, Dünya Yayınları, 1998, ss. 141

³⁴² Kemal Aytaç, *Çağdaş Eğitim Akımları (Yabancı Ülkelerde)*, A.Ü.D.T.C.F. Yayınları, Ankara:1976 ss.82-83

³⁴³ Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, 2. Baskı, Ankara: 1991 ss. 53

³⁴⁴ İ.H. Baltacıoğlu, *Hayatım*, Dünya Yayınları, 1998, ss. 188-191

³⁴⁵ İ.H. Baltacıoğlu, *Toplu Tedris*, 1938, ss. 150-151 Baltacıoğlu'nun “Coğrafyanın Usul-ü Tedrisi” adlı kitabını, Osmanlıca baskısından bu çalışmam için günümüz Türkçesine çeviren eşime burada tekrar teşekkür ediyorum.

yüzyıllarda ifadesini bulmuştur. Girişkenlik eğitimi akımı, Türkiye'ye Fransa'dan "Science Sociale" ekolü aracılığıyla girmiştir. Bu hareketin en başta gelen savunucusu Prens Sabahattin (1879-1948) olmuştur. Diğer savunucuları; Nafi Atuf Kansu ve Tevfik Fikret'tir.³⁴⁶

3.5. Kitle Eğitimi Akımı

Bu akım eğitim tarihinde yeni bir akımdır ve endüstrileşmeye paralel olarak ortaya çıkmıştır. Amacı, toplumun bütün fertlerini belirli bir seviyede eğitmek yoluyla yükseltmektir. Görüş açısı Emrullah Efendinin temsil ettiği "seçkinler eğitimi"ne karşıt gurubu temsil etmektedir. Bu akım, kitleleri eğitmek yoluyla seçkinlerin buradan ortaya çıkmasını sağlamayı amaç edinmiştir.³⁴⁷

II. Meşrutiyet eğitiminin şekillenmesinde ve gelişmesinde, Pestalozzi ruhu ve çabası gösteren Satı Bey'in büyük rolü vardır. Satı Bey'in savunduğu "Kitle eğitimi akımı", Emrullah Efendinin "Tuba Ağacı" ile sonuçta aynı hedefe yönelik düşünce ve faaliyetleri içermektedir. Zira kitlelerin eğitimi hem yukarıdan hem de aşağıdandır.

3.6. Kültür Eğitimi Akımı

Kültür eğitimi akımı çağımızın 20. yüzyılın ilk çeyreğinde bütün ülkelerde kendini göstermiştir. Bu akımın amacı, eğitimi kültürel verilerden hareket ederek temellendirmektir. Tarihi görüş açısından ele alınırsa bu görüş biçimi, ta Platon'da karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Platon ve Aristoteles'te (M.Ö. 384-322) eğitim, bir devlet politikası olarak temellendirilmeye çalışılmaktadır. Türkiye'de bu akım büyük bir güçle ortaya çıkmış, milliyetçilik temelinden hareket eden bu akımın önde gelen temsilcileri Ziya Gökalp, Necmeddin Sadak, Kazım Nami Duru ve Şemsettin Günaltay olmuşlardır.³⁴⁸

3.7. Üretim Okulu Akımı

İş okulu akımı, üretim okulu akımında köklü bir değişime uğrar. Bu yolla eğitime ekonomik, iş, hatta endüstriyel iş sokularak ayrıca da sınıfçı bir karakter eklenir. Üretim okulu akımı, Karl Marx'ın (1818-1883) düşüncelerinden ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte eğitim tarihi içerisinde uzun bir geleneğe sahiptir. Bu yöndeki fikirleri klasik ütopyacılar ve daha sonraları 18. ve 19. yüzyıl ütopyik sosyalistlerinde görmekteyiz. Karl Marx, 1886'da Cenevre'de toplanan "Enternasyonel İşçiler Birliği" ne sunduğu muhtıradan bu konudaki

³⁴⁶ Mustafa Ergün, *II. Meşrutiyet Döneminde Eğitim Hareketleri*, Ankara: Ocak Yayınları, 1996 ss. 112

³⁴⁷ A.g.e. ss.40

³⁴⁸ A.g.e. ss. 137-148

görüşlerini şöyle formüle eder: “Eğitimden üç şeyi anlıyoruz: Birincisi zihni eğitim, ikincisi bedeni eğitim, üçüncüsü politeknik (birçok teknikleri kapsayan) eğitim.”³⁴⁹

İsmail Hakkı Baltacıoğlu Şemsülmekatipte’ki uygulamalarından birinde şöyle bahseder:

*Bu okulun eğitim hayatında, en çok önem verdiğim şeylerden biri de gezintilerdi. Gezintilerin bir kısmı bütün öğrenci ve öğretmenlerle olurdu. Birinciler doğrudan doğruya yürüyüşlerdi. Öğrenciler düzenli taburlar halinde, önde sancak ve trampet, şarkılar söyleyerek giderlerdi. İkinci tür geziler bir öğretmenin başkanlık ettiği gözlem ve inceleme gezintileri idi; şehrin içinde, fabrikalarda, atölyelerde, antikaların olduğu yerlerde yapılırdı. Her iki tür gezintiye de katılıyordum. Bu gezintilerin o yaştaki çocuklar için dünyanın en faydalı dersleri olduğunu görüyordum. Bunlar çocukların hem fikri hem de duygusal ve ahlaki gelişimleri için tam ve eşiz vesilelerdi.*³⁵⁰

Üretim okulunda eğitimin amacı, prodüktif (yaratıcı, verimli, üretici) ve faydaya yönelik iştir. “İş içinde, iş vasıtasıyla iş için eğitim” prensibi bu okulun temelindedir. Üretim okulu, üretici iş sayesinde insanın çok yönlü olarak eğitilmesini hedefler. Bu okul, “iş cemaatleri” veya “iş komünleri” yapısında sosyalist/kolektivist bir okul teşkilatı karakterindedir. Üretim okulunun nihai hedefi ise politeknik eğitim süreciyle sınıfsız, “yeni bir toplum” hedefine ulaşmaktır. Böylece üretim okulu ideolojik bir karakter kazanmaktadır.³⁵¹

Baltacıoğlu’nun “İçtimai Mektep” adını verdiği eğitim modelinin bir nevi/eksik uygulaması olan Köy Enstitüleri de “İş içinde işle birlikte iş için öğrenme” sloganı ile kurulmuştur. İçtimai Mektep ve Köy Enstitülerinde, bütün derslerde ve çalışmalardaki temel yöntemin “yaparken öğrenme” olduğu söylenebilir. Hizmete uygun yüksekokul, ilköğretmen okulu ve her türlü orta dereceli meslek okulları mezunları öğretmen olarak atandığı gibi, hiç okur-yazar olmayan kişilerden Köy Enstitülerine yararlı becerisi olanlar da “usta öğretici” olarak atanmışlardır. Bunlardan en bilineni olarak örneğin Aşık Veysel, Köy Enstitülerinde ders vermiştir.

Baltacıoğlu’nun yetiştirmek istediği “Yeni Adam” tasavvurunun “sosyalist” olduğunu burada belirtebiliriz. Baltacıoğlu tasarladığı eğitim modeliyle ideolojik karakterde bir insan modeli, yani “sosyalist kişiler” yetiştirmeyi hedeflemiştir diyebiliriz.

Necmettin Tozlu da Baltacıoğlu’nun geliştirdiği eğitim modeli olan “İçtimai Mektep” modelinin, en çok genel hatları ile Blonski’nin üretim okulu anlayışıyla benzerlikler sunduğunu, buna rağmen muhteva ve işlerlikler yönünden birçok farklılıkların olduğunu,

³⁴⁹ Kemal Aytaç, *Çağdaş Eğitim Akımları (Yabancı Ülkelerde)*, A.Ü.D.T.C.F. Yayınları, Ankara:1976 ss.111-112 Bu konuda daha geniş bilgi için bakınız: Necmettin Tozlu. *İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu’nun Eğitim Sistemi Üzerine Bir Araştırma*, İstanbul: MEB Yayınları, 1989 ss. 204-210

³⁵⁰ İ.H. Baltacıoğlu, *Hayatım*, Dünya Yayınları, 1998, ss. 192 ve bakınız Ek-3

³⁵¹ Osman Kafadar, *Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma*, Ankara: Vadi Yayınları, 1997, ss. 62

hatta dikkat edildiğinde içtimai mektep sisteminin Blonski'nin üretim okulunun ikinci kademesindeki görüşlerinden ileri ve tutarlı olduğunu belirtmiştir.³⁵²

3.8. Kadın Eğitimi Akımı

Bu akım 16. ve 17. yüzyıllardan itibaren İngiliz ve Fransız kültür çevrelerinde ilk defa olarak Rönesans'la başlamıştır. Eğitim tarihinde kızların eğitimi sistemli olarak çok geç ele alınmıştır. Ondan önceki devirlerde eğitim, yalnızca erkek çocukların eğitimi şeklinde kabul edile gelmiştir. Bizde bu konu ilk defa II. Meşrutiyet'te ciddi bir sorun olarak tartışma konusu yapılmaya başlanmıştır. Bu akımın tek savunucusu Halide Edip Adıvar'dır (1884-1946).³⁵³

İsmail Hakkı Baltacıoğlu Darülmuallimat, İnas Darülfünunu ve Darülfünun'da öğretmenlik yapmış, karma eğitimi ilk defa uygulayan ülkemizde Baltacıoğlu olmuştur.³⁵⁴

3.9. Beden Eğitimi Akımı

Eğitim tarihinde beden eğitimi özellikle ilkçağlarda büyük bir yer tutmaktadır. Antikçağ Yunan eğitiminde beden gelişimi, eğitimin en önemli amaçlarından ve dayanaklarından biri idi. Ancak Yunanlılardan sonra beden eğitimi yavaş yavaş terk edilmiş, Avrupa ortaçağında ise hemen hemen tamamen unutulmuş bir duruma gelmiştir. 19. yüzyılda ise H. Spencer'in (1820-1903) olumlu fikirlerinden sonra Thomas Arnold (1795-1842) eğitimin ağırlık merkezinin vücut idmanları olduğunu ileri sürerek İngiliz kolejleri ve diğer okullarda sportif oyunlar ve beden eğitiminin yer almasını sağlamıştır. Türkiye'de gerçek beden eğitiminin okullara girişi II. Meşrutiyet döneminde ve Selim Sırrı Tarcan'ın (1874-1956) çalışmalarıyla olmuştur.³⁵⁵

Baltacıoğlu "Tam bir terbiye felsefesi; ruhi ve içtimai bütün mutalara (veri, fayda) tam bir surette dayanmak ve bunlar üzerine kurulmak sayesinde mümkün olur. Böyle yapılmayınca tatbikatta aksar" der.³⁵⁶ Köy enstitülerinde uygulanan sistemi de eleştirir:

"Benim İçtimai Mektep'teki davam ne idi? Sınıfları, saatleri, programları, ezberi, kelime bilgisini kaldırarak bunların yerine işlerliği, sosyal, gerçek çalışmayı koymak idi. Köy Enstitüleri bu devrimi iyice kavrayamadılar. Bugünkü ortaokulu aldılar, sanat okulunu da aldılar ve birbirine yapıştırdılar! Tanzimat ikiciliği Cumhuriyet devrimine kadar süre geldi. Bu ikilik,

³⁵² Necmettin Tozlu. *İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun Eğitim Sistemi Üzerine Bir Araştırma*, İstanbul: MEB Yayınları, 1989 ss. 210

³⁵³ Mustafa Ergün, *II. Meşrutiyet Döneminde Eğitim Hareketleri*, Ankara: Ocak Yayınları, 1996 ss. 148

³⁵⁴ 1867'de kaleme alınan bir raporda (AMAE MD T 117/9) Hıristiyanların adli ve idari sistemde görev alacak düzeye gelememelerinin sebebi olarak Osmanlı eğitim kurumlarının karma eğitime açılmaması gösterilmişti. Thouvenel de yol haritasında benzer ifadelerle yer vermişti. Tıp dışındaki alanlarda da eğitim kurumları oluşturulmasını önermişti. Başka hiçbir şeyin, bu okullarda karma eğitim kadar Müslümanlarla Hıristiyanların kamusal, askeri ve sivil görevlere eşit kabulüne hizmet etmeyeceğini savunuyordu. Daha fazlası için bakınız: Kuntay Gücüm. *İmparatorluğun Liberal Yılları (1856-1870)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Kasım 2015 ss. 206-207

³⁵⁵ A.g.e. ss.153-154

³⁵⁶ İ.H. Baltacıoğlu, *İçtimai Mektep*, 1942, ss. 326

İçtimai mektepte aşılmıştır. Bunda “birlik” ilkesi esastır. İçtimai Mektep’te nazari ders, ameli ders diye iki türlü ders, ikilik yoktur. Yalnız istihsal (üretim) vardır. Nazarisi de, amelisi de onun içindedir.”³⁵⁷

Kant şöyle diyordu: “Eğitim en üstün insani oluşum olduğu ölçüde, insan, eğitim tarafından oluşturulduğundan başka bir şey değildir.” Geçmişin büyük felsefecilerinin eğitim meselesine el attıklarını söylemeye bile gerek yok. Platon, Aristoteles, Stoacılar, Augustin, Aquino’lu Thomas, Erasmus, Hobbes, Locke, Hume, Helvetius, Rousseau, Kant, Fichte, Hegel, Nietzsche... eğitimi düşüncelerinin temel bir konusu yapmışlardır. Eğitimle pek fazla ilgilenmeyen Descartes bile *Discourse*’una (*Söylev*), almış olduğu eğitimin radikal bir sorgulamasıyla başlamamış mıdır? Konformizmin, eleştirel zihniyete ve özgünlüğe tercih edildiği, eşitliğin benimsenmediği toplumlar vardır.³⁵⁸

Şimdi de çalışmamızın bu bölümünde eğitim felsefeleri incelenecektir. Öncelikle eğitim kavramının temeline değinelim: Eğitmenin (*eduquer*), hayvanları veya bitkileri yetiştirmek anlamına gelen *educare*’den gelir. 19. yüzyıl Fransızcasında “eğitim” (*education*) özellikle yaşamayı bilmek anlamına sahiptir, ki bu da “üst” sınıfın normlarına, sembollerine, değerlerine, parolalarına uyumlanmayı fakat aynı zamanda kendine gerçek bir hakim olmayı gerektirir. Eğitilmiş kişi, mevkisini korumak ve soğukkanlılığını korumak çifte anlamı içinde nasıl davranacağını bilen kişidir. Eğitim fiilinden yola çıkalım; bunun birçok eşanlamlısı vardır ki bunlardan üç tanesi yetiştirmek, öğretmek ve biçimlendirmektir. İster teknik, ister mesleki, askeri, sportif olsun ve hatta bütün yeniden yetiştirimleri (*recyclage*) kapsasın; formasyon (biçimlenme), bireyin şu ya da bu toplumsal fonksiyona hazırlanmasıdır.

Yüzmeden cebire kadar bir şey öğrenen birisi her zaman, en azından kendi alanında “daha iyi” hale gelmeyi öğrenir. Daha iyi hale gelmek ne demektir? Her bireyin kendinde taşıdığı insani varoluşun potansiyellerini geliştirmek. Eğitim bütün alanlarda doğumdan son güne kadar insani öğrenme sürecidir ve ailesel eğitim, öğretim, formasyonlar bu öğrenme sürecinin kısımlarıdır. Bütün bu durumlarda insan olmak öğrenilir. Şu halde eğitim tanımlanmak isteniyorsa, “insan” kelimesi üstüne düşünmek gerekir. Doğuştan mı insan olunur, yoksa eğitim yoluyla mı insan olunur? İnsanlığın elde etmek için binlerce yıl koyduğu her şey “kültürel”dir. Bu doğal değil, bir başka deyişle miras yoluyla değil eğitim yoluyla aktarılır. Kısacası insanı insan yapan her şey; dil, düşünce, duygular, teknikler, bilimler, sanatlar, ahlak; insan bunlara sahiptir çünkü bunları öğrenmiştir. Antropoloji, insanın “zamanından önce doğmuş” bir hayvan olduğunu belirtir. Organizması, özellikle sinirsel bağlantıları tamamlanmamıştır. Dolayısıyla, küçük hayvanın tersine her şeyi öğrenmek zorundadır ve öğrendiği sürece diğerlerine, yetişkinlere bağımlıdır. İnsanın bu

³⁵⁷ İsmail Hakkı Baltacıoğlu. *Pedagojide İhtilal*, İstanbul:1964 ss. 79-80

³⁵⁸ Oliver Reboul. *Eğitim Felsefesi*, “Eğitim Felsefesine Giriş”. İstanbul: İletişim Yayınları, Çeviren: Işın Gürbüz, 1991 ss. 7-19

tamamlanmamışlığı aynı zamanda onun büyüklüğüdür; hayvan doğuştan ne ise o iken veya olgunlaşma yoluyla doğal olarak o hale gelirken, insan türünün çoğu, Fichte'nin dediği gibi olması gereken şey haline gelmek zorundadır. Zaten bazı felsefeciler (Sofistler, Platon-Protagoras) insan doğasını açıkça ve basitçe reddediyorlar ve her insanın eğitimle ne verildiyse o olduğunu söylüyorlar. İnsan hayvani yanıyla doğal, insani yanıyla kültürel olacaktır.

“Rousseau; oniki yaşına kadar rolü büyümeyi hızlandırmak değil fakat korumak olan, çocuğa öğretmek değil fakat onu öğrenmeye hazırlamak olan “negatif bir eğitim” salık veriyordu. Doğa aynı zamanda her çocuğa özgü karakterdir, onun hareket etme, hissetme ve öğrenme tarzıdır. Eğitmek; bir modele göre yetişkinler üretmek değildir, her insanda kendi olmasını engelleyen şeyi açığa çıkarmak, ona kendi tekil “deha”sına göre varolma olanağını tanımaktır. Kısacası eğitimin içeriği değişken ise de eğitilmek zorunluluğu evrenseldir, çünkü insana içkindir. İnsan doğası eğitilmeyi gerekli kılar, fakat aynı zamanda eğitimin her şeyi yapamayacağı bir türdedir. Buna karşılık eğitim her şeyi yapamazsa da onsuz hiçbir şey yapılamaz. Toplum eğitimden, çocuğa toplumsal hayatın olanaklı olmasını sağlayan değerleri öğretmesini isteme hakkına sahip değil midir? Çocuk, çocuk kalması için eğitilmez. Fakat bir emekçi veya yurttaş olması için de eğitilmez. O, insan olması için, yani insani eserler ve kişilerle iletişim kurmaya, duygu ve düşünce birliği kurmaya yetenekli bir kişi olması için eğitilir. Çünkü bütün kültürlerin ötesinde, her şeyden önce kültürlerin birbiriyle iletişim kurabilecekleri olgusuna dayanan kültür vardır; örneğin diller vardır, fakat hiçbiri çevrilemez değildir. Oysa insani model dışarıdan empoze edilmez, çocuğun zekâsını ve kişiliğini uyararak, ona kendi olma olanağını sağlayarak onu insan yapar. Eğitimin amacı; her bireye, gerçekten insani olan bir kültür içinde kendi doğasını gerçekleştirme olanağı sağlamaktadır. Kültüre giriş, insanı hayvandan ayıran özellik iken eğitim, her insan çocuğuna tedrici olarak kültüre girme olanağını sağlayan süreçler ve yöntemler bütünüdür.”³⁵⁹

Okul; modern toplum içinde ikili fonksiyona sahiptir. Farklılaştırıcı fonksiyon, çocukları gelecekteki mesleki görevlerine hazırlamak; birleştirici fonksiyon, aynı dili, aynı temel bilgileri, aynı değerleri öğretmekle ulusun birliğini hazırlamak. Marksizme göre bir kurumun fonksiyonu onun yararlılığı ise, bu nadiren bütün yararınadır. Bundan faydalanan, bir sınıftır. Kapitalist rejimde okul, hakim sınıfın hizmetindedir; farklılaştırıcı fonksiyonu ayıklamadır ve dolayısıyla eşitsizlikleri yeniden üretmektir; birleştirici fonksiyonu hakim ideolojiyi zihinlere yerleştirmek ve ayıklamayı olumlamaktır. (başarısızlığın hak edildiğini göstermek vb.) Günümüzde okul en gelişmiş kurumlardan biridir. Dünyanın her yerinde, zorunlu okul süresinin yanı sıra, mevcut okul sayısı da hiç durmadan artıyor ve kuşkusuz modern toplumun en fazla önem verdiği kurum budur. Onunla ilgili projelerin, reformların ve

³⁵⁹ A.g.e. “Eğitim Nedir?” ss.20-31

hatta eleştirilerin bolluğu bu öneme tanıklık eder. Okul nedir? İlk olarak kolektif bir öğretim yapmaya ayrılmış müessese, ikinci olarak bu müessesenin yalnızca bir organı olduğu milli veya özel kurum ve son olarak bütün çocuklar için aynı ve mesleki bir ereklilik (amaç, gaye, hedef) taşımadan temel öğretim veren, öncekinin parçası olan kurumdur. Modern toplum içinde okul eğitim tekelini kendi elinde tutmaktadır ve Kilise'nin eski özdeyişini kendi lehine değiştirmiştir: Okul dışında selamet yoktur! Ne yazık ki burada haklı gibi görünüyor ve bu tekel kötüye kullanılmaktadır. Halkın eğitilmek için yalnızca okula sahip olması haksızlıktır. Kendini dayattığı bu noktada okulun tekeli patolojiktir, toplumun anti-eğitici hale geldiğini kanıtlar. Bu nedenle okul felsefemiz, aileden de farklı ancak eğitici bir üçüncü ortam felsefesi ile tamamlandığı takdirde değer taşır; gençlik hareketleri, kültür evleri, amatörler dernekleri, kültürel amaçlı bazı formasyonlar vb. ve halk kitlelerinden gelen gençlik kuşkusuz bu üçüncü ortama ayrıcalıklı gençlikten daha fazla ihtiyaç duyar.³⁶⁰

Bilinen ilk pedagojinin, paidagogein olmakla, yönlendirme tarzının varış noktasından daha önemli olduğu fikriyle “gençleri yönlendirmekle” övünen Yunan Sofistleri olduğunu düşünüyoruz. İçlerinden en büyüğünün dediği gibi: “Bir sofist olduğumu ve insanları eğittiğimi kabul ediyorum” (Protagoras, 317b). Eğitimin spora ve geleneksel dine indirgenmediği bir dönemde, metodik bir sanat olarak eğitimi ilk olarak uygulayanlar, her şeyin öğrenilebileceğini ve dolayısıyla “erdem”in (bir başka deyişle, bir insanın ulaşabileceği her türlü entelektüel ve ahlaki mükemmeliyet) bir bağış değil fakat öğrenilen bir şey olduğunu ilk ilan edenler Sofistler olmuştur. Pedagoji; eğitilenlere, bilmedikleri şeyleri öğrenme isteğini ve araçlarını veren düşünülmüş bir sanattır. Günümüzde pedagojik teoriler üç büyük akım halinde gruplanabilirler:

- Modellere bağlı olan ve iletme tarzından çok neyi iletme gerektiği kaygısını taşıyan klasik akım,
- Çocuktan, onun tecrübelerinden ve isteklerinden yola çıkan ve öğretilen şeyin öğretilen kişilere uyarlanmasını talep eden yenilikçi akım,
- Pedagojiyi kesin bir bilim veya en azından etkili ve garantili bir teknik haline getirmeye çalışan fonksiyonel veya teknikçi akım.

Okul hayata hazırlar ve hayat bir oyun değildir. İnsanlığın keşfetmek için binlerce yıl harcadığı şeyi çocuk birkaç yılda kavramalıdır; dolayısıyla katı bir disipline boyun eğmelidir ve kendisine sürekli çaba göstermeyi dayatmalıdır. “Diken biri hiçbir şey değildir, sulayan hiçbir şey değildir. Yalnızca büyüten biri bir şeydir...” (1 Corinthiens III, 7) Aziz Paul'e göre büyüten Tanrı'dır; eken ve sulayan, çalışan fakat eylemlerinin sonuçta neye katkısı olduğunu bilmeyen synergoi'ları, yardımcılardır. Günümüzde, çocuğun doğal “büyümesi”nden bahsedilecektir. Eğiticiler, sonuçtan hiçbir zaman emin olmadan büyümenin gerçekleşip

³⁶⁰ A.g.e. “Eğitimci Kurumlar” ss.32-56

gerçekleşmediğini, nasıl ve ne zaman gerçekleşeceğini hiçbir zaman söyleyemeden bu büyümeyi kolaylaştırmak için ellerinden geleni yapan yardımcılarından başka bir şey değildir.
361

Eğitim açısından baktığımızda otorite nedir? Bir kişinin şiddete başvurmadan, diğerlerine istediğini yaptırma gücüdür, gerek onun toplumsal konumundan gerek istidatından gerekse nüfusundan gelen güçtür. Eğitime ihtiyacı olanın bir otoriteye de ihtiyacı vardır. Fakat eğitimin amacı, o olmadan edebilmeyi öğretmektir, ki o zamiri burada eğitimi değil otoriteyi belirtir. Bir başka deyişle eğitimin amacı, eğitilen kişinin artık öğrenecek hiçbir şeyi kalmadığı bir evreye gelmek değildir, çünkü bütün hayat boyunca öğrenmeye ihtiyaç duyulur; her bireyin öğretmen olmadan kendi başına öğrenmesini, zorlamadan kendi kendini zorlamaya varmasını, ergin olmasını sağlamaktır.³⁶²

Eğitimde bütün değerler rölatiftir, yerlere ve dönemlere bağlıdır ve bu rölatiflik eğitim kelimesine tek ve aynı anlamın verilmesini neredeyse olanaksız kılmaktadır. Zahmetine değen şey, yani ona birşey feda edilmesini hak eden şey değerdir... Fedakarlık olması için, feda edilen şeyin de bir değeri olması gerekir. Birleştiren ve özgür kılan şey öğretilmeye değer. Eğitimin gerçek hedefi her zaman uzun vadeli; çocukla ya da delikanlıyla değil fakat insanla ilgilidir... Belli bir kutsallık olmadan eğitim olmaz. Modern insan kendine kutsalın yargıcı olma hakkını vermiştir ve “modern” olması da buna dayanır. Yine de bu hakkı, oldukça uzun süre önce aldığını belirtelim bir şeyin tanrılar onadığı için mi kutsal olduğunu veya tersine kutsal olduğu için mi tanrılar onu onadığını soran Sokrates’ten bu yana.³⁶³

Eğitim felsefesi; eğitime yön veren, amaçları şekillendiren ve eğitim uygulamalarına yol gösteren bir disiplin ya da sistemli fikir ve kavramlar bütünüdür.³⁶⁴ Eğitim felsefesi şu sorulara cevap arar:

-İnsan hayatının değeri nedir, bu değeri keşfetmek için ne tür bilgi ve yetenek gereklidir?

-Kültür aktarımı ve toplumsal organizasyonda eğitimin oynadığı rol nedir?

-Bireysel ihtiyaç ve ilgiler, toplum gelenekleri ve kurumlar tarafından nasıl etkilenir?

-Eğitimin amaçları nelerdir, ne tür bir toplum bu amaçları en iyi şekilde gerçekleştirebilir?

³⁶¹ A.g.e. “Pedagoji ve Çatışkılar” ss.57-73

³⁶² A.g.e. “Otorite” ss.74-82

³⁶³ A.g.e. ss.106-113-121

³⁶⁴ Günümüzde mevcut eğitim felsefeleri ve onlara kaynaklık eden felsefi akımların işlendiği bu bölüm için şu kaynaktan yararlanılmıştır. Daha fazla bilgi için bakınız: Gül Tuncel. *Eğitim Felsefelerinin Sosyal Bilgiler Programına Etkileri*, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: Prof. Dr. Cemil Öztürk, İstanbul:2002

-İstenilen bireysel ve toplumsal amaçlara ulaşabilmek için, hangi bilgi becerileri ve teknikleri, hangi alışkanlık, değer ve yetenekleri vermemiz gerekir?

Dewey'in bize naklettiğine göre Platon, eğitimin ilk işi olarak ferdi farklılıkları teşhis etmeyi öngörmektedir. Eğitim felsefesinin temel ilkesi ve ilk işi, insanın neye yatkın olduğunu bulmak, onu yeteneği yönünde son basamağa çıkacak biçimde eğitmektir. Çünkü, bu yolda olan gelişme, toplumsal gereksinimlerin en iyi ve ahenkli biçimde doyumunu da sağlar... Eğitimin ilk görevi mevcut kabiliyeti, ulaşacağı nihai noktaya ulaştırmak ve bu sayede eğitimin sosyal görevini yerine getirmesini sağlamaktır... "Platon ferdi farkların tespitini niçin istiyordu?" sorusuna Dewey şöyle cevap vermektedir: "Çünkü değişim ve ilerlemeyi ancak farklılık oluşturur." Eğitimde verimli neticelere ulaşabilmek için, insanları yetenek ve kabiliyetlerine göre eğitmek gerekir.³⁶⁵ Eğitim felsefesi genel olarak, felsefenin bulgularını eğitim alanına uygular ve insanın daha iyi bir yaşama ulaşmak için nasıl bir eğitim alması gerektiğini sorgular. Eğitimin altında yatan bütün amaç; bir kültürü sonraki nesillere aktarmak ve daha da önemlisi, gelecekte arzu edilen bir toplumu şekillendirmektir. Burada belirtmek gerekir ki ütopyalar ikiye ayrılmaktadır: Gerçekleşmesi istenen ütopyalar - Devlet, Ütopya, Medinetü'l Fazıla, Yeni Atlantis vb.- ve gerçekleşmesi istenmeyen ütopyalar -1984, Cesur Yeni Dünya vb.- Eğitimin amaçlarını o toplumun felsefesinden ayrı olarak düşünmek mümkün değildir. Eğitim felsefesi; öğrencilere neyin nasıl öğrenileceğini seçer, tutarsız olan amaçları ya da yöntem ve teknikleri eler ve yerine yeni amaçlar, yöntem ve teknikler seçer. Bilinçli bir eğitim ancak eğitim felsefesinin ürünü olabilir.

Bireyin yaşamında nasıl bir özgünlük oluşturması gerektiği, nasıl bir toplum oluşturulması gerektiği eğitim felsefesinin konusudur. Bu felsefe, eğitimin temellerinin kuramsal yönden incelenmesidir. Eğitim felsefesi, genel anlamda, eğitim süreçlerine yön verecek hedefleri; program, yöntem, ortam, norm ve standartları formüle eden ve uygulamalara ışık tutan bir disiplin alanıdır.³⁶⁶

Çeşitli felsefi akımların varlık, bilgi, değerler, ahlak, insan ve onun eğitimine ilişkin bakış açıları değişebilir. Eğitimin bu güne kadar geliştirilmiş başlıca ekolleri bilindiği gibi; 1) temel esasçılık (essentializm), 2) daimcilik (perennializm), 3) ilericilik (prograsivizm), ve 4) yeniden inşacılıktır (reconstructionism). Bu eğitim ekollerinin dayandığı temel felsefe ekolleri ise bilindiği gibi; idealizm, realizm, pragmatizm, existentializm ve analitik felsefe ekolleri ve bunların varsayımlarıdır. Ayrıca eğitim alanında devrimsel bir etki yaratan, davranış bilimlerinin bulgularını esas alan ve geleneksel eğitim uygulamalarının

³⁶⁵ Bayraktar Bayraklı. *Mukayeseli Eğitim Felsefesi*, İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2017 ss. 284-287

³⁶⁶ Cevat Alkan. *Reform Pedagojisi, Eğitim Bilimleri, Okul Reformu, Öğretmen Eğitimi ve Dr. Halil Fikret Kanad*, "Türkiye'de Modern ve Bilimsel Pedagojinin Oluşumu", Seminer: 16/17.04.1998, Yayına Hazırlayanlar: Prof. Dr. Berka Özdoğan, Prof. Dr. Helga Schwenk, Arş. Görv. Selçuk Uygun, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2002 ss. 10

değiştirilmesini gerektiren eğitim felsefesi ekolleri, ilerencilik ile yeniden inşacıdır.³⁶⁷ Şimdi çalışmamızda, bu felsefi akımların günümüzde kaynaklık ettiği eğitim felsefelerini ve bunların İsmail Hakkı Baltacıoğlu ile ilişkilendirdiklerimizi inceleyelim.³⁶⁸

3.2. EĞİTİM FELSEFELERİ

3.2.1. İdealizm

Düşüncelilik ya da ülkücülük anlamına gelen idealizm, duyumsal algıları soyutlayarak kavramlar oluşturur ve bu kavramları birleştirerek kuramlar meydana getirir. Değişmez gerçekliği ve tekliği savunan idealizmin temsilcisi Sokrates, akılcı bir felsefi tavrı benimseyerek aklın, değişmez ve gerçek varlığın bilgisine varabileceğini ileri sürer. Sofistlerin “insan her şeyin ölçüsüdür” görüşünün tam tersine Sokrates, üzerinde durup düşünülürse, tümel bir doğruyu yani herkes için genel geçer olan doğrulara varılabileceğine inanır. Sokrates’in öğrencisi olan Platon’a göre; iyi, doğru bir yaşayışın kesin ölçüsü, biricik ereğidir. (amaç, fayda) Gerçek, doğru düzenine ruh ancak iyi ile erişir. Hakiki bir devlet adamının işi de vatandaşlarını iyiye ulaştırmaktır, bunun yollarını bilmektir. Platon’un “iyi”ye dayanan, bilgi yolu ile “iyi”yi gerçekleştirmiş olan doğru bir yaşayışa bağlanması “idealar öğretisi”ni getirir. Gerçek, değişmez ve mükemmeller, duyular dünyasından bağımsız olarak var olan idealar dünyasındadır. İdealar ancak akıl ile bilinebilir.

Bu akımın en önemli temsilcilerinden biri olan Platon’da eğitim, devleti ve sosyal düzeni iyilik idesine ve adalet ilkesine göre “inşa edip örgütleme” amacına hizmet eder. Bir yandan iyi ideasıyla adalet ilkesi ideal devleti meşrulaştırırken, diğer yandan eğitim teorisinin genel normatif çerçevesini çocuklara, gençlere ve yetişkinlere aktarılması gereken en temel değer ve fikirler olarak “iyi, adalet ve ahlaklılık” düşünceleri belirler... Daimicilere göre, insanlar önce işçi ya da mühendis sonra insan değil de önce insan sonra mühendis ya da işçi olmak durumundadırlar. Bu yüzden insanlara nasıl işçi veya mühendis olunacağını bilgisinin değil de nasıl insan ya da adam olunacağını bilgisinin verilmesi gerekir; onlara makinelerden veya tekniklerden önce, insani değer ve gelişim ilkelerinin öğretilmesi gerekir. Daimicilik, bundan dolayı liberal eğitimi meslek eğitiminin önüne çıkarır... Kendisinde eğitimin, etik ve politik bir boyut kazandığı Platon’da eğitim öncelikle bir “karakter eğitimin”dir ve eğitim, esas itibarıyla insanların hatalı bir şekilde mutluluk olduğuna inandıkları şeyin peşinden koşmaktan uzaklaştırılarak gerçek bir mutluluk arayışı içinde olmalarının sağlanmasından meydana gelir.³⁶⁹

³⁶⁷ A.g.e. ss. 12

³⁶⁸ Eğitim felsefeleri hakkında daha fazlası için bakınız: Ahmet Cevizci. *Eğitim Felsefesi*, Say Yayınları, İstanbul: 2012 ve Bayraktar Bayraklı. *Mukayeseli Eğitim Felsefesi*, İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2017

³⁶⁹ Ahmet Cevizci. *Eğitim Felsefesi*, Say Yayınları, İstanbul: 2012 ss.25-44

Burada Baltacıoğlu'nun etkilendiği Bergson'un, gerçeğe sezgi ile ulaşılabileceği fikrini hatırlatmak yerinde olacaktır.

3.2.2. Realizm

Varlığın insan bilincinden bağımsız ve nesnel olarak var olmakta bulunduğunu ileri süren realizm; antikçağda özellikle Aristoteles ile birlikte gerçeğliğin bireysel olan değil, tümel olduğu anlayışı şeklinde yerleşir. Tümeler ise ancak bireysel olanda var olur. Örneğin; insanlık tümel bir kavramdır ve sadece bireysel bir insanda mevcut olur. Ama asıl gerçeğ olan bireysellikler yani insanlar değil, tümeler yani insanlıktır. Hocası Platon, algıladığımız dñnyanın sadece görüntülerden olduğunu düşünür. Platon dñnyayı dinsel esaslardan yola çıkarak yorumlarken, Aristoteles gerçeğe bilimsel olarak yaklaşma çabasına girer. Bu nedenle, dñnyayı böyle gerçeğ dışı nitelemekten uzaklaşır. İçinde yaşadığı dñnyanın gerçeğ olduğu görüşünü benimser. İdealar nesnenin içindedir ve onlarla birlikte var olur.

Realizm'in değerler öğretisinde, doğa yasaları gibi temel ahlak ilkeleri de bizden bağımsız, toplumlara göre değişmeyen, nesnel bir nitelik taşır.

3.2.3. Pragmatizm

20. yüzyılın başlarında pragmatizm, Amerikan yaşamında en belirgin bir düşünce olarak ortaya çıkar. Bu akımın çıkış noktası bazı pratik amaçların felsefede yerleştirilmesi çabasıdır. Pragmatizm, ilk önce 1871'de Charles Sanders Pierce tarafından, sonra William James tarafından 1898'de ele alınır ve daha sonra da John Dewey geliştirip, genişletir.

Pragmatizm, bilginin değeri ile ilgilidir. William James'e göre, bir öğreti insana yararlı olduğu ölçüde doğrudur. İnsan bilgilerini, bu dñnyadan sürekli deneyler yaparak edinir. Bu yüzden, pragmatik anlamdaki hakikatin mutlak değeri olamaz; her doğru, insanla birlikte var olan ve insanla birlikte değişebilen doğrudur. William James'e göre; ödev, sorumluluk, özgürlük gibi kavramlar yalnızca insanlara getirdikleri yarar açısından bir değer kazanırlar, yoksa hiç biri pratik değerinin dışında bir anlam taşımamaktadır. Pratik yöntem, her fikri onun karşılığı olan pratik sonuçlarını izleyerek yorumlamayı dener. Hareket noktası olgular olan pragmatizm, olgulardan uzaklařtıķça, soyutlamalar girdikçe rahatsız olur. Pragmatist tutumu benimseyen bir kimse, olguya tutunur, hakikati belli durumlarda işlerken gözlem yapar ve ondan sonra genellemeye geçer.

James'ten sonra pragmatizm akımını işleyen John Dewey, ona yeni anlayışlar ekleyerek genişletir. Pragmatik yöntemi; felsefe, din, ahlak, siyaset ve eğitim gibi yaşamın diğer alanlarında da uygular. Dewey'e göre bilgi, deney içinde yer alır ve gerçeğ bilgi çevremizdeki sorunsal bir durumdan doğar. O, yaşamsal bir değere sahiptir.

3.2.4. Varoluşçuluk

Varoluşçuluk (existansiyalizm), bireysel anlamda bir teori olup her insana varlığının nedenini düşünüp taşınmasını öğütler. Bir bunalım felsefesi olan varoluşçuluk; özellikle endişeli, kaygılı zamanlara uygun olan bir insan ve hayat felsefesidir. Genel olandan çok özel olanla, yani tek başına insan hayatının önemini anlamaya çalışmakla ilgilidir. Ölüme mahkûm bir varlık olan insanın varoluşu, topluluk içinde kaybolan insanın kendini bulmasını, kendi olmasını konu alır. Varoluş felsefesi çağımızın durumu ile yakından ilgilidir. Antikçağın insanı kendisini kâinatın bir parçası olarak görür, ortaçağın insanı Allah'a yönelir, yeniçağın insanı aklın gücüne, insanlık idesine, tarihin anlamlı gücüne inanarak bir ilerleme iyimserliği içine girer. Günümüzde ise insan, bütün bu dayanaklarını yitirir ve kendi kendisi için bir problem olur.

Bütün bu felsefe anlayışlarını bir araya getirecek olursak, felsefenin Antik Yunanda doğuşundan günümüze kadar olan süreç boyunca, altı temel felsefe anlayışının ortaya çıkmış olduğu kolaylıkla görülebilir. Bu felsefe telakkilerini şöyle sıralamak veya kategorileştirmek mümkündür:

1) Sokrates öncesi doğa filozoflarında, Platon, Aristoteles, Henri Bergson ve Martin Heidegger benzeri filozoflarda ortaya çıktığı şekliyle varlığa, varlığın *ilk ilke ve nedenlerine dair bir araştırma olarak felsefe*.

2) Sokrates'te, Stoacılar, Epikürosçularda, Friedrich Nietzsche ve Jean Paul Sartre gibi filozoflarda görüldüğü biçimiyle, hayata yön vermesi gereken moral ilkeleri konu alan, hayatla ilgili bir bilgelik temin etmeyi amaçlayan felsefe anlamında *etik olarak felsefe*.

3) Ortaçağ'da, gerek Aziz Augustinus ve Aquinalı Thomas gibi Hıristiyan, gerekse İbn Sina ve Farabi gibi Müslüman filozoflarda örneklendiği şekliyle, ilahi hikmetin peşine düşen *dine dayalı felsefe veya teoloji olarak felsefe*.

4) Felsefi modernitenin özellikle ilk ikiyüz yıllık döneminde, Francis Bacon, Rene Descartes, Wilhelm Leibniz, David Hume ve Immanuel Kant gibi filozoflar tarafından örneklendiği şekliyle, bilginin kurucu ilkelerine dair bir araştırmadan meydana gelen *bilgi teorisi ve eleştirisi olarak felsefe*.

5) August Comte'un pozitivistizmde veya Herbert Spencer'in sosyal Darwinizmde olduğu üzere, bilimsel dünya görüşünü hayatın her alanına yaymaya, doğalcılığı yegâne geçerli bakış açısı haline getirmeye çalışırken, bilim ideolojisini hayatın her alanına yayma cihetine giden ve dolayısıyla dinin yerine bu kez bilimi ikame etme çabası gösteren *ideoloji olarak felsefe*. Ve nihayet;

6) Ya Edmund Burke'un, Wilhelm Friedrich Hegel'in, Francis Bradley'in muhafazakarlığında olduğu üzere dinden, ya da John Locke ve John Stuart Mill'in liberalizmde, William James ile John Dewey'in pragmatizmde ve Marksizmde olduğu

üzere, daha ziyade bilimden ilham alan toplum felsefesi veya yarı dini veya yarı bilimsel bir *dünya görüşü olarak felsefe*.

Bu altı felsefe anlayışının, esas itibarıyla birbirinden farklı üç konu üzerinde yoğunlaşmış olduğu söylenebilir. Bunlar da sırasıyla varlık, bilgi ve değerdir. Başka bir deyişle, felsefenin en önemli alanlarından birisi, ilk felsefe kavrayışında, yani özel olarak Presokratiklerin, Platon, Aristoteles, Heidegger ve Bergson gibi filozofların düşünüş ve araştırmalarında somutlaştığı şekliyle *ontoloji* ya da metafizik olmuştur. Felsefenin, daha ziyade modern dönemde öne çıkan ikinci önemli dalı ya da disiplini, bilgiyi, bilginin kurucu ilkelerini konu alan dalı bilgi teorisi veya *epistemolojidir*. Değeri konu alan felsefe ise, yukarıda sözünü ettiğimiz çeşitli felsefe kavrayışlarından da kolaylıkla anlaşılacağı üzere, karşımıza farklı şekillerde veya alternatif felsefe disiplinlerinde ortaya çıkar. Buna göre, moral değer sadece etikte veya etik olarak felsefede değil teoloji veya ideoloji olarak felsefede ve nihayet, toplum felsefesiyle siyaset felsefesinde ele alınıp tartışılır, değer ve moral ilkelerin hayata geçirilmesinin alternatif yolları hakkında bilgi verilir.³⁷⁰

Çalışmamızda şimdide bu felsefi akımların günümüzde kaynaklık ettiği mevcut eğitim yaklaşımlarına bakacağız. Bunlar; 1- İdealist Yaklaşım (Daimicilik), 2- Pragmatist Yaklaşım (İlerlemecilik), 3- Yeniden Kurmacılık (Reconstructions), 4- Bireyci Yaklaşım (Egzistansiyalizm), 5- Realist Yaklaşım, 6- Spirütüalist Yaklaşım, 7- Natüralist Yaklaşım, 8- Kültürel Yaklaşım, 9- Eleştirel Yaklaşım. Bu eğitim yaklaşımlarının tümünü açmamakla beraber Baltacıoğlu ile ilişkilendirebileceğimiz; pragmatist yaklaşım (ilerlemecilik), yeniden kurmacılık (Reconstructions), natüralist yaklaşım, kültürel yaklaşım ve eleştirel yaklaşıma değineceğiz.

3.3. EĞİTİM YAKLAŞIMLARI

3.3.1. Pragmatist Yaklaşım (İlerlemecilik)

Gerçeğin ve ahlaki değerlerin pragmatizme göre sürekli değişmesi, bu felsefi akımdan etkilenen ilerlemecilikte de eğitimin sürekli değişen bir olgu olması görüşünü doğurur. Yaşamın ve toplumun sürekli değişmesi, yaşantıların sürekli olarak yeniden düzenlenmesini gerektirir. Eğitim de yaşantıları yeniden düzenlemenin bir aracı olarak görülür. Bu görüş, yeni neslin geçmişe ait değerlerle eğitilmesine karşı çıkar ve yeni neslin kendi yaşantılarına göre eğitilmesini savunur. Böylece yeni nesil, önceki nesilden daha farklı değerler elde ederek toplumun ilerlemesini sağlar.

Burada hemen Baltacıoğlu'nun "Yeni Adam" tasavvurunu hatırlatmak yerinde olacaktır.

³⁷⁰ A.g.e. ss. 237-239

Bu görüşün ilk kaynağı J.J. Rousseau'dur. Rousseau, çocuğun doğal güçlerinin bulunduğunu ve doğal bir eğitimle bu doğal güçlerin ortaya çıkarılması gerektiğini ileri sürer. Çocuğu merkeze alan bir eğitimle ilgili ilk düşünceleri ortaya atar.³⁷¹ Comenius, Pestalozzi, Herbart ve Frobel de yaptıkları uygulamalarla öğrencilerin deneyimleri yoluyla öğrenmelerini ön plana alır ve öğrencilerin doğrudan olaylar ve doğa üzerinde gözlem yapmalarına, yaratıcı çalışmalarına önem verir. Çocukların otomatik bir disiplinle değil, demokratik bir ortamda sevgiyle eğilmeleri gerektiğini savunurlar.

Amerika'da John Dewey bu akımın gelişmesinde öncülük eder. Dewey, öğretmenlerin dikkatini çocuğun doğasına ve ihtiyaçlarına çeker. Okul etkinliklerinin merkezine, program yerine çocuğun kendisini yerleştirir. Bu yaklaşım günümüzde "çocuğa görelilik ilkesi" olarak kullanılır. Program ve ders etkinliklerine fazla değer vermek yerine onları bir araç olarak düşünmek ve okulda zengin bir hayat yaratarak çocuğun gelişimini esas alır.

Dewey'in eğitim felsefesinin hareket noktası tecrübedir. Nasıl ki yetişkinler her şeyi tecrübe ederek öğrenirlerse çocuklar da aynı şekilde tecrübe ederek öğrenirler. Dewey'e göre okuldaki sosyal süreçler okul dışındakinden farklı değildir. Okul hayatın bir benzeridir. Okul çocuğu toplumun bir üyesi olarak alır, eğitir ve yönünü kendisinin bulabilmesi için etkili araçlarla güçlendirir. Genel olarak ilerlemecilikte eğitim ortamı, bireyin ilgi ve gereksinimlerine göre düzenlenir. Öğrenciler öğrenmeye etkin olarak katılır, öğretmen öğrenciye rehberlik eder. Bireysel öğretim teknikleri yerine gurup çalışması ön plana çıkar. Okul ile yaşantıyı birleştirmeyi, eğitimde öğrencilerin bireysel ilgi ve özelliklerini ön plana çıkarmayı, öğrencileri daha fazla aktif duruma getirmeyi amaçlar.

Baltacıoğlu'nun "İçtimai Mektep" nazariyesinde de okulun, gerçek yaşamın kendisi olması gerektiği vurgulanır. Gerçek işlerle, yaparak yaşayarak öğrenme esastır. Örneğin köy enstitülerinden mezun olan öğretmenler kendi yaptıkları ahşap bavullarıyla görev yerlerine giderler. Süt sağar, tavuk besler, okulu ve yatakhaneleri kendileri temizlerler, bahçivanlık, meyve yetiştiriciliği, arıcılık, marangozluk ve balıkçılık vb. gerçek işleri bizzat kendileri yaparak yaşayarak öğrenirler.

İlerlemecilikte eğitimin amacı; bilgiyi yaşantıyı yönetmede bir araç olarak ele almak, aktif olarak kazanılması ve tecrübeyle bütünleştirilmesini sağlamaktır. Eğitimin bir amacı da çocukta gizil olan yetenekleri geliştirmeye çalışmaktır. Çocuğun eğitimi yaşam için hazırlık değil yaşamın kendisi olmalıdır. Okul, öğrencinin akıllı ve kritik olarak yaşamayı öğrendiği bir yer olmalıdır. Eğitimin görevi öğrencinin içinde yaşadığı topluma etkin bir şekilde katılımını sağlamaktır.

³⁷¹ Çocuk merkezli eğitim, okul merkezli toplum demektir. Eğitim yoluyla toplumun şekillendirilmesi hedeflenir.

Çocuk ilgi ve yetenekleri yönünde öğreneceğine göre, öğretmen bir otoriter figür olarak hareket etme yerine bir danışman ve rehber olarak hareket etmelidir. Bireyler birbirine karşı olarak çalışmaktan çok birbirleriyle birlikte çalıştıklarında daha başarılı olurlar. Bu nedenle eğitimde rekabet yönteminden çok işbirliği yöntemine önem verilmelidir. Eğitim ve demokrasi birbirini doğurmaktadır. Bu nedenle okullar demokratik kurallara göre yürütülmelidir. Sınavlarda öğrenciye, yaşamda karşılaştığı ya da karşılaşacağı sorular ve doğal problemler sorulmalı, bilimsel yöntemi kullanarak çözüm bulması istenmelidir.

Tablo 1: Pragmatist Yaklaşım³⁷²

Felsefe	Eğitim Teorisi	Hedefler	Uygulama
Pragmatizm	İlerlemecilik; yapılandırmacılık	Öğrencilere kendi bilgi ve kavrayışlarını inşa etme imkânı sağlamak. Onlara bilgilerini, hâlihazırda bilmekte ve inanmakta oldukları şeylerle yeni temasa geçtikleri olay ve faaliyetlerin karşılıklı etkileşimi üzerinden yapılandırma imkânı temin etmek. Öğrencileri yurtsever ve akıllı yurttaşlar haline getirmek.	Öğrencileri anlamın yapılandırılmasını ve bilginin inşasını kolaylaştıracak faaliyetler içine sokmak. Onları başkalarıyla anlamlı etkileşimler içine sokacak bir öğrenme çevresi yaratmak. İşbirliğine dayalı, proje temelli, problem çözme amaçlı, dosya sunumu üzerinde gerçekleşen modern eğitim-öğretim tekniklerini kullanmak. Öğrenmenin sosyal bağlamına dikkat edip buna ayrı bir özen göstermek. İşe geniş kapsamlı fikir, iş ve çalışmalarla başlayıp, ayrıntılı bir şekilde ele alınıp incelenmeyi gerektiren ayrıntılara geçmek.

Toplumun ancak zeki yurttaşların yetiştirilmesi, toplumun üyelerinin davranışlarının ıslah edilip geliştirilmesi suretiyle daha iyi bir toplum haline getirilebileceğine inanan

³⁷² Ahmet Cevizci. *Eğitim Felsefesi*, İstanbul: Say Yayınları, 2012 ss. 128

pragmatizm, bireylerin gelişimi üzerinden sosyal kurumların da düzeltilip geliştirilebileceklerini savunmuştur.³⁷³

İnsanların bir arada yaşama gereksinimi topluluk halinde yaşamı zorunlu kılmış, topluluktan toplum olma yolunda önemli mesafe kat ettirmiştir. Toplum bilinci ile uygarlık yolundaki bu çabalar, içerisinde insan gibi çok önemli ve spesifik bir faktörü barındıran topluma, nasıl yön verileceği ve onun yapıtaşı olan bireylerin nasıl yetiştirileceği ise yine bir problem olarak insanlığın karşısına çıkmıştır. Platon'a göre eğitim hem bireyin hem de devletin yapısını düzeltecek en yetkin yöntemdir. Her birey ruhuna egemen olan yetenek doğrultusunda eğitilmelidir. Hümanizm, eğitim tarihinde ilkçağ Yunan düşüncesinde şekillenmiş olmakla birlikte, Rönesans kültüründe Rönesans sonrası 19 ve 20. yy. düşüncesinde, eğitimin insanın doğaya yönelişi ve kendini gerçekleştirme şeklinde ele alınmasında etkili olmuştur. Hümanist gelenek içerisinde, klasik hümanizmden farklı olarak, realizmin etkisinin ağır bastığı Francis Bacon'un bilimsel hümanizmi de insanı bilimsel açıdan ele alma gibi bir oluşuma zemin hazırlamış ve 20. yy.'da John Dewey³⁷⁴ tarafından tekrar gündeme getirilerek felsefe ve eğitim problemlerine uygulanmıştır. 19. ve 20. yüzyılda toplumlar özgür, demokratik, bilgi toplumu olma yolunda önemli adımlar atmış ve bunu da eğitimle gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Bir bilim felsefesi olarak ortaya çıkan pozitivizm³⁷⁵ 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın ilk yarısında etkisini kuvvetle hissettirmiş, doğa bilimlerine ait problemlerin yanı sıra bilgi ve bilimin sosyal boyutuna binaen toplumsal problemlere de bu çerçevede çözüm aranmasına, sosyal bilim düşüncesinin doğmasına yol açmıştır. Bu oluşum bilgi ve bilim açısından faydacı ve indirgemeci bir yaklaşımı temele almıştır. Toplumsal bir kurum olarak eğitimin de bu çerçevede ele alınması kaçınılmaz olduğundan, eğitim felsefesinde yeni bir çığır açılmış, eğitimde eski, geleneksel düşünceler yerine bilgi toplumunun bir gereği olarak pozitivist çizgide özgürlük ve demokrasi temelli düşünceler benimsenmiştir.

İlerlemecilik (progressivism) olarak bilinen düşünceye göre, uygarlığın geleceği bilimsel düşünme alışkanlığının yaygınlaşmasına bağlıdır. Bunun devamı niteliğinde ise

³⁷³ A.g.e. ss. 131

³⁷⁴ John Dewey (1859-1952): Amerikalı eğitimci. Tasarımlar yöntemini, kurduğu Universty Elementary School'da uyguladı. Atölye düzenine ve mesleksi çalışmalara dayanan kolektif etkinlikler; bilgi arayışında bireysel ilgi ve çabanın hakim olması, "programların" değil, eğitsel "sorunların" ön plana çıkması biçimiyle desteklenmiştir. Dewey'in amacı, okul yaşamını toplumsal yaşama özdeş kılmak, okulu gerçek çalışmanın (=üretimin) başlattığı bir küçük toplum durumuna getirmektir. Cumhuriyetin kuruluş yıllarında Türkiye'ye çağrıldı, incelemelerde bulundu, bu konuda bir rapor verdi. İsmail Hakkı Baltacıoğlu. *Hayatım*, Dünya Yayınları, 1998, ss. 351 Dewey'in raporu için bakınız: Hüseyin Bal. *1924 Raporu'nun Türk Eğitimine Etkileri ve John Dewey'in Eğitim Felsefesi*, İstanbul: Aydınlar Matbaası, 1991 Eğitim reformunda yabancı uzmanlardan yararlanılması hususunda bakınız: Hasan Türker. *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, "Cenevre Jean Jacques Rousseau Enstitüsü Pedagoglarından Adolphe Ferriere'in İzmir Konferansları (1928)", Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir: 2015 Güz, ss. 223-244

³⁷⁵ Pozitivizm hakkında bakınız: Hüsamet Arslan. *Türk Aydın ve Kimlik Sorunu*, "Pozitivizm: Bir Bilim İdeolojisinin Anatomisi", Editör: Sabahattin Şen, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1995 ss. 541-578

değişen dünyada eskiyen değerlerin yerine yenisinin konulması gerektiği görüşü ortaya çıkmıştır. (Reconstructions) Eğitim, bilim ve felsefe; toplumu biçimlendiren ve ona yön veren önemli üç etkidir, tüm bunları tasarlayan ise felsefedir. Toplumu biçimlendiren eğitimidir, bunun içeriğini bilim oluşturur, bu ikisinin ve özellikle eğitimin mahiyetini de felsefe belirler. Bunu konu alan disiplin ise eğitim felsefesidir. Bu nedenle bütün toplumlar eğitim felsefesine şiddetle ihtiyaç duyar. Tüm bunlar da gösteriyor ki, felsefesiz bir eğitim işlevini yerine getiremez.³⁷⁶

Dewey'e göre, çağlar boyu insanlar çeşitli buluşları gerçekleştirmiştir. Fakat sadece 20. yüzyıl "yaratma süreci"nin keşfine ayrılmıştır.³⁷⁷ Bilgi doğaya egemen olmada bir güç, bilim de bunu sağlayacak yegâne etkidir. Dewey insanın sosyal bir hayvan olduğu ve tek başına yaşamın imkânsız olduğu düşüncesinde Aristoteles ile hemfikirdir.³⁷⁸ Dewey için demokrasi ve demokratik eğitim düşüncesi, bilimsel toplumun yapılandırılma sürecidir.³⁷⁹ O'nun felsefesinin nihai amacı da tüm dertlere deva bulacak mutlak bir sistem kurmak değil sürekli değişim içerisinde olduğuna inandığı şartların doğurduğu problemlere, var olandan hareketle onları irdeleyip yeniden kurarak değişmeye açık, güncel izafi çözümler ortaya koyacak bir yöntem geliştirmektir. Değişmeye açık olunmalıdır, bu düzenin sağlayıcısı ise eğitimidir.³⁸⁰ Eğitim³⁸¹ hem bireylerin hem de toplumun kendini gerçekleştirmesini sağlayacak bir araç olarak her türlü totaliter, tekdüze ideolojiden uzak olmalıdır. Aksi halde işlevini yerine getiremez, sadece belirli bir ideolojinin aracı konumunda kalır.³⁸² Dewey'e göre demokrasi bir erdemdir, eğitim bu erdeme ulaşma sürecidir. O'nun demokratik eğitim ve toplumsal değişme üzerinden hedeflediği şey de demokratik toplum düzeni, başka bir deyişle "bilimsel toplum"dur.³⁸³ Öğrenci merkezli eğitim başka bir bakış açısı ile okul merkezli eğitimidir ve kuramsal olarak Dewey'in okul merkezli toplum düşüncesine dayanır.³⁸⁴

³⁷⁶ Kemal Bakır. *Demokratik Eğitim: John Dewey'in Eğitim Felsefesi Üzerine*. Ankara: Pegem Akademi 2014, ss.1-6

³⁷⁷ A.g.e. ss.22

³⁷⁸ A.g.e. ss.24

³⁷⁹ A.g.e. ss.29

³⁸⁰ A.g.e. ss.37

³⁸¹ John Locke "Eğitim Üzerine Düşünceler" de şöyle der: "Şunu söyleyebilirim ki karşılaştığımız insanların on tanesinden dokuzunun iyi ya da kötü, yararlı ya da yararsız olması eğitimlerinden dolayıdır. İnsanlar arasındaki büyük farklılıkları yaratan da budur." John Locke. *Eğitim Üzerine Düşünceler*, İstanbul: Morpa Kültür Yayınları, Çeviren: Hakan Zengin 2004 ss.15

³⁸² Kemal Bakır. *Demokratik Eğitim: John Dewey'in Eğitim Felsefesi Üzerine*, Ankara: Pegem Akademi 2014 ss.38

³⁸³ A.g.e. ss.40-41 Erdemin temeli eğer gençliğin eğitimi ve kişilik sağlamlığı ile atılmazsa, bütün diğer uğraşlar boşuna olacaktır. Yetenekli bir adamı yaratacak olan, okul çocukları arasında olağan görülen şakalar veya kurnazlıklar, birbirine karşı olan kaba davranışlar ya da beraberce bir meyve bahçesini yağmalamak için iyi tasarlanmış planlar değil, tersine özenle ve çabayla birleştirilmiş adalet, dürüstlük ve ağırbaşlılık ilkeleridir. John Locke. *Eğitim Üzerine Düşünceler*, İstanbul: Morpa Kültür Yayınları, Çeviren: Hakan Zengin 2004 ss.76

³⁸⁴ A.g.e. ss.64

Modern toplumun modern ihtiyaçları vardır, bu ihtiyaçlara cevap verebilecek bir eğitim anlayışı da yine onun gereksinimlerine göre düzenlenmelidir.

Dewey'in gözünde işbirliği ve uyum, rekabet ve kişisel kazançtan çok daha önemlidir. Dewey, kişisel gelişim için öğrencilerin birbiriyle rekabet etmelerini daha uygun bulsa da işbirliğinin insan doğasına çok daha uygun olduğu kanaatindedir. O, bu işbirliği ve ortak yaşama kültürünün esas itibariyle okullarda verilebileceğini savunur.³⁸⁵

Eğitim, öncelikle insancıl, ancak ondan sonra mesleki olmalıdır... Eğitim programı öylesine hazırlanmalı ve çocuğa verilmelidir ki, çocuğa insan olduğunu hatırlatacak, bütün dünya insanlığına saygı duyacak, onları sevecek ve dünya insanlığı uğruna bir şeyler yapacak şahsiyette yetiştirecektir... Kimin hangi yetenek ve kabiliyete sahip olduğunu tespit edip eğitim uygulamalarını yapanlar, eğitimde başarıya ulaşacak ve insandan verimli neticeler alacaklardır... Toplumların ve genel manada insanlığın gelişimi, herkese yetenek ve kabiliyetine göre eğitim uygulamaya bağlıdır.³⁸⁶

Eğitim pragmatizmde insanın özünü oluşturmak, doğasını şekillendirmek açısından büyük bir önem taşır. Buna göre pragmatizm, beşeri gelişmenin koşullarını öğrendiğimiz takdirde, onları modern hayat koşullarında üretken ve verimli çalışmaya, yaşamaya uyarlanmış bireyler olarak yetiştirmede kullanabileceğimizi ileri sürer.³⁸⁷ Faydacılık adıyla da anılan Pragmatik felsefede gerçek "değişim" dir. Efesli Herakleitos'a (540-480) göre evrende değişmeyen tek şey değişimdir. Bu nedenle de "Aynı ırmakta iki kez yıkanamayız. Çünkü hem ırmak değişmiştir; hem de biz." Doğa kanunları dışında değişmeyen tek şey değişimin kaçınılmaz olduğudur. Yine bu nedenle doğa kanunları dışında doğru yoktur. Doğrular kişiye, zamana ve yere göre değişirler. Hayatın birey için anlamı ise kaçınılmaz değişime sadece uymak değil değişimin öncüsü veya ajanı olmaktır.

"Kökleri Pragmatist felsefeye dayanan İlerlemeci" eğitim anlayışında eğitimin amacı kritik ve yansıtmacı düşüncüyü geliştirmektir. Öğretmen rehber ve yardımcı olmalıdır. Öğrenciler deneyimleri, ilgileri ve değerleriyle birbirinden farklı bireylerdir. Öğretim yöntemleri de problem çözme, bilimsel sorgulama, işbirliğidir. Bu anlayışta toplumsallığın yerine bireyselliğin ifadesi ve teşviki, dış disiplin yerine özgür aktiviteler, ders kitapları ve öğretmenlerden öğrenme yerine tecrübe ederek öğrenme, ayrı beceri ve teknikleri egzersizler yoluyla öğrenmek yerine tecrübe ederek kazanmak, geleceğe hazırlanmak yerine günün fırsatlarını değerlendirmek, maddesel ve istatistik aşinalık yerine değişen dünyaya ayak uydurmak önemlidir. İlerlemeci eğitim programlarında öğrenci tecrübeleri, ilgileri ve yetenekleri merkeze alınır. Öğretmen dersi öğrencilerin şüphelenmeleri ve kendi kendine öğrenmelerini sağlamak üzere planlar. Ders kitaplarına ek olarak öğrenci yaparak öğrenir. Sık

³⁸⁵ Ahmet Cevizci. *Eğitim Felsefesi*, İstanbul: Say Yayınları, 2012 ss.144

³⁸⁶ Bayraktar Bayraklı. *Mukayeseli Eğitim Felsefesi*, İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2017 ss. 293 ve 335

³⁸⁷ Ahmet Cevizci. *Eğitim Felsefesi*, İstanbul: Say Yayınları, 2012 ss. 123

sık okul dışı alan gezileri yapılır. Doğayla ve toplumla temas sağlanır. Öğretmenler öğrenmeyi teşvik edici oyunlar kullanır. İşbirliği ve hoşgörü kazandırılması gereken en önemli davranışlardır. Özgürlük, yaratıcılık, oto kontrol teşvik edilir. Doğal ve sosyal bilimler müfredatta ağırlıklıdır. Değişimi ve ilerlemeyi esas alarak yeni teknolojiler ve bilimsel ve sosyal gelişmeler tanıtılır. Demokrasi, insan hakları, kadın hakları azınlıklar önemli konulardır, hoşgörü ve esneklik vazgeçilmez önem taşır. Eğitim değişimi ve gelişmeyi sağlıklı ve hızlı hale getirmek içindir. Öğrenci merkezlidir. Her öğrenci kendi doğrusuna karar verebilir. Öğretmenler rehberlik etme görevi yapar.³⁸⁸

3.3.2. Yeniden Kurmacılık (Reconstructions)

Dewey'in eğitim felsefesi, bazı eğitim felsefelerinin gelişmesine de yardımcı olur. Bunlardan yeniden kurmacılık Deweyci ilerlemeciliğin bir ürünü olmasına karşın, farklı bir alanda gelişir. Amerikan eğitim felsefesinin önde gelen isimlerinden biri olan Theodore Brameld, yeniden kurmacılığın babası olarak tanınır. Yeniden kurmacılığı bazen ilerlemeciliğin bir parçası olarak düşünen Brameld ilerlemecilik, daimicilik ve esasicilik ile ortaklaşa bir şeye sahip olan farklı bir kategori olarak takdim eder. Eğitim felsefeleri benzer felsefi, eğitsel ve kültürel görünümleri paylaşır; yeniden kurmacılık da diğer bütün eğitim felsefeleri ile ilişki içindedir. Ancak, yeniden kurmacılık problem çözme ve yaratıcı düşünmeye önem vermesi açısından daha çok ilerlemecilik ile ortak noktalara sahiptir. Sonuç olarak yeniden kurmacılık diğer tüm eğitim görüşleri ile ilgilidir, çünkü felsefe ya da öğrenme stili ne olursa olsun dünya hakkındaki gerçekler keşfedilmeli ve öğrenilmeli fikrine sahiptir.

Dewey'in yeniden kurmacılığın felsefesine yaptığı başlıca katkı, sosyal değişmeyi okul aracılığıyla gerçekleştirme düşüncesidir. Yeniden kurmacılık daha da ileriye giderek bireylerin sosyal bağlamda varlıklar olduğunu vurgulayarak özgün reform hareketleri yapmaya çalışır.

Bağlatacıoğlu'na burada söz verelim:

"Yeni Adam fikride ışığı, gönülde insanlığı, işleyişte yaratıcılığı arayan adamdır. Eski adam düşünmeyen, onun için okumayan, duymayan, onun için kabuğuna giren, yaratamayan, onun için tembelliği kendine ahlak yapan adamdır. Yeni Adam'ın çizdiği insan tipi; milliyetçi, gelenekçi, laik, batıcı, cumhuriyetçi, devletçi ve devrimcidir. Bunların tümü Cumhuriyet'in temel ilkeleridir. Eski adam Cumhuriyet öncesinin, Osmanlı toplumunun insanını, "yeni adam" yeni rejimin, yeni devletin vatandaşını tarif etmektedir."³⁸⁹

Yenidenkurmacılık'ta eğitimin başta gelen amacı, zamanın kültürel krizini karşılamak için toplumu yeniden düzenlemek olmalıdır. Eğitim, açık ve seçik bir sosyal hareket

³⁸⁸ İsmet Şahin. *Hümanizm ve Eğitim*, Kocaeli Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü <http://yasinceler.blogspot.com.tr/2009/01/hmanizm-ve-eitim.html> Erişim tarihi: 09.10.2017

³⁸⁹ H. Bayram Kaçmazoğlu. *Bir Halk Adamının Portresi: İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu*. Doğu-Batı Dergisi, Yıl:4 Sayı:16, Ağustos-Eylül-Ekim 2001 ss.200-201

programını geliştirmede başta gelen bir araç olmalıdır. Eğitimin amacı bireyleri ortak yaşamları hakkında yeni bir görüş kazanacak şekilde eğiterek değiştirmek olmalıdır.

Okul açık seçik bir şekilde toplumu değiştirme ve yeniden kurmayı sağlayacak programlar geliştirmeli ve uygulamaya koymalıdır. Öğrencilerin tartışarak sonuca varmaları sağlanmalıdır. Öğretmen hiçbir savın, dşuncenin, görüşün yanında yer almamalı herhangi bir sav, görüş ve düşünceyi empoze etmemelidir. Öğretmenler toplumu yeniden kurma görevini üstlenmelidir. Eğitim ortamında ceza kesinlikle kullanılmamalıdır. Sorular genellikle eleştirel düşünmeyi ve bilimsel yöntemi öğrencilerin kullanıp kullanmadığını ölçecek nicelik ve nitelikte olmalıdır.

Hıristiyan Batı'da "educatio", Müslüman Doğu'da "terbiye" deyimiyile ifade edilen eğitim, kişinin mümkün en geniş anlam içinde, yani manevi, entelektüel, ahlaki, sosyal ve politik olarak tümden şekillendirilmesidir. O, ocuğun yetiştirilmesinden başlayarak yetişkin insanın kemale ermesine, kendini her yönden gerçekleştirmesine kadar uzanan bir süreçtir. Bu süreç, aile ve cemaat benzeri kurumlar ile pek çok kişiyi ihtiva eder. Spiritalist yaklaşıma rnek Gazali'nin eğitim anlayışıdır. Gazali, şan şeref peşinde koşan, zenginlik arayan, iktidar sahiplerine veya politik yöneticilere yakın olmaya çalışan ulemayı, fıkıhlarla felsefecileri şiddetle eleştirmişti ve gerçek bir alimin hakikate ulaşmaya çalışan, kendisini ve benliğini erişmiş olduğu hakikate uygun olarak dönüştürüp kazandığı bilgiye göre eylemde bulunan ve nihayet, hakikati yayıp başkalarına öğretmenlik eden biri olması gerektiğini söylüyordu.³⁹⁰

3.3.3. Natüralist Yaklaşım

Natüralizm dinin egemen olduğu Ortaçağ uygarlığının spiritalizminin tam karşıt kutbunda, bilimin en büyük güç haline geldiği modern uygarlığın felsefesini ifade eder. 16. yüzyıldan başlayıp önce İngiliz Aydınlanmasının Francis Bacon, Thomas Hobbes, John Locke ve David Hume gibi filozoflarıyla Fransız Aydınlanmasının Diderot, d'Alembert, Voltaire, Helvetius ve Jean Jacques Rousseau benzeri düşünürleri tarafından ortaya konan natüralizm, doğanın gerçekliğin tamamı ya da tümü olduğu kabulüne dayanır. Doğanın var olan her şeyi ihtiva ettiğini, bütün varlıkları açıklamak açısından yeterli olduğunu savunan natüralizm, bunun insan varlığı için de geçerli olduğunu, insanın doğaüstü bir boyutu olmayıp tüm boyutlarıyla doğal bir varlık olduğunu ileri sürer. Demek ki natüralizm

³⁹⁰ A.g.e. ss. 62-83 Gazali'nin eğitim anlayışı için bakınız: Cemil Oruç. *İmam-ı Gazali'nin Eğitim Anlayışı*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: Prof. Dr. Bayraktar Bayraklı, İstanbul: 2009 Eğitim felsefelerinin karşılaştırmalı bir açıklaması için şu değerli kitaba bakınız: Bayraktar Bayraklı. *Mukayeseli Eğitim Felsefesi*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2017

gerçekliğin sadece doğal ya da maddi bir boyutu olduğunu, bu gerçeklik düzeninin hareket halindeki maddeden meydana geldiğini savunur.

Tablo 2: Natüralist Yaklaşım³⁹¹

Felsefe	Eğitim Teorisi	Hedefler	Uygulama
Natüralizm	İlerlemecilik; gelişim kuramı; davranışçılık.	Çocuğun yeteneklerine ve ilgilerine uygun olarak doğal bir biçimde gelişeceği bir terbiye; insanın durumunu iyileştirmek amacıyla doğal dünyaya ilişkin bilgiyi temele alan bir eğitim	Öğrenci merkezli eğitim; öğrenenin ihtiyaçlarına, ilgilerine dikkat etme; iyi ve dikkatli bir biçimde düzenlenmiş çevrede, zamana, mekâna ve kullanılan malzemeye ayrı bir özen gösterme; gözlem ve deney yoluyla bir şeyleri keşfederek öğrenmeye önem verme; kişisel ve duyumsal deneyimlere vurgu.

Natüralist ontoloji, doğal süreçlerin yönettiği, doğal nedenler tarafından belirlenen doğal nesnelere meydana gelen tabiatın, kendi içinde kapalı bir sistem meydana getirdiğini, kusursuzca işleyen bir makine, evrensel bir mekanizma olduğunu ileri sürer. Natüralizmin varlık anlayışı, mekanik bir yapı sergilediği, yani nesnelere arasında, neden-sonuç ilişkileri dışında kalan, bir takım organik bağlara imkân bırakmadığı için, kaçınılmaz olarak atomistiktir. Natüralizm, insan varlıklarının da bu evrensel mekanizmanın bir parçası olduğunu iddia ederken, onların, diğer doğal varlıklar gibi, doğa yasalarına tabi olduğunu ve insanların zihinsel ve sosyal dünyalarını vücuda getiren doğal süreçlerin de doğal veya bilimsel yöntemle ele alınması gerektiğini öne sürer. İşte bu, modern dönemde karşımıza çıkan natüralizmin Bacon ve Hobbes'ta gördüğümüz birinci versiyonudur. Natüralizm, 20. yüzyıl davranışçılığının eğitim görüşüyle birleşen bir eğitim felsefesine yol açıp, bilim temelli bir eğitim anlayışıyla meslek eğitiminin savunuculuğunu yapar. Natüralizmin, özellikle Rousseau'da karşımıza çıkan ikinci versiyonunda ise insan sadece doğal bir varlık olarak alınmaz; çok daha önemlisi, o, esas olarak doğal yönüyle ele alınır. Durum böyle olduğunda, doğal alan artık doğaüstü olandan ziyade, sosyal/kültürel olana veya sonradan kazanılana karşıttır. Buna göre, işte bu noktada doğa durumu ile sivil toplum durumu arasında bir ayrım yapan natüralizm, gerçek insanın doğa durumundaki insan olduğunu, insanın doğa durumunda başta merhamet olmak üzere bir takım sahici ve insani duygularla belirlendiğini

³⁹¹ A.g.e. ss. 89

öne sürer. Onun sivil toplum durumuna geçişle birlikte, mülkiyetin ve öz-çıkarın etkisiyle kendisindeki insanlığa yabancılaştığını söyler. Eğitim işte bu ikinci anlam içinde insanın gerçek doğasına, hakiki özüne uygun bir gelişmeyi, yitirilmiş insanlığı daha yüksek bir düzeyde ele geçirmeyi amaçlayan bir süreç olarak görülür.

Natüralizmin Rousseau'da karşımıza çıkan versiyonunda değerler insandan, insan doğasından türetilir. Bununla birlikte, Rousseau'nun insan doğası anlayışı veya doğal insan tasavvuru, Hobbes'un egoist insan tasarımından farklılık gösterir. Doğa durumundaki insanın özü itibariyle iyi olduğunu söyleyen Rousseau, doğal insanın, onu hayvanlardan ayıran iki temel niteliği olduğunu söyler. Bu temel niteliklerden birincisi irade özgürlüğüdür. Buna göre, o, diğer hayvanlardan farklı olarak, salt içgüdüleri tarafından belirlenmeyen bir varlıktır; tercihte bulunabilir, bir şeyleri kabul edebilir veya reddedebilir. Kendi gücünün farkında olan insanın, daha kesin bir nitelik arz eden ikinci temel niteliği, kendi kendini geliştirebilme, yetkinleşebilme özelliğidir. Buna göre, insan melekelerini geliştirip, bu gelişmeyi türün bütün üyelerine aktarabilen yegâne varlıktır.

Eğitim alanında radikal bir dönüşümü ifade eden bir eğitim anlayışı olarak natüralist eğitim felsefesi, öğretmen ya da konu merkezli bir eğitimden ziyade, öğrenci merkezli bir eğitim anlayışına karşılık gelir. **Natüralist eğitim felsefesinde en temel ve önemli amaç; modern dünyayı, gelenekten veya geçmişten bağımsız olarak bütün yönleriyle kurup şekillendirecek olan bireyin yetiştirilmesi veya kendisini gerçekleştirmesinin sağlanmasıdır.** Bu süreçte ne geleneğin ne de toplumun bir önemi vardır. Geleneğin insan doğası anlayışına şiddetle karşı çıkan, insanın doğuştan boş bir levha veya iyi olduğunu söyleyen natüralist anlayış, toplumu da ya Hobbes ve Locke örneğinde olduğu gibi, sadece bireylerin bir toplamı ya da Rousseau'da olduğu üzere, insanın doğal iyiliğinin yitirilmiş olduğu bozuk ve çürük bir yapı olarak görür. Natüralizm, standart ve değişmez bir eğitim programı veya müfredata sahip değildir. Bununla birlikte, onun önce Bacon ve Hobbes'ta sonra da Comte'ta karşımıza çıkan birinci versiyonunun bilim ağırlıklı, buna mukabil Rousseau'da ortaya çıkan ikinci versiyonunun ahlak, felsefe ve edebiyat ağırlıklı olduğu söylenebilir. Öte yandan her ikisi de öğrencinin ifade imkânlarını geliştirecek konu ve araçların öğretilmesine ek olarak, sağlık ve beden eğitimine de özel bir önem atfeder. O çocuğun ihtiyaçları doğrultusunda ve pratik deneyimleri yoluyla öğrenmesinin gerçek bir eğitim durumu yaratacağı kanaatindedir. Öğretmenin görevi bilgi aktarmaktan ziyade, çocuğun özgürlük içinde öğrenme fırsatları yakalayacağı uygun bir çevre yaratmak olduğunu savunur.

Rousseau'nun eğitim anlayışı, pek çok eğitim felsefecisinin gözünde yeni bir eğitim paradigmasının doğuşuna veya her yönüyle devrimci bir eğitim felsefesinin ortaya çıkışına karşılık gelir. Rousseau'nun farklı bir doğa ve insan tasarımından yola çıkan yeni eğitim

felsefesi, eğitimdeki Kopernik devrimini gerçekleştirecek şekilde, geleneksel konu ve öğretmen merkezli eğitim anlayışının yerine çocuk veya öğrenci merkezli bir eğitim anlayışını geçirir. Bun göre, Rousseau, sadece eğitim felsefesi tarihinin değil genel düşünce tarihinin de başyapıtlarından biri olan *Emile* adlı eserinde geliştirmiş olduğu eğitim felsefesinde insanın doğası itibariyle iyi olduğunu temel ilke kabul eder. İnsanın doğasının iyi olduğunu, fakat sonradan toplum tarafından bozulduğunu Rousseau *Emile*'in açılış cümlelerinde şu sözlerle ifade eder: “Yaratıcının elinden çıkan her şey mükemmeldir, ancak insanın elinde bozular. İnsan, doğanın dengesini bozar. Doğası itibariyle iyi olan çocuğu bozan, ondaki pozitif özellikleri ve ahlaki duyguları ortadan kaldıran şeyin esas itibariyle toplum olduğunu ileri süren Rousseau, çocukları iyi ve erdemli insanlar ya da yurttaşlar olarak yetiştirmenin yolunun, toplumun olumsuz etkilerini ortadan kaldırarak, onları kendi doğalarına uygun olarak gelişmelerini sağlamaktan geçtiğini söyler ve çocukların, birer yetişkin olma yolunda ilerlerken toplumun bozukluklarını almaya ihtiyaçlarının olmadığını belirtmeye özel bir önem atfeder. Rousseau, insanın yeni bir şeyleri öğrenme sürecinde, sahip olduklarını yapılandırarak bilme durumuna geldiğini, dolayısıyla gerçeği pasif bir şekilde algılamak yerine, bir anlamda yarattığı veya inşa ettiğini ileri sürer. Buna göre, Locke’un insan bilgisini birtakım malumatların alımlanması veya özümsemesi olarak gördüğü yerde, o, bilmeyi ve bilgiyi bir tür yaratma ve yeniden yapılandırma olarak değerlendirir. Çok daha önemlisi, Rousseau, insanı, salt bir akıl varlığı veya parçalarının bir toplamı olarak değil de bir bütün ve parçalarından her zaman daha fazla olan bir güç olarak ele alır. O, kendisinde duyguların ve yüreğin akıldan önce geldiği, her bir parçasından etkilenen bütünsel bir organizma olmak durumundadır. Bu doğal organizma ya da bütünsel fail, eğitim süreciyle kendisini bir birey olarak gerçekleştirme yoluna girer. İnsana yaşama sanatını öğretmeyi amaçlayan, doğal organizmanın nihai amacının hakiki manada insan olmak olduğunu söyleyen Rousseau’nun natüralizmini gözler önüne seren önemli bir başka husus da onun eğitim sürecinin kendisini de büyük ölçüde doğal bir biçimde gelişmesi gereken bir süreç olarak değerlendirmesidir. Rousseau, eğitimin kaynakları veya eğitim türleriyle ilgili üçlü tipolojisinde, insanın üç ayrı şey ya da kaynaktan öğrendiğini söyler: “Bu eğitim bize doğadan, insanlardan ya da nesnelere gelir. Yeteneklerimizin ve organlarımızın iç gelişmesi doğanın eğitimidir; bu gelişmeden yararlanmanın öğretilmesi insanların eğitimidir. Bizi etkileyen konular üstünde kendi deneyimimizden gelen kazanımlarımız nesnelere gelen eğitimidir.” Rousseau’nun eğitim anlayışında, çocuğun ödevlerinden önce hakları gelir.³⁹²

³⁹² A.g.e. ss. 84-104 Jean Jacques Rousseau’nun eğitim anlayışı için bakınız: İsmail Hakkı Baltacıoğlu. *J.J. Rousseau Terbiye Felsefesi*, İstanbul: Cumhuriyet Matbaası, 193?

3.3.4. Kültürel Yaklaşım

Kültürel yaklaşım, esas olarak İlkçağ'da Platon'da gördüğümüz idealist yaklaşımın kaba fenomenler veya çıplak olgular dünyasına aşkın bir ideal dünyadan ya da değer alanından yola çıkmasına benzer şekilde, kültürden yola çıkar. Kültürel yaklaşım, dolayısıyla eğitimi Bildung olarak, yani öğrencinin insanın dil, edebiyat, felsefe ve bilim gibi yüksek değerlerin dünyasına dâhil edilmesi, onun manevi formasyonu olarak değerlendirir. Bu dahil olma süreci, kültürün bir şekilde toplum tarafından kabul görmüş ayrı ve özel dünyasına nüfuz edebilmekten meydana gelir. Eğitilmiş insanı, insanın en yüce ve en yüksek değerleriyle bezenmiş, kültürlü insan olarak normatif bir ideal diye öne süren kültürel yaklaşımda bu ideal, eğitimden hiçbir şekilde ayrılmaz olup, zaten esas eğitim süreci içinde gelişir. Bu yaklaşım, buradan da anlaşılacağı üzere, kültürün, yani bilgi ve becerilerin insan tarafından öğrenilmesi gereken belli başlı alanların tarihsel varoluşuna vurgu yapmakla kalmaz, bireysel kişiliğin de kültüre dayalı böyle bir eğitim süreci içinde geliştiğini ifade eder. Dahası eğitimin kendisinin de kültür olarak görülmesi veya değerlendirilmesi gerektiğini öne sürer. Çünkü okullar ve üniversiteler, bilgi ve kültürün daha sonraki kuşaklara aktarıldığı eğitim kurumlarıdır.

Tablo 3: Kültürel Yaklaşım³⁹³

Felsefe	Eğitim Teorisi	Hedefler	Uygulama
Romantizm, İrrasyonalizm	Yapılandırmacılık ve Daimicilik	Çocuğun kültürün dünyasına, yani bilimi olduğu kadar felsefeyi, sanat ve edebiyatı da ihtiva eden bir kültür alanına dahil edilmesi. Bireyin, kültür aracılığıyla kendisini tam olarak gerçekleştirmesi. Onun kültür yoluyla manevi formasyonu	Kültürün öğelerinin kazandırılması. Tam ve mutlak bir okuryazarlık. İnsanın akli melekelerinin olduğu kadar, duyarlılığının da olabilecek en yüksek düzeyde geliştirilmesi. Dile mutlak bir vukufiyet. Bilime olduğu kadar, felsefe, teoloji ve sanatlara da ağırlık veren derinlikli ve kuşatıcı bir eğitim.

Kültürel yaklaşım felsefede; Goethe, Friedrich Schelling, Friedrich Schlegel, Friedrich Scheleiermacher ve Novalis gibi romantiklerin ve Nietzsche'yle Schopenhauer gibi irrasyonalist düşünürlerin eğitim anlayışını ifade eder. Bu farklı filozofların yaklaşımları, esas itibariyle Aydınlanmanın natüralizmine ve kuru akılcılığa karşı geliştirilen bir tepkinin ifadesi olarak alınabilir. Daha doğru bir deyişle, bütün filozoflar, çağdaş yaşama da fazlasıyla

³⁹³ A.g.e. ss. 111

musallat olan teknolojik ve ekonomik dünya görüşüne karşı geliştirilmiş temel kavramsal alternatifle eğitim anlayışını temsil ederler. Modernliğin olumsuz sonuçlarına, özellikle de doğa ve toplum üzerindeki teknolojik egemenliğe karşı ilk büyük başkaldırıyı temsil eden bu filozoflar, yaşadıkları çağda sadece birtakım becerilerin kazanılmasına indirgenmiş eğitimin profesyonel bir faaliyet haline gelmesine veya bütünüyle mesleki bir karakter kazanmasına şiddetle karşı çıkarlar.

Eğitime kültürel yaklaşımın savunuculuğunu yapan bütün bu Alman filozofları, eğitim ideali olarak Bildung'u öne sürerler. Bildung ideali, bütünlüklü insana özgü sağlam bir karakter formasyonunu, insanın kültüre dahil edilmesini ve kültür aracılığıyla kendisini tam olarak gerçekleştirmesini ifade eder. Hatta Bildung geleneğinde eğitimden neredeyse kültürel bakımdan olgunlaşma, bireyin entelektüel boyutuyla yüreğinin bütünlükle bir yapı içinde birbiriyle ahenkli hale gelmesi anlaşılır. Bütün insani güç ve kapasitelerin tam olarak gerçekleşmesini hedefleyen ve dolayısıyla natüralist Aydınlanmanın tek yanlı entelektüalizmine karşı çıkan kültürel yaklaşım temsilcileri, 18. yüzyılda Avrupa'da ve bu arada Almanya'da gerçekleştirilen eğitim reformunu yoğun bir şekilde eleştirirler.

Skolastik eğitime, onun teori merkezli, faydadan yoksun eğitim anlayışına karşı radikal bir tepkinin ifadesi olan bu bilim temelli eğitim reformu; her şeyden önce teoriyle pratiği birleştirerek toplumun ihtiyaçlarına cevap verme amacına matuf faydacı bakış açısıyla farklılaşırken, yükselen ulus devlete sadakatiyle tezahür edecek öğrencilerin yetiştirilmesini temel amaç haline getirmişti. Kültürel yaklaşımın temsilciliğini yapan Romantikler ve Nietzsche ya da Schopenhauer gibi irrasyonalistler kültürü, bu amaç ister mesleğin kendisi ya da ister devletin ihtiyaçları olsun, bir amacın aracı haline getiren Aydınlanma faydacılığına karşı çıkarlar.

Kültürel yaklaşımın temsilcileri, insanın kendisini tam olarak gerçekleştirmesinin yolunun eğitimden geçtiğini öne sürerken, eğitimi çocuğun mevcut potansiyel ve güçlerinin evrensel kültür yoluyla şekillenmesi olarak anladılar. Hemen bütün romantikler ve Nietzsche, kültürü ve dolayısıyla eğitimi kendi içinde bir amaç haline getirdiler. Eğitimin sadece dini bir anlam taşıdığı Skolastisizme hiçbir şekilde dönmek istemeyen Romantikler, eğitimin dışsal bir takım amaçlara hizmet etmek durumunda olduğunu öne süren faydacılığa da karşı çıktılar. Ama Skolastisizme ve faydacılığa karşı çıkarken de bunun karşıtı bir konuma düşmekten, yani kültürün ve dolayısıyla kültür veya liberal sanatlar üzerinde gerçekleşecek eğitimin sadece kendi içinde asli bir değer taşıdığını iddia etmekten uzak durmaya özen gösterdiler. Bir yandan kültürün ve eğitim sisteminin asli bir değere sahip olduğunu öne sürerken, bir yandan da kültür ve eğitimin aynı zamanda sosyal ve politik amaçlara da hizmet edebileceğini söylediler. Özellikle Romantikler, bu noktada bir kez daha Platon ve Aristoteles'e, bu iki filozofun şekillendirdiği cemaatçi geleneğe başvurdular. Başka bir

deyişle, onlar Platon ve Aristoteles'ten gelen devletin temel amacının iyi hayatı mümkün kılmak, yurttaşların kendilerini erdem yoluyla gerçekleştirmelerine hizmet etmek olduğu düşüncesine bağlandılar. Politik anlamda bütünün çıkarının yurttaşların genel iradesi tarafından belirlendiği bir topluluk ya da cemaat idealine bağlanan Romantikler, devletin amacının sadece kendi iyi telakkisine uygun olarak öz mutluluğunun peşinden koşan bireyin özgürlüğünü korumaktan ibaret olduğunu ileri süren liberal anlayışa karşı çıktılar. Bu yüzden, eğitimin sosyal ve politik bir anlamı da olduğunu öne sürerken, insanın sadece eğitim yoluyla insan olduğunu, hayvanlıktan uzaklaşarak gerçek bir yurttaş haline geldiğini öne sürdüler. Onlar insanın sadece kültür ve eğitim yoluyla topluluk veya cumhuriyet için gerekli erdemleri ve bilgeliği kazanabileceklerini ileri sürdüler.

Kültürel yaklaşımda eğitimin amacı, öncelikle bireysel bir amaç olarak ortaya çıkar. Buna göre, o, çocuğun öncelikle doğal varlığının üstüne çıkarılmasını, onun bir bütün olarak kendisini gerçekleştirmesinin sağlanmasını amaçlar. Eğitimin, bu yaklaşıma göre, bireyleri zihinsel, ahlaki ve manevi açıdan geliştirecek araçları sağlaması gerekir. Kültürel yaklaşımda, bunun ardından eğitimin sosyal ve politik amacı gündeme gelir. Bu açıdan bakıldığında, eğitimin bireylere sorumlu ve katılımcı bir yurttaşlık için gerekli olan değerlerle bilgeliği temin etmesi gerekir. Bütün bunların yolu ise eğitilen bireye sağlam bir karakter formasyonundan, kapsamlı veya kültürel bir okuryazarlık kazandırılmasından geçer. Kültürel yaklaşım, bu yüzden eğitilecek kişiye bir meslek eğitiminden ziyade, kültürel bir eğitim verilmesi, ona liberal sanatların öğretilmesi gerektiğini savunur. İnsanın daha çok insan olabilmesi, doğal varlığından ziyade manevi varlığının güçlenmesine bağlıdır. Bu da ancak kültür yoluyla olur. Kültüre dahil olduğu, yüksek kültürlerin değerlerinden nasiplendiği ölçüde, insan gerçek anlamda insan ve yurttaş olabilir. İnsanda bu gelişmeyi ancak kültür veya onu bir insan olarak gerçekleştiren liberal sanatlar temin edebilir. Kültürel yaklaşım, bu yüzden eğitim kurumlarında bir reform öngörürken, müfredatın bir kültür temin edecek, onun zihinsel melekelerini olduğu kadar duyarlılığını geliştirecek ve nihayet, büyük fikirlerle değerleri kavrama yeteneği temin edecek şekilde oluşturulması gerektiğini savunur.

Eğitimde merkeze sistemli ve iyi düzenlenmiş konuları alan kültürel yaklaşım, müfredatın temel disiplinleri arasına dilleri, felsefe ve teolojii, edebiyatı, güzel sanatları, tarih ve sosyal bilimleri koyar. Buna mukabil öğrenmeyi, zihinsel melekelerle duyarlılığı geliştirme amacı söz konusu olduğunda, okuma yazmaya, akıl yürütmeye, dinleme ve konuşmaya, gözleme, ölçme ve öngörüye özel bir önem atfedip bunların bir müfredat programı içinde sınırsızca geliştirilebileceğini savunurlar. Kavrama yeteneğini geliştirme amacı doğrultusunda ise daimiciler, düşünce tarihinin büyük klasiklerinin okunmasına özel bir önem verirler.

Nietzsche hakiki eğitim imkânını bir yol metaforu üzerinden ortaya koyar. Yollardan birincisi, çokça insanın geçtiği, oldukça düz ve rahat bir yoldur. Bu yolda seyahat edenler, onun gözünde, hayatın zorluklarının üstesinden gelebilmek için, düz bir meslek eğitimiyle yetinen, kültürden nasiplenmemiş sıradan insanlardır. İkinci yol ise hakiki eğitimin, insanı doğanın üstüne yükselten kültür yoludur. Bu yolun alabildiğine engebeli ve zorluklarla dolu bir yol olduğunu söyleyen Nietzsche, burada seyahat edebilenlerin, yani kültür dairesi içine girebilenlerin sayıca az olduğunu belirtmeye özen gösterir. Bu yolda gidebilenler, onun deyimiyle “gerçek insanlar veya hayvan-olmayanlar” olarak üçe ayrılır. Bu üç ayrı kategorinin en başında, dahiler veya öğretmen-filozoflar bulunur. İkinci sırada ise, birer dahi olmaları çok muhtemel olan, üst düzey yeteneğe sahip öğrenciler yer alır. Onların altında ise, kendilerine dahilerin yetiştirilmesi noktasında ihtiyaç duyulan, nispeten daha az yetenekli asistan öğrenciler bulunmaktadır. Nietzsche, öne sürdüğü hakiki eğitimde öğretmen olarak, ilk sırada, hiç kuşku yok ki Schopenhauer gibi yaratıcı filozofları görevlendirir. Bu çerçevede öne sürdüğü diğer isimler arasında Montaigne ve Rousseau bulunan Nietzsche, eğitim işinde ayrıca yaratıcı sanatçılardan ve azizlerden faydalanılması gerektiğini söyler.³⁹⁴

3.3.5. Eleştirel Yaklaşım

Eleştirel eğitim felsefesi, 20. yüzyılda, klasik eğitim felsefesine olduğu kadar analitik eğitim felsefesine de yönelik bir tepkiyle ortaya çıkan, fakat kökleri 19. yüzyılda bulunan yeni eğitim felsefesi türünü ifade eder. Her ne kadar bu iki eğitim felsefi anlayışına radikal bir tepkiyle ortaya çıkmış olsa da bir yandan da sanki onların bir sentezi gibidir. Başka bir deyişle, bir yanıyla tamamen negatif ve yıkıcı, diğer yanıyla da pozitif ve kurucu olduğu söylenebilir. Yani eğitim bağlamında oluşan “yanlış bilinci” ortadan kaldırma, yürürlükteki eğitim anlayışının hem gerçek yüzünü hem de arka planını veya dayanaklarını gözler önüne serme amacı güder. Bununla birlikte, eleştirel eğitim felsefesi bu eleştiri ve analizle yetinmez, hatalarını veya neye hizmet ettiğini gösterdiği mevcut eğitimin yerine ikame edilecek eğitimin nasıl olması gerektiğini de söyler.

Eleştirel eğitim felsefesinin düşünsel içeriğini belirlemede bir sıkıntı yoktur ama kapsamını belirleme noktasında, bazen güçlükler çıkar. Çünkü eleştirel eğitim felsefesi denildiğinde, bundan iki şey anlaşılır. Birinci anlamıyla eleştirel eğitim felsefesi, Batı felsefesinin Aydınlanma sonrasında, yani 19. yüzyıldan itibaren, her biri farklı ilgi ve amaçlarla karakterize olan iki ayrı felsefeye bölünmesinin sonucunda ortaya çıkan belli bir felsefe anlayışının eğitim felsefesine karşılık gelir. Bu felsefe ise Anglo-Sakson dünyada hüküm süren bilgi ve bilim ağırlıklı, pozitivist ve mantıksal yönelimleri öne çıkan analitik felsefeye bütünüyle karşıt bir felsefe anlayışının eğitim felsefesidir. Söz konusu karşıt felsefe

³⁹⁴ A.g.e. ss. 105-121

ise daha ziyade Almanya ve Fransa'da oldukça güçlü metafiziksel ve etik yönelimleriyle temsil edilen Kıta felsefesidir. Kıta felsefesi kapsamı içinde Ortodoks bir Marksizmden ziyade bir Avrupa Marksizmi olarak anlaşılması gereken Marksizm, fenomenoloji, hermeneutik, postyapısalcılık, postmodernizm ve feminizm benzeri felsefe akımları bulunur. Birinci anlamıyla eleştirel eğitim felsefesi, bu akımların içerimlerinin bir araya getirilmesi veya eğitim alanındaki sonuçlarının toplanması yoluyla oluşturulur. Bunun da nedeni, bu Kıta akımlarından hiçbirinin kendine ait bir eğitim kuramı veya felsefesinin olmamasıdır. İkinci anlamıyla eleştirel eğitim felsefesi, bütün bu Kıta akımlarından, özellikle de Marksizm ve eleştirel teoriden yoğun bir biçimde etkilenmiş olarak ortaya çıkan özgün bir eğitim felsefesi veya anlayışını ifade eder. Başta Antonio Gramsci, Paulo Freire, Henri Giroux ve Ivan Illich olmak üzere çok büyük ölçüde veya sadece eğitimle meşgul olan eğitim felsefecileri tarafından temsil edilen bu anlayışa eleştirel pedagoji adı verilmektedir. Felsefeyle ilişkisi neredeyse birincisi kadar yoğun olan bu eleştirel eğitim felsefesinin veya eleştirel pedagoji anlayışının diğer eleştirel eğitim anlayışı karşısındaki en önemli avantajı, somut ve önemli sonuçları bulunan bir eğitim felsefesine sahip olması, kendine özgü bir eğitim anlayışı veya kuramıyla ortaya çıkmasıdır.

Tablo 4: Eleştirel Yaklaşım³⁹⁵

Felsefe	Eğitim Teorisi	Hedefler	Uygulama
Neo-Marksizm	Yapılandırmacılık	Hakiki eğitimin politik olduğu inancıyla, tek tek insanların ve bir bütün olarak da toplumun özgürleşimi. Eğitimin desteği ve katkısıyla adil ve demokratik bir toplumun inşası	Öğrencinin eğitim ve öğretim sürecine doğrudan katılımını mümkün kılan diyalojik bir yöntem yoluyla eğitim. Öğrencilere eleştirel bir bilinç kazandırma amacının hizmetinde olan sorun tanımlayıcı bir eğitim anlayışı.

Eleştirel eğitim felsefesi, en azından birinci anlamıyla her şeyden önce insan yetiştirme ve eğitim işinin alabildiğine zor ve karmaşık bir iş olduğunu ve kendi içinde hayli karmaşık ve zor olan bu faaliyetin 20. yüzyılda yaşanan küresel ölçekli pek çok olay ve politik gelişmenin ardından derin bir kriz içine girdiğini kabul eder. Eleştirel pedagoji bu eğitim krizinin, her ne kadar sanayileşme sonrası dünyada yaşanan sosyal ve politik gelişmelerin sonucuymuş gibi görünse bile, kökeninde Aydınlanmanın veya özde bir eğitim projesi olarak ortaya çıkıp gelişen Aydınlanma projesinin araçsal akılcılığının bulunduğunu

³⁹⁵ A.g.e. ss. 218

kabul eder. O, bu yüzden eğitim krizinin temelinde aslında rasyonalitenin kendisiyle ilgili bir krizin yattığını savunarak, meselenin özünde aklın ne yapmak, nasıl davranmak ve yaşamak gerektiğine bir başına karar verip veremeyeceği sorusunun bulunduğunu öne sürer. Doğaya hakim olmak amacıyla geliştirilmiş olan aklın toplumu tahakküm altına alma durumuna geldiğini savunan eleştirel pedagoji, günümüzde eğitimden neredeyse sadece meslek eğitiminin anlaşılmasının kaynağında bu teknik veya araçsal rasyonalite anlayışının, muazzam bir sömürü üzerinden gelişen kapitalizme özgü üretim biçimi ve tekniğin bulunduğunu söyler. Tarih, kültürel kabuller ve farklı çıkar guruplarının değer dünyaları ve ideolojileri tarafından şekillenen eğitim pratiklerinin her zaman görünmez güçler tarafından belirlendiğini varsayan eleştirel pedagoji, eğitimin demokrasi ve adalet adına yapıldığı zaman bile, totaliter ve baskıcı olabileceğini, adaletsiz bir şekilde işleyen statükonun devamına hizmet edebileceğini savunur. Eleştirel pedagojiye göre, eğitim özü itibariyle politik bir faaliyet olmak durumundadır. Eleştirel pedagoji, günümüz dünyasının farklı tabakalara ayrılmış, sınıfsal ilişkiler üzerine kurulu, farklı kimlikler ve toplumsal cinsiyetler tarafından oluşturulan, hâkimiyet ilişkileri üzerine tesis edilmiş bir dünya olduğunu varsayar. Bu yüzden eğitimin de esas itibariyle bu hâkimiyet ilişkilerini mevcut yapıyla koruyup yeniden üretmeye hizmet ettiğini savunur.³⁹⁶ Bu pedagoji anlayışı veya eleştirel eğitim felsefesi, bu yüzden adil olmayan statükoyu meşrulaştırarak devam ettiren eğitim bilgisiyle kültürel formasyonların etkileri üzerinde yoğunlaşır. Fakat bununla yetinmez. Başka bir deyişle, eleştirel pedagoji, önce mevcut yapıyı ve adaletsiz hâkimiyet ilişkilerini bütün çıplaklığıyla gözler önüne sermeyi amaçlar, sonra da onun gerçek demokrasiye ve adalete hizmet edecek şekilde dönüştürülmesi, “eleştiri dilinin” bir “imkân dili” haline gelmesi için çaba sarf eder. En azından insanlara eğitim yoluyla bu türden iktidar etkilerini tanıyıp onlara karşı koymalarını mümkün kılacak bir eleştirel kapasite kazandırmayı amaçlar.

Eleştirel eğitim felsefesinin kaynağında, buradan hareket edildiğinde, iki şeyin bulunduğu söylemek yerinde olacaktır. Bunlardan birincisi, Marx’ın bilinç kuramı veya Marx tarafından hayata geçirilen ideoloji eleştirisidir. İkincisi ise Nietzsche’den başlayarak pek çok düşünür, ama özellikle de Frankfurt Okulu tarafından hayata geçirilen pozitivism eleştirisidir. Eğitimin statükoyu korumaya, yanlış bilinci devam ettirmeye yaradığını düşünen eleştirel pedagoglar, buradan hareketle öğrencilere öncelikle eleştirel bir bilinç kazandıracak bir eğitim anlayışının savunuculuğunu yaparlar.

Eleştirel eğitim felsefesini karakterize eden ilgi ve özellikler, şöyle sıralanabilir: Hümanizm, Eğitime Bütünsel Bakış, Aydınlanma, Özgürleşim, Eleştiri, Tek Rasyonalite Eleştirisi, Kültürel Pedagoji

³⁹⁶ Bu konuda bakınız: Hüsamattin Arslan, *Doğu-Batı Dergisi*, “Bilim, Bilimsel Bilgi ve İktidar”, Sayı: 7, Temmuz 1999. Mehmet Karakaş. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, “İktidar İlişkileri Açısından Bilim ve Sosyoloji”, <http://www.sbd.aku.edu.tr/IV1/14mehmetKarakas.pdf> Erişim Tarihi: 12.02.2018

Eleştirel pedagoji, en azından eleştirel kuram taraftarları, feministler ve eleştirel pedagoğlar tarafından temsil edildiği şekliyle, baştan sona hümanist bir karakter taşır. Bu hümanizm her şeyden önce insanın irade özgürlüğü, rasyonel düşünme gücü, değer bilinci ve birtakım yaratıcı güçlerle belirlenen iyi bir doğası olduğunu ve her durumda saygıyı hak ettiğini ifade eder. Bununla birlikte, insanın günümüz dünyasında pek çok durumda bozulmuş veya asli doğasından uzaklaşmış olduğunu iddia ederken, bunun sorumluluğunun insanın bizatihi kendisinden ziyade onu baskılayan adaletsiz yapılar ve ilişkilere ait olduğunu söyler. Eleştirel pedagojinin hümanizmi bununla da sınırlı kalmaz; sosyal boyutuyla insanların eşitliğine ve birbirleriyle dayanışmalarına vurgu yapan genel bir hümanist etiği de temele alır. Eleştirel pedagojinin hümanizmi politik açıdan da çoğulcu ve adil bir demokrasinin savunuculuğunu yapar. Eleştirel pedagojinin, eğitimi insanın asli ve gerçek doğasına döndürmenin veya adil bir demokrasi tesis etmenin en önemli yolu veya aracı olarak görmesinin nedeni, bu yüzden hümanizm olmak durumundadır.

Eleştirel pedagoji anlayışı, eğitimin alabildiğine geniş bir alan olup çok çeşitli yapılardan ve ilişkilerden meydana gelen sosyal dünyanın bir parçası olduğunu ve dolayısıyla bütünden veya ilişkilerinden kopartılamayacağını söyler. Eleştirel pedagojinin bu bütünselci eğitim anlayışına göre, günümüzde yaşanan çevre felaketleri, yoksulluk, evsizlik, alkol ve uyuşturucu bağımlılığı, savaşlar, her türden ayrımcılık, ailenin çözülüşü ve teknokratik bilincin egemenliği benzeri olgular, okullardaki çocukların duygusal, entelektüel ve ahlaki gelişimini doğrudan etkilemektedir. Eleştirel pedagoğlar veya radikal eğitimciler, bu yüzden eğitimin daha politik ve politik olanın da daha pedagojik olması gerektiğini savunurlar. Bununla da öncelikle eğitim politikası, söylemi ve pratiğinin iktidar, savaş, cinsiyet ve direniş benzeri kavramlarla yakından ilişkili olmasının kaçınılmazlığı anlatılmak istenir.

Eleştirel pedagoji, bir toplum içinde bireyler ve sınıflar arasındaki çıkar ve iktidar ilişkilerinin açığa çıkarılmasına büyük önem atfeder. Eleştirel pedagoğlar, bu noktada aydınlanmanın, özellikle de toplumda veya özgül durumlarda kaybedenlerle kazananları teşhis etmeyi mümkün kılacak eleştirel aydınlanmanın önemine vurgu yaparken, böyle bir aydınlanma ve bilinçlenmenin eğitim faaliyetlerinin bir anlamda özünü meydana getirdiğini savunurlar. Toplumdaki imtiyazlı veya egemen sınıfların çıkarlarını veya avantajlarını korumak adına statükoyu devam ettirip desteklediklerini savunurken, bu sürecin pek çok şey yanında esas eğitim ve kültür yoluyla gerçekleştiğini iddia ederler. Eleştirel pedagoji, bu yüzden, temel amacı olan aydınlatma işlevini yerine getirebilmesi için, bugünün dünyasında eğitimin dönüşüme uğraması gerektiğini dile getirir.

Eleştirel pedagoji taraftarları özgürleşimle, insanların modern endüstriyel toplumda ekonomik, ahlaki ve entelektüel yapıların kendilerine yönelik engel, sınırlama, baskı ve zorlamalardan kurtulmasını, kurtulma yoluna girmesini anlatmak isterler. Buna göre her

şeyin ve hemen herkesin iktidar ilişkileri ve bu ilişkileri meşrulaştırıp devam ettiren kültürel yapılar ve kurumlar tarafından baskılanıp tahakküm altına alındığını savunan eleştirel pedagoglar, aydınlanma sürecinde bireyleri ve gurupları hayatlarını doğrudan etkileyen kararları almaktan veya şekillendirmekten alıkoyan güçlerin teşhis edilmesinin büyük bir önem taşıdığını öne sürerler. Özgürleşimi, insanın hayatının ipini tam olarak eline almasını engelleyen yapılardan kurtulması olarak anlayan eleştirel pedagoji, bununla birlikte bireysel kurtuluş amacından ziyade, sosyal kurtuluş amacına yönelmiş olup hayatların adalet amacına yönelmiş bir toplum vizyonuna uygun olarak, başkalarıyla dayanışma içinde kontrol altına alınmasını amaçlar.

İnsan olmanın seçimler yapan, kendi kaderini eline alma çabası veren bir fail ya da aktör olmak ve nihayet kendisinin koşullarla dünya tarafından nasıl şekillendirildiğini bilmek demek olduğunu dile getiren eleştirel pedagoji, günümüzde insanların, özellikle de ezilen ve dışlananların varoluşlarını belirleyen kültürel, sosyal ve tarihsel koşulların bilincinde olmadıklarını söyler. Bu bilinçten yoksun olan, dolayısıyla tarihsel aktörler olmak yerine tarihin etki ettiği şeyler olan insanların varoluş ve yaşayış kültürüne sessizlik kültürü adını verir. Bu sessizlik kültürünü dağıtmanın insanı bekleyen en önemli ödev olduğunu ve bunun ancak eleştiri yoluyla ve eleştirinin taşıyıcısı olacak eğitim sayesinde başarılabileceğini ileri sürer. Eleştirel pedagoji anlayışı, bu çerçevede günümüz toplumunun insanları adaletsizliğe karşı duyarsızlaştıran kitle iletişim araçları ve popüler kültür ya da kitle kültürü tarafından eleştiriye karşı aşılındığını savunur. Bu yüzden o, eğitimin en önemli amacı veya vazgeçilmez bir koşulu olmak durumunda olan özgürleşimin temel dayanağı olması gereken eleştirinin ancak eğitim kurumlarında ve insanlara asli alışkanlıklarını kazandıran temel eğitim süreçlerinde geliştirilebileceğini savunur.

Yalın bir ampirizme olduğu kadar kuru bir akılcılığa da karşı çıkan, okulların neredeyse sadece bilim eğitimiyle meşgul olan koruyucu kaleler haline getirilmesi karşısında eleştirel bir tutum takınan eleştirel pedagoji, araçsal akılcılığı veya teknik rasyonaliteyi çağdaş toplumun baskıcı yapısının hem en önemli kaynağı hem de en somut tezahürü olarak değerlendirir. Teknik rasyonalitenin tamamıyla yöntem ve etkinlikle ilgilendiğini dile getiren eleştirel pedagoji, yöntem ve araçlara dönük böyle bir takıntının eğitim alanında tek bir öğretim yönteminin bulunduğunu ifade eden pozitivist ve mekanistik bir anlayışta tezahür ettiğini söyler. O, yine aynı araç ve yöntem takıntısının değerini unutulmasıyla sonuçlandığını söylerken, eğitimin hümanist yönünün tümünden ortadan kalkmasına da yol açtığını söyler.

Eleştirel pedagoji, kendisini sadece okulla ve örgün eğitim kurumlarıyla sınırlayan bir pedagoji anlayışı değildir. O, baskı ve hegemonyanın, modern toplumda sıradan ya da yalın iktidar ilişkilerinden ziyade, kültür üzerinden ve çok çeşitli kültürel yapılar aracılığıyla gerçekleştiği için, eğitimi, salt pozitif bilim tahsilinden ziyade, tarih, dil ve eleştiri yönelimli

bilimler yoluyla, bir kültür pedagojisi olarak inşa etmeye çalışır. Buna göre öncelikle hegemonya kavramı üzerinde yoğunlaşan eleştirel pedagoji anlayışı, kapitalist toplumda burjuva hegemonyasının tahakkümünün, güç kullanımı ya da doğrudan kontrolden ziyade, bağımlı sınıf ya da gurupların rızasıyla sağlandığını kabul eder. Eleştirel pedagoji, hegemonya oluşumu veya formasyonunun ideoloji üretiminden ayrılmaz olduğunu savunurken, ideolojik hegemonyanın statükoya rıza gösteren, bireylerin statüko içindeki yerlerine onay veren kültürel formları, anlam dünyaları, ritüeller ve temsilleri içerdiğini belirtir. Yani, kapitalist hegemonyanın ideoloji yoluyla kurulduğunu, kapitalizmin inanç siteminin bu ideolojinin ilkelerini kitleler için özlenen idealler olarak veya şeylerin doğal düzeni diye takdim eden sanatlar ve kitle iletişim araçları, kısacası kültür tarafından iletildiğini savunur. Bundan dolayı, kültür, iktidar ve tahakküm arasında yakın bir ilişki bulunduğunu kabul eden eleştirel pedagoji, bu yüzden kültürel üretimin, bilgiye vücut vermesi, değerleri şekillendirmesi ve kimlikleri oluşturması nedeniyle bir eğitim biçimi olarak düşünülmesi gerektiğini savunur. Bu ise eğitimin okulla ve sınıflarla sınırlandırılmayıp bütün bir kültürü kapsayacak şekilde genişletilmesi gerektiğini ifade eder.

Eleştirel pedagoji, eğitimin öncelikle amaçlı ve değer yüklü bir faaliyet olduğunu kabul eder. Bu açıdan bakıldığında, eğitimin, baskıcı yapıları ve statükoyu devam ettirme amacına koşulmuş bir faaliyet olabileceği gibi onu değiştirme amacının hizmetinde yönelmiş bir etkinlik de olabilir. Freire³⁹⁷, tahakküm ve baskılamamanın en etkili yol ya da aracının, baskılananların veya tahakküm altına alınanların bilinçlerinin kontrolü olduğunu öne sürer. En etkili kontrol zihinlerin kontrolü olmak durumundadır. Bu da başından sonuna politik bir şey olan eğitim yoluyla gerçekleşir. Eğitimin bu etkisi yoluyla, baskılananlar veya ezilenler, statükonun çıkarlarının kendi çıkarları olmadığını göremedikleri için, mevcut durumlarıyla ilgili kaderci olmaya başlarlar ve mevcut durumu doğal ve zorunlu bir şey olarak göme durumuna gelirler. Eğitimin bu yüzden baştan sona politik olduğunu öne süren eleştirel pedagoji, statükoyu, toplumda hüküm süren baskıcı, hegemonik ilişkileri koruyup devam ettirmeye yarayan eğitim anlayışına şiddetle karşı çıkarken, insanları ve toplumları özgürleştirici ve dönüştürücü bir eğitim anlayışının savunuculuğunu yapar. Eğitimin ve gerçek eğitimcilerin ezilenlerin, dışlananların yanında olması gerektiğini söylerken, eğitim kurumlarını sosyal dönüşümün en önemli mevzileri olarak değerlendirir. Eleştirel pedagoji, bu yüzden eğitimin tek taraflı bir bilgi aktarımından ibaret olamayacağını, onun öğrencide bir bilinç değişimine yol açması gerektiğini ve eğitimin eleştirel, sorun tanımlayıcı bir yapıda olmasının kaçınılmaz olduğunu ileri sürer. Aydınlanma ve özgürleşim amacına ulaşma amacı doğrultusunda, sadece eğitimin yapısında değil öğretmen anlayışı, eğitim yöntemi ve eğitim

³⁹⁷ Bu hususta Paulo Freire'nin şu eserinin okunması önemlidir: Paulo Freire. *Ezilenlerin Pedagojisi*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, Çevirenler: Dilek Hattatoğlu, Erol Özbek, On yedinci Baskı Eylül 2018

programını konusunda da değişiklik önerilerinde bulunur. Buna göre, o öğretmen kendisini insanlara ve yüce bir davaya adanmış bir misyoner olması gerektiğini öne sürerken, eğitimin yönteminin diyalojik bir yöntem olmasını talep eder. Müfredatta ise eleştirel pedagoji, analitik ve eleştiri yönelimli bilimleri öne çıkarır.³⁹⁸

Muhafaza edici bir faaliyet türü olarak eğitim, toplumun her yönüyle iyi olduğunu ve mevcut haliyle korunması gerektiği, bunu sağlayacak olan şeyin de esas itibarıyla eğitim olduğu inancına dayanır. Oysa eğitime muhafaza edici değil de dönüştürücü bir işlev ve sorgulama misyonu yükleyen ikinci anlayış, toplumun daha ziyade adaletsizlik, düşüncesizlik, vasatilik, tamah ve konformizmle karakterize olduğunu ileri sürer. Dolayısıyla toplumu belirleyen şeyin, bir takım pozitif özellikler yerine, bozukluklar olduğunu kabul eder. Bu anlayış, bu yüzden toplumu yıkmak yerine, ıslah etmeyi amaçlar; bu ıslah ise toplumu negatif özelliklerinden olabildiğince arındırmaktan, onun bilimum bozukluklarını ortadan kaldırmaktan oluşur. Eleştirel veya sorgulayıcı eğitim anlayışı, bu çerçevede eğitimi bireysel bozuklukları bertaraf etmenin, bireyleri baskıcı yapılardan kurtarmanın, sosyal hastalıkları tedavi etmenin, toplumda adaleti sağlamanın, onu gelişme potansiyelini koruyan, daha iyi, daha adil ve dinamik bir topluma dönüştürmenin aracı olarak görür. Burada eğitim, toplumun iyiliği için, ona karşı yürütülen bir şey haline gelir.

Atinalıları yanlış değerlerin peşine düştükleri, düşüncesizce yaşadıkları için eleştiren Sokrates, onlarla yaptığı felsefe konuşmaları veya tartışmalarında kendilerine bir çürütme yöntemi uygulayarak, Atinalılara bilgisiz olduklarını göstermeye çalışmıştı. Kendisini bir at sineği olarak sunan Sokrates, M.Ö. 5. yüzyılda insanların hayatlarını, değerlerini ve kabul görmüş inançlarını sorgulamaya yöneltme, onlarda eleştirel bir bilinç geliştirme çabası içinde oldu. Yaptığı şeyin, yani başka insanlara bilgisizliklerini ve düşüncesizliklerini göstermenin bütünüyle doğru olduğuna inanmış ve toplumun düzeniyle bekası için böyle bir eleştiri ve sorgulamanın kaçınılmaz olduğu sonucuna varmıştı. Demokrasiye pek yüksek bir değer biçmese de demokrasinin ve bu arada toplumun varlığını devam ettirebilmesi, yerinde saymayıp gelişebilmesi için kendine özgü bir söylem geliştirmesi ve eleştirel düşünceye dayanması gerektiğini ileri sürüyordu. Bunu yapabilmeleri için de insanların önce düşünmeyi ve eleştirip sorgulamayı öğrenmeleri gerekir. Sokrates, felsefi tartışmalarında insanlara bir yandan da bunu öğretmeye çalışmıştı. Zamanın egemenleri veya iktidar sahipleriyle Sokrates'i mahkeme edenler onunla aynı kanaati paylaşmadıkları için, Sokrates'i ölüme gönderdiler. Bu ölüm cezasının, en büyük eğitimcisine gerekli değeri veremeyen başarısız veya yalpalayan Atina demokrasisinin, en önemli hatalarından biri olduğu kabul edilen bir şeydir. Sokrates'in yaşadıkları, düşünceleri, eğitimsel ya da felsefi faaliyetleri ve başına gelen şeyler, özellikle demokrasilerde, eğitimin toplumların düşüncesiz bir konformizme düşme

³⁹⁸ Ahmet Cevizci. *Eğitim Felsefesi*, İstanbul: Say Yayınları, 2012 ss. 201-232

yönelim ya da potansiyeline karşı mücadele vermesi gerektiğini gözler önüne serer. Sağlıklı bir demokrasinin muhalif güçlerine değer vermesi ve eleştirel unsurlarını önemsemesi gerektiğini ifade eder.³⁹⁹ Sokrates bir görüşe göre hiç yaşamamıştır, böyle biri gerçekte hiç var olmamıştır, o Platon'un eserlerinde hayal ürünü olarak var ettiği bir şahsiyettir. Kendisinden hiçbir yazılı metin kalmadığı, onunla ilgili tüm bilgilerin Platon'un eserlerinden öğrenildiği için bu görüş öne sürülür. Diğer bir görüşe göre ise o belki de ismi zikredilmeyen 124 bin peygamberden biriydi. Hangi görüşün doğru olduğunu bilemiyoruz.

Bir ülkenin eğitim görüşünü bir eğitim felsefesinin sınırları içine sokmak imkânsızdır. Bir ülkenin sahip olduğu eğitim görüşü, genel olarak bir eğitim felsefesinin çizgilerini yansıttığı gibi diğer eğitim felsefelerinden bazı görüşler de yansıtabilir.

İmparatorluğun hayatında radikal değişiklikler, ancak on sekizinci yüzyıldan itibaren görülmeye başlamıştır. Bundan dolayı, Osmanlı Devletinin eğitim politikası, on sekizinci yüzyıldan önce ve sonra olmak üzere iki devrede incelenmektedir. On sekizinci yüzyıldan önce izlenen eğitim politikasına, “Geleneksel Osmanlı Eğitim Politikası”, on sekizinci yüzyıldan itibaren izlenen eğitim politikasına ise “Batı Tesirinde Osmanlı Eğitim Politikası” denmektedir. Teosantrik (din merkezli) nitelikli geleneksel eğitim politikasının hakim olduğu dönemde Avrupa kültür ve medeniyetine karşı, belirli alanlarla sınırlı ve selektif, adeta kapalı bir kültür politikası izlenmiştir. Osmanlı İmparatorluğunun batıya yönelik tutum ve davranışlarında radikal değişiklikler, Osmanlı ordularının Avrupa orduları karşısında yenilgiye uğramasının da tesiriyle ancak on sekizinci yüzyılın başlarında meydana gelmiştir. Bu yüzyıldan itibaren izlenmeye başlanan eğitim politikasının şekillenmesinde rol oynayan hakim faktörler, batı kaynaklıdır. Önce askeri eğitim ve teşkilat alanında olmak üzere, Avrupa kültür ve medeniyetine açılmaya başlanmıştır. Yaklaşık bir yüzyıl sonra (on dokuzuncu yüzyılın başlarından itibaren) da sivil eğitim, devlet ve hükümet teşkilatları alanlarında Avrupa kültür ve medeniyetine açılmıştır. Bilindiği gibi Osmanlı devlet adamları, İmparatorluğun gerilemesinin ve batı karşısında yenilginin sebeplerini, ordu teşkilatının bozulmasında ve yetersizliğinde aramaktaydılar. Bundan dolayı da İmparatorluğun kurtarılması için önce ordunun modernleştirilmesi çalışmalarına girişmişlerdir.⁴⁰⁰ Baltacıoğlu ise bunun için halkı eğitmek gerektiğini düşünmüştür; halkı eğitmek için *Halkın Evi, Türk'e Doğru ve Batı'ya Doğru* adlı eserlerini yazan, Baltacıoğlu bir ulusun hayatında “din, dil ve sanat”ın oynadığı rol üzerinde çok durmuştur. *Batıya Doğru* adlı eserinde “Büyük uluslar

³⁹⁹ A.g.e. ss.312-313

⁴⁰⁰ Cevat Alkan. *Reform Pedagojisi, Eğitim Bilimleri, Okul Reformu, Öğretmen Eğitimi ve Dr. Halil Fikret Kanad*, “Türkiye’de Modern ve Bilimsel Pedagojinin Oluşumu”, Seminer: 16/17.04.1998, Yayına Hazırlayanlar: Prof. Dr. Berka Özdoğan, Prof. Dr. Helga Schwenk, Arş. Görv. Selçuk Uygun, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2002 ss. 63 ve 64

nüfusu en çok olanlar, endüstrisi en kuvvetli olanlar, hatta en büyük istila ordularını hazırlayabilenler değildir. Büyük milletler büyük şefler çıkarabilenlerdir” der.⁴⁰¹

Eğitim tartışmaları bölümünü bitirirken belirtmek gerekir ki Osmanlı dönemi medreselerinde genelde daimici eğitim felsefesi egemendi. Otorite hoca ve kitap anlayışında bir eğitim düzeni görülür. Bu eğitim düzeni de Osmanlı’da analitik bilim zihniyetinin yeşermesine fırsat vermeyerek pratik ihtiyaçlarını karşılamak için çeşitli alanlar ile ilgili buluşların Batı’dan alınmasına neden olmuştur. Osmanlı toplum anlayışından Türk toplum anlayışına geçerken birçok alanda değişimler meydana gelir ve bu değişimler felsefe ve eğitim alanında da değişikliklere yol açar. Osmanlı devletindeki dinsel ağırlıklı geleneksel eğitim felsefesi yerini milli kültürün hâkim olduğu modern eğitim felsefelerine bırakır. Cumhuriyetin kuruluş aşamasında saptadığı hedeflerde ve bu hedeflere ulaşmak için uygulamaya koyduğu program ve politikalarda öncelikle pozitivist düşüncenin hâkim olduğu görülür. Özellikle Osmanlının çöküş döneminde aydın ve bürokratlar, bir yandan İslam felsefesi ile Batı’nın bilim ve teknolojisini uzlaştırma arayışları içinde bulunur, diğer yandan Batı’nın üstünlüğünü pozitivism⁴⁰² ile açıklar ve bunu Osmanlı’ya aktarmanın bir yolu olarak pozitivist düşüncüyü benimser. Yine pozitivizmin Ziya Gökalp’in “eğitimin milli öğretimin ise evrensel olması gerektiği” görüşünün bir dayanağı olduğu da ileri sürülebilir. Sonuç olarak pozitivismin, Jöntürkler’den başlayarak Osmanlı aydınlarını etkilediği ve Türk devriminin oluşmasında da etkili olduğu söylenebilir.

Namık Kemal, her köyde bir ilkokul açtıktan sonra zorunlu ilk öğrenim yasasının uygulanmasını, ortaokulların birinci basamağının, yani rüştiyenin programının genişletilmesini, sanat okullarının kurulmasını öneriyordu.⁴⁰³

“Cumhuriyet ilan edilmeden önce İzmir’de ilk İktisat Kongresi toplanır. Bu kongrede liberal ekonomi politikası benimsenirken, eğitimde de liberal ekonomik görüşe uygun düşen pragmatik bir tutumla sorunlar ele alınır.”⁴⁰⁴ Pragmatizmin eğitime uygulanması olan ilerlemecilik, dinamik bir felsefe olarak, eğitimin hayatın gerçeklerine göre değişmesi gerektiğini ileri sürer. Bu felsefe, iş eğitimi ve üretkenliği savunur. Bu nedenle ekonomiyi toplumsal yaşamın temeli olarak gören Cumhuriyet yöneticileri tarafından benimsenir. Cumhuriyet döneminin hedefleri, genelde pragmatik felsefeye ve bu felsefenin eğitim alanındaki uygulanışı olan ilerlemecilik akımına dayanır. Bu dönemde hazırlanan eğitim ve hükümet programları ilerlemecilik akımını yansıtır. Ancak köy enstitüleri hariç,

⁴⁰¹ İsmail Hakkı Baltacıoğlu. *Batiya Doğru*, Basan ve Yayan: Yeni Adam, İstanbul: Sebat Basımevi. 1945 ss. 163

⁴⁰² Pozitivizm hakkında bakınız: Hüsamettin Arslan. *Türk Aydın ve Kimlik Sorunu*, “Pozitivizm: Bir Bilim İdeolojisinin Anatomisi”, Editör: Sabahattin Şen, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1995 ss. 541-578

⁴⁰³ Daha fazlası için bakınız: Yuriy Aşetoviç Petrosyan. *Sovyet Gözüyle Jöntürkler*, Ankara: Bilgi Yayınevi, Türkçesi: Mazlum Beyhan-Ayşe Hacıhasanoğlu, Birinci Basım Nisan 1974 ss. 119

⁴⁰⁴ Osmanlının liberal yılları hakkında daha fazla bilgi için bakınız: Kuntay Gücüm. *İmparatorluğun Liberal Yılları*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2015

uygulamalarda esasicilik ve daimicilik görülür. Yani cumhuriyet döneminde Türk eğitiminin felsefi temelleri kâğıt üzerinde pragmatizmi sergilerken uygulamada realist ve idealist felsefelere dayanır. İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun eğitim sistemi "İçtimai Mektep"te ise "yeni adam"lar yetiştirerek, yeni bir insan nesli hayal edilir. Bu "yeni adamlar" yapılan reformları ve devrimleri yaşayacak ve yaşatacaklardır.

Buraya kadar bahsedilen felsefi temelleri Atatürk'ün eğitim görüşünde de görmek mümkündür. Atatürk, eğitim programına şekil veren temel ilkeleri belirtirken bazı ana motifler üzerinde durur:

Milli karakter motifi: Atatürk'e göre eğitim programı her şeyden önce milli bir nitelik taşımalıdır. Gerek biçimde gerek özde olsun millilik temel alınmalıdır. Bu görüşleriyle Atatürk esasicilik akımını yansıtır. Ziya Gökalp'in eğitimin milli olması hakkındaki görüşlerini burada hatırlatmakta yarar vardır.

Bilim ve teknik motifi: Atatürk, bilim ve tekniğin eğitimde belirleyici rolü üzerinde durur ve milletin düşünce eğitiminde ilim ve fennin rehber olacağını ifade eder. Atatürk bu görüşleriyle pozitivist düşüncenin önemini belirtir. Pozitivist düşüncenin ise hemen bütün modern eğitim felsefelerinde etkisi görülür. Rasyonel esaslara dayanan düzenlemeler içinde pozitivism realizmden aldığı temel ile fizikötesi şeylere, teolojik ve metafizik düşünce biçimine aldığı tavırla bilimsel bir tutum oluşturur. Baltacıoğlu, Atatürk'le Darülfünun emini olarak İzmir görüşmesini anlatır. Burada uzun uzun halifeliğin kaldırılmasını Gazi'ye anlattığını ve İstanbul'a döndükten kısa bir süre sonra da halifeliğin ilga edildiğini öğrendiklerine hatıralarında yer verir.

Ekonomi motifi: İlk İktisat Kongresi'nde yaptığı açılış konuşmasında Atatürk, pragmatik felsefenin genel çizgilerinden görüşler ortaya koyar. Yine Atatürk, yeni eğitim programının dayandığı ilkeler arasında işe dayalı eğitim ilkesi ve disiplin ilkesini de savunur. İşe dayalı eğitim ilkesi ilerlemeci eğitim felsefesini ifade ederken disiplin ilkesi daimicilik eğitim felsefesini yansıtır. Baltacıoğlu'nun eğitim sisteminin bu çağda ortaya çıkan reform akımlarından, en çok, Blonsky'nin üretim okulu akımına benzediğini burada tekrar belirtmeliyiz.

Atatürk döneminden sonra eğitimde hümanistleştirme dönemi adı verilen bir dönem gelir. Bu dönem, Avrupa ülkelerinin Yunan ve Roma kültürleri üzerine kurdukları uygarlığın bir benzerini Türkiye'de kurmayı amaçlar. Burada sadece Batı'yı taklit ile karşılaşılır ancak dünyanın savaş içinde olduğu bu yıllarda eğitimde insan sevgisinin işlenmesi ve çeviri eserlerle bu konunun desteklenmesi önemli bir gelişme olur. Ayrıca dönemin cumhurbaşkanı olan İnönü, karakter ve ahlak eğitimine önem veren eğitim politikaları belirler. Burada Kerschensteiner'i ve onun değerli kitapları *Karakter Kavramı ve Eğitimi*, *Vatandaşlık*

Kavramı ve Eğitimi ile Öğretmen Yetiştirme Meselesi çalışmalarını vurgulamak gerekmektedir.

Yine iş eğitimine dayalı köy enstitüleri, pragmatist felsefeye dayanan ilerlemecilik akımının uygulama alanları olan önemli gelişmeler olmuşlardır. Köy enstitülerinin kurucusu İsmail Hakkı Tonguç da Kerschensteiner'in kitaplarını hem okumuş etkilenmiştir, hem de tercüme etmiştir. Onunla Almanya'da tanışarak ülkemize davet ettiğini, gelemediğini fakat yardımcısı Kühne'yi gönderdiğini, ülkemizde Kühne ile çalışmış olduğunu ve onun tercümanlığını da yaptığını belirtmiştir. 1960 yılında başlayan planlı dönemde eğitimin bir yatırım olduğu anlayışı gelişmeye başlar. Kalkınma planının hedeflerine göre bir insan yetiştirme düzeni oluşturulmaya çalışılır.⁴⁰⁵

Baltacıoğlu'nda toplumsal kalkınma anlayışını incelediğimizde şunları görebiliriz:

Kalkınmayı harekete geçirecek olan insan aklıdır. Burada söz edilen insan, yaratıcı insandır. Oysa bizim adam seçme göreneğimize göre, insanlara bir şeyler ezberletip sonra da onları sınava tabi tutarız; sınavı geçenlerden de yaratıcılık bekleriz. Yeni adam tipi bu şekilde oluşturulamaz; öncelikle yaratıcılık ele alınmalı ve bunun nasıl sağlanacağı ortaya konmalıdır. İnsanlara yaratma fırsatı verilip, yaratıcı olanlar iş başına getirildiği zaman ülkede yeni adam tipi oluşturulur ve A.B. devletlerinde olduğu gibi kalkınma sağlanır. Türkiye'de politika devrimi yapıldı, bir de adam yetiştirme, adam seçme devrimi yapılmalıdır. Okutucu pedagojiden yaratıcı pedagojiye geçilmelidir. Şöhret sahibi olanlardan değer sahibi olanlar, lafçılarından iş yapanlara doğru bir geçiş yapılmalıdır...

Baltacıoğlu evrimci bir yaklaşıma sahip olup, Durkheim ve Tönnies ile, toplumların geliştikçe sosyal problemlerin de arttığı konusunda hemfikirdirler. Bu özellik, Durkheim ve Tönnies'i diğer evrimcilerden ayırdığı gibi, Baltacıoğlu'nu da ayırır. Fakat buna çözüm önerileri farklıdır. Onlar, yeni toplumsal düzenin yeni kurallar da oluşturacağını fakat Baltacıoğlu, sorunların halledilmesi için hangi toplumda olursa olsun geleneklere bağlı kalınması gerektiğini savunur. Ayrıca Baltacıoğlu bütünsel bir yaklaşıma sahiptir.

Baltacıoğlu toplumsal kalkınmayı sağlamak için "Kalkınma Ağacı" modelini oluşturmuştur. Bu ağacın kökleri gelenek, gövdesi nüfus, dalları ise teknik oluşturmaktadır. Kökü oluşturan gelenekler dil, din ve sanattan oluşur ve bunlar zamanla değişmeyen kültür özellikleri olup, gelenekleri güçlü olmayan bir toplum kalkınma sağlayamaz. Gövdeyi oluşturan, nüfusun sadece sayı olarak çok olması yeterli değildir; aynı zamanda, nüfusu oluşturan bu insanlar arasında gelenek birliği olmalıdır. Nüfus sayısı arttıkça kalkınma için gerekli unsurlardan birisi olan işbölümü de ortaya çıkacaktır. Ağacın dallarını oluşturan teknik ise, güçlü olan gelenek birliğinin üzerinde medeniyetin yükselmesidir. Baltacıoğlu, teknik ile medeniyeti aynı anlamda kullanmıştır. Bu unsurların hepsi bir bütündür; bunlardan hiçbirisi bir diğeri olmadan ele alınamaz...

Bütün toplumların kökü olduğunu savunduğu gelenek birliğini oluşturan din, dil ve sanatta Türke Doğru gidilmesi gerektiğini; bütün toplumların dalları olduğunu savunduğu teknik yani medeniyette ise Batıya Doğru gidilmesi gerektiğini belirtir. Geleneklerin güçlü olması Türke Doğru bir yol izlenmesi ile olacaktır ve teknik bunun üzerinde yükselecektir. Gelenek birliği ve teknik birleştiği zaman toplumsal kalkınma sağlanacaktır...

*Baltacıoğlu eğitim konusu üzerinde çok sayıda çalışma yapmıştır. Kalkınmada da eğitimin büyük bir rolü olduğunu, fakat eğitimin kalkınmanın en önemli ya da tek faktörü olmadığını fikrindedir. O güne kadar bu şekilde düşünenlerin başarısız olduğunu ve böyle düşündükleri sürece de başarısız olacaklarını savunur. Eğitim kalkınma ağacında kök, gövde ve dalların sağlıklı olması ve bu sağlandıktan sonra da alınan ürünlerin korunması için gereklidir. Alınan sonuçları korumak ve yeni dallar oluşturmak eğitim sayesinde gerçekleşecektir.*⁴⁰⁶

⁴⁰⁵ Gül Tuncel. *Eğitim Felsefelerinin Sosyal Bilgiler Programına Etkileri*, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: Prof. Dr. Cemil Öztürk, İstanbul:2002 Bu hususta ayrıca şu değerli çalışmaya da bakınız: Hüsamettin Arslan. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, "Aydınlanmış Devlet Patronluğunda Bilim: 1933 Türk Üniversite Reformu ve Sürgün Alman Bilimadamları", Yıl: 9 Sayı:35. Ocak-Şubat-Mart 2013

⁴⁰⁶ Birsan Şahin. *İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nda Toplumsal Kalkınma Anlayışı*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: Prof. Dr. Nevin Güngör Ergen, Ankara: Haziran 2000 ss. 116-118

SONUÇ

Bitirmek için bu çalışmanın kısa bir bilançosunu vermeye çalışalım, kabul etmek gerekir ki çalışmamız çok eksiktir.

Tarihi; yalnızca geçmişte yaşanmış olayları öğrenmek için değil, bugünümüzü anlamlandırmak ve geleceğimize şekil vermek için de okuyoruz. Giriş bölümünde de belirtildiği üzere, bu çalışma ile eğitim tarihimizde önemli yeri olan İsmail Hakkı Baltacıoğlu kontekstinde, eğitimin ve eğitim felsefelerinin bir kez daha gündeme getirilmesi amaçlanmaktadır.

Biz bu çalışmamızda İsmail Hakkı Baltacıoğlu hakkında zor bir şey yapmaya, Baltacıoğlu hakkında daha önce yapılmış çalışmalardan farklı bir perspektiften hareketle ve daha farklı bir kurguyla onu incelemeye çalıştık. İsmail Hakkı Baltacıoğlu gibi çok yönlü bir kişi, böyle bir çalışmada, eğitim ve eğitimci yönü ele alınmış olsa bile, elbette ki tüm yönleriyle değerlendirilemeyecektir.

Çalışmamızda şu sorulara cevaplar aradık: Baltacıoğlu üzerinde tesir eden adamlar kimlerdir? Baltacıoğlu kimleri okudu? Baltacıoğlu'nu kimler okudu? Baltacıoğlu'nun içinde yaşadığı dünya nasıl bir dünyadır? Baltacıoğlu'nun ifade ettiği dünya nasıl bir dünyadır?

Çalışmamızda bu soruları cevaplamaya çalışırken, Baltacıoğlu'nu derinliğine incelemeye çalıştık ve muhkem bir malumat sahibi olmaya gayret gösterdik.

Baltacıoğlu 1886'da İstanbul'da doğmuş ve 1978'de Ankara'da hayata gözlerini kapatmış, uzun yaşamı boyunca Tanzimat-Meşrutiyet-Cumhuriyet dönemlerini ve bu dönemlerin siyasi ve toplumsal süreçlerini yaşayan ve etkilen(y)en bir şahsiyet olmuştur. Ayrıca mütareke, mücadele, kurtuluş, kuruluş dönemlerine tanık olmuş; Atatürk, İnönü, Menderes dönemleri ile 27 Mayıs dönemi ve sonrasını da yaşamıştır. Birçok kurumda görev yapmış, önemli görevler üstlenmiş, fikirlerini yayınlarıyla ve hazırladığı raporlarını sunarak ifade etmiş, kurulan yeni devlette onu yaşatacağını düşündüğü “Yeni Adam”ı anlatmış ve “Rüyamdaki Okullar” ifadesinde belirttiği üzere teorisyeni de olmuştur. O, Osmanlı'yı Cumhuriyet'e, II. Meşrutiyet'i Kemalizm'e bağlayan önemli bağlantılardan biridir. Gazi Eğitim Enstitüsü'nün ilk müdürlüğünü yapan Baltacıoğlu iki dönem CHP milletvekilliği yapmıştır. Birçok tiyatro metni yazmış, devlet dairesinde tuğra çekmiş, Kur'an-ı Kerim Türkçe meali yazmış, Fransa'da kurulan J.J. Rousseau Enstitüsü'nün kurucuları arasında da yer almıştır.

İsmail Hakkı Baltacıoğlu bir fizyokrattır, aynı zamanda bir jakobendir (devrimci demokrat), -Pestalozzi ya da Kerschensteiner'de olduğu gibi- o da Osmanlı İmparatorluğu ile Türkiye Cumhuriyeti'ndeki ve bu geçiş dönemindeki sosyal değişimin önde gelen fikir adamlarından olmuştur, aynı zamanda Altunizade ailesinin damadıdır. Sosyal değişimde

gerekli kadroları, “Yeni Adam”ları yetiştiren “İçtimai Mektep”i, “Rüyamdaki Okullar” dediği kurumları ve bu kurumlarda uygulanacak olan “Şahsiyet Pedagojisi”ni tasarlayan entelektüel bir sosyolog-pedagog Baltacıoğlu olmuştur, o Fenelon’un bir “mentor”udur. İsmail Hakkı Baltacıoğlu bir eğitimci, botanikçi, dil bilimcisi, yönetici, reformcu, sosyolog, pedagog, felsefeci, antropolog, siyasetçi, milletvekili, sanatçı, tiyatro yazarı, spor kulübü kurucusu, grafolog, hattat ve dini konularda görüş bildiren birisidir de; ama bunlar arasında “eğitimci yönü” en öne çıkanıdır.

Baltacıoğlu cumhuriyet tarihinin atanan ilk rektörüdür, ayrıca ilk karma eğitimi yapan o olmuştur, okul-aile birliği toplantılarını düzenleyen yine odur. Cumhuriyet tarihinin en uzun süreli görev yapan Milli Eğitim Bakanlarından Hasan Ali Yücel, ilk Rehberlik Araştırma Merkezi’ni İzmir’de açan ve idareciliğini yapan Hasan Kolçak, Köy Enstitülerinin kurucusu İsmail Hakkı Tonguç ve daha niceleri onun yetiştirdiği öğrencilerdir. İstanbul Üniversitesi, Gazi Pedagoji Enstitüsü, Ankara Üniversitesi Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi’nde önemli izleri vardır. Köy Enstitüleri onun “İçtimai Mektep” tasavvurunun bir nevi/eksik uygulaması olmuştur. Baltacıoğlu geliştirdiği “İçtimai Mektep” modelini, “Köy Enstitüsü” denemeleri ile mukayese ederek şu değerlendirmeyi yapar:

Benim İçtimai Mektep’teki davam ne idi? Sınıfları, saatleri, programları, ezberi, kelime bilgisini kaldırarak bunların yerine işlerliği, sosyal, gerçek çalışmayı koymak idi. Köy Enstitüleri bu devrimi iyice kavrayamadılar. Bugünkü ortaokulu aldılar, sanat okulunu da aldılar ve birbirine yapıştırdılar! Tanzimat ikiciliği Cumhuriyet devrimine kadar süre geldi.

İsmail Hakkı Baltacıoğlu, eğitim reformu akımının Türkiye’deki en önemli temsilcilerinden olmuştur. Eğitim sosyolojisi açısından dikkate değer görüşlere sahiptir. Bu görüşler; eğitim sisteminin yeniden yapılanması, eğitimde demokratiklik, fırsat eşitliği, okul programları, üretici eğitim, özgür eğitim gibi noktalarda toplanabilir. Geleneksel eğitimi köklü bir değişimden geçirmek, çağa uygun yeni eğitim modelleri yaratmak amacıyla idi. Görüşleri başlangıçta ferdiyetçi iken, sonradan toplumsal bir bileşime ulaşmıştır. Geleneksel eğitimin (okul sıralarında oturan, bilgi ezberleyen, memurluğa imrenen) özelliklerini ortadan kaldırmayı amaçlamıştır.

Baltacıoğlu’nun eğitim sistemi “İçtimai Mektep”; insanı, yaşadığı gerçek çevre içerisinde, toplumsal bir kişiliğe kavuşturma amacını güder. Ana ilkeleri; kişilik, çevre, çalışma, verim ve başlatmadır. Bunlar ilk kez Baltacıoğlu tarafından ortaya konmamıştır. Her ilkeyi birçok düşünürde ve sistemde bulmak mümkündür. Örneğin kişilik ilkesi Rousseau’da, Durkheim’da vardır. Çevre ilkesi Rousseau’da, Pestalozzi’de, Frobel, Montessori’de vardır. Çalışma ilkesi, etkin okul taraftarlarında, başlatma (inisiyasyon) ilkesi de ilkel toplumlarda topluma giriş töreni biçiminde görülür. Ancak bunları belirli bir sistem içinde ilk kez kullanan, Baltacıoğlu olmuştur. Baltacıoğlu, çeşitli düşünürlerin görüşlerini eklektik bir

anlayışla sergilemekten çok, sentezci bir yöntemle yorumlayarak uygulamaya yönelik sonuçlar çıkarmıştır.

Ona göre eğitim, toplumsal bir olaydır. Eğitim, kişiye toplumsal bir kişilik kazandırır. Eğitimin gayesi, önce vatandaş sonra meslek mensubu yetiştirmektir. Eğitimi beş ana ilkeye dayanmaktadır: Gerçek kişilik oluşturma, gerçek yaşantı ortamını esas alma, çalışma ortamı sağlama, ürün ortaya koyma ve girişimciliği esas alma.

Kalkınmada eğitimin çok büyük bir rolü olduğunu, fakat eğitimin kalkınmanın en önemli ya da tek faktörü olmadığı fikrini belirtmiştir. Ona göre eğitim; kalkınma ağacında kök, gövde ve dalların sağlıklı olabilmesi için; bu durum sağlandıktan sonra da, alınan ürünlerin korunması için gereklidir. Alınan sonuçları koruyabilmek ve yeni dallar oluşturabilmek eğitim sayesinde gerçekleşebilecektir.

Baltacıoğlu 1934'te *Yeni Adam*'ın ilk sayısının başyazısında şunları söyler: “Türkiye yaşayışının her yönünde büyük değişiklikler yaptı. Bu işte en yüksek yaratma gücünü gösterdi. Bütün bunlar Türklere yepyeni bir vazife yüklüyor: Yarını omuzları üzerinde taşıyabilecek kadar sağlam bir gençlik yetiştirme vazifesi! Bu vazife nasıl yapılabilir? Eski terbiye fikirlerini, usullerini, yerlerini unutarak, değiştirerek, atarak, yepyeni usuller kullanarak, yepyeni insanlar yetiştirerek...”

Sosyal değişim süreci hız, nitelik ve oluş bakımında farklılıklar gösterebildiği için çeşitli adlar altında toplanabilirler. Bunlar; moda, tekâmül (evrim), inkılâp (dönüşüm), ihtilal (devrim), rönesans (aslına dönüş), reform (ıslahat) olarak sayılabilir. Bu kavramlar çalışmamızın içinde açıklanmıştır.

Bitirirken burada Hüsamettin Arslan'ın sıkça sorduğu şu soruyu sormak isteriz: “Hem kendimiz kalıp, hem de nasıl modernleşebiliriz?” İnsanlık tarihine şöyle bir göz attığımızda, 6000 yıl kadar gerilerde uygarlığın ilk izlerini gördüğümüz Sümerlerde, daha yakınlara geldiğimizde, Atinalılarda; M.S. 8. yy. ile 12. yüzyıllar arasında İslam dünyasında, daha sonra Avrupa ve Amerika, Uzak Doğuda Japonya kültür çevrelerinde görkemli başarılarla karşılaşmaktayız. Acaba bu başarıların temelinde yatan olgu, insanın eğitimine verilen önemdir diyebilir miyiz?

İsmail Hakkı Baltacıoğlu, insana ve onun eğitimine verdiği önemle eğitim tarihimizin en önemli kişilerinden biridir.

Hocam rahmetli Hüsamettin Arslan ile İbn-i Haldun ve *Mukaddime* üzerine konuşurken şunları vurgulamıştı: “Cemil Meriç; İbn-i Haldun öyle bir kazandır ki, herkes elindeki kabının büyüklüğü ölçüsünde, o kazana kabını daldırır ve nasiplenir.” derdi. Bunu bana bizzat kendisi söylemişti. Biz de tezimizde ancak kepçemiz kadar Baltacıoğlu'nu anlatabildik.

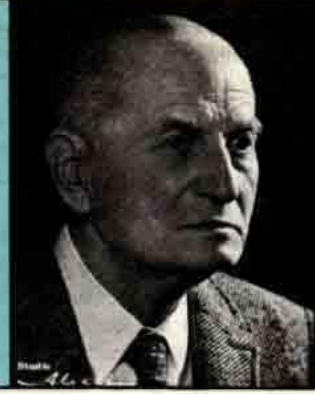
EKLER

ÖLÜMÜNÜN 1. YILDÖNÜMÜ

NEDENİYLE

BALTACIOĞLU KİMDİR ?

A. Yalçın ORKUN

Baltacıoğlu için, sağlığında, özellikle son yıllarında, değişik kuruluşlarca onur törenleri düzenlenmiştir.

Bunlardan ilki, Türkiye Unesco Kurumunca, ikincisi, Türkiye Folklor Derneği ile Türk-İngiliz Kültür Derneği tarafından birlikte gerçekleştirilmiştir. Bu törene Millî Kütüphane Genel Müdürlüğü, Baltacıoğlu'nun 60'şı aşkın yapıtını, tören salonunda sergileyerek katılmıştır.

Üçüncü tören ise, Ankara Üniversitesi Rektörlüğünce, Baltacıoğlu'ya Eğitim-Felsefe Doktora Belgesi verilme üzere, 25 Şubat 1977 günü yapılmıştır.

Bu üç değerli ve yüksek düzeyli töreni birlikte özetleyen yazım mart 1977 tarihli, 907 sayılı Yeni Adam ve Temmuz-Ağustos 1977 tarih, 265-266 sayılı Eğitim Hareketleri dergilerinde yayınlanmıştır. Söz konusu yazılarımda, Baltacıoğlu kimdir?, sorusunu sormuş, ne varki yanıtını bir türlü verememiştim. Şimdi bu görevi yerine getirmeye çalışacağım.

Baltacıoğlu, öğretmenlik, profesörlük, dekanlık, rektörlük (1924), genel müdürlükler, müsteşarlık, milletvekilliği... görevlerinde bulunmuştur. Baltacıoğlu, öte yandan yaşamı boyunca, bahçıvanlık yapmış, çiçek, sebze ve meyve yetiştirmiştir. Duvar örmüş, marangozluk yapmıştır.

Baltacıoğlu, özgün bir sanatçı ve bilim adamıydı. O, yapıcı, yaratıcı, yaşatıcı, önder, büyük bir yetiştiricidir.

O, Türk ulusunu çok seven, ulusunun tüm değerlerini ortaya çıkarmak için yaşamı boyu uğraşan, çok çalışkan, çok üretken bir eylem adamı ve aktörecidir.

Baltacıoğlu, Türklerin en büyük hatip, hattat, grafolog, yazar ve kültür ustalarından biridir.

O, Türk ulusunun ve Türk dilinin büyük bir aşığı idi. Baltacıoğlu özgür, demokrat, mutlu ve

içtenlikli bir yaşam adamı olarak yaşadı ve öldü.

"Eğer varsa, tüm yeteneklerimin kökenini, gençliğimden beri sürdürdüğüm şu iki uğraşıma borçluyum :

Hattatlık ve bahçıvanlık çalışmalarına..." derdi.

Baltacıoğlu, Mustafa Rakım çağırında sülüs, sülüs celisi ve kûfi türlerinde ünlü yapıtlar verdi.

Dünya yazı sanatçıları arasında, "Alev Yazısı" adını verdiği özgün buluşu ile tanındı ve dünya "Yazı Sanatları Tarihi" ne geçti.

Baltacıoğlu, yaşamı boyunca candan dostlar ve candan düşmanlar kazanmasını bilmiştir. Baltacıoğlu için çok söylenmiş, çok yazılmıştır. Ancak bu konuda en değerli eseri, büyük eğitimci, rahmetli Sabri Kolçak vermiştir. Kolçak, "İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Eğitimin Felsefesini Yapan Pedagog" adlı yapıtı ile Baltacıoğlu'nun; çağdaş, batıyı tanımış, yaşamış, Türklere tanıtmış, kendisini de onlara tanıtmış, özellikle Jean Jacques Rousseau Eğitim Felsefesi ve Grafoloji İncelemeleri ile ün yapmış, derneklerine üye olmuş, bildirilerini yazmış, dillerini bilen, dünya çapında bir eğitim feylesofu ve sayısı sekizi bulan özgün, yaşamsal değer taşıyan "tez"ler üretmiş bir düşün adamı olduğunu bütün açıklığıyla vurgulamıştır.

Baltacıoğlu, Allah'ı, doğayı, insanı, tüm güzellikleri çok sevdi ve yaşamı boyunca insanlara sevdirmeye çalıştı.

Baltacıoğlu, Türklerin bir büyük kültür adamı, tüm kişiliği ile Türk kültür anıtıdır.

Baltacıoğlu, 19. ve 20. Yüzyıllarında yaşamış (1886-1978), eğitim, bilim, sanat, din, felsefe... dallarında yüzü aşkın eser vererek, 1 nisan 1978 günü 92 yaşında bu dünyadan ayrılmıştır.

O'nun son önlemi, Türkiye'nin kalkındığını görmektir. Son eseri de "Kalkınma Ağacı" adlı tezini geliştirmek oldu.

Baltacıoğlu'nun sosyal ve siyasal görüşüne gelince, bu konuda şimdilik, yorum yapmadan, somut birkaç örnek vermekle yetineceğim :

1 - Yıl, 1916. Darülfünun'da (İstanbul Üniversitesi) kızlar ve erkekler ayrı ayrı dersliklerde öğrenim yapmaktadırlar (İnas ve Zükûr). Bu gençleri ilk defa bir sınıfta toplayan, birlikte öğrenim yaptıran otuz yaşlarındaki genç müderris terbiyecisi İsmail Hakkı Bey'dir.

2 - "Demokrasi ve Sanat" adlı kitabı 1931 yılında yayınlanmıştır.

3 - 1 Ocak 1934 günü çıkarmaya başladığı, bugün de, kızı, Arkeolog Hatçe Baltacıoğlu tarafından 45. yayın yılını sürdüren ve "Baltacıoğlu Okulu" olarak tanınan "Yeni Adam" dergisinin başlığında, değişmez ilke olarak gördümüz, "Ölümüz Demokrasi ve Cumhuriyet İçin Çalışmaktadır" andı yer almaktadır.

4 - İkinci Dünya Savaşı arefesinde, Hitler ve Mussolini terörünün dünyayı sardığı 1937 yıllarında Yeni Adam'da yayınladığı ünlü başyazısının adı "Niçin Antifaşistim" dir. Bu yazıcı nedeniyle Yeni Adam tam bir yıl kapatılmıştır.

Baltacıoğlu'nun başlıca yapıtları arasında; Tâlim ve Terbiyede İnkılâp (1910), Ahılsızlık, Kalbin Gözü, İçtimai Mektep, Rüyamdaki Okullar Mürebbilere, Toplu Tedris, Genç Kız, Sosyoloji, Sanat, Felsefe, Türkiye Doğru (I-II), Batıya Doğru, Demokrasi ve Sanat, Ziya Gökalp, Tiyatro, Türklere Yazı Sanatı, Kur'an (çeviri), Allah Nedir, Pedagojide İhtilal, Batak, Yalnızlar, Ölüler, Andaval Palas, Kütük, Akıl Taciri, İnanmak, Kafa Tamircisi, Karagöz Ankara'da, Halkın Evi, Eksik Adam, Atatürk, Hayatım... ve Yeni Adam Dergisi (1934-1979) ni sayabiliriz.

Ya, sağlığında kendisini mutlu eden, çevrelerine eğitimleri, yetenek ve kişilikleriyle sevgi ve saygı saçan, birbirinden değerli, sevgili çocukları Altan; Tuna, Fadime, Ali, Hatçe'yi, onun en büyük eserleri olarak anmadan nasıl geçebiliriz!....

Baltacıoğlu, "uzun yaşamının" gizlerini de bilen ve uygulayan bir insandı: Sabahları çok erken kalkar, öğleye kadar düşün çalışmalarını yürütür, öğleden sonraları ziyaretçi kabul eder, ziyaretlere gider, bahçede, atelyede çalışır, konferanslar verir, toplantılara katılırdı. Az yer, temiz yerdi. Beslenmeye ve açık havada uzun yürüyüşlere büyük önem verirdi.

Tarhana çorbası, bulgur pilavı yemeklerini, meyva ve yeşilliği, özellikle yoğurdu ve tahin helvasını çok severdi. Etten pek hoşlanmazdı. Hemen hiç bir kötü alışkanlığı yoktu.

Otuz yıldan beri sigara içiyordu. Birgün doktor dostları, sigarayı bırakmasını öğütlediler. Baltacıoğlu sigarayı o gün bıraktı ve ölüncüye kadar içmedi. Baltacıoğlu her alanda büyük irade gücü gösteren insandı. Tek bir şeye düşkünlüğü vardı; iyi demlenmiş Türk çayını çok severdi. "Ben çaysız yaşayamam" derdi.

Baltacıoğlu, ayakları toprağa basan, toprağı çok seven, onu işleyen, halktan hiç kopmamış bir halk adamıydı. Mucur'lu, gelenekli bir halk adamı olan İbrahim Etem'in oğlu idi. İstanbul'da doğdu ve çoğunlukla orada yaşadı. İstanbul'u, ulu camilerini çok severdi.

Bugün adı bir sokağa bile verilememiş olan İstanbul için birgün gelecek Türk ve dünya düşünürleri, Baltacıoğlu kaynağından kana kana içecekler, onu anlamaya ve anlatmaya çalışacaklardır.

Tüm yapıtları tekrar, tekrar yayınlanacak, dünya dillerine çevrilecektir O'nun güzel yaratılmış varlığının anıtları, kültür alanlarında, üniversite bahçelerinde, belki de elleriyle yetiştirdiği çamlar arasında özenle yükselecektir...

Adına eğitim kürsüleri, enstitüler kurulacaktır. Eserleri, tezleri birer doktora görevi olarak genç bilim ve sanat adamları tarafından incelenecek, değerlendirilecektir.

O zaman insanlık daha mutlu bir yaşama kavuşacaktır.

Baltacıoğlu'ndan Seçme Öz'ler, Özetler

- İnsanın en büyük özelliği içtenlikli (samimi) olabilmesidir.
- Susmak, bir sanattır.
- Başarının dört ilkesi: Kılık, cerbezeliçlik, uysalık, insanlık.
- Toplum yaşamı, bir diplomasi yaşamıdır.
- Yaşamda en kısa yol, dolambaçlı yoldur.
- İnsan, insana değil, insanına muhtaçtır.
- Ölenle ölünmez derler, ölünmez de yaşamır mı!
- Yaşamak ibadettir.
- Kalkınmanın kökeninde din, dil, sanat gelenekleri yatar.
- Ulus, kültürde gelenek birliğidir.
- Türk dili, klasik dilin kendisidir.
- Türk dili, psikoloji, psikanaliz dilidir.
- Türk dili kısa tümceli dildir. Siz hiç çok sözcüklü bir Türk atasözü gördünüz mü?

Ek 2: Baltacıoğlu'nun, Servet Yesari'nin ölümü üzerine yayınladığı yazısı

BİR ADAM ÖLDÜ

77516475

BİR adam öldü : Servet Yesarioğlu! O, tâlik yazıları Türk sanat tarihine ün veren büyük hattat Yesari Mehmet Esat Efendi'nin oğlu olan büyük tâlik hattatı Yesari-zade Mustafa İzzet Efendi'nin torunudur. Babası ilk hukuk hâkimlerinden Hayrullah Efendi'dir. Servet Yesarioğlu millî kültürümüzün bütün tatlarını tatmıştı : eski edebiyatın, musikinin, masalların, nüktelerin adamı idi. Servet Yesarioğlu Garp kültürünün bütün tatlarını tatmıştı. Yunanlılardan Anatol France'a kadar ! Fakat hayran olduğu bu sonuncu adamdı. Anatol France'ı okudu, inceledi, çevirdi ve yaşadı. Servet Yesarioğlu kuvvetli üslubu olan bir insandı. Yeni Adam için büyüklerden çevirdiği türlü yazılar bir tarafa, ölüm yatağına düşünciyeye kadar yazdığı "skeçler,"den her biri bir şaheserdir. Servet Yesarioğlu, "Yeni Adam,"ın yakın ve vazgeçmez dostu idi. En felâketli günlerimizde güler yüzü, rahmet ve şefkati ondan gördük. Onu unutmıyacağız. Onu mezara koyduk, fakat "Yeni Adam,"ın gönlüne de gömüyoruz. Allah rahmet eylesin !

BALTACIOĞLU.

Servet Yesari

3

Taha Toros Arşivi

* 0 0 1 5 1 6 4 7 5 0 0 6 *

Anatole France'ı okumayı seven Servet Yesari, aynı zamanda bu kitapları dilimize de tercüme etmiştir. Beyoğlu 3. Noterliği yapmış, Atatürk öldükten sonra açılması şartıyla vasiyetnamesini Beyoğlu 3. Noteri olarak Servet Yesari'ye bırakmıştır.

Ek 3: Şemsülmekatip Baltalimanı gezisi 1929 (Sabancı Müzesi)

Ek 4: Köy Enstitüleri haritası

HER HAFTANIN
PAZARERTESİ GÜNÜ ÇIKAR
IDAREHANESİ
İSTANBUL, ANKARA
CADDESİ, No. 61.
Telgraf adresi:
-YENİADAM-
Gazeteye girenler yarılar
geni verilir.
Her türlü iş için Müdürlüğe
müracaat edilmelidir.

Yeni Adam

Haftalık Fikir Gazetesi

Sahip ve Başmuharriri: ISMAIL HAKKI

ABONE ŞARTLARI
TÜRKİYE İÇİN:
Dış aylığı 125, Altı aylığı 250,
Seneligi 500 kuruştur.
ECNEŞİ MEMLEKETLER İÇİN:
Dış aylığı 200, altı aylığı 400,
seneligi 800 kuruştur.
Haberler YENİ ADAM
Müdürlüğüne yazılmalı
gönderilmelidir.

Ölkümüz demokrasi ve cumhuriyet için çalışmaktadır.

U. h.

234

İçindekiler

- Türkiye bir terbiye planına muhtaçtır.
- Almanya'da pedagoji
- İspanya Üniversitesi
- Kısa tetkik ve tenkitler
- Muasar cemiyetlerde ka-
rı koca
- 1933 Paris Sonbahar
Fergisi
- 'eni sanate doğru
- Avrupa'nın istikbali
- Gorki, insan ve ihti-
raşlar
- Matusalem
- İlim, teknik, sanat, iktisat,
terbiye, tiyatro, sinema ve
radyo dünya haberleri.

1. R.
230

Gazete niçin çıkartıyorum?

Gazete çıkarmak benim idea-
limdir. Bu idealime kavuşuyorum.
Dünya her gülden değişiyor. De-
ğişiminin bilgisini kazanmalıyız.
Değişimden etkiler alıyor. De-
ğişime gücünü tuzaklıyoruz. Hiçbir
değişime yalnız başına almuyor.
Değişimlerden haber almıyoruz. Her
gazete, sahibinin tebliğini takip
benim gazetem de bana benziye-
cektir. Yarattığımız gündenberi
demokratçı yapıyorum. Ölümlüye ka-
dar da demokrat kalacağım. Büt-
tün görüşüme güzellik, iyilik
ve doğruluk için çalışırım. Gaze-
tem bu ülkelerle hiyonnet edemez.
Çeyiz şimdiki kadar bu prensipler-
in müddetce bir faydasını göreme-
dim. Gazetem aynı prensipleri
sürdürürüm. Millî ihtilâlin ba-
şındanberi hep onun şerefi için
sümden geldiği kadar çalışırım.
Gazetem "İhtilâlin" için çalışır ve
güçlenir. Bu yavaşlığımla üzerinde
benim inandığım insanlar olduğu
gibi bana inanmalar da vardır.
Onlar beni yarımızın birakmaz.
Ben hep insanı öğledim. Gazetem
da insanın gazetesi olacaktır. Haf-
talık bir gazete, sahibinin büt-
tün zamanını yetmişine getirir.
Ben de bütün zamanımı ona
verdim. Çocuklar, talebeler, mes-
lektaşlar, yarıtlar: güzellik, doğ-
ruluk ve iyilik işi yapmaya ve sükun
yurdunuzu görmek dininden dün-
meyiniz. İsmail Hakki

İmkânsız samimiyet

Her insan tarihin eseridir. Bu-
nuyla her birimizin benliğinin geç-
miş devirlerin bıraktığı izlerle
yüküldüğünü söylemek müm-
kündür. Bu, tekrarına hacet olmu-
yan bir hakikattir. Fakat her nesil
her an tarihi, yani hem dün-
ken, hem de yarın düşünerek hareket
etmekten kendini alamamıştır. Ba-
balarımız bizim için acaba ne der-
di? İlimin eserimiz hakkında ya-
ramkilerin hükmü acaba ne olacaktır?

Bu iki sualden kurtulmak,
imkânsız denemek kadar müsküldür.
Kendimizi, üzerine mazinin de,
istikbalin de gözü dikilmiş bir
sahnede tasavvur etmenin doğru-
su faydaları da vardır. İnsan neslinin
mukadderatı için bütünü
bütünsüz hareketlere mani olabi-
lir. Zaman da muhakkaktır. Bütün
arzularımızı tahakkük ettirmeye
çalışmamıza engel olur. Bizi ken-
di kendimizden püphe ettirir. Hangi
faaliyetlerimizin bütünde, hangi-
lerinin bütünsüz olduğunu nihayet
nereden biliyoruz? Mazi elbette ki
daima hâlden kalabalıktır. İstik-
bal de bir esrar yığılıdır. Ölümsü
kalabalıklarda büyük bir hikmet
vehmedir, esrar perdesi yitirildi-
ce da altından hakikatin çıkacağı
sanılır. Bir anda cennetin maride
veya istikbalde ödeği şükârdan
kurtulup da bizim yaşadığımız za-
manda ödeği hulyasına kapela-
bilmek belki asil çehremizi görmek,
göstermek kabû olurdu. «Ok ya-
yından irilad.» İhtilâlin insan oğlunun
pek sadirene savurabildiği bir gu-
rur nidası; okunu stacağı zaman
uzun uzun düşünür, yayı babası
gibi kurmak ister, okun oğluna
yol göstermesine çalışır. Bunun
içindir ki hedefi hemen hemen
daima kısa bir mesafe içindedir,
hakiki arzusunun çok yakındadır.

Dünyanın bizimle bağlanmış o-
duğuna, bizimle bütceğini zane-
debilmek... Asıl samimiyet bu de-
ğil mi?

«Haftalık haftalık insan oğlundan
ne istersiniz?»

Nurullah Ataç

Emile Meyerson 1859 - 1933

En büyük ilim felsefesi E-
mile Meyerson, oldu. Çoklan-
rı sabbatı bozulmuştu. Fakat bu
sene esasında itirafı bir basta-
lık ve birbirini takibeden üç ame-
liyat geçirmişti. Hayret verici de-
recede fasl olan bu çalıpca,
gececi hemem hemem hiç uyu-
mazdı. Esasen fikrinin en iyi
çıldırdığı saattir geceye tesadif-
eden saatlerdi. Halbuki yemeğini
yeyince hafif bir uykuyla dalardı,
teçen cumartesi, yine her zaman-
ki gibi böyle da da, fakat bu uy-
kudan artık uyanmadı. Kalbinin
durduğu bu feyizli telekkürün sey-
rini kurmuştu Meyerson'un eserleri,
Identité et Réalité, De l'Explic-
ation dans les Sciences, De l'ac-
tion relative, Du Cheminement
de la pensée gibi muazzam eser-
lerdi. Son eseri «Réel et
Déterminisme, dans la physique
quantique» hakkındadır. Louis
Brugle hem ilim adamı, hem fi-
lozof olan Meyerson'a karp duy-
duğu hayranlığı bu esere yazdığı
mukaddimede ifade etmiştir. Fel-
sefi içtihadını saasılmaz bir
azim ile yaşayan bu büyük insan-
da hiç bir dar asassılık yoktu. Bâ-
kisi herkese ve herşeye karşı
milletit ve sabulı davrandı.
Meyerson kalbinin tekkadan aşağı
kalmadığını ispat eden ve çok na-
dir olan bir insan zümresine men-
suptu. Onun ruhunun güzelliği
kendisini him bir şekilde ihar
edebilir mahiyette idi. Meyerson,
Pascal'ın habasetiği fikir bir ve
kalp âlemlerinin her ikisinde
de aynı derecede büyüktür. S.

Yarının işçileri: makine adamları sokaklarda dileniyorlar.

KAYNAKLAR

- ABRAMSON, Jeffrey. *Minerva'nın Baykuşu: Batı Siyasi Düşünce Tarihi*, Ankara: Dipnot Yayınları, İngilizce'den Çeviren: İbrahim Yıldız, 2. Baskı 2014
- AFGANİ, Seyyid Cemalüddin-i. *Tabiatçılığı Red*, Ankara: Diyanet İşleri Reisliği Yayınları, Çeviri: Aziz Akpınarlı, 1956
- AKINCI, Fahrettin. *Çağdaş Eğitim Düzenine Geçiş*, Ankara: Ulus Basımevi, 1969
- AKSOY, İlhan. *II. Meşrutiyet Dönemi Eğitim Politikası ve Satı Bey*, Gazi Türkiyat Dergisi, Sayı: 3 Güz 2008
- AKTAY, Yasin. *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi*, "Pierre Bourdieu ve Bir Maxwell Cini Olarak Okul", İstanbul: İletişim Yayınları, 3. Baskı 2014
- AKYÜZ, Yahya. *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara: Pegem Akademi, 18. Baskı 2010
- ALBAYRAK, Sadık. *Devrimin Çakıl Taşları*, İstanbul: Timaş Yayınları, 1991
- ALKAN, Cevat. *Reform Pedagojisi, Eğitim Bilimleri, Okul Reformu, Öğretmen Eğitimi ve Dr. Halil Fikret Kanad*, "Türkiye'de Modern ve Bilimsel Pedagojinin Oluşumu", Seminer: 16/17.04.1998, Yayına Hazırlayanlar: Prof. Dr. Berka Özdoğan, Prof. Dr. Helga Schwenk, Arş. Görv. Selçuk Uygun, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2002
- ALTIN, Hamza. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, "II. Meşrutiyetten Cumhuriyete İsmail Hakkı Baltacıoğlu ve Onun Eğitim ve Eğitimci Kavramları İle İlgili Düşünceleri", Cilt: 33 Sayı: 55, 2014
- ALTINDAĞ, Kudret. *Türkiye Medyasında Yahudi Temsili: Struma Gemisi Olayı Örneği*, Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hasan Akbulut, İstanbul, 2016
- ALTINÖRS, Atakan. *Dil Felsefesi Tartışmaları Platon'dan Chomsky'ye*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2015
- ANAR, İhsan Oktay. *Puslu Kıtalar Atlası*, İstanbul: İletişim Yayınları, 53. Baskı 2018
- ANOUILH, Jean. *Antigone*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, Çeviren: Orhan Veli Kanık, İkinci Basılış 1965
- APAYDIN, Talip. *Köy Enstitüsü Yılları*, İstanbul: Çağdaş Yayınları, 4. Baskı Nisan 1990
- ARISTOTELES. *Politika*, İstanbul: Remzi Kitabevi, Türkçesi: Mete Tuncay, 4. Basım Aralık 1993
- ARMAĞAN, Mustafa. *Düşüncenin Gökkuşluğu: Cemil Meriç*, Ufuk Kitapları, 2001
- ARMAĞAN, Mustafa. *İslam'da Bilgi ve Felsefe*, İstanbul: İz Yayıncılık, 1997
- ARSLAN, Hüsamettin. *Bilim ve İktidar İlişkileri Yüksek Lisans Dersi Ders Notları*, Uludağ Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, 2015-2016 Eğitim-Öğretim Yılı
- ARSLAN, Hüsamettin. *Epistemik Cemaat*, İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2015
- ARSLAN, Hüsamettin. *Türkiye Kültür ve Sanat Yıllığı*, "Cemil Meriç Röportajı", Nesillerin Mirası, Röporter: Hüsamettin Arslan, Türkiye Yazarlar Birliği Yayını, Ankara:1986 ss. 586- hakantokbas.blogcu.com/cemil-meric-roportaji/3047242 Erişim Tarihi: 31.10.2017
- ARSLAN, Hüsamettin. *Doğu-Batı Dergisi*, "Bilim, Bilimsel Bilgi ve İktidar", Sayı: 7, Akademi ve İktidar Mayıs-Haziran-Temmuz 1999, Ankara: Doğu-Batı Yayınları, 4.

Baskı 2011

- ARSLAN, Hüsamettin. *Jöntürkler, Jönkürtler ve Muhafazakarlar Meçhul Okurla Söyleşiler*, İstanbul: Paradigma Yayınevi, Genişletilmiş 2. Baskı, 2012
- ARSLAN, Hüsamettin. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, “Aydınlanmış Devlet Patronluğunda Bilim: 1933 Türk Üniversite Reformu ve Sürgün Alman Bilimadamları”, Yıl: 9 Sayı:35. Ocak-Şubat-Mart 2013
- ARSLAN, Hüsamettin. *Nihayet Dergi*, “Modern İnsan Gözleriyle Düşünür”, Röportaj: Nafize Şişman, Aralık 2015 <http://www.nihayet.com/roportaj/husamettin-arслан-modern-insan-gozleriyle-dusunur/> erişim tarihi: 12.03.2017
- ARSLAN, Hüsamettin. *Türk Aydın ve Kimlik Sorunu*, “Pozitivizm: Bir Bilim İdeolojisinin Anatomisi”, Editör: Sabahattin Şen, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1995
- ARVASI, S. Ahmet. *Eğitim Sosyolojisi*, İstanbul: Burak Yayınevi, 1995
- ASLANARGUN, Engin. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, “Modern Eğitim Yönetimi Anlayışına Yönelik Eleştiriler ve Postmodern Eğitim Yönetimi”. Sayı 50, Bahar 2007
- AYDIN, Selim. *21. Yüzyılda Eğitim ve Bilimin Temel Prensipler*, Sızıntı Dergisi, Nisan 2001
- ATA, Bahri (Editör). *Emile Durkheim; Üçüncü Fransa Cumhuriyeti'nde Öğretmenlerin Eğitimcisi ve Eğitim Görüşleri*, Ankara: Pegem Akademi, Eylül 2013
- ATAÖV, Türkkaya. *Fikret Mualla: Yeni Adam'dan Desenler 1936-1937*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993
- ATAY, Falih Rıfıkı. *Zeytindağı*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1970
- ATATÜRK, M. Kemal. *Nutuk*, İstanbul: Bordo-Siyah Yayınları, Hazırlayan: Kemal Bek, Şubat 2008
- ATEŞ, Ahmet Emre. *Kuruluşunun 70. Yılında Bir Toplumsal Değişim Projesi Olarak Köy Enstitüleri Sempozyumu 14-17 Nisan 2010*, “Johann Heinrich Pestalozzi'nin Eğitim Anlayışının Köy Enstitüleri ve İsmail Hakkı Tonguç Üzerine Etkisi”, Yayına Hazırlayanlar: Hülya Biçicioğlu, Berrin Gürsoy, Hacer Hancı, İstanbul: Çapa Matbaacılık, Mart 2010
- AUGUSTINUS. *İtiraflar*, İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, Latineden Çeviren: Çiğdem Dürüşken 1. Basım Haziran 2010
- AURELIUS, Marcus. *Düşünceler*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, Çeviren: Şadan Karadeniz, 7. Baskı Şubat 2015
- AYDAR, Hidayet. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, “Türklerde Anadilde İbadet Meselesi -Cumhuriyet Dönemi-”, Sayı 15, 2007
- AYTAÇ, Kemal. *Avrupa Eğitim Tarihi*, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1992
- AYTAÇ, Kemal. *Çağdaş Eğitim Akımları (Yabancı Ülkelerde)*, Ankara: A.Ü.D.T.C.F. Yayınları, 1976
- AYTAÇ, Kemal. *Yeni Adam Gazetesi*, “Baltacıoğlu'nun “Eğitim Sistemi”nin Ana Gelişimi”, Sayı:921, Mayıs 1978
- AYVAZOĞLU, Beşir. *Karar Gazetesi*, “Seçkin Bir Entelektüeli Kaybettik”, 04 Ocak 2018
- BACON, Francis. *Yeni Atlantis*, İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, Çeviren: Çiğdem Dürüşken, 2008

- BAKIR, Kemal. *Demokratik Eğitim: John Dewey'in Eğitim Felsefesi Üzerine*, Ankara: Pegem Akademi, 3. Baskı 2014
- BAL, Hüseyin. *1924 Raporunun Türk Eğitimine Etkileri ve J. Dewey'in Eğitim Felsefesi*, İstanbul: Aydınlar Matbaası, 1991
- BALANDIER, Georges. *Büyük Rahatsızlık*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Çeviren: Devrim Çetinkasap, Ekim 2018
- BALTACIOĞLU, Ali. *İ. Hakkı Baltacıoğlu Yaşamı ve Hizmetleri*, Yayına Hazırlayan: A. Ferhan Oğuzkan, Türk Eğitim Derneği IV. Anma Toplantısı: 16 Ekim 1996- Ankara (ss. 35-50), Ankara: Gün Ofset, 1996
- BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı. *Adam Nasıl Yetişir Nasıl Yetiştirilir?*, Ankara: Gnkur. Basımevi, 1964
- BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı. *Ahlaksızlık*. Ankara: Cemiyet Kütüphanesi Tarafından Neşredilmiştir, 1916 (Bu kitap edebiyat öğretmeni eşim tarafından bu çalışma dolayısıyla günümüz Türkçesi'ne çevrilmiştir. Kapağında; "*Ahlaksızlık*, İstanbul Darülfünun Medresesi'nden İsmail Hakkı, Cemiyet kütüphanesi tarafından neşredilmiştir, 1334" yazmaktadır.)
- BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı. *Atatürk: Yetiştirmesi, Kişiliği, Devrimleri*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi, 1973
- BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı. *Batiya Doğru*, Basan ve Yayan: Yeni Adam, İstanbul: Sebat Basımevi, 1945
- BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı. *Coğrafyanın Usûl-i Tedrisi*, Maarif-i Umumiye Nezareti, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1912 (Bu kitap edebiyat öğretmeni eşim tarafından bu çalışma dolayısıyla günümüz Türkçesi'ne çevrilmiştir. Basım yılı 1330 yazmaktadır.)
- BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı. *Çocukların Terbiyesi*, Basan ve Yayan: Yeni Adam, İstanbul: Şaka Matbaası, Üçüncü Bin, 1948
- BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı. *Felsefe*, İstanbul: Sebat Basımevi, 1938
- BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı. *Genç Kız*, Basan ve Yayan: Yeni Adam, Ankara: Sebat Basımevi, 1943
- BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı. *Gençler İçin En Büyük Tehlikeler*, İstanbul: Sebat Basımevi, 1939
- BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı. *Halkın Evi*, Ankara: Ulus Basımevi, 1950
- BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı. *Hayatım*, İstanbul: Dünya Yayınları, 1998
- BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı. *Hayatta Muvaffakiyetin Şartları*, İstanbul: Sebat Basımevi, İkinci Baskı, 1939
- BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı. *İçtimai Mektep*, Ankara: Maarif Matbaası, 1942
- BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı. *İçtimai Mektep: Nazariyesi ve Prensipleri*, İstanbul: Suhulet Kütüphanesi, 1932
- BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı. *İlköğretim Gazetesi*, "Tasarruf Pedagojisi: Tasarruf Pedagojisinin Prensiplerine Dair", Cilt: 4 Sayı: 64-68, 2-31 Birincikanun 1940
- BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı. *İnanacaksın Başaracaksın*, İstanbul: Kültür Basımevi, 1941
- BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı. *İnanmak*, İstanbul: Sebat Basımevi, İkinci Baskı, 1939
- BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı. *İyi Çocuk*, Ankara: Buket Matbaası, 1949
- BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı. *J.J. Rousseau: Terbiye Felsefesi*, İstanbul: Cumhuriyet

- Matbaası, 1937
- BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı. *Kalbin Gözü*. Basan ve Yayan: Yeni Adam, İstanbul: Kültür Basımevi, 1942
- BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı. *Kendine Dön Kendine Güven*, İstanbul: Kültür Basımevi, 1941
- BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı. *Kültürce Kalkınmanın Sosyal Şartları*, Anadolu Matbaası, 1967
- BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı. *Mürebbilere*, İstanbul: Sühulet Kütüphanesi, 1932
- BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı. *Öğretmen*, İstanbul: Kültür Basımevi, Üçüncü bin, 1944
- BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı. *Pedagojide İhtilal*, İstanbul: 1964
- BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı. *Resim ve Terbiye*, İstanbul: 1964
- BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı. *Rüyamdaki Okullar*, İstanbul: Ahmet İhsan Matbaası, 1964
- BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı. *Sosyoloji*, İstanbul: Sebat Basımevi, 1939
- BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı. *Şair Mehmet Akif İçin Memleketin Fikir ve Edebiyat Adamları Ne Diyor?*, İstanbul: Kopernik Kitap, Yayına Hazırlayan: Yusuf Turan Günaydın, 2018
- BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı. *Talim ve Terbiye'de İnkılâp*, İstanbul: İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1995
- BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı. *Tarih ve Terbiye*, Semih Lütfi Bitik ve Basımevi, 1935
- BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı. *Terbiye*, İstanbul: 1932
- BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı. *Tiyatro Nedir?*, İstanbul: Mitos-Boyut Tiyatro Yayınları. Yayına Hazırlayanlar: Atila Alpöge- T. Yılmaz Öğüt- Ali Y. Baltacıoğlu, Nisan 2006
- BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı. *Toplu Tedris*, İstanbul: Sebat Basımevi, 1938
- BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı. *Türk'e Doğru*, Birinci Kitap, Basan ve Yayan: Yeni Adam, İstanbul: Kültür Basımevi, Üçüncü Bin, 1942
- BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı. *Türk'e Doğru*, İkinci Kitap, Basan ve Yayan: Yeni Adam, İstanbul: Kültür Basımevi, Üçüncü Bin, 1943
- BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı. *Türk Dili Dergisi*, "Atasözleri", Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, Sayı: 211, Mart 1969
- BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı. *Türk Dili Dergisi*, "Estetiğin Konusu Nedir?", Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, Sayı: 222, Mart 1970
- BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı. *Türk Plastik Sanatları*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1971
- BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı. *Türklerde Yazı Sanatı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993
- BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı. *Umumi Pedagoji: Muhit, Mevzu, Mürebbi Gaye ve Usul*, İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, 1930
- BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı. *Yalnızlar (Hikâyeler)*, İstanbul: Sebat Basımevi, 2. Baskı 1946
- BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı. *Yeni Adam Gazetesi*, "Bir Pedagoji Devrimi Gerekir", Sayı: 715, Aralık 1951

- BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı. *Yeni Adam Gazetesi*, “Büyük Adamlar”, Sayı: 254, 9 Teşrinisani 1939
- BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı. *Yeni Adam Gazetesi*, “Cumhuriyetin Öğretmeni”, Sayı: 650, Mayıs 1950
- BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı. *Yeni Adam Dergisi*, “Devrimciler ve Deviriciler”, Sayı:934, Haziran 1979
- BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı. *Yeni Adam Gazetesi*, “Halk Evleri Ne Olmalıdır?”, Sayı: 66, Nisan 1935
- BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı. *Yeni Adam Dergisi*, “İsyân, İhtilal, İnkılâp”, Sayı: 934, Haziran 1979
- BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı. *Yeni Adam Gazetesi*, “Muallimlik Bir Meslek midir?”, Sayı: 133, Temmuz 1936
- BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı. *Ziya Gökalp*, İstanbul: Yeni Matbaa, 1966
- BALTACIOĞLU, Samime. *Hazreti Ali*, İstanbul: Çınar Matbaası, 1967
- BALTACIOĞLU, Samime. *Türk Düşüncesi Dergisi*, “Kendine Sığınak Arayan Kadın”, Sayı:25 Cilt:5, 1 Aralık 1955
- BALTACIOĞLU, Tuna. *Çağdaş Eğitim Üzerine*, İstanbul: Peva Yayınları, 1996
- BALTACIOĞLU, Tuna. *Yeni Adam Günleri*, İstanbul: YKY, 1998
- BAŞARAN, İbrahim Ethem. *Eğitime Giriş*, Ankara: Kadıoğlu Matbaası, 9. Baskı 1992
- BAŞKAYA, Fikret. *Az gelişmişliğin Sürekliliği*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1986
- BAVAGRA Ümit. *İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nda Bir Eğitim Modeli: Rüyamdaki Okullar*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Kutsi Kahveci, 2016
- BAYHAN, Vehbi. *Üniversite Gençliğinde Anomi ve Yabancılaşma*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1997
- BAYRAKDAR, Mehmet. *Kayserili Davud*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 912, 1988
- BAYRAKLI, Bayraktar. *Mukayeseli Eğitim Felsefesi*, İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2017
- BECKETT, Samuel. *Godot'yu Beklerken*, İstanbul: Çan Yayınları, Türkçesi: Ferit Edgü, 1967
- BECKETT, Samuel. *Oyun Sonu*, İstanbul: Mitos Boyut, Türkçesi: Genco Erkal, 2007
- BEER, Max. *Sosyalizmin ve Sosyal Mücadelelerin Genel Tarihi*, Çeviren: Galip Üstün, İstanbul: Can Yayınları, 3. Baskı. 1989
- BEKİR, Hüviyet. *17,18,19 uncu Asrın Beş Mürebbisi (J. Locke, J.J. Rousseau, Basedow, Salzmann, Pestalozzi)*, Milliyet Matbaası, İkinci Tabı, 1931
- BİLHAN, Saffet. *Eğitim Felsefesi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, 1991
- BOZCA, Mehmet. *Eski Doğu ve Batı Kavimlerinde Felsefi Düşünce (Sumer, Babil, Asur, Hurri, Hitit, Grek)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Eskiçağ Tarihi Bölümü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: Prof. Dr. Salih Çeçen, Ankara:2008
- BOZOK, Hüsametdin. *Yeni Adam Gazetesi*, “Bir Defter Kapanırken”, Sayı: 921 Mayıs 1978

- BOZOK, Hüsametdin. *Yeni Adam Gazetesi*, “Arap Harflerini Hortlatmayacağız”, Sayı:268, İstanbul: 15 Şubat 1940
- BOURDIEU, Pierre. *Karşı Ateşler*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, Çeviren: Halime Yücel, 2006
- BOURDIEU, Pierre. PASSERON, Jean-Claude. *Varisler Öğrenciler ve Kültür*, Ankara: Heretik Yayınları. Türkçe Söyleyenler: Levent Ünsaldı-Aslı Sümer, 2015.
- BULAÇ, Ali. *İslam Dünyasında Düşünce Sorunları*, İstanbul: İnsan Yayınları, 1985
- BURKE, Peter. *Kültür Tarihi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Çeviren: Mete Tunçay, 2.Baskı, Haziran 2008
- BUZPINAR, Tufan, *IV. Üsküdar Sempozyumu Bildirileri (1-5 Kasım 2006)*, *Altunizade Ailesi*, Cilt 2 İstanbul: 2006 ss. 485-506 https://www.uskudar.bel.tr/userfiles/files/2.cilt/4_sempozyum_cilt_02.pdf erişim tarihi: 16.03.2017
- BÜYÜKDÜVENCİ, Sabri. *Eğitim Felsefesine Giriş*, Ankara: Savaş Yayınları, 1991
- CACHIN. *Sosyalizmin Işığında Bilim ve Din*, İstanbul: Tan Gazetesi ve Matbaası, Çeviren: Asım Bezirci, 1965
- CAMPANELLA, Tommaso. *Güneş Ülkesi*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, Çeviren: Çiğdem Dürüşken, 2008
- CARLYLE, Thomas. *Kahramanlar*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, Çeviren: Behzat Tanç, 2004
- CLAPAREDE, Ed. *Okul Çocuklarının Kabiliyetlerini Nasıl Teşhis Etmeli?*, İstanbul: Devlet Basımevi, Türkçeye Çeviren: H. Çerçel, 1937
- CELKAN, Hikmet Yıldırım. *Ziya Gökalp'in Eğitim Sosyolojisi*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1990
- CEVİZCİ, Ahmet. *Eğitim Felsefesine Giriş*, İstanbul: Say Yayınları, 2012
- CEVİZCİ, Ahmet. *Etiğe Giriş*, İstanbul: Paradigma Yayınları, Ocak 2002
- CICERO. *Yükümlülükler Üzerine*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Çeviren: Cengiz Çevik, 2014
- CRESSON, Andre. *Voltaire: Hayatı, Felsefesi, Eserlerinden Seçmeler*, İstanbul: Ataç Kitabevi, Çeviren: Suat Erginer, 1962
- ÇIKAR, Mustafa. *Hasan Ali Yücel ve Türk Kültür Reformu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı 1998
- ÇİÇEK, Dursun. *Postmodernizmin İslamcılar Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği*, Kayseri: Rey Yayıncılık, 1997
- DANTE, Alighieri. *İlahi Komedi: Cehennem*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, Çeviren: Feridun Timur, 1963
- DANTE, Alighieri. *İlahi Komedi: Araf*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, Çeviren: Feridun Timur, 1964
- DEMİR, Ayçin. *Köy Enstitüleri Dosyası: Türk Rönesansı*, “Bir Aydınlanma Neferi: “İsmail Hakkı Tonguç”, Hazırlayan: Ahmet Özgür Türen, İstanbul: Destek Yayınları, Haziran 2018
- DEMİR, Gökhan Yavuz. *Sosyal Bir Fenomen Olarak Dilin Belirsizliği*, İstanbul: İthaki Yayınları, 2015
- DEMİR, Yaşar. *21. Yüzyılda eğitim ve Toplum/Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar*

- Dergisi*, “Jöntürkler ve Siyasetlerine Yönelik Farklı Bir Algılama: Muhafazakârlar”,
Türk Eğitim-Sen, Cilt: 1 Sayı: 2, Yaz: 2012
- DEMİREL, Özcan. *İ. Hakkı Baltacıoğlu Yaşamı ve Hizmetleri*, Yayına Hazırlayan: A. Ferhan Oğuzkan, Türk Eğitim Derneği IV. Anma Toplantısı: 16 Ekim 1996- Ankara (ss. 3-5), Ankara: Gün Ofset, 1996
- DEMİRCİ, Abdurrahman. *Yeni Adam Gazetesinde Eğitim Anlayışı (1934-1960 Yılları Arası)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bil. Öğretmenliği Anabilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: Doç. Dr. Recai Doğan, Ankara: 2004
- DEWEY, John. *Deneyim ve Eğitim*, Ankara: ODTÜ Yayıncılık, Çeviren: Sinan Akıllı, Ekim 2007
- DEWEY, John. *Okul ve Toplum*, Ankara: Pegem Akademi, Çeviren: H. Avni Başman, 4. Baskı, Eylül 2015
- DICKENS, Charles. *İki Şehrin Hikâyesi*, İstanbul: Hayat Neşriyat, Çeviren: Azize Bergin, 1972
- Doğu-Batı Dergisi*, “Türk Sosyalizminin Eleştirisi”, Yıl: 15 Sayı:59 Aralık 2011
- DOSTOYEVSKI, Fyodor. *Budala*, İzmir: İlya İzmir Yayınevi, 2 Cilt, Rusça’dan Çeviren: Nurşen Özkan, Onikinci Baskı, Kasım 2014
- DUMAN, Tayyip. *İ. Hakkı Baltacıoğlu Yaşamı ve Hizmetleri*, Yayına Hazırlayan: A. Ferhan Oğuzkan, Türk Eğitim Derneği IV. Anma Toplantısı: 16 Ekim 1996- Ankara (ss. 51-62), Gün Ofset, Ankara: 1996
- DURKHEIM, Emile. *Meslek Ahlakı*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, Türkçesi: Mehmet Karasan, 1962
- DÜNDAR, Can. *Köy Enstitüleri Belgeseli*, <https://www.youtube.com/watch?v=xaFpyN8UrYw> Erişim tarihi: 02.02.2018
- EHRMANTRAUT, Michael. *Heidegger’in Felsefi Pedagojisi*, Pedagoji Yayınları, Çevirmen: Çiğdem Yılmaz, 2018
- ELİAÇIK, R. İhsan. *Adalet Devleti: Ortak İyinin İktidarı*, İstanbul: İnşa Yayınları, 5. Baskı Şubat 2012
- ELİAÇIK, R. İhsan. *Öteki İslam Tarihi 3*, İstanbul: İnşa Yayınları, 2. Baskı Şubat 2017
- ELMACI, Mehmet Emin. *Köy Enstitüleri Dosyası: Türk Rönesansı*, “Hümanist bir Aydınlanmacı: Hasan Ali Yücel”, İstanbul: Destek Yayınları, Yayına Hazırlayan: Ahmet Özgür Türen, Haziran 2018
- ENGELS, Friedrich. *Tarihte Zorun Rolü*, Ankara: Sol Yayınları, Çeviren: S. Vahap Erdoğan, 1974
- ERASMUS, Desiderius. *Deliliğe Övgü*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, Latince’den Çeviren: Çiğdem Dürüşken, İkinci Basım 2007
- ERDOĞAN, İrfan. *Cumhuriyetçi Muhafazakar İsmail Hakkı Baltacıoğlu*, İstanbul: Alfa Yayınları, Nisan 2018
- ERGUR, Ali. *Buruk Şenlik: Enformasyon Toplumunda Anomi ve Yabancılaşmanın Yeni Biçimleri*, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2016
- ERGÜN, Mustafa. *İ. Hakkı Baltacıoğlu Yaşamı ve Hizmetleri*, Yayına Hazırlayan: A. Ferhan Oğuzkan, Türk Eğitim Derneği IV. Anma Toplantısı: 16 Ekim 1996- Ankara (ss. 9-18), Ankara: Gün Ofset, 1996.

- ERGÜN, Mustafa. *II. Meşrutiyet Döneminde Eğitim Hareketleri*, Ankara: Ocak Yayınları, 1996
- ERGÜN, Mustafa. *Köy Enstitülerinin Cumhuriyet Tarihimizdeki Anlamı*, XV. Uluslar arası Katılımlı Sınıf Öğretmenliği Sempozyumu, Muğla: 11-14 Mayıs 2016, 1996<http://usos2016.com/usos2016-tam-metin-bildiriler.pdf>
- ERTEM, Sadri. *Yeni Adam Gazetesi*, “Köy Enstitüleri Hakkında Türk Gazeteleri Ne Diyorlar?”, Sayı: 279 2 Mayıs 1940
- ERTUĞRUL, Feyzullah. *Köy Enstitüleri Sistemi ve Düşündürdükleri*, Ankara: Güldiken Yayınları, 2. Baskı Ocak 2002
- EYÜBOĞLU, Sebahattin. *Montaigne: Hayatı, Sanatı, Eserleri*, İstanbul: Varlık Yayınevi, 2. Baskı. 1962
- FARABİ. *Medinetül Fazıla*, Ankara: Divan Kitap, Açıklamalı Çeviri: Prof. Dr. Ahmet Arslan, 3. Baskı 2011
- FENELON. *Telemakhos'un Başından Geçenler, 1. Cilt*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, Çeviren: Ziya İshan, 1946
- FENELON. *Telemakhos'un Başından Geçenler, 2. Cilt*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, Çeviren: Ziya İshan, İkinci Basılış 1967
- FENELON. *Kızların Eğitimi*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, Çevirenler: Bahattin Fırtına ve İsa Öztürk, 1967
- FEYERABEND, Paul K. *Yönteme Hayır*, İstanbul: Ana Yayıncılık, Türkçesi: Ahmet İnam, 1989
- FREIRE, Paulo. *Ezilenlerin Pedagojisi*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, Çevirenler: Dilek Hattatoğlu, Erol Özbek, On Yedinci Basım Eylül 2018
- FREUD, Sigmund. *Rüyaların Yorumu*, Ankara: Öteki Yayınevi, Türkçesi: Selçuk Budak, 1998
- FORDHAM, Frieda. *Jung Psikolojisi*, İstanbul: Say Yayınları, Türkçesi: Aslan Yalçın, 2. Basım Kasım 1994
- FRANCE, Anatole. *İhtilalin Çocukları*, İstanbul: Oda Yayınları, Çeviren: Dehen Oral, 1975
- FRANCE, Anatole. *Penguenler Adası*, İstanbul: Pencere Yayınları, Çeviren: Şafak Morgül, 1989
- FRANCE, Anatole. *Tanrılar Susamışlardı*, İstanbul: Remzi Kitabevi. Çeviren: Hüseyin Cahit Yalçın, 1962
- GATTO, John Taylor. *Eğitim: Bir Kitle İmha Silahı: Zorunlu Eğitimin Karanlık Dünyasına Bir Yolculuk*, İstanbul: Edam Yayınları, Çevirmen: Mehmet Ali Özkan, Kasım 2017
- GAZALİ. *Arifler Yolu: Eyyühel Veled (Ey Oğul)*, İstanbul: Uyanış Yayınevi. Tercüme: Yaman Arıkan, 1972
- GAZALİ. *Nasihät-ül Müluk (Devlet Başkanlarına)*, İstanbul: Sinan Yayınevi. Tercüme, İzahlar ve Dipnotlar: Osman Şekerci, 1969
- GEDİKOĞLU, Şevket. *Kemalist Eğitim İlkeleri Uygulamalar: Cumhuriyet Dönemi Eğitiminde Kemalist İlkeler, Uygulamalar, Sonuçlar ve Sorunlar*, İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1978
- GOFFMAN, Erving. *Damga*, Ankara: Heretik Yayınları. Çevirenler: Ş. Geniş, L. Ünsaldı, S.N. Ağırnaslı, 2014
- GOETHE, Johann Wolfgang von. *Faust*, İstanbul: İskele Yayıncılık, Çevirmen: Kerim

- Çetinoğlu, 2008
- GONÇAROV, İvan. *Yamaç*, İstanbul: İletişim Yayınları, Rusça'dan Çeviren: Ergin Altay, 2011
- GRIBOYEDOV, Aleksander Sergeyeviç. *Akıldan Bela*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, Çevirenler: Z. Akkoç ve Ş.S. İltter, 1945
- GÖKALP, Ziya. *Milli Terbiye ve Maarif Meselesi*, Diyarbakır'ı Tanıtma ve Turizm Derneği Yayınları, 1964
- GÖKALP, Ziya. *Türk Ahlakı*, İstanbul: Toker Yayınları, 1989
- GUENON, Rene. *Doğu ve Batı*, İstanbul: Yeryüzü Yayınları, Türkçesi: Fahrettin Arslan, 1980
- GUENON, Rene. *Modern Dünyanın Bunalımı*, Ankara: Hece Yayınları, Türkçesi: Mahmut Kanık, 2. Baskı, Ekim 2009
- GÜCÜM, Kuntay. *İmparatorluğun Liberal Yılları (1856-1870)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Kasım 2015
- GÜLLÜ, İsmail. *Ekev Akademi Dergisi*, "Durkheimci Bir Sosyolog: İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun Din ve Toplum Görüşleri", Yıl: 19 Sayı: 62, 2015
- GÜNDÜZ, Mustafa. *Maariften Eğitime: Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Eğitim Düşüncesinde Dönüşüm*, Ankara: Doğu-Batı Yayınları, Şubat 2016
- GÜNDÜZ, Mustafa. *Osmanlı Mirası, Cumhuriyet'in İnşası: Modernleşme, Eğitim, Kültür ve Aydınlar*, Ankara: Lotus Yayınevi, Mart 2010
- GÜNGÖR, Mehmet. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, "Çağının Önünde Koşan Bir Aydın: İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu", Cilt: 4 Sayı:1, Haziran 2008
- GÜNGÖR, Mehmet. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, "Neden "Yeni Adam", Cilt: 4 Sayı: 1 Haziran 2008
- GÜRPINAR, Hüseyin Rahmi. *Mürebbiye*, İstanbul: Özgür Yayınları, Günümüz Türkçesi: Kemal Bek, 13. Baskı, 2001
- HARARİ, Yuval Noah. *Hayvanlardan Tanrılara Sapiens: İnsan Türünün Kısa Bir Tarihi*, İstanbul: Kolektif Kitap, 39. Baskı, Türkçesi: Ertuğrul Genç, Eylül 2017
- HARMAN, Willis. *Küresel Zihniyet Değişimi*, İstanbul: İz Yayıncılık, Türkçesi: Muhammed Şeviker, 2000
- HART, Bernard. *Deliliğin Psikolojisi*, İstanbul: Vakit Gazete-Matbaa-Kütüphane, Tercümesi: Doktor İzzettin, 1934
- HEYD, Uriel. *Türk Hukuk ve Kültür Tarihi Üzerine Makaleler*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, Tercüme ve Derleme: Ferhat Koca, Haziran 2002
- HEYD, Uriel. *Ziya Gökalp'in Hayatı ve Eserleri*, Sebil Yayınevi, Tercüme: Cemil Meriç, 1980
- HOBBS, Thomas. *Leviathan*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, Çeviren: Semih Lim, 3. Baskı 2001
- HOBBS, Thomas. *Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri*, İstanbul: Belge Yayınları, Türkçesi: Deniz Zarakolu, Haziran 2007
- HUGO, Victor. *Hernani*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, Çeviren: Cemil Meriç, 1966
- HUGO, Victor. *Marion De Lorme*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, Çevirenler: Cemil Meriç ve Mahmut S. Kılıççı, 1966

- HUMBOLDT, Wilhem von. *Devlet Faaliyetinin Sınırları*, Ankara: Liberte Yayınları, Çeviren: Bahattin Seçilmişoğlu, Eylül 2004
- <http://www.biyografya.com/biyografi/5201>
- <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/celebi>
- <http://istanbulvoleybol.blogspot.com.tr/2012/03/tuna-baltaciogluna-son-gorev-icin.html>
- https://masonlar.org/masonlar_forum/index.php?topic=17828.0
- <http://www.nedirnedemek.com/aramice-nedir-aramice-ne-demek>
- <https://www.nedirnedemek.com/enstitü-ne-demek>
- <http://www.nedirnedemek.com/f%C3%BCt%C3%BCrizm-nedir-f%C3%BCt%C3%BCri-zm-ne-demek>
- <http://www.nedirnedemek.com/nasturi-nedir-nasturi-ne-demek>
- <http://www.nedirnedemek.com/revolver-nedir-revolver-ne-demek>
- <http://www.tdk.gov.tr>
- <https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0nisiyasyon>
- İBN ARABİ, Muhyiddin. *Marifet ve Hikmet*, İstanbul: İz Yayıncılık, Türkçesi: Mahmut Kanık, 1997
- İBN ARABİ, Muhyiddin. *Filozof ve Sufî Metafizik Üzerine*, İstanbul: Litera Yayıncılık, Tercümesi: Ekrem Demirli, 2015
- İBN SİNA/İBN TUFEYL. *Hay bin Yakzan*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, Arapçadan Çevirenler: M. Şerafettin Yaltkaya-Babanzade Reşid, Hazırlayan: N. Ahmet Özalp, 11. Baskı Mayıs 2014
- İBNİ HALDUN. *Mukaddime*, İstanbul: Dergâh Yayınları, Hazırlayan: Süleyman Uludağ, 1988
- İLERİ, Celal Nuri. *Türk İnkılâbı*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Hazırlayan: Dr. Recep Duymaz, 2000
- İNAN, Ayşe Afet. *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı 1968
- İPEK, Muammer. *Bir Eğitim Bakanı Olarak Emrullah Efendi'nin Eğitim Felsefesi, Politikaları ve Uygulamaları 1908-1914*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Doktora Tezi, Tez Danışmanı: Prof. Dr. Cemal Tosun, Ankara: 2002
- İSHAKOĞLU KADIOĞLU, Sevtap. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, "1933 Üniversite Reformu Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi", Cilt 2 Sayı 4, 2004 ss. 471-491
- JAMES, William. *Faydacılık*, Ankara: Yeryüzü Yayınevi, Türkçesi: Tufan Göbekçin, 2003
- JAMES, William. *Öğretmenlere Öğütler*, Ankara: Yeryüzü Yayınevi, Çeviri: Serkan Göktaş, 2004
- JAMES, William. *Terbiye Muhasebeleri*, İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, Nakleden: M. Şekip, 1931
- JOHNSON, Paul. *Entelektüeller*, İstanbul: Paradigma Yayınları, Çevirmen: Ayşe Polat, 2008
- JOURDAIN, Anne. NAULIN, Sidonie. *Pierre Bordieu'nun Kuramı ve Sosyolojik Kullanımları*, İstanbul: İletişim Yayınları, Çeviren: Öykü Elitez, 2016

- JUNG, Carl Gustav. *Dört Arketip*, İstanbul: Metis Yayınları, Çevirmen: Zehra Aksu Yılmaz, 5. Baskı 2015
- KAÇMAZOĞLU, H. Bayram. *Bir Halk adamı Olarak Aydının Portresi: İsmail Hakkı Baltacıoğlu*, Doğu-Batı Dergisi, Sayı:16. Ağustos-Eylül-Ekim 2001. Ankara: Doğu-Batı Yayınları, 3. Baskı 2011
- KAFADAR, Osman. *Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma*, Ankara: Vadi Yayınları, 1997
- KAHVECİ, Kutsi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, “Cumhuriyet Dönemi Ütopyası: ‘Rüyamdaki Okullar’ (1936)”, Mart 2018 ss. 199-205
- KALIN, İbrahim. *Ben, Öteki ve Ötesi*, İstanbul: İnsan Yayınları, Altıncı Baskı, Aralık 2016
- KANAD, Halil Fikret. *Kısaltılmış Pedagoji*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1966
- KANAD, Halil Fikret. *Muasır Terbiye Ülküleri ve Terbiyede Yenilikler*, Ankara: Gazi Terbiye Enstitüsü Neşriyatı, Sayı:4 1934
- KANAD, Halil Fikret. *Pestalozzi*. İstanbul Devlet Matbaası, 1931
- KANAD, Halil Fikret. *Reform Pedagojisi, Eğitim Bilimleri, Okul Reformu, Öğretmen Eğitimi ve Dr. Halil Fikret Kanad*, “Kanad’ın Yazılarında Örnekler: Ahlaki Karakter”, Seminer: 16/17.04.1998, Yayına Hazırlayanlar: Prof. Dr. Berka Özdoğan, Prof. Dr. Helga Schwenk, Arş. Görv. Selçuk Uygun, Ankara: 2002
- KANAD, Halil Fikret. *Terbiye Sosyolojisi*, Ankara: Yeni Matbaa, 1958
- KANAD, Halil Fikret. *Terbiye ve Tedris Tarihi*, 2 Cilt, İstanbul: Devlet Matbaası, 1930
- KANSU, Nafi Atuf. *Pedagoji Tarihi*, Öğretmen Okulu Kitapları, İstanbul: Maarif Matbaası, 1939
- KANT, Immanuel. *Pratik Usun Eleştirisi*, İstanbul: Say Yayınları 3. Baskı, Türkçesi: İsmet Zeki Eyüboğlu, Kasım 1996
- KANT, Immanuel. *Prolegomena*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 3. Baskı. Metni Çevirenler: İoanna Kuçuradi-Yusuf Örnek, 2002
- KARAÇAM, Nazif. *Yeni Adam Gazetesi*, “Düşün Adamı Baltacıoğlu ve Pedagojide İhtilal”, Sayı: 921, Mayıs 1978
- KARADENİZ, Mustafa Cemil. *Doğa ve İnsan: Sosyofizik (Sosyolojiye Kuantum Fiziği Açısından Yaklaşım)*, Edirne: 1990
- KARAGÖZ, Betül. *Düşünen Siyaset Dergisi*, “Devrimci Cumhuriyet’in Muhafazakâr Yeni Adamı: İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu”, Sayı: 25 ss. 71-112
- KARAKAŞ, Mehmet. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, “İktidar İlişkileri Açısından Bilim ve Sosyoloji”, <http://www.sbd.aku.edu.tr/IV1/14mehmetKarakas.pdf> Erişim Tarihi: 12.02.2018
- KARAL, Enver Ziya. *Yeni Adam*, “Baltacıoğlu’nun Eğitim Tarihimizdeki Yeri”, Mayıs: 1978, Sayı: 921
- KARPAT, Kemal H. *Osmanlı’dan Günümüze Elitler ve Din*, İstanbul: Timaş Yayınları, 4. Baskı 2010
- KAYA, Aysel. *Türk Romanında Jakobenzim Yakup Kadri Karaosmanoğlu*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Genel Sosyoloji ve Metodoloji Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hüsamettin Arslan, Bursa: 2012
- KAYMAK, Ali. *Hollanda Mektupları, İsmail Hakkı Tonguç ve Köy Enstitüleri*, Kebikeç: 25,

2008 ss. 239-247

- KAYTANCI, Lütfi. *İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun Eğitim Görüşleri*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal alanlar Eğitimi Anabilim Dalı Felsefe Gurubu Eğitimi Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: Doç. Dr. Beyhan Zabun, Ankara: Ekim 2014
- KEMAL, Orhan. *Murtaza*, İstanbul: Cem Yayınevi, 1969
- KERSCHENSTEINER, G. *Karakter Kavramı ve Terbiyesi*, Çeviren: Halil Fikret Kanad, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1977
- KERSCHENSTEINER, G. *Mürebbinin Ruhu ve Muallim Yetiştirme Meselesi*, Ankara: Köy Hocası Matbaası, Mütercimi: İ. Hakkı, 1931
- KERSCHENSTEINER, G. *Vatandaşlık Terbiyesi Kavramı ve Uygulaması*, Dilimize Çeviren: Hıfzırrahman Raşit Öymen, Ankara: Yeni Desen Matbaası, 1972
- Klasik Sosyoloji Tarihi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, 2. Baskı, 2013
- KIRAN, Hüseyin. KIRAN, Fatma. KIRMIZI, Susar. ERDEM, Ali Rıza. *Kuruluşunun 70. Yılında Bir Toplumsal Değişim Projesi Olarak Köy Enstitüleri Sempozyumu 14-17 Nisan 2010*, "Köy Enstitüleri Mezunlarının Görüşlerine Göre Köy Enstitülerinin Kuruluş Nedenlerine İlişkin Nitel Bir Araştırma", Yayına Hazırlayanlar: Hülya Biçicioğlu, Berrin Gürsoy, Hacer Hancı, İstanbul: Çapa Matbaacılık, Mart 2010
- KIRBY, Fay. *Türkiye'de Köy Enstitüleri*, İstanbul: Tarihçi Kitapevi, Çeviren: Niyazi Berkes, 7. Baskı Şubat 2018
- KIRIMER, Cafer Seydamet. *Rus Tarihinin Sürüklenmesi*, İstanbul: Pulhan Matbaası, 1948
- KIVILCIMLI, Hikmet. *Metafizik Sosyolojiler*, İstanbul: Bibliotek Yayınları, 1989
- KOÇ, Akif Kemal. *Paradigmatik Devrim: İngiliz Şanlı Devrimi*, İstanbul: Liberte Yayınları, 2018
- KODAMAN, Bayram. *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1991
- KOLÇAK, Sabri. *İlköğretimin Temel Davaları*, İstanbul: Kanaat Kitapevi, 1946
- KOLÇAK, Sabri. *İ.H. Baltacıoğlu: Eğitimin Felsefesini Yapan Pedagog*, İzmir: Ege Üniversitesi Matbaası, 1968
- KÖNİ, Yunus Kazım. *Yeni Adam*, "Hümanizma Meselesi", Sayı: 268 15 Şubat 1940 ve Sayı: 269, 22 Şubat 1940
- KÖSEMİHAL, Nurettin Şazi. *Durkheim Sosyolojisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1971
- KUHN, Thomas S. *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, İstanbul: Alan Yayıncılık, İngilizce'den Çeviren: Nilüfer Kuyaş, 4. Baskı Ekim 1995
- KURAN, Ahmet Bedevi. *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılap Hareketleri ve Milli Mücadele*, İstanbul: Çeltüt Matbaası, 1959
- KUTLUER, İlhan. *İslam'ın Klasik Çağında Felsefe Tasavvuru*, İstanbul: İz Yayıncılık, 1996
- LEWIS, Bernard. *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, İngilizce'den Çeviren: Metin Kıratlı, 1991
- LOCKE, John. *Eğitim Üzerine Düşünceler*, İstanbul: Morpa Kültür Yayınları, 2. Baskı, Çeviren: Hakan Zengin, 2004
- LOCKE, John. *Hükümet Üzerine Birinci İnceleme*, Ankara: Kırılgaç Yayınevi, Çeviren:

- Fahri Bakırcı, 2007
- LOCKE, John. *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, Ebabel Yayınevi, Çeviren: Fahri Bakırcı, 2. Baskı, Mayıs 2012
- LONDON, Jack. *Demir Ökçe*, İstanbul: Oda Yayınları, Çeviren: Şeyma Yeğın, 1995
- LONDON, Jack. *Martin Eden*, İstanbul: Varlık Yayınları, Çeviren: Mete Ergın, Mart 1968
- MACHIAVELLİ, Niccolo. *Prens*, İstanbul: Say Yayınları, İngilizceden Çeviren: Alev Tolga, 2009
- MAKAL, Mahmut. *17 Nisan*, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 1959
- MAKAL, Mahmut. *Bozkırdaki Kıvılcım*, Ankara: Güldiken Yayınları, 3. Baskı Kasım 1997
- MAKAL, Mahmut. *Yer Altında Bir Anadolu*, İstanbul: May Yayınları, 2. Basım Şubat 2011
- MALCHE, Albert. *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, İstanbul: Devlet Basımevi, 1939
- MALTAŞ, Rahmi. *Sümerler'den Günümüze Eğitim*, Konya: Çizgi Kitapevi, 2011
- Mc MAHON, Darrin. *İlahi Gazap: Deha Nedir? Dahi Kimdir?*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, İngilizce'den Çeviren: Arlet İncidüzen, 2015
- MERİÇ, Cemil. *Bu Ülke*, İstanbul: İletişim Yayınları, 18. Baskı, 2002
- MERİÇ, Cemil. *Kırk Ambar*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 1980
- MERİÇ, Cemil. *Kültürden İrfana*, İstanbul: İletişim Yayınları, 3. Baskı 2015
- MERİÇ, Cemil. *Mağaradakiler, "İhtilal mi İhtilal-i Şuur mu?"*, İstanbul: İletişim Yayınları, 26. Baskı 2015
- MERİÇ, Cemil. *Sosyoloji Notları ve Konferanslar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 13. Baskı 2010
- MERİÇ, Cemil. *Umrandan Uygarlığa*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 1974
- METİN, Rafet. *XVI. Yüzyılda Kırşehir Sancağında Nüfus Yapısı*, Cilt: 6 Sayı: 2 Temmuz 2016
- MEYEROVITCH, Eva De Vitray. *İslam'ın Güler Yüzü*, İstanbul: Şule Yayınları, Türkçesi: Cemal Aydın. 14. Baskı. 2014
- MEYDAN, Sinan. *Tarihten Günümüze, "Cumhuriyet'in Sabah Güneşi: Köy Enstitüleri"*, Sözcü Gazetesi, 16 Nisan 2018 Pazartesi
- MILL, John Stuart. *Özgürlük Üstüne*, İstanbul: Belge Yayınları, Türkçesi: Alime Ertan, 1985
- MİLLET, Raymond. *Yeni Adam Gazetesi, "Bergson 80'inci Yıldönümü"*, Sayı: 273 21 Mart 1940
- MISTANOĞLU, Nurhan. *XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Kırşehir Sancağı*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya:2004
- MOLLAER, Fırat. *Türkiye'de Liberal Muhafazakârlık ve Nurettin Topçu*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2008
- MONTAIGNE. *Denemeler*, İstanbul: Akvaryum Yayınevi, Hazırlayan: Yasemin Akbaş, 2. Baskı, 2005
- MOORE, Rob. *Eğitim ve Toplum*, Çeviren: Hüsamettin Arslan, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2015
- MORE, Thomas. *Ütopya*, İstanbul: Bordo Siyah Klasik Yayınlar, Çeviren: Necmiye

- Uçansoy, 2005
- MOULIN, Daniel. *Eğitici Tolstoy*, Ankara: Hece Yayınları, Türkçesi: Özlem Akçay, 3. Baskı Mayıs 2018
- Muhafazakar Düşünce Dergisi*, “Eğitim”, Yıl: 2 Sayı: 6 Güz 2005
- MUMCU, Uğur. *40'ların Cadı Kazanı*, İstanbul: Tekin Yayınevi, 11. Baskı 1994
- MUSTAFA SATI BEY. *Eğitim ve Toplumsal Sorunlar Üzerine Konferanslar*, Derleyen ve Hazırlayan: Osman Kafadar-Faruk Öztürk, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2002
- NADLER, Steven. *Spinoza: Bir Yaşam*, İstanbul: İletişim Yayınları, Çevirenler: Anıl Duman-Murat Başekim, 2008
- NIETZSCHE, Friedrich. *Ahlakın Soykütüğü Üstüne*, İzmir: İlyaz İzmir Yayınevi, Almancadan Çeviren: Aslı Yarbaş, 8. Baskı Aralık 2011
- NIETZSCHE, Friedrich. *Böyle Buyurdu Zerdüşt*, Kum Saati Yayıncılık, Hazırlayan: Mustafa Bahar, 2003
- NIETZSCHE, Friedrich. *Ecco Homo*, Ankara: Tutku Yayınevi, Çeviren: Derya Öztürk, 2015
- NIETZSCHE, Friedrich. *Eğitimci Olarak Schopenhauer*, İstanbul: Say Yayınları, Çeviren: Cemal Atila, 2008
- NIETZSCHE, Friedrich. *Putların Alacakaranlığı*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Almanca Aslından Çeviren: Mustafa Tüzel, 11. Baskı Ocak 2012
- RANCIERE, Jacques. *Cahil Hoca*, İstanbul: Metis Yayınları, Çeviren: Savaş Kılıç, Beşinci Basım Nisan 2016
- OĞUZKAN, A. Ferhan (Yayına Hazırlayan). *İ. Hakkı Baltacıoğlu Yaşamı ve Hizmetleri*, Türk Eğitim Derneği IV. Anma Toplantısı: 16 Ekim 1996- Ankara, Gün Ofset, Ankara: 1996
- Oğuz Kağan Destanı*, W. Bang ve G.R. Rahmeti'nin Oğuz Kağan Destanı (İstanbul, 1936) adlı eserinden alınmıştır, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, Birinci Basılış 1970
- OKUR, Hüseyin. *Entelektüel Bir Eğitim Lideri Olarak Emrullah Efendi*, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Selahattin Turan, Eskişehir: 2001
- ORKUN, A. Yalçın. *Yeni Adam*, “Ankara Üniversitesince Baltacıoğlu'na Eğitim Doktorası Verildi”, Sayı: 907 Mart 1977
- ORUÇ, Cemil. *İmam-ı Gazali'nin Eğitim Anlayışı*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: Prof. Dr. Bayraktar Bayraklı, İstanbul: 2009
- ORWELL, George. *Boğulmamak İçin*, İstanbul: Can Yayınları, İngilizce Aslından Çeviren: Suat Ertüzün, 7. Baskı Ekim 2016
- ORWELL, George. *Hayvan Çiftliği*, İstanbul: Can Yayınları, Çeviren: Celal Üster, 2009
- ORWELL, George. *1984*, İstanbul: Can Yayınları, Çeviren: Celal Üster, 2012
- ORTAYLI, İlber. *Gelenekten Geleceğe*, İstanbul: Ufuk Kitapları, 4. Baskı 2001
- ÖKTEM, Gönül. *Rousseau'nun Eğitim Anlayışı ve Günümüze Yansımaları*, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı:

- Yrd. Doç. Dr. Pınar Bal, İstanbul: 2014
- ÖZALP, Ömer Hakan. *Mehmed Ubeydullah Efendi'nin Malta, Afganistan ve İran Hatıraları*, Dergah Yayınları, 2002
- ÖZKAN, Salih. *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 4. Baskı, Mart 2010
- ÖYMEN, Hıfzırrahman Raşit. *Doğulu ve Batılı Yönüyle Eğitim Tarihi I*, Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1969
- ÖYMEN, Hıfzırrahman Raşit. *Yeni Adam*, “Baltacıoğlu ve Yeni Adam”, Mayıs: 1978, Sayı: 921
- ÖZDEMİR, M. Çağatay. *Eğitim Sosyolojisi*, Ankara: Pegem Akademi Yayınları, Ocak 2014
- ÖZDEMİR, Mehmet. *Endülüs*, İstanbul: İSAM Yayınları, Mart 2014
- ÖZDOĞAN, Berke. SCHWENK, Helga. UYGUN, Selçuk. *Reform Pedagojisi, Eğitim Bilimleri, Okul Reformu, Öğretmen Eğitimi, Modern Pedagoji Açısından Türk-Alman İlişkileri-100'den Günümüze (1998: Ankara) Reform Pedagojisi, Eğitim Bilimleri, Okul Reformu, Öğretmen Eğitimi (Modern Pedagoji Açısından Türk Alman İlişkileri – 1900'den Günümüze) ve Dr. Halil Fikret Kanad: seminer: 16/17.04 1998*, Ankara Üniversitesi Basımevi: 2002
- ÖZFIRAT, Abbas. TOPÇU, İhsan. *Kuruluşunun 70. Yılında Bir Toplumsal Değişim Projesi Olarak Köy Enstitüleri Sempozyumu 14-17 Nisan 2010 “Köy Enstitülerinin Kuruluşunda Ülkü Dergisinin Yeri ve Önemi”*, Yayına Hazırlayanlar: Hülya Biçicioğlu, Berrin Gürsoy, Hacer Hancı, İstanbul: Çapa Matbaacılık, Mart 2010
- PETROSYAN, Yuriy Aşatoviç. *Sovyet Gözüyle Jöntürkler*, Ankara: Bilgi Yayınevi, Türkçesi: Mazlum Beyhan ve Ayşe Hacıhasanoğlu, Birinci Basım Nisan 1974
- PİŞKİN, Erkan. *Yöntem, Hakikat ve Mitoloji*, Diyarbakır: Aram Yayınevi, Ocak 2014
- PLATON. *Devlet*, İstanbul: Remzi Kitabevi, Çev: Sabahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimcoz, 7. Baskı, 1992
- PLATON. *Devlet*, İstanbul: Gün Yayıncılık, Çeviren: Canan Eyi, 2005
- PLATON. *Diyaloglar 1*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 3. Baskı, Çevirenler: Teoman Aktürel, Melih Cevdet Anday, Adnan Cemgil, Tacettin Ünlü, Sabahattin Eyüboğlu, Tanju Gökçöl, Macit Gökberk, Ömer Naci Soykan. Eylül 1993
- PLATON. *Diyaloglar 2*, İstanbul: Remzi Kitabevi, Çevirenler: Tanju Gökçöl, Macit Gökberk, Ömer Naci Soykan. 1986
- PLATON. *Gorgias*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Çevirenler: Mehmet Rifat-Sema Rifat, 11. Baskı Şubat 2010
- PLATON. *Protagoras*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, Çeviren: Nurettin Şazi Kösemihal, İkinci Basılış 1965
- PLATON. *Şölen*, İstanbul: Sosyal Yayınlar, Çeviren: Cenap Karakaya, 2000
- RABELAIS, François. *Gargantua*, Türkçesi: Sabahattin Eyüboğlu, Vedat Günyol, Azra Erhat, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Basım 2002
- REBOUL, Oliver. *Eğitim Felsefesi*, İstanbul: İletişim Yayınları, Çeviren: Işın Gürbüz, 1991
- REMARQUE, Eric Maria. *Garp Cephesinde Yeni Bir Şey Yok*, İstanbul: Varlık Yayınları, Çeviren: Behçet Necatigil, 1956
- ROUSSEAU, J.J. *Emile Ya Da Eğitim Üzerine*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür

- Yayınları. Fransızca Aslından Çeviren: Yaşar Avunç, Altıncı Baskı Ekim 2015
- ROUSSEAU, J.J. *İlimler ve Sanatlar Hakkında Nutuk*, Ankara: Maarif Vekâleti Yayınları, Çeviri: Sabahattin Eyüboğlu, 1943
- ROUSSEAU, J.J. *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*, İstanbul: Say Kitap Pazarlama, Çeviri: Rasuh Nuri İleri, 2. Baskı Temmuz: 1982
- ROUSSEAU, J.J. *İtirafılar*, Ankara: Öteki Yayıncılık, Çeviri: Zeynep Türker, 2010
- ROUSSEAU, J.J. *Toplum Sözleşmesi*, Çan Yayınları. Çeviren: Vedat Günyol, 2. Baskı 1965
- ROUSSEAU, J.J. *Toplum Sözleşmesi*, İstanbul: Adam Yayınları, Fransızca'dan Çeviren: Vedat Günyol, 5. Basım 1993
- ROUSSEAU, J.J. *Yalnız Gezenin Hayalleri*, İstanbul: Bordo Siyah Yayınları, Türkçesi: Ester Yanarocak, 2004
- RUFER, Alfred. *Pestolozzi, Fransız Devrimi ve Helvetik*, İstanbul: Cem Yayınevi, Türkçesi: Saadet Özkal, 1990
- RUSSELL, Bertrand. *Eğitim Üzerine*, İstanbul: Say Yayınları, Türkçesi: Nail Bezel, 1996
- SABAHATTİN ALİ. *Kürk Mantolu Madonna*, İstanbul: YKY, 83. Baskı Kasım 2016
- SAFA, Peyami. *Eğitim, Gençlik, Üniversite*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2006
- SAFA, Peyami. *Türk İnkılabına Bakışlar*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 1988
- SAGALAYEV, Andrey Markoviç. *Ural-Altay Mitolojisinde Arketipler ve Semboller*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, Çeviren: Ali Toraman, Şubat 2017
- SAĞIROĞLU, Nuran Aytemur. *Amme İdaresi Dergisi*, “Özgürleştirici Eğitim Arayışları: Köy Enstitüleri ve Eleştirel Pedagoji Okulu”, Cilt 46, Sayı 1, Mart 2013
- SAĞSÖZ, Ozan. *İbn Haldun'un Mukaddimesi'nde Maişet Yolları*, İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2. Baskı Ocak 2019
- SAHLBERG, Pasi. *Eğitimde Finlandiya Modeli: Küçük bir Kuzey Ülkesini Eğitimde Zirveye Taşıyan Temel İlkeler ve Uygulamalar*, İstanbul: Metropolis Yayıncılık, Çeviri: Cansen Mavituna, Mayıs 2018
- SANDALCI, Elif. *Köy Enstitüleri Dosyası: Türk Rönesansı*, “Köy Enstitülerinde Tiyatro”, , İstanbul: Destek Yayınları, Hazırlayan: Ahmet Özgür Türen, Haziran 2018
- SCHMITT, Carl. *Siyasi İlahiyat*, Ankara: Dost Kitapevi, Çeviren: Emre Zeybekoğlu, 2002
- SCHRODER, Ralph. *Max Weber ve Kültür Sosyolojisi*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, Çeviri: Mehmet Küçük, 1996
- SHEPPARD, Ruth. *Zihnin Kâşifi: Sigmund Freud Biyografisi*, Çevirmen: Yonca Aşçı Dalar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012
- SILONE, Ignazio. *Fontamara*, Toplum Yayınları, Dilimize Çeviren: Sabahattin Ali, 1966
- SPINOZA, Benedictus. *Etika*, İstanbul Devlet Matbaası, Türkçeye Çeviren: Suut Kemalettin, 1934
- SPINOZA, Benedictus. *Teolojik-Politik İnceleme*, Ankara: Dost Kitapevi, Çevirenler: Cemal Bali Akal-Reya Ergün, 2. Baskı Nisan 2010
- SUHOMLINSKI, Vasili. *Eğitim Üzerine*, Sorun Yayınları, Çeviren: Ali Özdoğu 2. Baskı
- SUNAR, Lütfi. KARAGÖZ, Latif (Editörler). *İnsanı Yeniden Düşünmek: Modern Düşüncede Temel Tartışmalar*, Ankara: İlem Yayınları, Ocak 2019

- SÜHREVERDİ, Ebu'nneceb. *Yönetenlerin Yönetimi*, Tercüman 1001 Temel Eser, Çeviren: Nahifi Mehmed Efendi
- SÜPHANDAĞI, İsmail. *Batı ve İslam Arasında Oryantalizm*, İstanbul: Gelenek Yayınları, 2004
- STROVSKİ, F. *Yeni Adam*, İstanbul: Vakit Gazete-Matbaa-Kütüphane, Çeviren: Haydar Rifat, 1935
- ŞAHİN, Birsen. *İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nda Toplumsal Kalkınma Anlayışı*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: Prof. Dr. Nevin Güngör Ergan, Ankara: Haziran 2000
- ŞAHİN, İsmet. *Hümanizm ve Eğitim*, Kocaeli Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü <http://yasinceler.blogspot.com.tr/2009/01/hmanizm-ve-eitim.html> Erişim tarihi: 09.10.2017
- ŞENER, Sevdâ. *İ. Hakkı Baltacıoğlu Yaşamı ve Hizmetleri*, Yayına Hazırlayan: A. Ferhan Oğuzkan, Türk Eğitim Derneği IV. Anma Toplantısı: 16 Ekim 1996- Ankara (ss. 63-76), Gün Ofset, Ankara 1996
- ŞENGÖR, Celal. *Hasan Ali Yücel ve Türk Aydınlanması*, Ankara: Tübitak Yayınları, 2001
- ŞENSES Mihriban. *Edmund Burke: Yüce, Etik ve Devrim*, İstanbul: Liberte Yayınları, Ekim 2018
- ŞERİATİ, Ali. *Dine Karşı Din*, İstanbul: İşaret Yayınları, Çeviren ve Notlandıran: Hüseyin Hatemi, 2005
- ŞERİATİ, Ali. *İnsanın Dört Zindanı*, İstanbul: İşaret Yayınları, Çeviren ve Notlandıran: Hüseyin Hatemi, 2007
- ŞEŞEN, Ramazan. *İbn Fadlan Seyahatnamesi*, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 3. Baskı 2012
- TAHİR, Kemal. *Bozkırdaki Çekirdek*, İstanbul: Tekin Yayınevi, 4. Baskı 1995
- TAHİR, Kemal. *Kurt Kanunu*, İstanbul: İthaki Yayınları, 2. Baskı Eylül 2008
- TAHİR, Kemal. *Yol Ayrımı*, İstanbul: İthaki Yayınları, 2. Baskı Ekim 2006
- TANER, Haldun. *Milliyet Gazetesi*, 16 Nisan 1978
- TAŞDEMİRCİ, Ersoy. *Reform Pedagojisi, Eğitim Bilimleri, Okul Reformu, Öğretmen Eğitimi ve Dr. Halil Fikret Kanad*, "Yüzyılımızın Başından Günümüze Kadar Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme Sisteminde Çağdaş Pedagoji Akımları", Seminer: 16/17.04.1998, Yayına Hazırlayanlar: Prof. Dr. Berka Özdoğan, Prof. Dr. Helga Schwenk, Arş. Görv. Selçuk Uygun, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2002
- TELLİ, Hidayet. *İ. Hakkı Baltacıoğlu Yaşamı ve Hizmetleri*, Yayına Hazırlayan: A. Ferhan Oğuzkan, Türk Eğitim Derneği IV. Anma Toplantısı: 16 Ekim 1996- Ankara (ss. 77-93), Ankara: Gün Ofset, 1996
- TEZCAN, Mahmut. *İ. Hakkı Baltacıoğlu Yaşamı ve Hizmetleri*, Yayına Hazırlayan: A. Ferhan Oğuzkan, Türk Eğitim Derneği IV. Anma Toplantısı: 16 Ekim 1996- Ankara, Ankara: Gün Ofset, 1996. ss. 94-106
- THOMSON, Iain D. *Heidegger, Ontoloji/Teknoloji ve Eğitim Politikaları*, İstanbul: Paradigma Yayıncılık, Türkçesi: Hüsamettin Arslan, 2012
- TİN, Hasan. *Köy Enstitüleri ve Oryantalizm*, İstanbul: E Yayınları, Kasım 2016
- TOLSTOY, Lev Nikolayeviç. *İnsan Ne İle Yaşar*, Antik Dünya Klasikleri, İstanbul: Lacivert Yayıncılık, Türkçesi: İhsan Özdemir, 2009

- TOLSTOY, Lev Nikolayeviç. *İtiraflarım*, İstanbul: Antik Dünya Klasikleri, Karizma A.Ş., Türkçesi: İhsan Özdemir, 2005
- TOMMASO, Campanella. *Güneş Ülkesi*, İstanbul: Say Yayınları, Fransızcadan Çeviren: Selahattin Bağdatlı, 2011
- TONGUÇ, Engin. *İsmail Hakkı Tonguç: Yaşamı, Öğretisi, Eylemi*, Cilt I Cilt II, Ankara: Güldiken Yayınları, 1997
- TOPÇU, Nurettin. *Türkiye'nin Maarif Davası*, İstanbul: Hareket Yayınları, 2. Baskı 1970
- TOPÇU, Nurettin. *Bergson*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 6. Baskı, 2015
- TOPÇU, Nurettin. *İslam ve İnsan*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2001
- TOPÇU, Nurettin. *İsyan Ahlakı*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012
- TOPÇU, Nurettin. *Var Olmak*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 20. Baskı, 2017
- TOPÇU, Nurettin. *Yarınki Türkiye*, İstanbul: Yağmur Yayınları, 2. Baskı, 1972
- TOZLU, Necmettin. *İnsandan Devlete Eğitim*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, Mart 2003
- TOZLU, Necmettin. *İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun Eğitim Sistemi Üzerine Bir Araştırma*, İstanbul: MEB Yayınları, 1989
- TURHAN, Mümtaz. *Atatürk İlkeleri ve Kalkınma*, İstanbul: Şehir Matbaası, 1965
- TURHAN, Mümtaz. *Kültür Değişmeleri*, Milli Eğitim Basımevi, 1969
- TURNER, Bryan S. *Max Weber ve İslam: Eleştirel Bir Yaklaşım*, Ankara: Vadi Yayınları, Türkçesi: Yasin Aktay, 1991
- TUNCEL, Gül. *Eğitim Felsefelerinin Sosyal Bilimler Programına Etkileri*, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: Prof. Dr. Cemil Öztürk, İstanbul:2002
- TÜREN, Ahmet Özgür. *Köy Enstitüleri Dosyası: Türk Rönesansı*, İstanbul: Destek Yayınları, Haziran 2018
- TÜRER, Celal. *William James'in Ahlak Anlayışı*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Tez Danışmanı: Prof. Dr. Murtaza Korlaelçi, Kayseri: 1997
- TÜRKER, Hasan. *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, "Cenevre Jean Jacques Rousseau Enstitüsü Pedagoglarından Adolphe Ferriere'in İzmir Konferansları (1928)", Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir: 2015 Güz
- WEHR, Gerhard. *Carl Gustav Jung*, İstanbul: Şule Yayınları, Türkçesi: Ayşe Serra Dilek, Kasım 2012
- URAL, Ayhan. *Eğitim Sosyolojisi*, "Türkiye Cumhuriyeti'nde Eğitim Hareketleri", Editör: M. Çağatay Özdemir, Ankara: Pegem Akademi Yayınları, Ocak 2014
- ÜKE, Meryem. *Emrullah Efendi'nin İkdam Gazetesi'ndeki Felsefe ve Bilim Terimlerine Dair Makaleleri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı İslam Felsefesi Bilimdalı Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: İsmail Kara, İstanbul:2008
- ÜLKÜ, Fethi. *Yeni Adam Dergisi*, "Büyük Düşünür Baltacıoğlu III", Sayı: 934 Haziran 1979
- VOLTAIRE. *Candide veya İyimserliğe Dair*, Ankara: Maarif Basımevi, Çeviren: Fehmi Baldaş, 1959

- VOLTAIRE. *Türkler, Müslümanlar ve Ötekiler*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Derleyen: Osman Yenseni, 2. Baskı 1975
- YALMAN, Ahmet Emin. *Yarının Türkiye'sine Seyahat*, Vatan Matbaası: 1944
- YAŞATAN, Şemsettin. *Yeni Adam Dergisi*, "Yitirdiğimiz büyük Eğitimci Sabri Kolçak", Haziran 1979, Yıl 45, Sayı 934
- Yeni Türkiye'nin Eğitim Paradigması ve Sivil Toplum*, "8. Öğretmen Sempozyumu", 3-4 Mayıs 2014 Gaziantep, İstanbul: Tire Yayınları, 2015
- YILDIRIM, Gökşen. *Sosyal Bilimler Dergisi*, "Orwelliyen Distopya Eşliğinde İnsana, Kültüre ve Şehre Bakmak", Yıl:6 Sayı: 34 Şubat 2019 ss. 152-165
- YILDIZ, Vehbi. *İrfan Ordusu*, İzmir: Nil Yayınları, 1993
- YILMAZ, Ahmet Reyiz. *Bir İbrahim Kavgası Türk-İslam Davası*, İstanbul: Cinius Yayınları, Altıncı Baskı Ağustos 2018
- YÜCEL, Hasan Ali. *Davam*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011

ÖZGEÇMİŞ

Adı, Soyadı	FEYZULLAH		UZ
Doğum Yeri ve Yılı	MUSTAFAKEMALPAŞA		1978
Bildiği Yabancı Diller	İNGİLİZCE		
ve Düzeyi	AZ		
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı		Kurum Adı
Lise	1991	1993	BURSA ÖZEL NİLÜFER KOLEJİ
	1993	1994	BURSA ERKEK LİSESİ
Lisans	1995	1999	ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK
Yüksek Lisans	2015	2019	ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ - SOSYOLOJİ
Doktora			
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama - Ayrılma Yılı		Çalışılan Kurumun Adı
1.	Ekim-1999	Halen	MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI (ÖĞRETMEN)
2.			
3.			
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar			
Yayımlar: 1. Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 35 Mart 2019 ss. 600-624	1. Mesleki Rehberlik Çalışmalarına İlişkin Nitel Bir Çözümleme: Nilüfer İMKB ve TOFAŞ Fen Liseleri Örneği (Doi Number :http://dx.doi.org/10.16990/SOBIDER.4902)		
Diğer:			
İletişim (e-posta):	uzfeyzullah@gmail.com		
	Tarih	24.06.2019	
	İmza Adı Soyadı	 Feyzullah UZ	

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Feyzullah UZ
Tez Adı	İnkılap'tan İhtilal'e Eğitim: Pedagog İsmail Hakkı Baltacıoğlu
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Sosyoloji
Tez Türü	Yüksek Lisans
Tez Danışman(lar)ı	Doç. Dr. Bengül GÜNGÖRMEZ AKOSMAN
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni Kısıtlama	☒ Patent Kısıt (2 yıl) ☐ Genel Kısıt (6 ay) ☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum.

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih : 24.06.2019

İmza :

